

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

PRESINSZKY KÁROLY

A nagyhindi magyar nyelvjárás és nyelvhasználat

Magyar Nyelvészet Doktori Iskola,
Dr. Kiss Jenő MHAS., egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője
Dialektológia, Szociolingvisztika Program,
Dr. Kiss Jenő MHAS., egyetemi tanár, a program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke: Dr. Balázs Géza CSc., egyetemi tanár
Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Zelliger Erzsébet CSc., Dr. Vörös Ottó CSc.
A bizottság titkára: Dr. Posgay Ildikó PhD.
A bizottság további tagjai: Dr. Juhász Dezső CSc.,
Dr. Bodó Csanád, Dr. Bokor József
Témavezető: Dr. Kiss Jenő MHAS., egyetemi tanár

Budapest, 2007

TARTALOMJEGYZÉK	2
ÁLTALÁNOS BEVEZETŐ	5
1. A szlovákiai magyar dialektológiai és szociolingvisztikai kutatásokról.....	6
2. A nagyhindi nyelvjárásról szóló szakirodalom és további források.....	7
3. A doktori disszertáció szerkezete.....	7
4. Az anyaggyűjtés és az adatközlők.....	8
I. NAGYHIND ÉS LAKOSSÁGA	11
1. Nagyhind.....	12
1.1. Nagyhind helytörténeti adatai.....	12
1.2. A Hindy család történeti adatai.....	15
1.3. Nagyhind a néprajzi forrásokban.....	16
2. Nagyhind lakossága.....	18
2.1. A lakosság nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása.....	19
2.2. A lakosság felekezeti megoszlása.....	22
2.3. A lakosság nemek és korcsoportok szerinti megoszlása.....	24
2.4. A lakosság iskolai végzettség szerinti megoszlása.....	25
2.5. A lakosság gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerinti megoszlása..	26
3. Összefoglaló megjegyzések a történeti és demográfiai változásokról.....	27
II. NYELVHASZNÁLATI SZÍNTEREK NAGYHINDEN	29
1. Az otthon nyelvhasználata.....	30
2. A közigazgatás nyelvhasználata.....	32
3. Az oktatás nyelvhasználata.....	33
4. Az egyházi élet nyelvhasználata.....	34
5. Egyéb nyelvhasználati szinterek.....	36
6. Összefoglaló megjegyzések a nagyhindi nyelvhasználati szinterekről.....	37
III. A NAGYHINDI MAGYAR NYELVJÁRÁS TÖRTÉNETI ADATAI	39
1. Adatok Nagyhind nyelvjárásziget-jellegéről	40
2. Adatok a nagyhindi nyelvjárás eredetéről	42
3. Történeti névtani vizsgálatok és a nagyhindi nyelvjárás története	44
3.1. Nyelvjárástörténeti észrevételek a nagyhindi családnevek alapján.....	46
3.2. Nyelvjárástörténeti észrevételek a nagyhindi ragadványnevek alapján.....	51
3.3. Nyelvjárástörténeti észrevételek a nagyhindi földrajzi nevek alapján.....	53
4. Nagyhind és Kupuszina nyelvjárásának összefüggései.....	56
4.1. Nyelvjárástörténeti észrevételek Nagyhind és Kupuszina családnevei alapján...	57
5. Összefoglaló megjegyzések a nagyhindi nyelvjárás történeti adatairól.....	60

IV. A NAGYHINDI NYELVJÁRÁSI JELENSÉGEK VÁLTOZÁSVIZSGÁLATA 62

A) A nagyhindi nyelvjárás hangtani jelenségei	65
1. Magánhangzó-jelenségek.....	65
1.1. A magánhangzók rendszere.....	65
1.2. A magánhangzók gyakorisága.....	66
1.2.1. A labiális és illabiális tendencia.....	66
1.2.2. A zárt és nyílt tendencia.....	92
1.2.3. A rövid- és hosszúmagánhangzós tendencia.....	102
1.3. A magánhangzók realizációi.....	104
1.4. Összefoglaló megjegyzések a magánhangzó-jelenségek változásairól.....	106
2. Mássalhangzó-jelenségek.....	108
2.1. A mássalhangzók rendszere.....	108
2.2. A mássalhangzók gyakorisága.....	109
2.2.1. A szótagzáró / l változásai a nagyhindi nyelvjárásban.....	109
2.2.2. Palatalizációs jelenségek.....	121
2.2.3. Hasonulásos jelenségek.....	124
2.2.4. A mássalhangzók eltérései képzésmód, képzéshely és zöngesség szerint.....	125
2.2.5. Mássalhangzónyúlás és -rövidülés.....	127
2.2.6. Egyéb mássalhangzós jelenségek.....	128
2.3. A mássalhangzók realizációi.....	130
2.4. Összefoglaló megjegyzések a mássalhangzó-jelenségek változásairól.....	131
B) A nagyhindi nyelvjárás alaktani jelenségei	132
1. A szótövek.....	132
1.1. A névszótövek.....	132
1.2. Az igetövek.....	134
2. Szóképzési jelenségek.....	135
2.1. A névszóképzők.....	136
2.2. Az igeképzők.....	137
3. Jelezési és ragozási jelenségek.....	139
3.1. A névszók jelezése és ragozása.....	139
3.2. Az igék jelezése és ragozása.....	141
4. Összefoglaló megjegyzések az alaktani jelenségek változásairól.....	142
C) A nagyhindi nyelvjárás mondattanának főbb jelenségei	144
1. Az aspektualitás.....	144
2. A modalitás.....	145
3. A kongruencia – inkongruencia.....	146
4. A hiány és redundancia.....	147
5. A szórend.....	148
6. A fatikus elemek.....	149
7. Az egyszerű mondat.....	149
8. Az összetett mondat.....	150
9. Összefoglaló megjegyzések a mondattani jelenségekről.....	151
D) Szókészleteti változások Nagyhinden	152
1. A valódi tájszavak változása.....	152
2. A kontaktushelyzetből adódó tájszavak változása.....	154

3.	A jelentésbeli tájszavak változása.....	156
4.	Összefoglaló megjegyzések a szókészleti jelenségek változásairól.....	158
V. KISEBBSÉGI ÉS TÖBBSÉGI VÉLEKEDÉSEK		
	A NYELVHASZNÁLATRÓL ÉS A NYELVCSERÉRŐL NAGYHINDEN.....	159
1.	A vizsgálat és az adatközlők.....	163
2.	Az adatközlők nyelvtudása.....	166
3.	Nyelvválasztási szokások az egyes adatközlői csoportok szerint.....	168
4.	Az érintkező nyelvek presztízse.....	171
5.	Vélekedések az érintkező nyelvek teljesítőkéességéről.....	173
6.	A nyelvmegtartással kapcsolatos vélekedések.....	175
7.	A kétnyelvűséghez kapcsolódó attitűdök.....	177
8.	Az adatközlők kapcsolata Magyarországgal.....	179
9.	Magyar és szlovák nyelvváltozatok megítélése.....	180
10.	Vélekedések a nyelvváltozatok jövőjéről.....	184
11.	Nyelvi konfliktusok Nagyhinden.....	185
12.	Az attitűdvizsgálatokat összegző megjegyzések.....	186
	ÖSSZEGZÉS.....	188
	JEGYZETEK.....	191
	SZAKIRODALOM.....	194
	MELLÉKLET.....	204

ÁLTALÁNOS BEVEZETŐ

1. A szlovákiai magyar dialektológiai és szociolingvisztikai kutatásokról
2. A nagyhindi magyar nyelvjárás szakirodalma és további forrásai
3. A doktori disszertáció szerkezete
4. Az anyaggyűjtés és az adatközlők

ÁLTALÁNOS BEVEZETŐ

1. A szlovákiai magyar dialektológiai és szociolingvisztikai kutatásokról

A dialektológia és szociolingvisztika összefonódása a mai magyar nyelv területi változatainak megismerésében kulcsfontosságúnak bizonyul. Kiss Jenő megfogalmazása szerint a dialektológia szociologizálásának, a szociolingvisztikai szemlélet térhódításának nemcsak a módszerbeli gazdagodás, hanem a tematikabővülés is természetes következménye volt. A területi nyelvváltozatokat leíró szempontból vizsgáló nyelvészeti diszciplína feladatköre a regionális nyelvhasználat társadalmi beágyazottságának elemzésével bővült. Így alakult ki a dialektológia kettős feladata (Kiss 1999: 419).

E kettős feladatot számos vizsgálat tűzte ki céljául az anyaországi és a határon túli magyar nyelv tudományi kutatások közül. Megjelentek a magyarországi regionális nyelvváltozatok rendszerével, diakrón és szinkrón változásával foglalkozó munkák (vö. Szabó 1986, Kiss 1990, Guttmann 1992, Bokor 1995, Kontra 2003, stb.), a kisebbségi nyelvhasználat jegyeit elemző művek (vö. Bartha 1993, Csernicskó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000, Borbély 2001, stb.).

Az eddigi szlovákiai magyar dialektológiai kutatások foglalkoztak a nyelvjárások strukturális vizsgálatával (vö. Danczi 1939, Arany 1944), folytattak nyelvjárási lexikológiai vizsgálatokat (vö. Csáky 1988, Jankus 1990, Sándor 1993, Bauko 2001, Cs. Nagy 2003, Gágyor 2004), megszületett az első felvidéki magyar nyelvjárás atlasz (Sándor 2004). Szemléletmódjában legkorszerűbb és legnagyobb jelentőségű Sándor Anna munkája lett (Sándor 2000), mely minden későbbi szlovákiai magyar szociodialektológiai kutatás alapjául szolgál. Termékenyen hatott a fiatal kutatók doktori értekezéseire is (Kožík 2006, Menyhárt 2006).

A nagyhindi magyar nyelvjárás és nyelvhasználat címet viselő dolgozatommal a felsorolt szociodialektológiai kutatások sorát kívánom gazdagítani, a fent említett kettős feladatot szem előtt tartva. A továbbiakban vizsgálom tehát:

1. a nagyhindi nyelvjárás mai rendszerét, illetőleg tetten érhető diakrón és szinkrón változásait;
2. a nagyhindi magyar kisebbségi beszélőközösség mai nyelvhasználatát, a kétnyelvűségi- és nyelvcserhelyzet nyelvi következményeit.

2. A nagyhindi nyelvjárásról szóló szakirodalom és további források

Nagyhind nyelvjárása elsősorban *A magyar nyelvjárások atlaszának* kutatómunkálatai óta vált ismertté a dialektológiai szakirodalomban. A nyelvátlasz próbagyűjtéseit végezve figyeltek föl az illabialitás sajátos megnyilvánulására Nagyhinden (Bárczi 1947). Korábbi, a nyelvjárás történetére vonatkozó adatok nem, vagy alig ismertek. A néprajzi publikációk között található egy versközlés Nagyhindről (Manga 1942), ill. egy kevésbé ismert tájszógyűjtemény 1904-ből a Nyitra-vidékről, melyben nagyhindi adatok is találhatóak (Atovich 1904)¹.

A nyelvjárás eddigi legbővebb forrásának *A magyar nyelvjárások atlaszát* tekinthetjük (MNyA.), melynek egyik kutatópontja volt Nagyhind (Cssz 5.). A további publikációk a nyelvátlasz adatai alapján foglalkoznak a dialektussal. Benkő Loránd nyelvtörténeti vonatkozásokban tárgyalja a kapott adatokat (Benkő 1961), Imre Samu nyelvjárasi rendszerezésében a nyelvjárászigetek közt tárgyalja (Imre 1971). A további kutatók a dialektus lehetséges kialakulásáról is közölnek gondolatokat (Deme–Imre 1975), sőt településtörténeti és szóföldrajzi kérdések vizsgálatába is bevonják Nagyhindet (Zelliger 1988). A *Magyar dialektológia* szintén foglalkozik Nagyhinnel, utalva a nyelvjárás nagyfokú változására (Kiss szerk. 2001).

A szlovákiai magyar nyelvészek közül Lanstyák István a történeti kontaktológia kapcsán tesz utalást a nyelvjárásra (Lanstyák 1988, 2003). A nagyhindi nyelvjárás mai állapotához a nemrégiben megjelent *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza* (NyvA.) szolgáltat új adatokat (Sándor 2004), melyekből néhányat a MNyA. adataival vet össze Zelliger Erzsébet (2007). A kupuszinai nyelvjárással foglalkozó újabb publikációk szintén megemlítik Nagyhindet (Csíkosné 2002, Silling 2004, 2007).

Nyelvjárasi szöveg is olvasható Nagyhindről a Magyar nyelvjárasi olvasókönyvben (Hajdú–Kázmér 1974), ill. hallható a Magyar Nyelvjárasi Hangoskönyv internetes² oldalán.

3. A doktori disszertáció szerkezete

Doktori disszertációm öt, egymással szorosan összefüggő fő részből áll.

Az I. rész a község történelmét, néprajzát, lakosságának számarányát, nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlását, felekezeti hovatartozását, valamint a nemek,

korcsoportok és az iskolázottság mértékét, ill. a gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerinti megoszlását tekinti át.

A II. rész a nyelvhasználati szintereket ismerteti. Azt vizsgálja, hogy az egyes nyelvhasználati szintereken mely nyelvek használatosak. A fejezet külön részletezi az informális és formális szinterek nyelvhasználatát.

A III. rész a nagyhindi nyelvjárás történeti adatairól szól. A szakirodalom segítségével, ill. saját kutatásokkal szolgáltat adalékokat az illabialitás történetéről. E fejezet szól még Nagyhind és Kupuszina nyelvjárásának hasonlóságáról.

Az értekezés IV. része, egyben a dolgozat legnagyobb terjedelmű fejezete a nagyhindi nyelvjárás jellemzését tartalmazza. A strukturális jellemzés mellett a nyelvjárás atlaszadatai alapján diakrón, a saját gyűjtés alapján pedig a szinkrón változásvizsgálat eredményeit közli.

A IV. rész a nagyhindi magyar kisebbségi nyelvhasználat legaktuálisabb kérdését, a kétnyelvűség és nyelvcsere állapotát érinti. A vizsgálat ezt a kérdéskört attitűdvizsgálatokkal, szövegelemzésekkel közelíti meg.

4. Az anyaggyűjtés és az adatközlők

Doktori disszertációm elkészítéséhez a tudományos kutatások alapelveit követve többféle gyűjtési módot és számos forrást használtam fel. Az anyaggyűjtést 2003-ban kezdtem el. A szakirodalom szerint a sikeres kutatás első alapvető feltétele a jó gyűjtő (vö. Balogh 2001: 160), ezért igyekeztem mindenekelőtt kellően tájékozódni a kutatóhelyről és annak nyelvjárásáról. A kutatás helyszínéről történeti és demográfiai adatokat gyűjtöttem. Mivel eddig még nem jelent meg a falu történetéről átfogó jellegű kiadvány, ezért dolgozatom I. fejezetének elkészítéséhez összegeztem a történeti, földrajzi, családtörténeti és néprajzi szakirodalomnak Nagyhindről szóló említéseit, levéltári gyűjtést végeztem, és felhasználtam a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának adatait.

A nagyhindi nyelvhasználat megismerését is mindenekelőtt a nagyhindi magyar nyelvjárás történeti adatainak felkutatásával kezdtem. Rendszereztem *A magyar nyelvjárások atlaszának* nagyhindi adatait, és korábbi gyűjtések után kutattam. Könyvtári és levéltári munkám eredményeképpen egy 1904-ből származó szógyűjteményre bukkantam, melyben 92 nagyhindi adatot találtam. Az így szerzett

nyelvtörténeti adatokat munkám negyedik részéhez, a nagyhindi nyelvjárás diakrón változásainak bemutatásához használtam fel.

Mivel jómagam nem vagyok nagyhindi lakos, ezért az élőnyelvi adatok kutatását, a terepmunkát a fent említettekhez képest még alaposabban kellett előkészítenem. Családi kapcsolatok révén először nagyhindi rokonokhoz, ismerősökhöz látogattam el. E látogatások alkalmával passzív gyűjtést és részt vevő megfigyelést végeztem. Adatközlőim számát egyik rokonom, Bordás Gyula bácsi jóvoltából gyarapítottam, akivel baráti látogatások alkalmával megismerhettem a falu idősebb lakosainak nyelvhasználatát. Kutatásaimat intenzívebbé téve 2004-től minden nyáron folyamatosan 3-4 hetet töltöttem Nagyhinden. Ezáltal sikerült adatközlőimet természetes élethelyzetekben, kommunikációs rendszerük megzavarása nélkül megfigyelnem, s igyekeztem elkerülni a megfigyelői paradoxon nem kívánatos következményeit (Labov 1972: 181). Nagyhindi tartózkodásaim alatt több órányi szöveget rögzítettem és titkos szövegfelvételeket is készítettem, melyeket természetesen kizárólag tudományos célra, az adatközlők megnevezése nélkül, a nem tudatosan közölt objektív és szubjektív nyelvi adatok (vö Kiss 1995: 30), nyelvi attitűdök dokumentálása végett használtam fel. A részt vevő megfigyelés mellett szociolingvisztikai interjút is alkalmaztam, mely a privát nyelvhasználati színterek jellemzéséhez szolgált. A formális nyelvhasználati színterek ismertetésében a nagyhindi polgármester és a községi hivatal alkalmazottai segítettek. Az egyházi élet nyelvhasználatát szentmisék látogatásával és a helyi plébánossal való beszélgetések alkalmával ismerhettem meg.

Munkám során kérdőíves gyűjtést is alkalmaztam, mellyel a nyelvatlasz címszavainak mai használatát, továbbá a kétnyelvűséggel és nyelvcserevel kapcsolatos attitűdöket kutattam. (A nyelvatlasz kérdéseim nem változtattam, az attitűdkutatás kérdőíve pedig a mellékletben található.) Mindkét kérdőíves vizsgálat adatközlőinek kiválasztásához a falu társadalmi rétegződését igyekeztem figyelembe venni (Balogh 1990: 84). A rétegzett mintavétel Nagyhind magyar anyanyelvű és nemzetiségű lakosságának aránytalan megoszlása miatt számos nehézségbe ütközött (vö. *I/2.3. fejezet*). A 2001-es népszámlálási adatok szerint a 350 nagyhindi lakosból csupán 87 lakos nemzetisége és 122 lakos anyanyelve magyar (Gyurgyík 2006: 174) A magyar anyanyelvűek döntő része az idősebb nemzedéket képviseli. (Az 55 év feletti magyar lakosok aránya 64,28%, a 35–55 év közöttieké 29,76%, és csupán 5,9% a 35 év alatti magyar lakosok számaránya)³. A nyelvatlasz adatainak mai használatára vonatkozó kérdőív 26 adatközlőjét ezekkel az arányokkal összhangban választottam ki. 16

adatközlő az idősebb (55 év feletti), 8 adatközlő a középkorú (35–55 év közötti) és 2 adatközlő a fiatal (35 év alatti) generációt képviseli. Az idősebb adatközlők az iskolázottság szerint nem különülnek el, mindnyájuknak alapiskolai végzettsége van, egyetlen idős férfi adatközlő végzett középiskolát. A középkorú adatközlők többsége szakmunkásképzőt végzett, egy középkorú nő pedig főiskolai végzettséget szerzett. A fiatalabb nemzedék középiskolai végzettségű, egyik adatközlőnek egyetemi diplomája van. Az adatközlők kiválasztásakor arra is ügyeltem, hogy a nemek is megfelelő arányban legyenek képviselve (14 nő és 12 férfi adatközlőm volt).

A kétnyelvűséggel és nyelvcserevel kapcsolatos attitűdök kérdőíves kutatásához a szlovák többség véleményére is kíváncsi voltam. A nagyhindi lakosság nemzetiségi összetételével arányosan a 26 magyar nemzetiségű adatközlő mellé 52 szlovák nemzetiségű lakost is megkérdeztem. (A második kérdőíves vizsgálat 78 adatközlőjének szociológiai rétegződését a kérdőív adatai alapján munkám *V/1. fejezetében* ismertetem).

Munkám elején megköszönöm témavezetőmnek, *Kiss Jenőnek*, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, ill. a Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék vezetőjének értékes tanácsait és hathatós szakmai támogatását. Külön köszönettel tartozom *Sándor Annának*, aki példaképül szolgált számomra a Nyitra-vidéki nyelvjárások kutatásában, és hasznos tanácsokkal segítette munkám egyes fejezeteinek elkészítését. Megköszönöm a nyitrai Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék további tagjainak is a kellemes, alkotó hangulatú munkahelyi légkört. Külön köszönöm *Menyhárt József* kollégámnak a sok praktikus tanácsot. Kutatásaim támogatásáért köszönettel tartozom a *Gramma Nyelvi Irodának* és a *Domus Hungaricának*.

Hálás vagyok minden adatközlőm türelméért és segítőkészségéért. Hálával tartozom a *Nagyhindi Községi Hivatal* alkalmazottainak, különösen *Miklé István* polgármesternek az adatgyűjtés megszervezéséért.

Végezetül köszönöm feleségemnek, *Ildikónak* és lányomnak, *Emmának*, hogy türelmükkel, szeretetükkel segítették munkám elkészülését.

I. NAGYHIND ÉS LAKOSSÁGA

1. Nagyhind

1.1. Nagyhind helytörténeti adatai

1.2. A Hindy család történeti adatai

1.3. Nagyhind a néprajzi forrásokban

2. Nagyhind lakossága

2.1. A lakosság nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása

2.2. A lakosság felekezeti megoszlása

2.3. A lakosság nemek és korcsoportok szerinti megoszlása

2.4. A lakosság iskolai végzettség szerinti megoszlása

2.5. A lakosság gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerinti megoszlása

3. Összefoglaló megjegyzések a történeti és demográfiai változásokról

1. Nagyhind

Nagyhind (szlov. Veľké Chyndice) Nyitrától 17 km-re keletre, Verebélytől 5 km-nyi távolságban északnyugaton, a Zsitva folyó jobb partján fekszik. A Nyitrai járás kisebb falvai közé tartozik. Lakosainak száma a 2001-es népszámlálás idején 350 volt (Sčítanie obyvateľov 2001). Délnyugatról *Kalász* (szlov. Klasov), északról *Kishind* (szlov. Malé Chyndice), keletről pedig *Zsitvaiújfalu* (szlov. Nová Ves nad Žitavou) településekkel határos.

A község történetéről még nem jelent meg önálló kiadvány, ezért a továbbiakban a fellelhető forráskiadványok, a történeti, földrajzi, családtörténeti és néprajzi szakirodalom Nagyhindről szóló említéseit összegzem, hogy a kutatás helyszínét bővebben ismertessem.

1.1. Nagyhind helytörténeti adatai

Nagyhind község első írásos említése 1234-ből való, amikor II. András király szervienseinek⁴ megengedte, hogy a közeli garamszentbenedeki kolostorhoz tartozó Szelepcsény területén telepedjenek le. A terület egyik határpontjaként említik először a falut *Hymd* alakban (Győrffy 1998: 397). A falu nevével kapcsolatban Kiss Lajos megjegyzi, hogy neve etimológiailag azonos a Győr–Sopron megyei *Himod* helynévvel, amely puszta személynévből keletkezett magyar névadással (Kiss 1988: 189).

A falu egyik része a Hindi nemeseké volt. A Hindi családdal kapcsolatban először Hindi Ábelt és feleségét, Cserneli Istvánnét említik, aki 1264-ben lemondott csermelyi⁵ földjéről (Győrffy 1998: 398). A falu másik fele az egykori *Harsány* nevű településsel együtt királyi hálászok és hálókészítők földje volt. Harsány Hindtől délkeletre, a Dervence⁶ és a Zsitva egybefolyásánál feküdt. Mindkét települést 1268-ban említik, amikor IV. Béla *Hymdet* és a harsányi hálósok földjéből 2 ekényit Hontpázmány⁷ András bányai ispánnak, a gimesi Forgách-család alapítójának adott (Bártfai 1910: 664; Fügedy 1938: 297).

1274-ben IV. László a harsányi hálósok további földjét adta András fiának, János gömöri esperesnek, aki a harsányi lakosokat áttelepítette hindi földjére (Ethey 1936: 11; Győrffy 1998: 398). *Hymd* lakossága ezáltal megnövekedett, Harsány pedig mint település ezek után megszűnt, neve csupán határrészként szerepelt Nagyhind dűlőnevei között.

Halászat jellemezte tehát Nagyhind ősi lakosainak életmódját, melyet a község – halászhálót és ekevasat ábrázoló – címere is tükröz (l. Melléklet)

A Nyitra vidék 13–14. századi történeiről így ír Fügedy Erich, aki a Nyitra megye betelepülésével foglalkozott (Fügedy 1938: 297–298):

„A Nyitra vidék telepesei a XIII. század elején – leszámítva néhány nemesi birtokot – nagyrészt királyi népek voltak. Nagyszámú udvarnokot találunk itt. Amikor a XIII. század nagy birtokszerző akciói megindulnak, területünkön két nagybirtokos, az esztergomi érsek és a Forgáchok indulnak harcba minden egyes földdarabért. Az eladományozások hamarosan eltüntetik a királyi birtokot, a versenyből pedig a Forgách-család kerül ki győztesen, melynek tagjai a XIII. század végén megalapítják a gimesi uradalmat. Királyi adományokon kívül nagy szerepet játszik a vétel is. Alig fejezik be azonban a váruradalom kialakítását, amikor a Csák Máté-féle harcokban Máté a várat elfoglalja és elveszi.”

Nagyhind is a Forgáchok többi birtokához hasonlóan Csák Máté kezébe került. A gimesi uradalomhoz tartozó birtokok bekebelezése ismeretlen körülmények között zajlott, ugyanis Csák Máté halála (1321) után, ellentétben a többi birtokkal, nem kerültek vissza a Forgách családhoz, hanem a király kezében maradtak. Csak 1386-ban, Forgách Balázs közbenjárására kapta vissza a család az elvett birtokokat. A visszakapott birtokrészek között szerepel *Hynd* is mint a gimesi uradalom része (Bártfai 1910: 670–672).

A Forgách család 15–16. századi okleveleiből peres ügyekről, vagyoneosztásokról olvashatunk. 1470-ben a falut Forgách Benedek birtokaként *Naghynd* néven említik. 1544-ben Forgách Zsigmond és Péter között nagy vagyoneosztás történt. Ennek része volt Nagyhind is, mely Forgách Péter birtoka lett (Bártfai 1910: 702–704).

A 16. század második felében a törökök a Zsitva menti településeket is veszélyeztették. 1576-ban Nagyhindet felégették, a lakosság jelentős része el is pusztult. Erre utalnak az összeírások: 1598-ban 22, 1600–1601-ben 16 ház volt itt található (Kohútová 1990: 115), az 1664-es török adóösszeírásban pedig mindössze 9 adófizetőt találunk *Nagy Hinden* (Blaskovics 1993: 293).

A Rákóczi-szabadságharc alatt a Forgáchok elvesztették gimesi uradalmukat, mert Forgách Simon a felkelők oldalára állt. A szabadságharc után, 1718-ban Forgách Pál, a király híve visszakapta a gimesi uradalom birtokait, vele *Nagy-Hindent* is (Bártfai 1910: 753).

A 18. századi forráskiadványok közül Vályi András a következőképpen említi a községet (Vályi 1799: 175):

„*Nagy, és Kis Hind*. Két tót faluk Bars Várm. földes Urai Berthöld, és több Urak, lakosaik katolikusok, fekszenek Verebélyhez fél mértföldnyire, szőleji vagynak, földgyeik, réttyeik meglehetősek.”

A falu földesurainak az említetteken kívül feltüntetik még a Paluska és a Koller családot. A község a 19. század elejétől a nagymányai (szlov. Veľká Maňa) uradalom része lett (VSOS. 1978: 243).

Fényes Elek 1851-ben így említi a két falut (Fényes 1851: 109):

„*Hind* (Nagy és Kis), két egymás mellett lévő magyar falu, Nyitra vármegyében, a Zsitva vize mellett: az első 284 kath. lak., kath. paroch. templommal; a második 451 kath., 80 zsidó lak. – Határuk róna s bő termékenységü; széna, nád elég. F. u. többen. Ut. p. Verebély.”

Nagyhind közigazgatásilag a történelmi Nyitra vármegyéhez tartozott, a közelében folyó Dervence patak túloldala azonban már Bars vármegye volt. Magyarország vármegyéinek és városainak átfogó forráskiadványában, Nyitra vármegye települései között a következőképpen jellemzik a községet (Borovszky–Sziklay szerk. 1899: 98):

„*Nagy-Hind*, Barsmegyével határos magyar község, Kis-Hind mellett, 363 r. kath. vallású lakossal. Posta-, táviró- és vasúti állomása Verebély. Kath. temploma a múlt század végén épült. Kegyurai *Szláy* József és br. *Weisz* Pál. 1866-ban és 67-ben az egész község majdnem koldusbotra jutott. 1866-ban a fagy, 1867-ben jégverés tette tönkre az egész határt. E községről már a XIII. század közepén történik említés.”

Nagyhind 1918-ig Magyarországhoz tartozott. Az 1. világháború utáni történelemből szlovák nyelvű forráskiadványok megemlítik Štefan Major nevét, aki 1920–1923 között volt tanító Nagyhinden, és a falut bekapcsolta a szocialista munkásmozgalomba (VSOS. 1978: 243).

Az első bécsi döntéssel Nagyhind 1938-ban még nem került vissza Magyarországhoz. A határkiigazítások eredményeképpen csak 1939. március 15-étől 1945-ig tartozott újra Magyarországhoz. Az államhatár a község mellett húzódtott.

A 20. század második felében két fontos esemény határozta meg Nagyhind történetét: 1976-ban közigazgatásilag összevonták *Chyndice* néven a szomszédos Kishinddel, amely szlovák falu. A két község 1992. február 1-jétől vált ismét külön.

1.2. A Hindy család történeti adatai

A Hindy család neve és korai története egyaránt köthető Nagyhindhez. Kázmér Miklós a Hind helynévből vezeti le a családnevet, amely birtokot, lakó- vagy származási helyet jelöl (Kázmér 1993: 475).

A család címere egy vértet ábrázol, melynek kék udvarában zöld téren hátulsó lábain álló oroszlán látható. Az oroszlán első jobb lábával buzogányt tart, fölötte balról csillag ragyog. A vért fölötti sisak koronájából szintén oroszlán emelkedik ki, kivont kardot villogtatva (Nagy 1859: 118).

A továbbiakban a család történetét és neves leszármazottait mutatom be a főbb családtörténeti forráskiadványok alapján.

Nagy Iván a következőket írja a család eredetéről (Nagy 1859: 115):

„Hindy család. (Nagy és Kis-Hindi). Nyitra megyei eredetű ős régi nemes család. Már a legrégebb századokban rátalálunk a családnak egyes tagjaira, mint Hindy Péter, Mátyás, Sebestyén, Bertalan, Jánosra stb., de kiket a családfával iz szerint még eddig nem sikerült összefüggésbe hozni. Azonban a XV. század közepétől kezdve – midőn Hindy Péter élt – a leszármazási kimutatás oklevelekre alapítva, már szakadatlanul és teljes összefüggésben sarjadzik le. Nevezett Hindy Péter Mátyás király korában élt, és Nyitra megyei Hind helységbeli ősi birtokára, melynek az oklevél szavai szerint már elődei is békés birtokában valának, – nevezett Mátyás és János részére is Budán 1476-ki virágvasárnap előtti 5-dik ferián új királyi adományt nyert.”

A család eredetét az előbbiekkal megegyezően tárgyalja Kempelen Béla (Kempelen 1913: 55):

„Hindy (*nagy- és kishindi*). — Nyitramegyei régi család, melynek első nyomaira a XIV. században találunk. A család teljes leszármazása a XV. századtól kezdődőleg hozható le.”

Hindy Péternek csak egyik fia, János ágán folytatódott a családfa. Jánosnak hat gyermeke közül Balázs, a királyi udvarnok három fiút nemzett. Ezek közül Jánosnak és Miklósnak nem volt fiú örököse, így a családfa az ő águkon megszakadt. A harmadik fiú, Mihály két fiút hagyott maga után, Benedeket és Pált. Az utóbbi János fia által terjesztette ki fiú ágon a családfát. János unokája, Ferenc elzálogosította kishindi birtokait, melyeket Desericzky István váltott ki, és melyek azután a Hindy családhoz többé nem kerültek vissza (Nagy 1859: 118).

A Hindy család nevesebb tagjai közül kiemelkedik Iván, aki 1805-ben született Léván. 1838-ban ügyvédi oklevelet nyert. Irodalmi pályán a Nemzeti Újság szerkesztése körül szerzett érdemeket. 1852-től a Szent István Társulat ügyeiben fáradozott.

Hindy Mihály szintén Léván született 1807-ben. 1826-ban a kegyes tanítórendbe lépett, tanárként működött. Tudományos értekezésein kívül Római Régiségtárt adott ki a tanulók használatára 1849-ben (Nagy 1859: 118). Hindy Kálmán 1905-ben, Zoltán, Iván, Matild és Éva pedig 1912-ben megerősítették nemességük és a „kishindi” előnév használatát. Bayler István és utódai 1910-ben legfelsőbb engedéllyel a kishindi előnévvel a *Hindy*-család nemességét nyerik el (Kempelen 1913: 55).

A Hindy család ma is élő leszármazottaival Nagyhindnek nincs kapcsolata.

1.3. Nagyhind a néprajzi forrásokban

A Nyitra környéki falvak összetett népi kultúrával rendelkeznek. A néprajzkutatók kimutatják benne mind a palócos, mind a kisalföldi, mind a szlovák népi kultúra hatásait (Liszka 2002: 267). A Nyitra-vidéket a néprajzi irodalom nem kezeli egy egységként, hanem több típusba sorolva tárgyalja. A földrajzi adottságokból kiindulva a Zsitva folyó közelsége, a napsütötte domboldalak, a mezőgazdasági termelésre alkalmas földek határozták meg Nagyhind lakosságának foglalkozását és népi kultúráját. A helytörténeti adatokból megtudhattuk, hogy a 13–14. században az itteni lakosok halászattal foglalkoztak, később pedig a földművelésből, szőlőtermesztésből biztosították megélhetésüket. A víz és a szántóföldek közelsége lehetőséget biztosított a vászon alapjául szolgáló kender termesztéséhez is. A kenderfeldolgozás az asszonyok foglalatosságai közé tartozott. Az említett népi mesterségek tárgyi emlékei még manapság is fellelhetők a községben.

A Nyitra-vidék népszokásai számos archaikus jegyet őriztek meg. Nagyhinden a nyári ünnepkör néphagyományai közül ilyen volt a szentiváni tűzrakás és a tánc. Erről Manga János tudósított 1942-ben (Manga 1942: 72–73):

„Nagyhinden még 8-10 esztendővel ezelőtt is gyűjtöttek tüzet. Június 24-e előtt egy héttel kezdték és 24-ig minden este meggyűjtötták a falu végén, amikor a nap lenyugodott. Amikor lángolt a tűz, az alábbi dallam éneklése mellett a leányok szeretőikkel együtt kettesével, kezeiket összefogva ugrálták át a tüzet:

Rakjuk a tüzet, szentiványi tüzet

Gyere rózsám, gyere velünk.

Én veleték nem meheték

Gyere rózsám, gyere velünk.

Ott kerekegyik egy fekete felhő,

Gyere rózsám...

(Nagyhind, Bordás Magdolna, 39 é., 1937)

A tűzgrálás közben és utána harmonikaszó mellett táncoltak a legények és leányok. Ez körülbelül két óra hosszat tartott. Tánc közben más, közismert dalokat énekeltek. 10 órakor mentek haza énekszóval. A tüzet azért gyújtották, hogy a jég el ne verje a határt. *Amerre a tűz füstje szállt, arra a határt nem verte el a jég.* A tűzön a tehéneknek nem volt szabad átmenniük, mert akkor nem adtak tejet. Ha azonban a szarvasmarha arra járt, ahol a tüzet rakták, nem betegedett meg.”

A néprajzi források a vidék lakosságának népviseletét is több típusba sorolják. A nagyhindi népviselet a Zsitva–Garam közti terület 2. típusához tartozik. Ebben a csoportban találjuk a környező falvak közül *Felsőahát*, *Kalászt* és *Bábindalt* is (vö Jókai–Méry 1998: 24–140). A népviseleti szokások közül az asszonyok hajviselete volt egészen sajátos Nagyhinden. A hajviselet elkészítéséről, eszközeiről Gönyey Sándor közölt egy részletes leírást az Etnographiában (Gönyey 1941: 69):

„Nagyhind ma Bars-Hont egyesített vármegyében fekszik, régen Nyitra megyébe tartozott. Ez a külön népviseleti sziget még hagyományait megőrizte. Főként az asszonyok hajviselete különbözik a szomszédos palóc vidékek népének szokásaitól. A férjhezmenéstől, felkontyolástól a halálig az alábbi módon kötik be a fejet.

Régen a középen kivettek jobbról balról egy-egy csomót a hajból s azután behúzza a homlokra megcsinálták az ún. *középsőt* és *kétoldalsót*. Ma különálló *viliszkát* készítenek a hajból, amit Pogrányban és Bodokon *makszisz*-nak neveznek (talán masztixból). Egy kétujjnyi széles és 20 cm. hosszú papirosra glycerinszappannal felragasztanak három szarv alakban szappannal, újabban gumimézzgával kifényezett és összetapasztott hajcsomót. Régen ezeket a szarvakat magából a hajból *rajzolták* ledörzsölve és egy hajtűvel kihúzza a homlokra. A nagyobbik hajcsomó a homlok közepén a *középső*, a két kisebbik a homlok két oldalán a *két oldalsó*. Télen készítik elő a *viliszkákat* és 11–12 darab is van egy-egy asszonynak a skatulyájában.

A fésülés és kontyfelrakás úgy történik, hogy a fej középvonalaiban a haját ketté választják és hátul széjjel fésülik. A hajcsomó vége felé diónagyságú ronggyal *kontyokat* kötnek s pamut *fonállal* a hajjal becsavarva keresztbe felhajtják a fejtetőre, végül fekete cérnahálóval (*neccel*) lefogatják. Azután kerül rá a köznapi vagy ünnepi fejkötő, ami alsó és felső részből áll. Ezzel fejeződik be a menyecske, illetőleg asszony fej bekötése Nagyhinden, Pogrányban és Bodokon.”

A második világháború alatt Nagyhinden is működött a Gyöngyösbokréta⁸-mozgalom, melynek keretében 1939-ben és 1940-ben pajtástánccal, katonadalokkal és menyasszonytánccal lépett föl nagyhindiek csoportja a budapesti bemutaton. A csoport felkészítője Simunek Béláné, nagyhindi tanítónő volt (Liszka 2002: 404).

2. Nagyhind lakossága

A Nyitra környéki falvak nemzetiségi viszonyainak alakulásáról, az itteni lakosság arányainak változásáról több értekezés is született. A szakirodalomban találhatunk egyrészt a lakosság megtelepedésével foglalkozó történeti munkákat (Fügedy 1938, Ethey 1938, Kniezsa 1941), másrészt pedig a nemzetiségi viszonyok változásait vizsgáló dolgozatokat (Csapody 1942, Dávid 1993, Kocsis 1998, Tátrai 2005).

Az említett munkákból elsőként a nyelvhatár, ill. az etnikai viszonyok alakulásának Nagyhindre vonatkozó adatait összegzem, majd a 2001-es népszámlálás eredményeit részletezem nemzetiség, anyanyelv, vallás, nemek, korcsoportok, iskolai végzettség és foglalkozás szerint.

A Nyitra-vidék magyarsága őshonos, Árpád-kori eredetű. A terület magyarok általi benépesülése hosszú folyamat volt. A 11–12. században már magyar telepek ékelődtek a hegylábi szláv települések közé, a 13. század közepére pedig kialakulnak a mai településrendszer alapjai, és ezzel párhuzamosan a Zobor-vidék elvesztette szláv többségét (Fügedy 1938: 318–319). A honfoglalás utáni magyar térhódítás a 13. század folyamán állt meg, ekkorra érte el maximumát ezen a területen a magyar etnikai tér. A tatárjárás után a szláv betelepülés és térnyerés megerősödött, mindenesetre a 13. század végére kialakult etnikai térszerkezet nem módosult lényegesen a 17. század közepéig (Kniezsa 1941: 20).

Népszámlálási adatok híján a lakosság összetételére csupán a nevek segítségével lehet következtetni. Nagyhind jobbágyneveiről Fügedy Erichnél találunk közlést. Az

1490–1525 közötti időszakban 18 magyar, 5 tót és 3 bizonytalan eredetű név látható a Hindre vonatkozó adatokban: „Hind: jobbágynevek: 1490: magyar: Balogh; bizonytalan: Chamas – 1519: magyar: Gywla, Myklos, Hamar, Kewer, Kelemen, Bodor; tót: Bozan, Hora; bizonytalan: Toth – 1525: magyar: Tywkos, Nagh, Bodor, Bartha, Mezzes, Markos, Gyepes; bizonytalan: Mykle, Mykolas.” (Fügedy 1938: 501).

Nagyhind szempontjából a nyelvhatár alakulása ebben a korszakban azért fontos, mivel ezen a területen, Verebély környékén jelentős számú szlovák kisebbség élt. Megemlítik, hogy pl. Zsitvaújfaluban a szlovákok száma megközelítette a magyarokét (Csapody 1942: 30). Az említett település pedig Nagyhind szomszédja.

A török háborúk idején jelentősen átfurmálódott a Nyitra-vidék etnikai képe. A hosszan tartó háborúskodás nagy vesztesei a döntően folyóvölgyekben és sík vidéken elhelyezkedő magyar falvak, melyek jóval nagyobb veszteségeket szenvedtek el a védettebb hegyvidéken lakó szlovákoknál (Dávid 1993: 16–18). Nagyhinden is erősen megcsappant a lakosság ebben az időben. Az 1664-es török adóösszeírásban is csupán 9 magyar adófizetőt jegyeznek fel (Blaskovics 1993: 293).

A következő 100 évben nagy migráció következett be, főleg déli irányban, a harcokban elnéptelenedett területek felé. Az Alföldre magyarok tömege mellett szlovákok is jelentős számban érkeztek. Mindenesetre a Nyitrai járás területén a szlovákok létszámának megugrása egyenesen arányos a magyarok csökkenésével (Tátrai 2005: 327).

A nagyhindi lakosság 18. századi összetételéről Acsády Ignác közöl adatokat. A háztartások száma a népesség jogi állapota szerint 1720–1721-ben Nagyhinden: 9 jobbágy, 5 zsellér. A név szerint felsorolt lakosságból 8 magyar és 6 tót vagy rutén (Acsády 1896: 86). Ezek az adatok, valamint Vályi András említése a faluról arra enged következtetni, hogy a 18. században Nagyhind lakossága erősen vegyessé vált.

19. század második felétől már pontos népszámlálási adatokat találunk, ezeket a lakosság nemzetiségi és anyanyelvi összetétele kapcsán részletezem.

2.1. A lakosság nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása

A népszámlálási adatfelvételekkel kapcsolatban Gyurgyík László felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy az első világháború előtti magyar népszámlálások az etnikai hovatartozást a jelenlévő összes népesség anyanyelvére, míg a csehszlovák

népszámlálások (1921, 1930) az állampolgársággal rendelkező személyek nemzetiségére vonatkoztatva kérdezték (Gyurgyík 2006: 13). Utal arra is, hogy a csehszlovák népszámlálások 1950-ben és 1961-ben a lakónépesség nemzetiségi hovatartozását rögzítették (Gyurgyík 2006: 13). Nehezíti az adatok feldolgozását az is, hogy az 1950 után népszámlálások etnikai megoszlásra vonatkozó adatai nem községsoros, hanem nagyobb, kerületek, járások, ill. kerületi székhelyek szerinti bontásban publikálták (csupán belső használatra szánt füzetekben).

Az alábbi táblázatban Nagyhind lakosságának etnikai hovatartozását foglalom össze 1851-től, kiemelve a magyar lakosok számát és arányát az összes lakoshoz képest (források: 1851: Fényes, 1880, 1890, 1900, 1910, 1941: magyar népszámlálások adatai, 1919, 1930, 1961–1991: csehszlovák, 2001: szlovák népszámlálások nemzetiségi adatai)

	szlovák	magyar	német	egyéb	összes lakos	szlovákok aránya	magyarok aránya
1851	0	284	0	0	284	0	100,00
1880	37	340	5	7	389	9,51	87,40
1890	30	325	8	0	363	8,26	89,53
1900	34	352	2	12	400	8,50	88,00
1910	14	390	2	0	406	3,45	96,06
1919	5	486	1	13	505	0,99	96,24
1930	69	414	0	0	483	14,29	85,71
1941	14	439	4	0	457	3,06	96,06
1961	356	131	0	2	489	72,80	26,79
1970	248	243	0	1	492	50,40	49,39
1980	800	117	0	0	917	87,24	12,76
1991	643	117	0	0	760	84,61	15,39
2001	260	87	0	3	350	74,29	24,86

1. táblázat: Nagyhind lakosságának etnikai megoszlása 1851-2001

A táblázat adatai alapján jól látható, hogy a nagyhindi magyarság 1941-ig volt többségben. 1919-ig a község magyarságának aránya az összlakosság növekedésével együtt fokozatosan növekszik. A szlovákság száma és aránya 1919-ig csökkenő tendenciát mutat, 1919-ben a legkevesebb. A német és egyéb nemzetiségűek száma 1919-ig minimális, később pedig jelentéktelen.

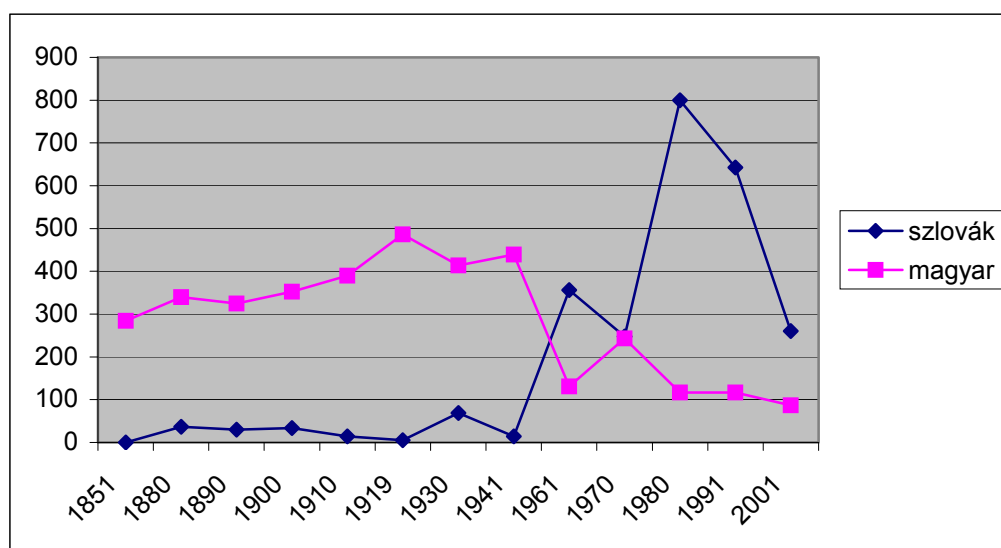
Az impériumváltás a nagyhindi lakosság nemzetiségi összetételét is megváltoztatta: 1919–1930 között a magyarság aránya 10,53%-kal csökkent, a szlovákságé 13,3%-kal növekedett. Majdnem pontosan ugyanez jellemezte az 1941-es

magyar népszámlálást, csak fordított arányban: 1930–1941 között a szlovákság aránya 11,23%-kal csökkent, a magyarságé 10,35%-kal növekedett. Ennek okait az erőteljes keveredésben és az ennek folyományaként létrejött kettős identitásban kereshetjük. Emellett a népszámlálási adatok „korrigálása” is bevett eszköz volt (Tátrai 2005: 334).

1945-ben ismét változott a politikai helyzet. A háború utáni deportálások és a reszlovakizáció egyaránt a magyarság csökkenését eredményezték. Az 1961-es népszámlálásra a magyarság aránya 69,27%-kal csökkent. Mivel Nagyhindről nem telepítettek senkit Magyarországra, így a magyarság gyors „felszívódását” a reszlovakizációs intézkedéseknek „köszönhetjük”. 1970-re a lakosság nemzetiségi összetétele konszolidálódott, a magyarok és szlovákok aránya majdnem megegyezett.

Az 1980-as és 1991-es népszámlálási adatok értékelése nehézségekbe ütközik, ugyanis 1976-ban Nagyhindet és Kishindet összevonták, így a népszámlálási adatok a két falu összesített adatait tartalmazzák. Mindenesetre a magyarok számának csökkenése pontosan érzékelhető, ugyanis Kishinden nem volt magyar lakos. A nagyhindi magyarság gyors asszimilációja az 1970-es évektől kezdődött meg. Ehhez hozzájárult a két falu összevonásán kívül a magyar iskola bezárása, a hivatalos ügyintézés egynyelvűvé válása, és a vegyes házasságok egyre növekvő aránya.

A 2001-es adatok között sem lehet félrevezető a magyarság arányának növekedése, ugyanis ez nem növekedés, csupán a két falu újbóli különválásának az eredménye. Valójában a magyarság száma 10 év alatt harminc egyénnel csökkent, a szlovákság pedig döntő többséget szerzett. A magyarság és szlovákság aránya 1941-től 2001-ig teljesen megfordult, ezt jól szemlélteti a következő ábra:

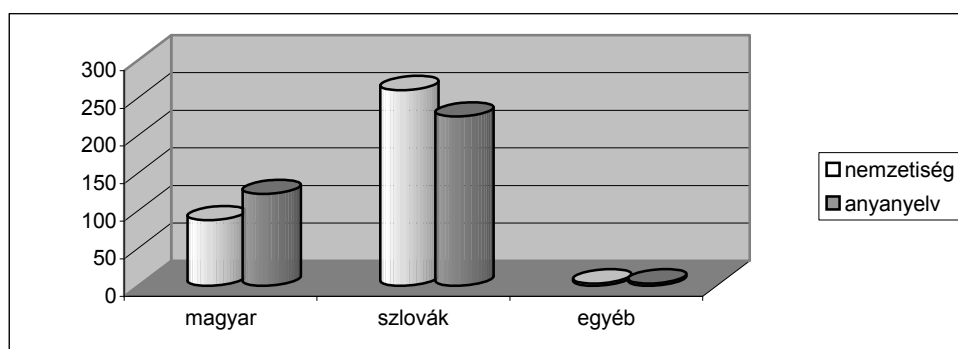

1. ábra: A magyar és szlovák nemzetiségűek száma Nagyhinden 1851–2001

A nemzetiségi arányok efféle adminisztrációs eszközökkel történő megváltoztatását a Nyitra-vidék más községeiben is előszeretettel alkalmazták. Több helyen szorgalmazták magyar és szlovák települések összevonását. Megemlíthető Menyhe, Béd és Szalakusz összevonása vagy Nyitracsehi és Kiscétény egyesítése, ill. Nyitragerencsér vagy Alsócsitár Nyitrához történő csatolása (Sándor 2004: 73).

A vegyes nemzetiségű államalakulatok bevallott, ill. kimutatott nemzetiségi összetétele nagymértékben az adott terület fölött fennhatóságot gyakorló államhatalom nemzetiségi politikájának a függvénye. A (cseh)szlovák népszámlálások adatait elemezve Gyurgyík rámutat arra, hogy az etnikai kötődés nemzetiségi és anyanyelvi adatok szintjén több szempontból is eltér egymástól, ugyanis Szlovákiában a nemzeti hovatartozás kategóriája sokkal erősebb politikai konnotáció hordozója, mint az anyanyelv (Gyurgyík 1994: 142, ill. 2006: 20).

Ezt az eltérést a Nagyhindre vonatkozó 2001-es népszámlálási adatok is jól tükrözik:

2. ábra: A 2001-es nemzetiségi és anyanyelvi adatok

A 2001-es adatok szerint a 350 nagyhindi lakosból 87 (24,86%) a magyar nemzetiségű és 122 (34,86%) a magyar anyanyelvű. Annak, hogy népszámlálás alkalmával a magyar anyanyelvű nagyhindiak közül 35 lakos szlovák nemzetiségűnek vallotta magát, a fenti tényezőkön kívül az is az oka, hogy nincs a községben magyar iskola, és sok a vegyes házasság.

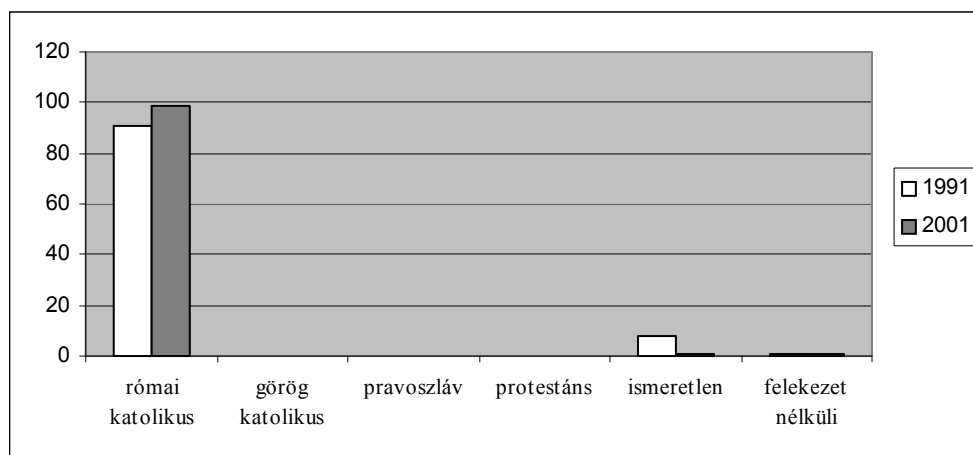
2.2. A lakosság felekezeti megoszlása

Nagyhind az erősen katolikus falvak közé tartozik, mint a Nyitra-vidéki községek legtöbbször. A hétköznapi élet és a statisztikai adatok egyaránt azt mutatják,

hogy a Nyitra-vidék magyarsága vallásosabb a szlovákiai átlagnál (Sándor 2004: 75). Gyurgyík László szerint „ebben szerepe van a tradíciókhoz való nagyobb ragaszkodásnak, a magyarság falusias településszerkezetének, az iskolai végzettség szerinti hátrányosabb megoszlásnak is. Valószínűsíthető, hogy a kettős elnyomás alatt, a kisebbségi helyzetben élő magyarság jelentős részének a nemzeti identitás és a vallási értékek vállalása együttesen jelentett értékorientációt és perspektívát.” (Gyurgyík 1994: 46).

A nagyhindi katolikusok számáról Fényes Elek közöl először számbeli adatokat. 1851-ben 284 katolikus lakott a faluban (Fényes 1851: 109).

A felekezeti hovatartozást tekintve megbízható adatokra csupán az 1991-es népszámlálást követően hivatkozhatunk. A két legutóbbi népszámlálás felekezeti megoszlásra vonatkozó nagyhindi adatait a következő ábra szemlélteti. (Az ábra a százalékos megoszlást tartalmazza, ismételten a két falu közös és külön adatainak félrevezető jellegét elkerülvén):

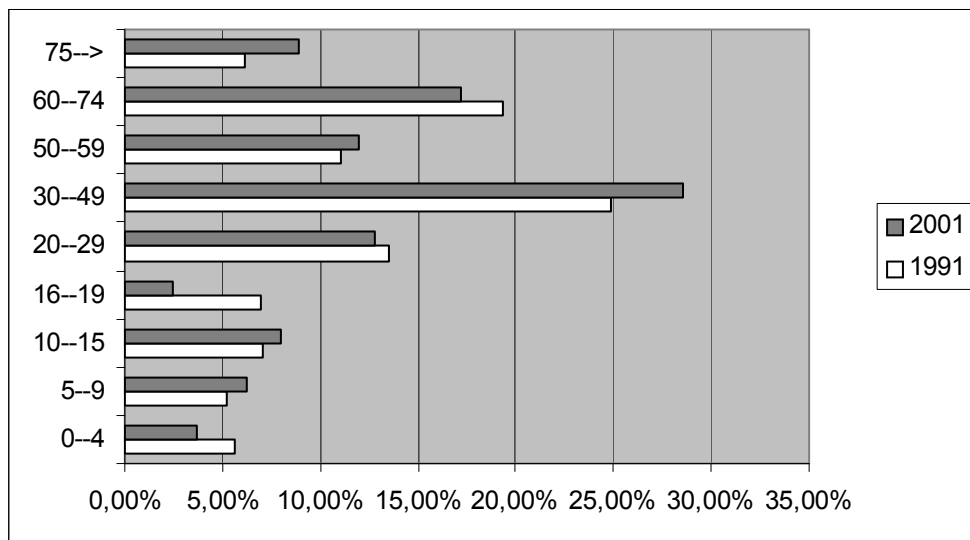
3. ábra: Nagyhind felekezeti megoszlása (1991–2001)

A két utolsó népszámlálást összevetve megállapítható, hogy szlovákiai tendenciákat követve Nagyhind lakossága is bátrabban vállalta fel felekezeti hovatartozását 2001-ben, mint az azt megelőző népszámlálás során. 1991-ben országos átlagban a megkérdezettek 17,4%-a volt ismeretlen, ugyanezek aránya 2001-ben csupán 3,0% volt (Gyurgyík 2006: 157). Nagyhinden is ez a csoport változott a legradikálisabban: 8,03%-ról 0,9%-ra csökkent. Növekedett a római katolikusok aránya (90,92%-ról 98,5%-ra. A felekezeten kívüliek számaránya az országos átlaggal ellentétben 1,05%-ról 0,6%-ra csökkent (vö. Gyurgyík 2006: 158).

2.3. A lakosság nemek és korcsoportok szerinti megoszlása

Szlovákia lakosságán belül a magyar népesség nemek szerinti megoszlása az elmúlt száz évben viszonylag stabilnak mondható (Gyurgyík 2006: 48). A nők arányszáma magasabb mint a férfiaké (2001-ben a lakosság 51,9%-a volt nő), ill. a szlovákiai magyar férfiak aránya 1980 és 2001 között kis mértékben csökkent (1980: 48,6%, 1991: 48,3%, 2001: 48,1%). Nagyhinden a 2001-es népszámlálás adatai szerint az összlakosság 48,6%-a férfi, 51,4%-a nő. Ezek az adatok megfelelnek a szlovákiai átlagnak.

Nagyhind lakosságának korcsoportok szerinti megoszlását a legutóbbi két népszámlálás adatai alapján a következő ábra szemlélteti:

4. ábra: Nagyhind lakosságának korcsoportok szerinti megoszlása (1991–2001)

Szlovákia lakossága Gyurgyík László adatai alapján 1991 és 2001 között az elöregedés jeleit mutatja, az átlagéletkor tíz év alatt 33,6-ról 36,1-re emelkedett. A magyar lakosság elöregedése nagyobb mértékű, mint az összlakosságé: az 1991-ben mért 36,2 2001-re 39,9-re növekedett, azaz 4,4 évvel volt magasabb, mint Szlovákia összlakosságáé (Gyurgyík 2006: 49–53).

Nagyhind lakosságának arányait az utolsó két népszámlálás egész Szlovákiára vonatkozó adataival hasonlíthatjuk össze. Ez alapján elmondható, hogy a községben is tapasztalható a lakosság elöregedése: 1991-ben 40,0 év; 2001-ben már 41,6 év. A

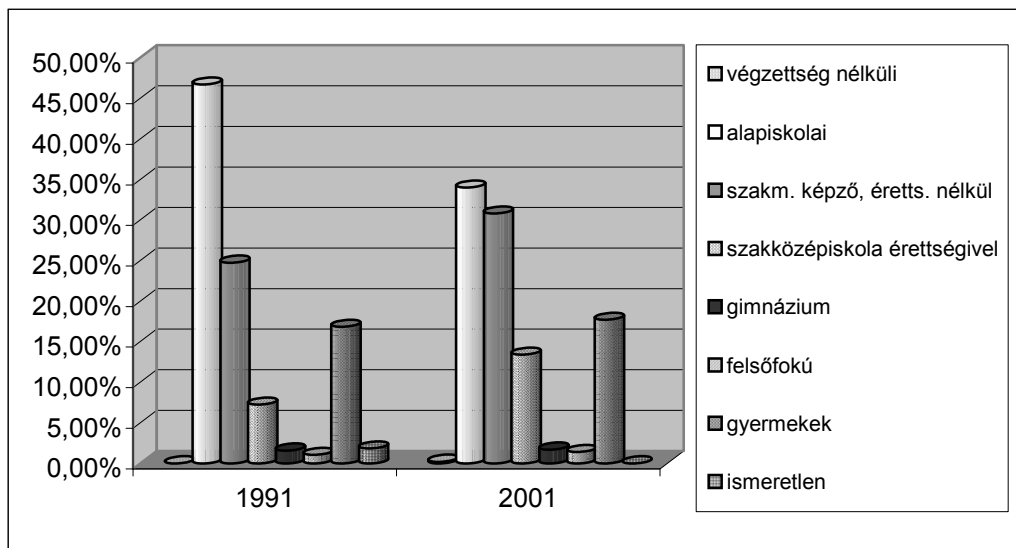
település lakosságának elöregedése szlovákiai viszonylatban az utolsó népszámlálás adataival összevetve viszont 5,8 évvel alacsonyabb, mint Szlovákia lakónépességéé.

Az ábra adatait értelmezve a legszembetűnőbb jelenség, hogy sokkal több az idős lakos, mint a fiatal. A születések száma a fiatal generációhoz (16–30) hasonlóan erősen csökken. A középgeneráció (30–59) aránya növekszik, és igen sok a 75 év feletti lakosok aránya. A falu az elöregedés képét mutatja.

Az anyanyelv és az életkor összefüggései a községi hivatal adatai alapján a következőképpen alakulnak. A magyar anyanyelvűek döntő része az idősebb generációt képviseli. Az 55 év feletti magyar lakosok aránya 64,28%, a 35-55 év közöttieké 29,76%, és csupán 5,9% a 35 év alatti magyar lakosok számaránya Nagyhinden.

2.4. A lakosság iskolai végzettség szerinti megoszlása

Nagyhind lakosságának iskolai végzettség szerinti alakulását a legutóbbi két népszámlálás tükrében az alábbi ábra szemlélteti:

5. ábra: Nagyhind lakosságának iskolázottság szerinti megoszlása (1991–2001)

Az iskolai végzettség szerinti megoszlást tekintve a szlovákiai magyarságnak a többségi nemzettől való elmaradása mutatható ki. A szlovákiai magyar kisebbség iskolázottságát az utolsó két census tükrében Gyurgyík dolgozta fel a legrészletesebben (Gyurgyík 1994, 2006) Az 1991. és 2001. évi népszámlálások iskolai végzettségre vonatkozó adatai alapján a magyar nemzetiségű lakosságról az alábbiak mondhatók el:

- a) Szlovákia összlakosságához viszonyítva aránytalanul magas az alapiskolai végzettséggel rendelkezők aránya (1991-ben 39,5%, 2001-ben 30,5%; a szlovákiai átlag ezzel szemben 1991-ben 28,7% és 2001-ben 21,1%);
- b) a magyar nemzetiségű szakmunkások részaránya jóval magasabb a szlovákiai átlagértéknél (1991-ben 19,4%, 2001-ben 23,2%, míg szlovákiai viszonylatban ez az arány 1991: 19,0% ill. 2001: 19,7%);
- c) alacsonyabb az érettségivel rendelkezők aránya, mint a szlovákiai átlag (szlovákiai magyarok 1991: 14,9% és 2001: 22,1%, Szlovákia összlakossága 1991: 18,3% 2001: 25,6%),
- d) az össznépeséghez viszonyítva alacsonyabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma is; a növekedés itt nagyobb arányú, mint az országos átlag: 1991-ben a szlovákiai magyarok 2,9%, 2001-ben 4,5%-a, míg Szlovákia összlakosságának 1991-ben 5,8%, majd tíz évvel később és 7,9%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel (vö. Gyurgyík 2006: 53-61).

Nagyhínd lakosságának iskolai végzettség szerinti megoszlása gyakorlatilag megfelel a szlovákiai magyarságról megállapítottaknak. Az utolsó két népszámlálás adatainak tükrében folyamatos a csupán alapiskolai végzettségűek számának csökkenése (ezek aránya 1991-ben 46,71%, míg 2001-ben 34%). A szakmunkásképzőkben, ill. a nem érettségivel záruló szakokon végzettek száma is növekedett (1991: 24,74%-ról 2001: 30,8%), és ugyancsak nőtt (1991: 7,24% 2001: 13,4%) a szakközépiskolát vagy gimnáziumot végzők (1991: 11,5% 2001: 18,5%) aránya. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya is kissé emelkedett (1991: 1,05%-ról 2001: 1,4%-ra), de ez az érték alatta marad az országos átlagnak.

2.5. A lakosság gazdasági ágazatok és foglalkozási csoportok szerinti megoszlása

A szlovákiai magyarság gazdasági ágazatok szerinti megoszlása jelentős mértékben eltér Szlovákia népességének ágazatok szerinti megoszlásától: a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya közel kétszeres a szlovákiai magyarok között, az iparban dolgozók részaránya viszont jóval alacsonyabb, mint az országos átlag. Fontos adat, hogy a korábbi évtizedekben a szlovákiai magyarság részaránya az építőiparban az összlakosság átlaga fölött állt, ez az arány 2001-re olyannyira visszaesett, hogy már alatta marad az országos értéknek. Csökkent a közlekedésben, az

oktatásügyben és az egészségügyben foglalkoztatott szlovákiai magyarok aránya is, bár ez alacsonyabb volt az országos átlagnál (Gyurgyik 2006: 67–72).

A nagyhindi lakosság gazdasági ágazatok szerinti megoszlását 1991-ben és 2001-ben a következő két táblázat szemlélteti:

mezőgazdaság	23,43%
ipar	25,43%
közlekedés	4,86%
építészet	19,71%
kereskedelem	6%
szolgáltatás	1,71%
iskola és egészségügy	8,29%
egyéb	10,57%

2. táblázat: A nagyhindi lakosság gazdasági ágazatok szerinti megoszlása 1991-ben

állami vállalatnál	34,30%
magánvállalatnál	46,20%
mezőgazdaságban	5,90%
más munkáltatónál	0,60%
magánvállalkozó, alkalmazottak nélkül	5,90%
magánvállalkozó, alkalmazottakkal	1,80%
ismeretlen	5,30%

3. táblázat: A nagyhindi lakosság gazdasági ágazatok szerinti megoszlása 2001-ben

A két táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a nagyhindi aktív keresők közül 1991-ben legtöbben az iparban és a mezőgazdaságban dolgoztak. Leginkább a mezőgazdaságban dolgozók aránya csökkent (17,53%-kal). Kialakult a magánvállalkozók rétege is, mely az aktív keresők 7,7%-át teszi ki.

3. Összefoglaló megjegyzések a történeti és demográfiai változásokról

Nagyhind története a 13. századig nyúlik vissza. Történelme során jellemzően „határmenti” település volt. Az etnikai tér alakulása során keleti szomszédfalvai vegyes vagy szlovák nemzetiségűek voltak. Nagyhind a 20. század közepéig megtartotta magyar többségét. A történelmi Magyarország részeként vármegyék (Nyitra és Bars) határán terült el. 1939–1945 között országhatár húzódott Nagyhind mellett, ma pedig a Nyitra-vidéki nyelvsziget keleti határán fekszik. Nagyhind szomszédfalvai szlovákok, csak Kalászon keresztül kapcsolódik a Nyitra környéki magyar nyelvszigethez.

Nagyhind magyar lakossága az 1945 utáni kedvezőtlen politikai intézkedések hatására kezdett csökkenő tendenciát mutatni. A rohamos nemzetiségváltás azonban 1976-tól kezdődött, amikor a községet közigazgatásilag összevonták a szomszédos szlovák Kishinddel. Ekkor megszűnt a magyar iskola, és a hivatalos ügyintézés nyelve is egynyelvűvé (szlovákká) vált. A községben a nemzetiségi viszonyok megfordítását adminisztratív úton erősítették. A két falu 1992-ben ismét különvált, ám az említett negatív intézkedések következtében a nyelv- és nemzetiségváltás visszafordíthatatlanná vált Nagyhinden.

A feltüntetett népszámlálási adatok tükrében Nagyhindről megállapítható, hogy:

- a) a lakosság száma alapján a járás kisközségei közé tartozik (2001-ben 350 fő), lakóinak száma az elmúlt 30 évben folyamatosan csökken;
- b) a községben magyar és szlovák nemzetiségű lakosság él, továbbá jellemző, hogy a lakosság nagyobbik része szlovák nemzetiségű (2001-ben 74,29%) és gyors ütemű a magyar nemzetiségű lakosság számának csökkenése (1970 és 2001 között 156 egyénnel); ugyancsak folyamatos (1920-tól) a szlovák nemzetiségűek számarányának növekedése;
- c) a település lakosságának nagyobbik része szlovák anyanyelvű, az utolsó népszámlálás során a megkérdezettek 64,28%-a tartozott ide; magyar anyanyelvűnek 10%-kal többen vallották magukat (34,86%), mint magyar nemzetiségűnek (24,86%);
- d) a felekezeti hovatartozás alapján a lakosság döntő többségében katolikus (2001-ben 98,5%), felekezeten kívüli 0,6% és 0,9% az ismeretlen.
- e) a községben 2001-ben a férfiak számaránya alacsonyabb volt (48,6%), mint a nőké (51,4%);
- f) megfigyelhető a lakosság nagyfokú előregedése (a lakosság átlagéletkora 2001-ben 41,6 év, ami 5,8 évvel alacsonyabb, mint Szlovákia lakónépességéé);
- g) a magyar anyanyelvű lakosság döntő része az idősebb generációt képviseli: az 55 év feletti magyar lakosok aránya 64,28%, a 35–55 év közöttieké 29,76%, és csupán 5,9% a 35 év alatti magyar lakosok számaránya;
- h) a korábban többségében mezőgazdasággal foglalkozó lakosság az iparban a kereskedelemben vagy más ágazatokban vállal munkát, ill. magánvállalkozóként tevékenykedik.

II. NYELVHASZNÁLATI SZÍNTEREK NAGYHINDEN

1. Az otthon nyelvhasználata
2. A közigazgatás nyelvhasználata
3. Az oktatás nyelvhasználata
4. Az egyházi élet nyelvhasználata
5. Egyéb nyelvhasználati szinterek
6. Összefoglaló megjegyzések a nagyhindi nyelvhasználati szinterekről

II. NYELVHASZNÁLATI SZÍNTEREK NAGYHINDEN

Az előbbi fejezetben Nagyhind történeti és demográfiai adatait vizsgálva megállapítottuk, hogy az 1910-es években még 96% volt az itteni magyarság aránya. Ez az arány azóta folyamatosan csökken, a 70-es évektől rohamosan. A legutóbbi hivatalos, 2001-es census adatai szerint a magyar nemzetiségűek aránya Nagyhinden 24,86%, a magyar anyanyelvűeké 34,86%. A községben a szlovák nemzetiségűek és anyanyelvűek vannak túlsúlyban. A magyar nemzetiségű és anyanyelvű lakosok főleg az idősebb, kisebb mértékben a középkorú generációt képviselik, a fiatalabb generációban számuk elenyésző. A faluban ezen kívül a 2001-es népszámlálás során 3 egyén nem vallotta be nemzetiségét és anyanyelvét.

A nagyhindi nyelvhasználati szinterek jellemzéséhez tehát két nyelv (a szlovák és a magyar) használati arányát szükséges megvizsgálni.

A nyelvhasználati szintér fogalmát Kiss Jenő a következőképpen definiálja: „A beszédhelyzetek típusokba, csoportokba rendezhetők aszerint, hogy azonos vagy különböző nyelvhasználat a következményük. Az azonos nyelvhasználatot eredményező beszédhelyzeteknek, beszédhelyzet-típusoknak a megnevezése a nyelvhasználati szintér.” (Kiss 1995: 68). Két nagy típusa van, a privát és a nyilvános nyelvhasználati szintér (Trudgill 1997: 81) Vizsgálatomban a következő nyelvhasználati szinterekkel foglalkoztam részletesebben:

-privát (informális) nyelvhasználati szintér: az otthon nyelvhasználata

-nyilvános (formális) nyelvhasználati szinterek: a közigazgatás nyelvhasználata, az oktatás nyelvhasználata, az egyházi élet nyelvhasználata, a kulturális élet nyelvhasználata.

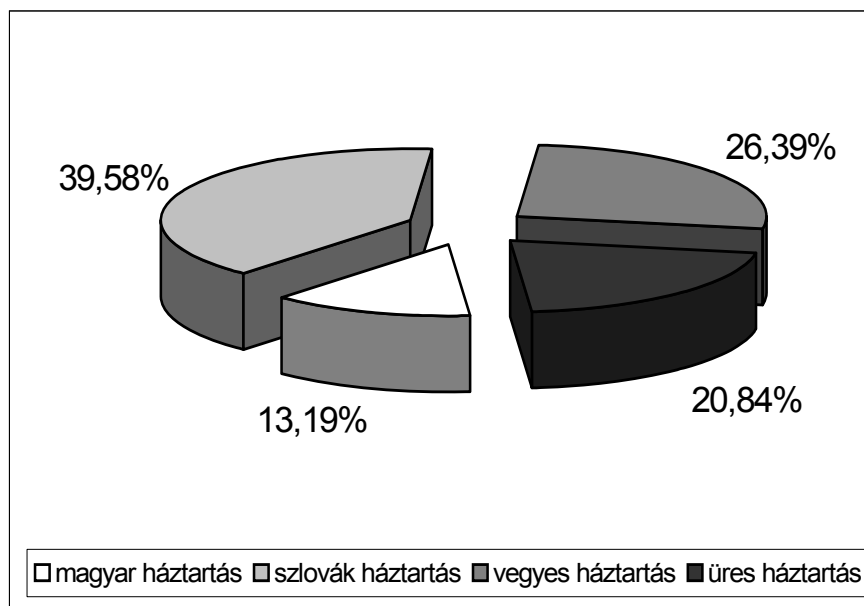
1. Az otthon nyelvhasználata

Az informális nyelvhasználati szinterek közül a nagyhindi családok otthoni nyelvválasztását és nyelvhasználatát kívánom jellemezni. Az előbbi fejezetben ismertetett demográfiai adatok tanúsága szerint Nagyhind lakosságának 34,86%-a magyar anyanyelvű. Mindenekelőtt azt igyekeztem kideríteni, hogy az otthoni nyelvhasználatban ugyanilyen arányú-e a magyar nyelv használata, ill. hogy az esetleges aránybeli különbségeknek milyen okai lehetnek. Ennek kidertéséhez a nagyhindi családok nemzetiségi és anyanyelvi összetételét, valamint az otthoni

nyelvválasztás megoszlását kell megismernünk. Nagyhind község pogármesterének hathatós segítsége és közbenjárása révén minden családban föltehettem kérdésemet az otthoni nyelvhasználattal kapcsolatban, és arra is lehetőségem adódott, hogy a lakosokhoz eljuttathattam egy kérdőívet, amelyet disszertációm 5. fejezetéhez, a kétnyelvűség és nyelvcserehez kapcsolódó attitűdök kutatásához használtam fel.

Nagyhinden jelenleg 138 családi ház található, melyből 30 üres. Ezek tulajdonosai meghaltak vagy elköltöztek a faluból. A lakatlan házak többnyire rossz állapotban vannak, néhány jobb állapotút a nyitraiak (vagy más városból származók) vesznek meg hétvégi háznak.

A lakott családi házak háztartásai nyelvhasználat⁹ tekintetében a következőképp oszlanak meg: magyar háztartás: 19, szlovák háztartás 51, vegyes háztartás: 38. A faluban ezen kívül egy tömbház is található, ahol 6 család lakik. Mindegyik ott élő családban szlovákul beszélnek. Az összes háztartás nyelvhasználati megoszlását a következő kördiagram szemlélteti:

6. ábra: A nagyhindi háztartások nyelvhasználata

A magyar háztartások jelentős részét egyedülálló, idős lakosok alkotják. Hét ilyen háztartás van Nagyhinden. További kilenc magyar háztartást két-két családtag alkot. E családokat vagy idős házaspár vagy özvegy és lánya, ill. fia alkotják. Csupán három magyar háztartásban több a családtagok száma kettőnél.

A 38 vegyes háztartás döntő többségében (27 háztartásban) a fiatal és a középkorú családtagok egymás között szlovákul beszélnek. A magyar nyelvet az egyik szülő, ill. a családdal együtt élő idősebb családtaggal való kommunikáció során használják. 11 háztartásban a magyar és a szlovák nyelv használata egyenlően oszlik meg. A fiatal családtagok azonban ezekben a háztartásokban is egymás között inkább szlovák nyelven beszélnek.

Megemlíthető továbbá, hogy az egyedülálló magyar háztartásokat alkotó idős lakosok saját bevallásuk alapján unokáikkal, dédunokáikkal szlovákul beszélnek.

Az otthoni nyelvválasztás és nyelvhasználat különféle beszédhelyzetek szerinti jellemzését a disszertáció 5. fejezetében található kérdőíves felmérés eredményei még jobban árnyalják. A magyar nyelv változatai közül e tárgyalt színtérré a nagyhindi nyelvjárás használata jellemző.

2. A közigazgatás nyelvhasználata

A magyar nyelv használatát hivatali érintkezésben Szlovákiában törvény szabályozza. Az első nyelvtörvény még a Csehszlovák Köztársaságban, 1918. december 10-én született meg. Ezt több nyelvtörvény és nyelvhasználatot szabályozó rendelet követte, amelyek igyekeztek kijelölni a kisebbségek nyelvhasználatának határait is (vö. Szabómihály 1998: 132-167).

Az érvényben lévő, 184. számú kisebbségi nyelvhasználati törvényt 1999. július 24-én tették hivatalosan közzé, és szeptember elsején lépett hatályba. A törvény helyi szinten lehetővé teszi a kisebbségekhez tartozó személyek számára saját nyelvük használatát a hivatalos érintkezésben, ha az általuk lakott településen az adott kisebbség részaránya eléri a 20%-ot. Ez érvényes a szóbeli és írásbeli ügyintézésre egyaránt, de a hivatal közokiratot csupán államnyelven adhat ki. A törvény egyik hiányossága, hogy a közigazgatási szervek alkalmazottait nem kötelezi a kisebbségi nyelv ismeretére. A törvény másik hiányossága, hogy a kisebbségi nyelvek használatának kérdését csupán a közigazgatási szervekre vonatkoztatva rendezzi, míg az egyéb közhivatalokban (pl. postán, pénzügyintézetekben, stb.) a kisebbségi nyelvhasználói jogokat nem határozza meg (Lanstyák 2000: 105).

A Nagyhindi Községi Hivatalban a magyar nyelvhasználat gyakoriságán az említett kisebbségi nyelvhasználati törvény már „nem sokat segített”. A községet (mint ahogy az előző fejezetben már említettük) 1976-ban közigazgatásilag összevonták a

szomszédos szlovák Kishinddel, ezáltal a hivatalos ügyintézés a szlovák többség nyelvén folyt. A két falu közigazgatási központja Nagyhinden volt, de a képviselőtestület ülései, és az írásbeli ügyintézés a többség hatására teljesen szlovák lett. A járási, kerületi ügyek intézése szintén mindig szlovák nyelven folyt (Járási szintű magyar nyelvű ügyintézésre a kisebbség arányszámai alapján még a nyelvtörvény értelmében sincs lehetőség a Nyitrai járásban).

A szóbeli ügyintézés a Nagyhindi Községi Hivatalban az ott dolgozó alkalmazottak becslése szerint az esetek 70%-ában szlovák nyelven folyik, a maradék 30%-ban pedig magyarul. Telefonhívás esetén szlovákul jelentkeznek be, az „*Obecný úrad Veľké Chyndice*” mondattal. Ezután a bejelentkezett ügyfél nyelvén (szlovákul vagy magyarul) folytatják a kommunikációt.

Nagyhind polgármestere magyar anyanyelvű és nemzetiségű. Saját bevallása szerint az idősebb lakosokkal, ha ellátogatnak a hivatalba, mindig magyarul beszél. A középkorú és fiatal lakosokkal pedig az általuk választott nyelven. A hivatalban dolgozó két alkalmazott a szomszédos Kalászon lakik. Onnan utaznak naponta Nagyhindre. Mindketten magyar anyanyelvűek. Az ügyfelekkel az általuk választott nyelven kommunikálnak.

A falu hangosbemondója két nyelven hirdet, először szlovákul, azután magyarul. Az írásbeli ügyintézés a Nagyhindi Községi Hivatalban csak szlovák nyelven történik. A polgármester tájékoztatása alapján kiderült, hogy az elmúlt 27 évben (mióta hivatalban van) egyetlen magyar nyelvű hivatalos kérelem, levél, stb. sem érkezett a lakosságtól. A hivatal alkalmazottai az idősebb lakosok szóbeli közlése alapján segítenek a hivatalos kérelmek szlovák nyelvű írásbeli megalkotásában. A hivatal kétnyelvű írásbeli közlései csupán néhány reklám vagy tájékoztatás kiírásában merülnek ki, melyeket a hivatal melletti hirdetőtáblán helyeznek el. A falu polgárait érintő felszólítások nyelve szlovák.

A nagyhindi falutanácsnak hét tagja van. 5 szlovák és 2 magyar képviselő alkotja. A falutanács havonta egyszer ülésezik. A gyűlések nyelve szlovák. A plénumokról készült jegyzőkönyveket is csak szlovák nyelven írják.

3. Az oktatás nyelvhasználata

Köztudott, hogy az anyanyelvű iskola a nemzeti kisebbségek fennmaradásának alapvető feltétele. A anyanyelv oktatása (anyanyelvi oktatás), s még inkább az

anyanyelven történő (anyanyelvű) oktatás elsősorban mint nyelvfejlesztő eszköz játszik szerepet a kisebbségek nyelvi megmaradásában (Lanstyák 2000: 110).

A magyar nyelv megőrzésének eme fontos eszközét Nagyhinden 1976-ban megszüntették. Az azóta született magyar anyanyelvű gyerekeknek nincs lehetősége a faluban magyar nyelven tanulni.

A nagyhindi alapiskola a 19. században alakult, és a második világháború végéig biztosította a teljes alapfokú képzést. Az 1920-as, '30-as években tanulóinak létszáma megközelítette a százat. 1945 és 1976 között az iskola négy osztállyal működött, az alapfokú képzés többi évét a tanulók a szomszédos Kalász község magyar tannyelvű alapiskolájában tölthették. 1976 után Kishinden végezheték a gyerekek az alapiskola első négy évfolyamát szlovákul. A kalászi alapiskolában a '90-es évekig volt magyar nyelvű képzés, jelenleg a gyerekeket onnan is a 16 km-re lévő Nagycétény magyar alapiskolájába szállítják¹⁰.

Nagyhind iskolaköteleles lakosai alapfokú tanulmányaikat Kishinden kezdik, majd Verebélyen folytatják szlovák nyelven. Magyar alapiskolába járó nagyhindi gyerekek jelenleg nincs.

A nagyhindi óvodában 1976 és 1978 között magyar nyelven folyt a nevelés. 1979-től kezdve öt éven keresztül még voltak magyar foglalkozások, majd ezután teljesen szlovákká vált az óvodai foglalkozások nyelve. Jelenleg 14 gyermek jár az óvodába. A gyermekek fele kishindi lakos. A tanítói-nevelői feladatot két óvónő látja el, akik verebélyi lakosok, anyanyelvük és nemzetiségük szlovák. Az óvoda nyelvhasználata tehát egynyelvű, szlovák.

4. Az egyházi élet nyelvhasználata

A nyelvcserehelyzetben lévő közösségek nyelvhasználati szokásaival foglalkozó kutatások rámutattak arra, hogy az egyházi élet az a színtér, ahol a kisebbség nyelve közösségi szinten a legtovább funkcionál (Borbély 1993: 85). Ez a megállapítás a Nyitra-vidéken is megerősíthető, ugyanis még azokon a településeken is magyarul énekelnek és imádkoznak a hívek a templomokban, ahol nincs magyarul tudó plébános (Sándor 2004: 75).

Nagyhind lakosságának 98,5%-a római katolikus vallású. A közösségben a vallási élet fontos összetartó erő. A továbbiakban röviden jellemzem a nagyhindi római

katolikus egyházközösség történetét, majd az egyes korszakok nyelvhasználati szokásait.

Nagyhind római katolikus plébániájának és templomának első írásos említését 1332-ben, a pápai tizedjegyzékben találjuk (SPS. 1969: 337). 1397-ben *Hind* néven említik. Az esztergomi főegyházmegye nagycétényi esperességének kerületéhez tartozott, közepesen nagy plébániának számított (MKL. 2004: 496). Lakói 1560 előtt protestánsok lettek, majd a törökök elleni harcok alatt megszűnt a plébánia. 1688-ban alapították újra, anyakönyveit 1694-től vezetik.

A 18. századi vizitációk bővebben foglalkoznak a templom átépítésével. Az eredeti román stílusú templomot a Forgách család egyik fiatal tagja építtette. A mai templomot 1735–1750 között emelték és a Boldogságos Szűz születésének tiszteletére szentelték. Az átépítés során a régi templomnak csupán a szentélye maradt fenn. Az új részt barokk stílusban építették. (Némethy 1894: 178). A templomhoz az 1960-as években új tornyot építettek.

A nagyhindi plébánia kegyura 1880-ban Nyári János gróf, 1943-ban pedig báró hornstersteini Weisz Jenő, Verő Géza és Pál (BH. 1943: 154). A plébánia filiái Bábindál, Család és Kishind községek.

A helyi vallási szertartások nyelvhasználatát az egyes korszakokban működő papokhoz kapcsolódóan ismertetem. 1912-től 1943-ig Cservenka Kálmán esperes működött a községben. A szertartások nyelve ebben az időben magyar volt. Utána 32 évig, 1948–1980 között Koža Karol plébános működése alatt a magyar és a szlovák szentmisék egyenlő arányban voltak. Az őt követő időszakban (egészen máig) gyakrabban (3-8 évente) cserélődtek az egyházközösség vezetői. A nyelvhasználat tekintetében is váltakozó lett a szlovák, ill. magyar szentmisék aránya. Csonka Károly lelkipásztorkodása idején (1980–1986) sokkal több magyar, Ešše Imre plébános alatt (1986–1990) fele-fele arányban magyar és szlovák, Rablánszký Szilveszter plébános idejében (1990–1998) pedig havonta egy szlovák nyelvű szentmisét végeztek. Az őt követő időszakban ez az arány megfordult, és egyre kevesebb lett a magyar szentmisék száma. 1998–2003 között František Pati, premontrei apát Verebélyről, 2003–2005 között pedig Róbert Ondřík plébános Csiffárról (szlov. Čifáre) látta el a lelkipásztori teendőket.

2005-től a nagyhindi egyházközösséget Peter Farkaš plébános vezeti, aki Magyarbélről (szlov. Veľký Biel) származik, anyanyelve és nemzetisége szlovák. Az egyházi szertartások nyelve ma Nagyhinden javarészt szlovák. Hétközben, ill. havonta

egyszer vasárnap vegyes nyelvű szentmisék vannak. Ez azt jelenti, hogy a hívek magyarul énekelnek, és az első olvasmányt a közösségből valaki magyarul olvassa fel. A plébános magyarul olvassa a könyörgést, az evangéliumot és a felajánlási imát, a többi részt szlovákul mondja. A szentbeszédet minden szentmisén csak szlovákul hallgathatják a nagyhindi hívek.

Az egyházi élet nyelvhasználatával kapcsolatban több adatközlőm is kinyilvánította nemtetszését (lásd *V/II. fejezet*). Az idősebb magyar anyanyelvű lakosok gyakrabban szeretnék vasárnap is magyar szót hallani a templomban, néhány középkorú szlovák lakos pedig arra hivatkozva, hogy a fiatalság menjen templomba és értse a liturgiát, csak szlovák szentmisét szeretne. Az egyházi élet nyelvhasználatában a szlovák és a magyar nyelv arányát a hívők egy része tehát kifogásolja.

5. Egyéb nyelvhasználati színterek

A közösségi nyelvhasználat három színterét érintem még ebben a rövid fejezetben: a helyi kultúra, sport és szolgáltatások nyelvét.

Nagyhinden jelenleg nincs alapszervezete sem magyar, sem szlovák kulturális egyesületnek vagy politikai pártnak.

A helyi könyvtárat hetente minden pénteken két órán keresztül látogathatják a helybeliek. A kölcsönözhető könyvek javarészt szlovákok, ugyanis a magyar könyveket (az irántuk való gyér érdeklődés miatt) a kalászi könyvtárba vitték. A helyi kultúrház javarészt nyugdíjastalálkozóknak, kerek születésnapok megünneplésének vagy halotti tornak biztosít helyszínt. A nyugdíjasok számára minden évben megrendezett nyugdíjas-esten a kommunikáció kétnyelvű. A polgármester köszöntő beszéde is két nyelven hangzik el. Nagyobb kulturális rendezvényeket ritkán tartanak a faluban. Az efféle összejövetelre például 2004. július 24-én került sor, amikor a község első írásos említésének 770. évfordulóját ünnepelték. A falunap kultúrműsorában a helyi óvodás- és iskoláskorúak szlovák nyelvű versekkel, énekekkel léptek föl. Magyar nyelvű kultúrműsort csupán a kupuszinai *Krajcárka* énekkar előadásában hallhattunk.

A sportélet vezetése a két falu különválásával a szomszédos Kishindre került át. A sportszervezet vezetősége szlovák, a futball-mérkőzéseken is szlovák szót hallani. Nagyhinden, a községi hivatal épületének alagsorában a fiataloknak konditermet rendeztek be, amely minden nap nyitva áll a sortolni vágyóknak. Több kishindi fiatal is gyakran átjár. A konditermben a fiatalok szlovák nyelven beszélgetnek.

A községben működő élelmiszerbolt és vendéglő tulajdonosai szlovákok. A boltban mindenki szlovák nyelven érintkezik a boltossal, a vendéglőben pedig az asztaltársaság összetétele alapján folyik a kommunikáció, de ott is inkább a szlovák nyelv használata a gyakoribb.

6. Összefoglaló megjegyzések a nagyhindi nyelvhasználati szinterekről

A hivatalos népszámlálási adatok szerint a nagyhindi lakosság 34,86%-a magyar anyanyelvű. A nyelvhasználati szintereket elemezve megállapíthattuk, hogy egyik nyelvhasználati szintéren sem éri el a magyar nyelv kizárólagos használata ezt az arányt. Két szintér magyarnyelv-használatának aránya közelíti meg ezt az értéket, még hozzá az otthoni nyelvhasználat és a szóbeli ügyintézés nyelve a helyi községi hivatalban. Informális nyelvhasználati szintéren, a nagyhindi családokban leginkább a szlovák nyelv használata a domináns. A 114 lakott háztartásból 57-ben csak szlovákul, 19-ben javarészt magyarul és 38 háztartásban vegyesen magyarul és szlovákul kommunikálnak. A 38 vegyes háztartás döntő többségében a fiatal és középkorú családtagok egymás között csak szlovákul beszélnek. A magyar nyelvet az egyik szülő, ill. a családdal együtt élő idősebb családtaggal való kommunikáció során használják. A fiatal családtagok a vegyes háztartásokban is egymás között inkább szlovák nyelven beszélnek. Az egyedülálló magyar háztartásokat alkotó idős lakosok unokáikkal, dédunokáikkal szintén szlovákul beszélnek.

A személyes szóbeli ügyintézés a Nagyhindi Községi Hivatalban az ott dolgozó alkalmazottak becslése szerint az esetek 70%-ában szlovák nyelven folyik, a maradék 30%-ban pedig magyar nyelven. A hivatal alkalmazottai magyar anyanyelvűek. Az ügyfelekkel az általuk választott nyelven kommunikálnak. Az írásbeli ügyintézés nyelve azonban kizárólag szlovák.

Nagyhindnek 1976-tól nincs magyar alapiskolája. Jelenleg az 1–4. évfolyam szlovák nyelven, Kishinden látogatható. A helyi óvodában is csupán 1976 és 1978 között folyt magyar nyelven az oktatás. 1979-től kezdve 5 éven keresztül még voltak magyar foglalkozások, majd ezután teljesen szlovákká vált az óvodai foglalkozások nyelve. Jelenleg 14 gyermek jár az egynyelvű, szlovák óvodába

A helyi római katolikus egyházközösséget szlovák anyanyelvű és nemzetiségű plébános vezeti. Az egyházi szertartások nyelve ma Nagyhinden javarészt szlovák. Hétközben, ill. kéthavonta egyszer vasárnap vannak vegyes nyelvű szentmisék. Ezeket

a hívek magyarul énekelnek, és az első olvasmány szól magyarul. A plébános magyarul olvassa fel a könyörgést, az evangéliumot és a felajánlási imát, a többi részt szlovákul mondja. A szentbeszédet minden szentmisén csak szlovákul hallgathatják a nagyhindi hívek.

A fejezetben ismertetett további nyelvhasználati szintereken is a szlovák nyelv használata a domináns.

III. A NAGYHINDI MAGYAR NYELVJÁRÁS TÖRTÉNETI ADATAI

1. Adatok Nagyhind nyelvjárásziget-jellegéről
2. Adatok a nagyhindi nyelvjárás eredetéről
3. Történeti névtani vizsgálatok és a nagyhindi nyelvjárás története
 - 3.1. Nyelvjárástörténeti észrevételek a nagyhindi családnevek alapján
 - 3.2. Nyelvjárástörténeti észrevételek a nagyhindi ragadványnevek alapján
 - 3.3. Nyelvjárástörténeti észrevételek a nagyhindi földrajzi nevek alapján
4. Nagyhind és Kupuszina nyelvjárásának összefüggései
 - 4.1. Nyelvjárástörténeti észrevételek Nagyhind és Kupuszina családnevei alapján
5. Összefoglaló megjegyzések a nagyhindi nyelvjárás történeti adatairól

III. A NAGYHINDI MAGYAR NYELVJÁRÁS TÖRTÉNETI ADATAI

Disszertációm jelen fejezete kettős célt szolgál. Egyrészt a magyar dialektológiai szakirodalom Nagyhindről szóló megállapításait összegzi, másrészt pedig a nyelvjárás történetéhez kapcsolódó újabb adalékokat boncolgat; közli Nagyhind történeti névanyagának elemzését, utolsó része pedig Nagyhind és Kupuszina nyelvjárásának összefüggéseivel foglalkozik, ill. ahhoz szolgáltat új adatokat.

1. Adatok Nagyhind nyelvjárásziget-jellegéről

A magyar nyelvtudomány neves szakemberei közül elsőként Kálmán Béla és Imre Samu végeztek nyelvjárásgyűjtést Nagyhinden. Kálmán Béla a *Mutatvány a Magyar Nyelvatlasz próbagyűjtéseiből* című sorozatban 20 adatot közölt Nagyhindről (Kálmán 1947). A feltüntetett példák közül (*ërëgm^{mm}* 'öregmama, nagyanya', *bikkëny* 'bükköny', *csész* 'csösz', *vëdër* 'vödör', *ëcset* 'öcset, gereben', *këcsëge* 'köcsög') többek között azt a következtetést lehet levonni, hogy a nyelvjárás hangrendszeréből a labiopalatális magánhangzók közül hiányzott az *ö, ó, ü*, melyek helyett azok illabiális párját *ë, é, i* találjuk. Csupán egy esetben figyelhető meg a labiális – illabiális alakok váltakozása: *ëcset* ~ *öcset* 'gereben'.

A labiális magánhangzók hiányáról korábbi adatokat nem említene a neves dialektológusok, bár Thurzó Ferenc és Szűcs István Nyitra-vidéki palóc nyelvjárás gyűjtéseikben tüntetnek föl példákat az említett illabiális hanghelyettesítésre, pl. *përőnyi* 'pörülni', *tënkő* 'tönköly', *gëríny* 'görény', *tëpërtő* 'töpörtyű', *ësszi* 'össze', *gëbre* 'bögre' (Thurzó 1899: 449), vagy pl. *sëtét* 'sötét', *mëgcsëkkent* 'megcsökkent', *këtény* 'kötény', *csicsëk* 'csücsök', *ípilet* 'épület', *fristük* 'reggeli', *hives* 'hüvös' (Szűcs 1904: 384–385). Az említett példák nem csupán Nagyhindre vonatkoznak, és a labiális hangok hiánya sem kizárólagos bennük, mindenesetre a századforduló Nyitra-vidéki nyelvjárásainak erős illabialitásáról tanúskodnak.

1904-ben a Nyitramegyei Ellenőrben Atovich Ferenc néprajzkutató jelentetett meg terjedelmes tájszógyűjteményt (közel ezer adatot) a Nyitra környékén élő magyarok nyelvéből. Gyűjtéseinek egyik helyszíne volt Nagyhind is, ahonnan 92 példát említ (Atovich 1904). Az adatokról Domokos István közölt rövid bemutatást a Magyar Nyelvőrben (Domokos 1905: 40–43). Atovich nagyhindi adataiban megfigyelhető az

illabialitás, ám a labiális magánhangzók hiánya az ő példáiban sem kizárólagos. (Atovich nagyhindi adatairól bővebben a disszertáció 4. fejezetében olvashatunk).

A magyar nyelvjárások atlaszának nagyhindi adatait 1952-ben Imre Samu és Kálmán Béla gyűjtötte, majd az ellenőrző gyűjtést 1963-ban Deme László végezte el (Deme–Imre 1975: 298). A nyelvátlasz kérdezőfüzetének gazdag nyelvi anyagából kiindulva elsőként Benkő Loránd említ példákat a község nyelvjárásából. Az adatok nyelvtörténeti felhasználásáról értekeznek, és leszögezi, hogy a magyar nyelvterületnek csupán két pontja van, ahol az *ĕ ~ օ, é ~ ő, i ~ ü, í ~ ű* hangviszony szempontjából az ún. tiszta illabialitás jelensége megtalálható: az egyik Nagyhind, a másik pedig Kupuszina (Benkő 1961: 409). Több, mint harminc példát állít szembe a két nyelvjárásból, majd megállapítja, hogy az illabialitás sok esetben teljesen megegyezik a két kutatópontra, ugyanakkor hozzáteszi, hogy a kupuszinai teljes, kizárólagos illabialitással szemben Nagyhinden a jelenség visszaszoruló, kopó jellegű. Az illabiális változatokat sok esetben archaikusnak minősítették a gyűjtők Nagyhinden (Benkő 1961: 410).

Imre Samu a nyelvátlasz adatai alapján arra a következtetésre jut, hogy Nagyhind nyelvjárásziget. A dialektus jellemzését a következőképpen adja meg: „Nagyhind Nyugat-Szlovákiában, Nyitrától délkeletre fekszik. Minden lényeges vonásában egyezik az északnyugati palóc, pontosabban a Nyitra-vidéki nyelvjárástípussal, azzal az eltéréssel, hogy hangrendszeréből a labiopalatális magánhangzók (*ü, օ, ű, ő*) hiányoznak, és helyükön a megfelelő illabiális hang (*i, ĕ, í, é*) jelentkezik (pl. *pispĕk, pinkĕsgyi, iveg, tĕrek, szírĕ, ’szĕrű’, gyírĕ, kerbĕ, kideril, fityil* stb.). A nyelvjárásnak ez a sajátja azonban ma már erősen pusztulóban van, és – legalább változatként – már elég gyakoriak a labiális megoldású alakok is. E hangtani sajátjának voltak természetesen bizonyos morfológiai jellegű következményei is; így a *-tok, -tek, -tök; -hoz, -hez, -höz* toldalék tipikus megoldásában nem hármas, hanem kettős alakú (*-tok, -tĕk; -ho, -hĕ*). Az „erdő : erdeje” tőtípusban *é : e* váltóhang jelentkezik. Nyilván az *eke : ekĕt* tőtípus analógiás hatására a *sĕprĕt, lepedĕt* szabályos toldalékos formákból *sĕpre, lepede* típusú formák jöttek létre stb.” (Imre 1971: 369).

A nagyhindi illabialitás gyors változására a magyar nyelvjárások atlaszának emléleti-módszertani kérdései között is olvashatunk (Deme–Imre 1975: 298). A szerzők megfigyelései alapján az illabialitás Nagyhinden az idősök nyelvében még megtalálható, a középkorúaknál még felbukkan, a fiatalok nyelvében pedig már nem jelenik meg. A jelenséget kiveszőben lévőnek minősítik, ugyanakkor rámutatnak a

gyűjtés során megfigyelt illabiálisabb *i*, *ʃ*, *p*, *ç* és labiálisabb *h*, *g*, *β*, *ə* fonémavariánsok használatára.

A Magyar dialektológia besorolása alapján Nagyhind a palóc nyelvjárási régió nyugati tömbjének északnyugati csoportjához tartozik. A magánhangzórendszer-típusok jellemzésekor a labiális *ö*, *õ*, *ü*, *ű* fonémák hiányát külön hangtani típusként jellemzi a tankönyv. Ebbe a típusba azonban csak a kupuszinai nyelvjárást sorolja, de megjegyzi, hogy a kupuszinai telepések valószínűleg Nagyhindről kerültek a Bácskába. A Magyar dialektológia szerint Nagyhinden az említett fonémák hiánya napjainkban már lényegében eltűnt, csak a nyomai lelhetőek fel (Fodor 2001: 330).

Az újabb adatokon alapuló Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza (NyvA.) sem tekinti Nagyhindet nyelvjárászigetnek, ugyanis mai nyelvjárása beilleszkedik a Nyitra-vidéki nyelvjáráscsoportba. A vizsgált példák alapján kimondható, hogy a labiopalatális magánhangzók hiánya eltűnt, és az adatok a labiális hangok túlsúlyáról árulkodnak (Sándor 2004: 32–49). (A NyvA. nagyhindi adatairól bővebben a *IV. fejezetben* olvashatunk)

Zelliger Erzsébet a MNyA. és a NyvA. 22 térképlapjának adatait vetette össze. A három vizsgált kutatópont (Nyitragerencsér, Barslédec, Nagyhind) adatai alapján megállapítja, hogy legtöbb változás a nagyhindi nyelvjárásban tapasztalható. Kifejti, hogy a nyelvjárás nem a standard és nem is a regionális változat jelenségei felé fejlődik. Az újabb változások labiális irányú elmozdulásokról szólnak. Ennek okait a szórványhelyezettel magyarázza, az anyanyelvváltozat beszűkült lehetőségeivel, és azzal, hogy a beszélők az anyanyelvjárás csekély presztízse folytán szeretnék nyelvjárásukat felcserélni egy választékosabb, vagy annak vélt változattal (Zelliger 2007: 219–228).

2. Adatok a nagyhindi nyelvjárás eredetéről

Az illabialitás sajátos nagyhindi megnyilvánulásának eredete szintén több nyelvészt foglalkoztatott. Benkő Loránd már említett tanulmányában (1961) a nagyhindi nyelvjárás lehetséges előzményeként említhető nyelvjárási részleg tiszta illabialitásának kialakulását a 17–18. század fordulójánál jóval korábbinak véli. A jelenséget belső nyelvi fejlődés eredményének tekinti. Kialakulását részben az *i* és *ë* illabialitásának megőrzésével, részben a kettőshangzók tiszta illabiális irányban való fejlődésével, részben pedig analógiás indítékú illabializáció eredményének tekinti (Benkő 1961: 410). Lehetségesnek tartja továbbá, hogy a nagyhindi nyelvjárás egy

valamikori nagyobb kiterjedésű, erősebb illabialitású nyelvjárásnak a középkort túlélő töredéke.

A nagyatlasz nagyhindi gyűjtői három hipotézist is felállítanak a nyelvjárásban jelentkező erős illabiális jelleg lehetséges kialakulásáról. Elsőként a szlovák hatást említik. E feltevés mellett az áll, hogy a környező szlovák települések nyelvében nincsenek meg az említett labiális magánhangzók, ellene pedig az szól, hogy egy ilyen jelenség elszigetelt nyelvjárásokban alakulhatna ki, Nagyhind viszont a Zsitva völgyében húzódó magyar nyelvterületnek a része. A nyelvjárás kialakulásában a szerzők a szlovák hatást kevésbé tartják valószínűnek (Deme–Imre 1975: 298). A második feltételezésük az, hogy Nagyhind elmagyarosodott szlovák község. Nyelvéből hiányoznak azok a hangok, melyek ismeretlenek voltak a nyelvcsere előtt használt (szlovák) nyelvben, és azokat a hozzájuk legközelebb eső hanggal helyettesítették. Ezt a feltevésüket is cáfolják, méghozzá Fényes Elek és Kniezsa István adataival, melyek szerint Nagyhind magyaroké volt a régmúltban is (Deme–Imre 1975: 299). A harmadik feltevésük Benkő Lorándhoz hasonlóan az, hogy az erős illabialitás belső nyelvi fejlődés következménye, mely a palóc nyelvjárások illabiális jellegéből, ill. a kettőshangzók fejlődéséből adódott. A szerzők látszólag e harmadik hipotézist tartják a legvalószínűbbnek, bár szerintük ez sem kellően bizonyított. Leszögeznek, hogy a feltételezések igazolásához részletes településtörténeti, művelődéstörténeti és nyelvészeti kutatásokra lenne szükség (Deme–Imre 1975: 299).

Lanstyák István történeti kontaktológiai kutatásai kapcsán olyan jelenségekre hívja föl a figyelmet, melyek az északi magyar peremnyelvjárásokban találhatók, s melyekről feltételezhető, hogy nyelvcserehelyzetben jöttek létre. Az általa tárgyalt kontaktusjelenségek valóságosan végbement vagy pedig megrekedt és elmaradt nyelvcserek árulkodó nyomai. Vágai, magyarbördi és nagyhindi adatokat vizsgál. Nagyhind esetében a labiális palatális magánhangzók hiányát helyzeti kontaktusjelenségnek¹¹ tekinti, amely valószínűleg nyelvcsere eredménye (Lanstyák 2003: 140). A végbement nyelvcsere utaló maradványhatás, ill. az elmaradt nyelvcseret valószínűsítő erős kölcsönzés egyik bizonyítéka az, hogy a kölcsönzéstermékeket leszámítva a nyelvet cserélt közösség nyelvjárása megegyezik a nyelvet nem cserélt környező településekkel. Nagyhind esetében ez a feltétel teljesül, ugyanis a dialektus minden lényeges vonásában megegyezik az északnyugati palóc, pontosabban a Nyitra-vidéki nyelvjárástípussal (Imre 1971: 369). Lanstyák felhívja a figyelmet, hogy az egyes településeken többszörös nyelvcsere is megtörténhetett.

Előfordulhatott szerinte az is, hogy egy eredetileg magyar nyelvű község elszlovákosodott, majd később visszamagyarosodott. Azt a lehetőséget sem veti el, hogy egy magyar faluba költöző nagyobb számú szlovák lakosság nyelvcsereje folytán keletkezett maradványjelenségek nem veszttek el, hanem elterjedtek az eredetileg is magyar nyelvű lakosság körében (Lanstyák 2003: 414).

Az előbbi fejezet településtörténeti adatait ismerve elengedhetetlen, hogy ne foglaljunk állást a fenti hipotézisekkel kapcsolatban. Több forrásból is bizonyítottuk, hogy a 16. századig Nagyhind lakossága döntően magyar volt (Fügedy 1938, Kniezsa 1941), ugyanakkor keleti – délkeleti irányban a környező falvak vegyessé váltak (Csapody 1942). A 16–17. század harcai folytán a község lakossága erősen megcsappant (Blaskovics 1993, Dávid: 1993), majd az etnikai képben változások álltak be, amit Nagyhind 18. század eleji adatain is láthatunk (Acsády 1896). Ekkor majdnem megegyezett a faluban a magyar és a szlovák lakosok száma. A 18. század végén pedig Vályi András szerint Nagyhind „tót” falu (Vályi 1799). Ötven évvel később Fényes Elek ismét magyar falunak minősíti a községet (Fényes 1851). A felsorolt adatok korántsem teljeseek, ám bizonyítják, hogy Nagyhind környékén a nyelvhatár ingadozó volt; és megerősítik azt a feltételezést, hogy a szlovák nyelv hatással lehetett a nagyhindi nyelvjárás illabiális jelenségeinek kialakulására. A közölt adatok azt a feltételezést is erősítik, hogy többszörös nyelvcsere is végbemehetett Nagyhindben a 17–18. században. A nyelvjárás e sajátos jelenségének kialakulásáról szóló elméletek közül valójában egyik egyik sem igazán bizonyítható. A nagyhindi nyelvjárásziget kialakulása összetett folyamat, melyhez a felsorolt tényezők egymást erősítve járulhattak hozzá.

3. Névtani vizsgálatok és a nagyhindi nyelvjárás története

Az 1904-es tájszógyűjteménynél korábbi nyelvi adatokat a nagyhindi nyelvjárásról nem találtam. Az illabialitás nyomai után kutatva tanulságos és hasznos Nagyhind történeti névanyagának dialektológiai elemzése.

Dialektológiai és névtani kutatások kölcsönös felhasználása, ill. ötvözése sokféle lehetőséget kínál. A magyar nyelvtudományban névtan és nyelvjáráskutatás együttes alkalmazására elsőként Ördög Ferenc alkalmazta az onomatodialektológia kifejezést (Ördög 1988). A dialektológiai módszerek névtani felhasználhatóságáról Juhász Dezső írt átfogó tanulmányt (Juhász 1993). Munkájában a névföldrajz terminust használja. A

két fogalom közti különbségre Hajdú Mihály hívta föl a figyelmet (Hajdú 2002), és tisztázta a köztük lévő különbségeket. A nevek, elsősorban a helynevek, de a személynevek vagy állatnevek szolgáltatnak a dialektológia számára adatokat, s ezeknek nyomán tehetünk újabb megállapításokat nyelvjárásainkról. Különösen a történeti nyelvjáráskutatás hasznosíthatja a tulajdonnévanyagot. Ezek az eredmények az onomatodialektológia módszereinek alkalmazásával valósulnak meg. A névföldrajz viszont a tulajdonnevek földrajzi tagoltságára utaló fogalom (Hajdú 2002: 104).

Számos publikáció látott napvilágot mind az onomatodialektológia, mind a nyelvöldrajz témakörében (már az említett fogalmak tisztázása előtt is). Megjelentek kistájegységhez, kisebb földrajzi és/vagy néprajzi egységhez, régióhoz kötődő onomatodialektológiai munkák (Markó 1975, Ördög 1991, Juhász 1997), a magyar nyelvterület egészére vagy nagyobb részére kiterjedő általános munkák (Benkő 1960, Hajdú 1967). Ugyanígy a névföldrajz témakörében is több kutatást találunk (Vörös 1994, Juhász 2001, Hajdú 2002).

Dialektológiai és névtani vizsgálatok kölcsönös felhasználására a szlovákiai magyar nyelvészeti kutatások között is találunk példákat. Nyelvöldrajzi témakörben megemlíthető Telekiné Nagy Ilona munkája (1998). A Nyitra-vidékhez is kötődik Vörös Ferenc átfogó munkája (2004), melyben a családnevek nyelvjárási hátterével is foglalkozik. Zoboralja helyneveinek nyelvi elemzése során N. Császi Ildikó (2002) és Török Tamás (2002) dialektológiai szempontokat is figyelembe vesznek. Az említett vizsgálatokban Nagyhind nem szerepel kutatópontként.

Köztudott, hogy az élőszóban elhangzó nevek jobban tükrözik a nyelvhasználati sajátosságokat, mint az írott, történeti nevek. A személynevek közül a ragadványnevekben jobban megfigyelhetjük a nyelvjárási jelenségeket, mint az anyakönyvi bejegyzésekben. Az anyakönyvi bejegyzések között nem található ragadványnevek. Jelen névtani vizsgálathoz csupán Nagyhind 1892-es kataszteri térképének egyik leiratában, a házjegyzékben találtam írott ragadványneveket.

A következőkben az onomatodialektológia módszereivel, a nagyhindi anyakönyvek és térképek névanyagát elemezve igyekszem a nagyhindi nyelvjárás történeti adataihoz adalékokkal szolgálni.

A vizsgálat során elsősorban nyelvjárási jelenségek után kutatok. Fontosnak tartom azonban a családnevek vizsgálatakor az egyes korszakok leggyakoribb neveinek bemutatását is, hogy a közösség múltbeli összetétele jobban kirajzolódjék. A földrajzi nevek vizsgálatakor pedig röviden a szlovák fordításokra is kitérek.

3.1. Nyelvjárástörténeti észrevételek a nagyhindi családnevek alapján

A történeti névanyagot egyházi (római katolikus), valamint állami anyakönyvekből gyűjtöttem. A legrégebbi anyakönyvek 1749-től jegyzik Nagyhind neveit. A levéltári gyűjtés során feljegyeztem minden megkeresztelt nagyhindi lakos utónevét, az apa és az anya családnevét, ill. utónevét, valamint a születés (keresztelés) dátumát. A születési (keresztelési) anyakönyveket 1960-ig vizsgáltam. A több mint 12 ezer név (összes bejegyzett családnév, utónév) közül csupán a családneveket vizsgáltam, s összesen 2557 bejegyzett családnévet dolgoztam fel (Presinszky 2006a).

A történeti adatok alapján csak a hivatalos névhasználatról tehetünk megállapításokat. Azt nem tudhatjuk, hogy beszédszinten: szólításkor vagy említéskor hogyan használták a neveket (Hajdú 2003: 740). A családnevek nyelvjárásiasságának jelölése esetenként a följegyzést végző személytől függhetett. Az egyes korszakok kialakításakor ezért a följegyző személyének, ill. módjának különbségeit vettem figyelembe. A családnevek vizsgálatának időbeli szempontjait tekintetbe véve a következő négy korszakot különítettem el:

1. (1749-1800) a 18. századi egyházi anyakönyvezés
(a neveket latinul/latinosan írták)
2. (1801-1895) a 19. századi egyházi anyakönyvezés
(a neveket latinul és magyarul írták)
3. (1896-1921) magyar állami anyakönyvezés
(minden bejegyzés magyar)
4. (1922-1960) szlovák állami anyakönyvezés
(szlovák bejegyzések)

Igyekeztem nagyobb, jól elkülöníthető korszakokat kialakítani. Az egyházi anyakönyvezéskor nem vettem figyelembe a följegyző (pap) személyének változását. Hasonlóképpen az 1939-1945 közötti anyakönyvezést sem tekintettem külön korszaknak, ugyanis ezáltal aránytalan csoportok jöttek volna létre.

A családneveket ezután gyakorisági (mennyiségi és százalékos) valamint dialektológiai szempontú vizsgálatnak vettem alá. Olyan névváltozatok vizsgálatát tartottam fontosnak Hajdú Mihály alapján, amelyeknek nyelvjárási vetülete van vagy lehet (Hajdú 2003: 825). A nagyhindi illabialitás nyomait keresve elsősorban az *e*: *ö*, *i*: *ü* hangok váltakozását tartalmazó családneveket vettem figyelembe.

Az első korszak neveinek gyakoriságát az alábbi táblázatban láthatjuk:

sorrend	családnév(változat)	előfordulási szám	előfordulási arány
1.	<i>Mikle, Miklye</i>	72	12,2%
2.	<i>Mikla, Miklya</i>	55	9,3%
3.	<i>Hamar</i>	36	6,1%
4.	<i>Miklás, Miklyás</i>	25	4,2%
5.	<i>Farkas, Farkass</i>	24	4,0%
6.	<i>Nanay, Nanai</i>	17	2,8%
7.	<i>Posgai, Posgay</i>	15	2,5%
8.	<i>Kovács</i>	10	1,6%
9–10.	<i>Gyepes</i>	9	1,5%
	<i>Tót, Tóth, Tott</i>	9	1,5%
11–12.	<i>Varga</i>	8	1,3%
	<i>Vass</i>	8	1,3%
13.	<i>Brat, Brath</i>	7	1,1%
14 –15.	<i>Dobos</i>	6	1,0%
	<i>Gyuricza</i>	6	1,0%

4. táblázat: Családnevek gyakorisága Nagyhinden (1749–1800)

A családnevek nagy megterheltsége zárt közösségre utal. A táblázatban lévő nevek eredetét vizsgálva Kázmér Miklós (1993) alapján megállapíthatjuk, hogy magyar eredetűek. A labiális/illabiális tendencia vizsgálatához a következő bejegyzéseket tartottam fontosnak:

1772 *Paulus Stephanus Vörös Catharina Nanay*

1774 *Elisabeth Stephanus Veres Catharina Nanay*

A *Vörös* családnév ebben a korszakban 2 alkalommal fordult elő (0,3%). Azonos személyről van szó, akinek nevét a bejegyző először labiális, majd illabiális alakban írta le. Az összes többi bejegyzésből a labiális *ö, ü* fonémát tartalmazó családnevek a következő példákban fordultak csak elő:

1761 *Georgius Georgius Endrődi Maria Kozma*

1780 *Anna Stephanus Hegedős Helena Mikla*

1797 *Julius Stephanus Szabó Helena Süvegess*

A fenti családnevek mindegyike csupán egyszer fordult elő ebben a korszakban (0,1%), és illabiális alakban nem történtek bejegyzésre. A labiális *ö, ü* fonémákat tartalmazó családnevek gyakorisága ebben a korszakban elenyésző.

A második korszak családneveinek gyakoriságát a következő táblázat szemlélteti:

sorrend	családnév(változat)	előfordulási szám	előfordulási arány
1.	<i>Mikla, Miklya</i>	146	13,3%
2.	<i>Mikle, Miklye</i>	135	12,3%
3.	<i>Barát, Barat</i>	73	6,6%
4.	<i>Miklás, Miklyas</i>	58	5,3%
5.	<i>Farkas, Farkass</i>	56	5,1%
6.	<i>Pozsgai, Pozsgay</i>	34	3,1%
7.	<i>Szabó</i>	28	2,5%
8.	<i>Urbán, Urban</i>	22	2,0%
9.	<i>Hamar</i>	18	1,6%
10.	<i>Gárdián, Gardian</i>	15	1,3%
11.	<i>Kovács, Kováts</i>	14	1,2%
12.	<i>Laczkovits, Latzkovits</i>	13	1,1%
13–15.	<i>Bordás</i>	9	0,8%
	<i>Molnár</i>	9	0,8%
	<i>Pénzes</i>	9	0,8%

5. táblázat: Családnevek gyakorisága Nagyhinden (1801–1895)

Az előző időszak leggyakoribb családneveinek ebben a korszakban is sok névviselője volt. A leggyakoribb nagyhindi családnevek magyar eredetűek, kivéve a *Laczkovits ~ Latzkovits* név, amely szláv eredetű (Kázmér 1993). A labiális/illabiális tendencia vizsgálatához az alábbi bejegyzéseket tartottam fontosnak:

1805 *Helena Csilkess Joannes Valent Catharina*

1802 *Stephanus Vöröss Paulus Balási Lucia*

1809 *Maria Veress Paulus Balázsy Lucia*

A *Csilkes* családnév csupán egyszer fordult elő (0,09%). Lehetséges, hogy a *Csülkös* családnév illabiális írásmódjával állunk szemben, ám további bejegyzések híján ezt nem lehetséges meggyőzően bizonyítani. A *Vörös* családnév az előző korszakhoz hasonlóan csupán kétszer (0,1%) fordult elő (egyszer labiális, másodsor illabiális

alakban). A labiális *ö* fonéma hangsúlyos helyzetben nem fordult elő további családnevekben. A *Sörföző* ~ *Serföző* családnév esetében is a hangsúlyos labialitást tartalmazó változat nem volt használatos:

1824 *Joannes Serföző Joannes Tóth Anna*

1851 *Maria Serföző Stephanus Barát Barbara*

1855 *Elisabetha Serföző Stephanus Farkas Helena*

Ebben a korszakban bukkant fel először labiális *ö* hangot tartalmazó utónév:

1837 *János Gatyala György Prechatzka Borbála*

A harmadik korszak családneveinek gyakoriságát az alábbi táblázat szemlélteti:

sorrend	családnév(változat)	előfordulási szám	előfordulási arány
1.	<i>Mikla</i>	73	18,1%
2.	<i>Barát, Baráth</i>	59	14,6%
3.	<i>Mikle</i>	51	12,6%
4.	<i>Farkas</i>	30	7,4%
5.	<i>Miklás</i>	17	4,2%
6.	<i>Belány, Belan</i>	11	2,7%
7.	<i>Pozsgai</i>	9	2,2%
8.	<i>Szabó</i>	7	1,7%
9–10.	<i>Balkó, Balko</i>	6	1,4%
	<i>Mikle Barát</i>	6	1,4%
11.	<i>Gárdián, Gardian</i>	5	1,2%
12–15.	<i>Bordás</i>	4	0,9%
	<i>Brath, Bráth</i>	4	0,9%
	<i>Molnár</i>	4	0,9%
	<i>Hornyák</i>	4	0,9%

6. táblázat: Családnevek gyakorisága Nagyhinden (1896–1921)

A leggyakoribb, eddig megismert családnevek sorát két szláv eredetű családnév gyarapítja ebben a korszakban, a *Belány* ~ *Belan* és a *Hornyák* nevek. A labiális/illabiális tendencia váltakozásához az alábbi bejegyzéseket találtam:

1896 *Borbálya Serföző András Horváth Veron*

1898 *Vince --- --- Serföző Erzsébet*

A fenti családnév az előző korszakban is megjelent. A nagyhindi állami anyakönyvekben csupán két esetben (0,4%) fordult elő. A labiális *ö*, *ü* fonémákat tartalmazó családnevek a következő két bejegyzésben fordultak még elő:

1902 *Irma, Mária Horváth József Dömötör Ilona*

1896 --- *Grünvald Adolf Granis Netti*

Ebben a korszakban gyarapodott az említett labiális fonémákat tartalmazó utónevek száma is. Az összes bejegyzett Erzsébet utónévből az *Erzsébet* 19 alkalommal (82,6%), ill. az *Örsébet*, *Örzse* 4 esetben (12,5%) fordult elő. A további labiális utónevek:

1910 *Jenő Valovics János Molnár Mária*

1920 *Ernő Mikla Vincze Barat Katalin*

A negyedik korszak családneveinek gyakoriságát a következő táblázatban láthatjuk:

sorrend	családnév(változat)	előfordulási szám	előfordulási arány
1.	<i>Barát, Baráth</i>	86	18,2%
2.	<i>Mikle</i>	63	13,3%
3.	<i>Farkas, Farkaš</i>	47	9,9%
4.	<i>Mikla</i>	42	8,9%
5.	<i>Miklás, Miklaš</i>	23	4,8%
6–7.	<i>Mikle Barát</i>	14	2,9%
	<i>Pozsgay, Požgai</i>	14	2,9%
8.	<i>Balko, Balkó</i>	12	2,5%
9–10.	<i>Belány, Belán</i>	9	1,9%
	<i>Brath</i>	9	1,9%
11.	<i>Bordás, Bordáš</i>	7	1,4%
12–13.	<i>Lackovics, Lackovič</i>	6	1,2%
	<i>Urban, Urbán</i>	6	1,2%
14–15.	<i>Tóth</i>	4	0,8%
	<i>Bystricky</i>	4	0,8%

7. táblázat: Családnevek gyakorisága Nagyhinden (1922–1960)

Az eddigi korszakok mindegyikében megtalálható *Mikle*, *Farkas*, *Mikla*, *Miklás*, *Pozsgay* családnevek Nagyhind jellemző nevei. Mivel mindegyik korszak leggyakoribb nevei közé tartoznak, ezért törzsökös neveknek is tekinthetők (vö. Hajdú 2003: 778). A szláv eredetű családnevek száma is szaporodott ebben a korszakban: *Belány*, *Lackovics*,

Bystricky. A labiális/illabiális tendencia váltakozásához a IV. korszakban nem adódott lehetőség. A *Serfőző* név két esetben fordult elő (0,4%), a *Vörös* családnév pedig csupán egyszer (0,3%), labiális formában:

1925 *Štefan Vincenc Šerfőző Maria Barát*

1941 *Katalin Ferenc Mikla Mária Vörös*

Az *ü* : *i* váltakozására szintén nem találtam példát, mivel a fonémák közül csupán a labiális alak fordult elő, két példában (0,4%).

1945 *Irena Štefan Zajac Etela Lüleiová*

1953 *Štefan František Lülei Mária Ágova*

A labiális *ö*, *ü* fonémákat tartalmazó utónevek száma sem gyarapodott erőteljesen. Csupán két esetben figyelhetjük meg a tárgyalt neveket:

1940 *Ferenc, Győző Viktor Hanczkó Etel Mikle Barát*

1942 *György, István Ferenc Farkas Mária Kozai*

Valamennyi korszak leggyakoribb nevei a nyelvjárás ismert jellemzőihez alkalmazkodnak. A leggyakoribb, ill. törzsökös nevek kevésbé épülnek fel labiális fonémákból. A labiális *ö*, *ü* fonémát tartalmazó nevek bár megjelennek, de kis gyakorisággal. Az első, ill. második korszakban a labiális/illabiális névváltozatok ingadozása még megfigyelhető, a többi két korszakban azonban már inkább a labiális alakok jellemzőek. A nagyhindi illabialitás történeti vizsgálata a személynevek segítségével lehetséges, azonban az eredmények azt mutatják, hogy az illabiális tendencia az írott család- és utónevekben nem jelentkezik olyan markánsan, mint a nyelvjárásban, ill. az élő nyelvben. Tehát a nagy fokú illabialitás történeti névtani alapon – a remélttel ellentétben – kevésbé igazolódott. Főképpen azért, mert kevés volt az olyan családnév, amely az illabialitás : labialitás szempontjából releváns lett volna.

3.2. Nyelvjárástörténeti észrevételek a nagyhindi ragadványnevek alapján

Nagyhind 1892-es kataszteri térképének egyik leirata a házak és tulajdonosaik jegyzékét tartalmazza (forrás: GKÚ Bratislava¹²). A háztulajdonosok nevei közül néhány mellett zárójelben ragadványnevet is találunk. Az alábbi táblázatban a házjegyzékben feltüntetett ragadványneveket és viselőit találjuk. A neveket eredeti helyesírással közlöm:

ragadványnév	névviselő
<i>bakos</i>	Mikla József
<i>december</i>	Barát Ferencz
<i>gunár</i>	Mikle Mihály
<i>gyogyo</i>	Mikla József
<i>halas</i>	Mikle Albert
<i>kosut</i>	Mikle András
<i>kuczi</i>	Mikle Ferenczné, Mikla Magdolna
<i>kuczi</i>	Mikle Ferencz
<i>matís</i>	Mikle István
<i>matyko</i>	Barát János
<i>matyo</i>	Mikle János
<i>matyo</i>	Mikle Imre
<i>Péter</i>	Mikla Ferencz
<i>rozso</i>	Miklás József
<i>sisí</i>	Mikla Imre
<i>sneider</i>	Miklás Mihály
<i>sneider</i>	Miklás András
<i>Szabó</i>	Mikla Andrásné Gárdián Katalin
<i>tojno</i>	Mikle András
<i>vajki</i>	Mikle Imre
<i>vajki</i>	Mikle Mihály

8. táblázat: Nagyhind történeti ragadványnevei, 1892.

A történeti és élőnyelvi ragadványnevek vizsgálata közti különbségek közismertek. Az élőnyelvi gyűjtések alkalmat adnak az egyes nevek névadási körülményeinek alapos feltárására, az írásbeliségből adatható névalakok esetében pedig az efféle vizsgálat feltételei kevésbé kedvezőek. A történeti ragadványnevek kutatások inkább a családnevek kialakulásának irányából közelítettek a ragadványnevekhez. A tipologizáló jellegű közlemények pedig leginkább a ragadványnevekben kifejeződő funkcionális-szemantikai jegyekre figyeltek föl (Fehér 2004: 79). A feltüntetett történeti ragadványnevek funkciója nyilvánvaló, a leggyakoribb családnevek viselőinek megkülönböztetésére szolgálnak. A

ragadványnevek (szerény számuk ellenére) többirányú kutatás alapját képezhetnék, jelen vizsgálat szempontjából azonban csupán a nevek nyelvjárási jellemzőinek felderítése a cél.

A nyelvjárás hangtani jelenségei közül a nevekben magánhangzó-rövidülés figyelhető meg (pl. a *gunár*, *kosut* ragadványnevekben). A szóvégi rövid *o* gyakori előfordulása szlovák eredetű ragadványnevekere utal (pl. *gyogyo*, *matyko*, *matyo*, *rozso*, *tojno*). A történeti kontaktológiai vizsgálatokhoz érdekes adalékokkal szolgálhatnak ezek az utóbbi ragadványnevek.

A képzéssel keletkezett ragadványnevek között *-s* képzős, foglalkozásra utaló nevet (*halas*), valamint *-i* képzős, helynévi eredetű nevet is találunk (*vajki* < *Vajk*, szlov. *Lúčnica*, helység Verebély mellett).

A történeti ragadványnevekben valódi tájszót is találhatunk. A *bakos* ragadványnév tulajdonságra utal, jelentése 'kurafi, asszonyok, lányok után járó' (vö. ÚMTSz. 1: 321).

A feltüntetett 17 ragadványnév (4 ragadványnévnek 2-2 névviseelője volt) a nagyhindi nyelvjárásban jelentkező illabiális tendencia történeti vizsgálatára nem alkalmas, ugyanis nincs köztük olyan név, amely az *ö, ő, ü, ű ~ ë, é, i, í* fonémák váltakozására utalna. Két hasznos megállapítást azonban tehetünk e nevek vizsgálata kapcsán. Egyrészt azt, hogy Nagyhind eddig ismert legkorábbi ragadványnevei nem tartalmaznak labiális *ö, ő, ü, ű* fonémákat. Másrészt pedig azt, hogy az 1892-ben Nagyhinden használt ragadványnevek egyharmada szlovák eredetű.

3.3. Nyelvjárástörténeti észrevételek a nagyhindi földrajzi nevek alapján

Nagyhind történeti földrajzi neveit három kataszteri térkép alapján gyűjtöttem össze. A legrégebbi és a legtöbb földrajzi nevet tartalmazó térkép 1743-ból való (Kovács 1743). A színes községtérképen megtalálhatók a belterületi telkek, épületek alaprajzai, külterületen a dűlők, utak és erdők nevei. A második térkép *Nagy Hind Nyitra vármegyei kisközség kataszteri térképe az 1892. évi mérnöki nyilvántartás szerint* (forrás: GKÚ Bratislava). A harmadik térkép Nagyhind 1967-es kataszteri térképe, mely az ún. *Evidenčné mapy* térképtípus elvén készült (forrás: GKÚ Bratislava). Ez utóbbi térképtípuson a beírt helyneveket két nyelven tüntették fel. A köznévi jelentést hordozó névelemet a térképkészítők lefordították, a lefordíthatatlanokat változatlanul hagyták,

legfeljebb az írásmódjukat „szlovákosították” (vö. Vörös 2004: 256). Későbbi kataszteri térképeken csak szlovákul találjuk a dülőneveket.

A térképek kiadási évét és földrajzinév-adatait a következő táblázat tartalmazza:

	1743	1892	1967
1.	A Gaj-Erdeje mellett lévő Szántó Földek	Galy	Haluzie (Galy)
2.	Gaj-Erdő		
3.		Falun felül	Nad dedinou (Falun felül)
4.	Szőlők-allai-földek	Szőlők alja	Pod vinicami (Szőlők alja)
5.		Felső hegy	Horný vrch
6.	Szőlő-melléki-földek		
7.		Kutyoló	Kuťolov (Kutyuló)
8.	Megyesi földek		
9.	Holzu-földek		
10.		Szőlők mögé	Za vinicami (Szőlők mögé)
11.	Uj-falusi-határra dülő földek		
12.	Bozár-Berek		
13.		Harasztka	Chrastie (Harasztka)
14.	A Falun-alul lévő-földek		
15.	Hegyre való	Alsó hegy	Dolný vrch
16.	Harsányi-földek	Harsány	
17.	Vig-rét: Barom élő.		
18.	Vig-réti földek		
19.	Dlhe sive Holzu-földek (=vulgo Dlhe)		
20.		Legelő	Pasienky (Legelő)
21.	Király-kutya		
22.		Körtvélyes	
23.	Kert-melléki földek		
24.	Kenderre dülő-földek		
25.		Rövidek	
26.	Batyuska		
27.	Egyház előtt lévő Hoszsú földek	Hosszúk	Dlhé (Hosszúk)
28.	Főlső-Kőrös-allai földek	Felső Kőrös	
29.	Alsó-Kőrös-allai földek	Alsó Kőrös	
30.	Vörös-füzes	Füzek	
31.		Kácsor	
32.		Tógát	

9. táblázat: Nagyhind földrajzi nevei a történeti térképeken 1743–1967

Ha egy adott lokalizációs pont legalább két térképen megtalálható, akkor nevét a fenti táblázatban egy sorban tüntettem fel. Ha pedig területfelosztás (vagy egyesítés)

történt, vagy a lokalizációs pontot másképp nevezték el, akkor azt külön sorba helyeztem.

A feltüntetett nagyhindi földrajzi neveket a családnevekkel ellentétben nem lehetséges vizsgálni a labiális/illabiális tendencia váltakozása szempontjából. A labiális *ö, ő, ü, ú* fonémákat tartalmazó földrajzi nevek száma a nyelvjárás illabiális jellegéhez mérten nagy. A táblázatban lévő 58 földrajzi névből 30-ban az említett labiális fonémák valamelyikét találjuk. Nincs olyan adat a térképeken, amely arra engedne következtetni, hogy valamelyik földrajzi nevet illabiális alakban használták volna. Sőt az a szembetűnő, hogy az 1743-as adatok között inkább találunk labiálisabb változatokat (*Főlső-Kőrös-allai földek*), mint a későbbi térképeken (*Felső Kőrös*).

A táblázatban lévő földrajzi nevek egyéb nyelvjárási jelenségek korai előfordulására mutatnak rá:

1. Az *l + j* hangkapcsolat nyelvjárási *ll*-es megoldása figyelhető meg az első térképen (*Szőlők-allai-földek*), a további térképeken ugyanazon lokalizációs pont megnevezése már a magyar helyesírás szabályai szerint történt (*Szőlők alja*). További példák is megfigyelhetők az *ll*-es alakváltozatra (*Főlső-Kőrös-allai földek*, *Alsó-Kőrös-allai földek*), ám ezek későbbi neveiből hiányzik az érintett földrajzi köznévi név (*Felső Kőrös*, *Alsó Kőrös*).
2. A zárt *u*-zás figyelhető meg a *Kutyuló ~ Kutyuló* földrajzi név változatában.
3. Magánhangzó-rövidülést találunk a *Király-kuttya* névben.

Ez utóbbi névalak a bejegyző személytől, a bejegyzés pontosságától is függött, nem biztos tehát, hogy az akkori nyelvjárási jelenségeket tükrözi.

Érdekesnek tartom még megjegyezni a térképeken lévő szlovák földrajzi nevek néhány jellemzőjét. Az 1743-as térképen az egyik dűlőnév a következőképpen tüntették fel: *Dlhe sive Hoľzu-földek (=vulgo Dlhe)*. A dűlőnév népi megnevezése eszerint szlovák volt. (*dlhé* 'hosszúk'). A *Gaj-Erdeje mellett lévő Szántó Földek* későbbi és szlovák változatában a névadás motívuma változott meg. Az 1743-as névváltozat a terület tulajdonviszonyát fejezi ki, az 1892-es magyar és az 1967-es szlovák változat pedig a földrajzi alakulat valamely tulajdonságára utal (*haluzie* 'gally'). A *Kutyuló* név szlovák fordítását a fentebb említett „szlovákosítás” elvén hozták létre (*Kuťolov*). A többi szlovák fordítás alapja a földrajzi nevek magyar köznévi jelentése volt.

4. Nagyhind és Kupuszina nyelvjárásának összefüggései

Kupuszina, a vajdasági szórványmagyarság egyik nyugat-bácskai települése Zombor és Apatin város között fekszik, a Dunához közel. A középkorban egy Hetes nevű település volt ezen a helyen, melyet a régi térképek Kis Hetes, Nagy Hetes vagy Gyűrű Hetes néven jelölnek egészen a török uralom végéig. A harcokban elnéptelenedett falu területére római katolikus vallású, jobbára palóc eredetű lakosság költözött két és fél évszázada, 1751-től. A telepések Heves és Nyitra megyéből jöttek, valamint jócskán érkeztek lakosok a kalocsai Sárközből is. Kupuszina újratelepítési okmányát az ideköltözött 150 magyar és szlovák nemzetiségű család 1751. május 14-én írta alá Zomborban. A legnépesebb a XX. század legelején volt a falu, amikor 3444 ember lakta. A XX. század végén pedig, 1995-ben többszáz horvátországi szerb menekült is érkezett a faluba. A falu lakosainak száma 2002-ben 2356 volt, ebből 1857 magyar, 279 szerb és néhány egyéb nemzetiség (forrás: www.kupuszina.org.yu).

Nagyhind és Kupuszina nyelvjárásának rokonsága A magyar nyelvjárások atlaszában munkálatai során vált ismertté. Mindkét település kutatópontja volt a nagyatlasznak, így a két nyelvjárás jelenségeinek egybevetéséhez gazdag nyelvi adatot használhattak fel a kutatók.

A kupuszina adatokat Benkő Loránd gyűjtötte, és ő hasonlította elsőként össze a két nyelvjárás sajátosságait (Benkő 1961). Munkájával a településtörténeti összefüggésekben és a nyelvjárászigetek nyelvi anyagában rejlő nyelvjárástörténeti lehetőségekre kívánja ráirányítani a figyelmet. Következtetései meghatároztak minden további vizsgálatot, amely Nagyhind és Kupuszina nyelvjárásával (ill. Kupuszina történetével) foglalkozott.

A nagyatlasz adatait vizsgálva Benkő Loránd megállapítja, hogy Kupuszina nyelvjárása Nagyhind nyelvjárásával nagyfokú rokonságot mutat. E rokonság szerinte nem föltétlenül jelenti azt, hogy a kupuszina magyar telepések éppen Nagyhindről költöztek át; azt azonban biztosan jelenti, hogy ha nem is onnan, akkor is a mai nagyhindi lakosság közvetlen közeléből valók, illetőleg hogy a kitelepülés anyanyelvjárása azonos vagy nagyon közeli rokon a Nagyhinden élő nyelvjárástípussal (Benkő 1961: 408).

Imre Samu nyelvjárászigetnek minősíti mindkét település nyelvjárását, és kiemeli, hogy a labiopalatális magánhangzók hiánya Kupuszinán még szinte teljes következetességgel jelentkezik. A nagyhindi nyelvjárás nagyfokú változása miatt nem

tekinti a két község nyelvjárást azonos típusnak, de támogatja azt a feltevést, hogy a két nyelvjárás azonos anyanyelvjárásra vezethető vissza (Imre 1971: 370).

Szabó József a magyarországi és jugoszláviai nyelvjárászigetek jellemzésekor szintén említi Kupuszinát, és Benkő álláspontját támogatja, amikor a kupuszinai és nagyhindi nyelvjárás genetikai összefüggéseiről ír (Szabó 1990: 279).

A közös eredet nyomait kutatta Zelliger Erzsébet is szóföldrajzi munkájával (1988). 14 szlovákiai kutatóponttal vetette össze kupuszinai adatait, melyekkel világosan rámutatott a kupuszinai nyelvjárás nyugat-szlovákiai eredetére. Bár a legtöbb általa vizsgált lexéma nem a nagyhindi nyelvjárással egyezett, Nagyhind mégis hozzátartozott ahhoz a területhez, melynek korábbi, egységesebb nyelvjárása a kupuszinainak elődje lehetett (Zelliger 1988: 1039).

A Magyar dialektológia, mint ahogy már említettük, szintén azt az álláspontot támogatja, hogy Kupuszina telepesei valószínűleg Nyugat-Szlovákiából, Nagyhindről kerültek a Bácskába (Fodor 2001: 330).

A kupuszinai nyelvjárás igeragozási rendszerével Zelliger Erzsébet (1977), további nyelvjárási jelenségeivel pedig behatóan Silling István foglalkozott (1982, 1992, 2004, 2007). A nagyhindi és kupuszinai nyelvjárás néhány jelenségét újabban Csíkosné Eszrényi Éva is összehasonlította (2002).

Silling István legújabb településtörténeti és névtani kutatásai bizonyítják, hogy Kupuszinára az 1750-es években nemcsak Nyitra környékiek költöztek, hanem Kalocsa környékéről, Sárközből, Kákonyból, Dusnokról, Fajszról és Bátyáról is, katolikus vallású rác jobbágyok. Levéltári kutatásai Bátya és Kupuszina családneveinek nagyfokú hasonlóságát tükrözik (Silling 2004: 87).

A nagyhindi és kupuszinai nyelvjárás közös eredetének bizonyítása nem célja jelen munkámnak, ám az előbb említett névtani kutatások engem is arra ösztönöztek, hogy a Nagyhinden felgyűjtött gazdag családnévanyagot összevegyem Kupuszina családneveivel, hogy a két nyelvjárás történetéhez adalékokkal szolgáljak.

4.1. Nyelvjárástörténeti észrevételek Nagyhind és Kupuszina családnevei alapján

A rendelkezésre álló legrégebbi forrásokként a római katolikus egyházi anyakönyvek szolgáltak. Nagyhinden ezt 1749-től vezetik, Kupuszinán pedig 1754-től találunk bejegyzéseket. Jelen vizsgálat számára az 1700-as évek második fele a mérvadó, ugyanis Kupuszina alapítóira ezidőtájból következtethetünk. Az

anyakönyvekből a 18. század végéig minden családnevet felgyűjtöttem. Összesen 194 nagyhindi és 151 kupuszinai családnevet hasonlítottam össze. A nevek egybevetése során olyan családneveket kerestem, amelyek teljesen megegyeznek mindkét község anyakönyveiben. Az egyezést mutató nevek tekintetében megkülönböztettem a ritka, gyakori, ill. az azonos töre visszavezethető családneveket (Presinszky 2005).

A megegyező (ritka) családneveket a következő táblázat tartalmazza:

Kupuszina	Nagyhind
<i>Csernák</i>	<i>Csernák</i>
<i>David</i>	<i>David</i>
<i>Hegedős</i>	<i>Hegedős</i>
<i>Holub</i>	<i>Holub</i>
<i>Polyák</i>	<i>Polák, Polyák</i>
(5/151: 3,31%)	(5/194: 2,57%)

10. táblázat: Nagyhind és Kupuszina megegyező (ritka) családnevei a 18. század második felében.

A táblázatban lévő családnevek a magyar nyelvterület egészére nézve ritkának mondhatók (vö. Hajdú 2003). A *Hegedős* családnév ebben az alakváltozatban szintén ritkának tekinthető. Érdekességként megemlíthető, hogy mindkét településen a családnév labiális változata élt. A fenti nevek a kupuszinai családnevek 3,31%-át, a nagyhindi családnevek 2,57%-át teszik ki.

A megegyező (gyakori) családneveket a következő táblázatban találjuk:

Kupuszina	Nagyhind
<i>Horvát, Horvath</i>	<i>Horvath</i>
<i>Juhász</i>	<i>Juhász</i>
<i>Kovács</i>	<i>Kovacs, Kovács, Kovách</i>
<i>Mészáros</i>	<i>Mészáros</i>
<i>Molnár</i>	<i>Molnár</i>
<i>Tótt</i>	<i>Tot, Tóth, Tótt</i>
<i>Varga</i>	<i>Varga</i>
(7/151: 4,63%)	(7/194: 3,6%)

11. táblázat: Nagyhind és Kupuszina megegyező (gyakori) családnevei a 18. század második felében.

Az azonos családnevek közül a fenti csoport nevei az egész nyelvterületre jellemző foglalkozásnevek, ill. népnévi eredetű nevek közé tartoznak (vö. Hajdú 2003). Bizonyító erejük kisebb, mint az előző csoport neveinek.

Az azonos töre visszavezethető családnevek az alábbi táblázatban találhatóak:

Kupuszina	Nagyhind
<i>Banovak</i>	<i>Bánovski, Bánovszky</i>
<i>Hudák</i>	<i>Hugyec</i>
<i>Leszkovszki</i>	<i>Liskovszky</i>
<i>Moravek</i>	<i>Morvai</i>
<i>Péter</i>	<i>Petre</i>
<i>Recse</i>	<i>Racsek</i>
<i>Szmolenicky</i>	<i>Szomolany, Szomolanyi</i>
<i>Turcsan</i>	<i>Turcsek</i>
(8/151: 5,29%)	(8/194: 4,12%)

12. táblázat: Nagyhind és Kupuszina azonos töre visszavezethető családnevei a 18. század második felében.

A népességmozgások következtében a nevek írott formája változásokon mehetett keresztül. Feltételezhetően a fenti csoport nevei azonos családnevekre vezethetők vissza. A szlovák/cseh eredetű családnevek nagy aránya is azt bizonyítja, hogy Kupuszina említett családnevei a Felvidékről származhatnak.

Az adatok alapján megállapítható, hogy Kupuszina 151 vizsgált családneve közül összesen 20 név (13,23%) egyezik Nagyhind családneveivel. A sok feltételezés mellett biztosnak vehetjük, hogy Kupuszinára érkeztek nagyhindi telepesek. A településtörténethez ez fontos adalékként szolgálhat. A két nyelvjárás közös eredetének bizonyításához azonban a fenti megállapítás értékes, de nem elégséges bizonyíték. Mind Kupuszina, mind Nagyhind nyelvjárásának kialakulásában nagy szerepet játszhatott a nyelvi környezet hatása is. Mindkét település perem-, ill. szigethelyzetben létezett. Kupuszinára szlovák lakosok is érkeztek (ezt a vizsgált nevek is bizonyítják), ezáltal a szlovák nyelv hatása is mérvadó lehetett. Az ország akkori déli része nyelvileg egyáltalán nem volt egységes, és főleg nem volt magyar, ugyanis szerbek, sokácok, németek éltek a környéken. Ezáltal a kupuszinai nyelvjárás sajátos jelenségei is lehetnek akár nyelvcsere eredményei.

5. Összefoglaló megjegyzések a nagyhindi nyelvjárás történeti adatairól

A magyar dialektológiában a nagyatlasz kutatómunkálatai során vált ismertté Nagyhind nyelvjárása. Az ötven évvel ezelőtti (már történetinek számító) adatok alapján a nagyhindi nyelvjárás az illabialitás sajátos megnyilvánulásának egyik példája lett. E hangtani különlegesség vizsgálata több neves kutatót vonzott. Benkő Loránd nevéhez fűződik az egész témakör legmeghatározóbb értekezése (Benkő 1961), mely alapján a tiszta illabialitás jelensége (a labiopalatális *ö, ő, ü, ű* fonémák hiánya), valamint a nagyhindi és a kupuszinai nyelvjárás genetikai összefüggései ismertté váltak a dialektológiai szakirodalom számára. A további nyelvjárás rendszerezések is (Imre 1971, Hegedűs 2001) Benkő tanulmányából kiindulva tesznek megállapításokat a nagyhindi nyelvjárás eredetéről, nagyfokú változékonyságáról, az újabb kutatások is ehhez mérten állapítják meg a labialitás terjedését Nagyhinden (Sándor 2004, Zelliger 2007). A sajátos illabialitás eredetéről is több elmélet született. A nagyatlasz gyűjtői szlovák nyelvi hatást, ill. nyelvcsere-következményt is lehetséges magyarázatnak tartanak, ám leginkább belső nyelvi fejlődés eredményének tekintik a jelenséget, mely a palóc nyelvjárások illabiális jellegéből, ill. a kettőshangzók fejlődéséből adódik (Deme–Imre 1975). Szlovákiai magyar kutatópontokon végzett történeti kontaktológiai vizsgálatok (Lanstyák 2003) nyelvcsere (akár többszörös nyelvcsere) eredményének tekintik a nagyhindi illabialitás kialakulását.

Az atlaszadatoktól korábbi nyelvi adatok, ill. történeti névtani kutatások alapján a következő megállapításokat tehetjük a nagyhindi nyelvjárás történetéről:

- a) A századforduló tájékán végzett gyűjtések adatai (Thurzó 1899, Szűcs 1904) arról tanúskodnak, hogy az illabialitás az egész Nyitra-vidéken erős volt, de sehol sem volt kizárólagos.
- b) Az illabialitás a nagyhindi nyelvjárás korábbi példáiban is kimutatható (Atovich 1904), de a labiális hangok hiányát (az ún. tiszta illabialitás jelenségét) nem lehetséges segítségükkel bizonyítani.
- c) A 18. században módosult a térség etnikai arculata, és a nyelvhatár is megváltozott. A településtörténeti adatok arról tanúskodnak, hogy Nagyhind lakossága egy időre vegyessé vált, majd újra döntően magyar lett. Ezek az adatok a nyelvjárás kialakulásáról szóló elméletek közül a szlovák nyelvi hatáson (ill. nyelvcsere) alapulóakat teszik valószínűkké.

- d) A nagyhindi illabialitás történeti vizsgálata névtani kutatások segítségével is lehetséges, azonban a rendelkezésre álló adatok alapján az illabiális tendencia kevésbé igazolható. Főképpen azért, mert kevés volt az olyan családnév, ragadvány- ill. földrajzi név, amely az illabialitás : labialitás szempontjából releváns lett volna.
- e) A történeti névtan segítségével megvizsgált kupuszinai és nagyhindi családnevek közül 20 név mutatott egyezést. Ez főleg a településtörténet szempontjából fontos adalék. A két nyelvjárás közös eredetének bizonyításához azonban a fenti megállapítás nem elégséges bizonyíték.

IV. A NAGYHINDI NYELVJÁRÁSI JELENSÉGEK VÁLTOZÁSVIZSGÁLATA

A) A nagyhindi nyelvjárás hangtani jelenségei

1. Magánhangzó-jelenségek
 - 1.1. A magánhangzók rendszere
 - 1.2. A magánhangzó fonémák gyakorisága
 - 1.2.1. A labiális és illabiális tendencia
 - 1.2.2. A zárt és nyílt tendencia
 - 1.2.3. A rövid- és hosszúmagánhangzós tendencia
 - 1.3. A magánhangzók realizációi
 - 1.4. Összefoglaló megjegyzések a magánhangzó-jelenségek változásairól
2. Mássalhangzó-jelenségek
 - 2.1. A mássalhangzók rendszere
 - 2.2. A mássalhangzó fonémák gyakorisága
 - 2.2.1. A szótagzáró / változásai a nagyhindi nyelvjárásban
 - 2.2.2. Palatalizációs jelenségek
 - 2.2.3. Hasonulós jelenségek
 - 2.2.4. A mássalhangzók eltérései képzésmód, képzéshely és zöngéesség szerint
 - 2.2.5. Mássalhangzónyúlás és -rövidülés
 - 2.2.6. Egyéb mássalhangzós jelenségek
 - 2.3. A mássalhangzók realizációi
 - 2.4. Összefoglaló megjegyzések a mássalhangzó-jelenségek változásairól

B) A nagyhindi nyelvjárás alaktani jelenségei

1. A szótövek
 - 1.1. A névszótövek
 - 1.2. Az igetövek
2. Szóképzési jelenségek
 - 2.1. A névszóképzők
 - 2.2. Az igeképzők
3. Jelezési és ragozási jelenségek
 - 3.1. A névszók jelezése és ragozása
 - 3.2. Az igék jelezése és ragozása
4. Összefoglaló megjegyzések az alaktani jelenségek változásairól

C) A nagyhindi nyelvjárás mondattanának főbb jelenségei

1. Az aspektualitás
2. A modalitás
3. A kongruencia – inkongruencia
4. A hiány és redundancia
5. A szórend
6. A fatikus elemek
7. Az egyszerű mondat
8. Az összetett mondat
9. Összefoglaló megjegyzések a mondattani jelenségekről

D) Szókészleti változások Nagyhinden

1. A valódi tájszavak változása
2. A kontaktushelyzetből adódó tájszavak változása
3. A jelentésbeli tájszavak változása
4. Összefoglaló megjegyzések a szókészleti jelenségek változásairól

IV. A NAGYHINDI NYELVJÁRÁSI JELENSÉGEK VÁLTOZÁSVIZSGÁLATA

A magyar dialektológia a nyelvi változások vizsgálatának két fajtáját különbözteti meg: a diakrón és szinkrón változásvizsgálatot. A kétféle vizsgálat közül a „klasszikusnak” mondható diakrón változásvizsgálat különböző korokból, szinkrón szeletekből vett adatok szembesítését jelenti. A nyelvi változás itt nyelvtörténeti adatokkal igazolható (Kiss 2001: 244–245). Olyan diakrón jellegű vizsgálat is lehetséges, melynek utolsó állomása a mai nyelvjárási állapot.

A magyar nyelvjárások diakrón változásainak vizsgálatához *A magyar nyelvjárások atlasza* az eddigi legteljesebb nyelvtörténeti forrás. Jeles kutatóink felhívják a figyelmet, hogy a nyelvátlasz adatai mikrodiakróniai változásvizsgálatot tesznek lehetővé, ill. hogy az atlaszadatokat minél több egykori kutatópontra volna kívánatos szembesíteni a mai állapottal (Deme–Imre 1975: 121). Az ilyen jellegű vizsgálatok alapvető mintája Kiss Jenő *A mihályi nyelvjárás változásai 1889 és 1989 között* című munkája (1990).

A magyar dialektológia újabb és közkedvelt kutatási területévé vált a magyar nyelvjárások szinkrón változásvizsgálata. A szinkrón változásvizsgálat az egyidejű állapotban tetten érhető nyelvi mozgásokat írja le, a változások irányát és okait igyekszik kideríteni. Az ilyen jellegű vizsgálat feltétele a szinkrón nyelvi variáció, a változatok megléte. A változatok egyidejű nyelvállapotban történő mozgását a szinkrón változásvizsgálatok a közösség idősebb és fiatalabb tagjainak nyelvhasználati különbségeivel feltételezik (Kiss 2001: 243).

Dolgozatom szemponjából igen fontos forrás Sándor Anna munkája, melyben szintén egy Nyitra-vidéki település nyelvhasználatának szinkrón változását vizsgálja (Sándor 2000). Munkám eredményeit igyekszem az ő eredményeivel összevetni, annak érdekében, hogy felmérjem, kirajzolódik-e valamilyen különbség a nyelvjárási jelenségek használatában, ill. hogy milyen különbség van egy többségben magyaroklakta és egy erős szlovák többségű, nyelvcserehelyzetben lévő Nyitra-vidéki település magyar nyelvhasználata között.

Munkám jelen fejezetében a nyelvjárási jelenségeket a Magyar dialektológia osztályozási szempontjai szerint tárgyalom (vö. Fodor 2001: 325–350, Hegedűs 2001: 351–408). A diakrón változásvizsgálathoz a MNyA., ill. Atovich Ferenc nagyhindi adatait használom fel, az adatok szinkrón nyelvi mozgását pedig a kérdőíves vizsgálat eredményeivel jellemezem.

A) A nagyhindi nyelvjárás hangtani jelenségei

A nagyhindi nyelvjárás hangtani jelenségeinek leírásakor a magyar dialektológiában alkalmazott szempontok szerint járok el. Külön vizsgálom a magán- és mássalhangzó fonémák rendszerét, az egyes fonémák gyakoriságát, és hangszín-realizációit (vö. Fodor 2001: 325–350).

1. Magánhangzó-jelenségek

1.1. A magánhangzók rendszere

A nagyhindi nyelvjárás történeti adatainak áttekintésekor említettük, hogy Imre Samu rendszerezésében Nagyhind külön hangrendszertípust képvisel, melyből hiányoznak a labiopalatális fonémák (Imre 1971: 369). A Magyar dialektológia által felállított magánhangzórendszer-típusok között a 7. típust (mely a labiopalatális fonémák hiányát képviselő típus) Nagyhind már nem képviseli (vö. Fodor 2001: 330). A nyelvjárás magánhangzó-rendszere az elmúlt 50 évben a történeti és jelenlegi adatok összehasonlítása alapján nagymértékben változott. A nagyhindi nyelvjárás magánhangzó-rendszere az alábbi fonémákat tartalmazza:

	Veláris		Palatális	
Nyelvállás	illabiális	labiális	labiális	illabiális
Felső		<i>u, ú</i>	<i>ü, ű</i>	<i>i, í</i>
Középső		<i>o, ó</i>	<i>ö, ő</i>	<i>ë, é</i>
Alsó		<i>a</i>		<i>e</i>
Legalsó	<i>á</i>			

13. táblázat: A nagyhindi nyelvjárás magánhangzó-rendszere

A nagyhindi nyelvjárás 8 rövid és 7 hosszú magánhangzó fonémát tartalmaz, ezzel a 2. magánhangzórendszer-típusba tartozik (vö. Fodor 2001: 330). A nyelvjárásban használatosak a köznyelvi *ö, ő, ü, ű* fonémák. A köznyelvhez képest egy fonématöbblet van, a középső nyelvállású, palatális, illabiális, rövid *ë*. Imre Samu Nagyhind nyelvjárását a Nyitra-vidéki kutatópontok közül a legerősebben *ë*-zőnek tekintette (Imre 1971: 220–221). Az *ë* fonéma Nagyhind mai nyelvjárásában továbbra is

tartja magát, ám megterheltsége korántsem olyan erős, mint 50 éve, ugyanis a nyelvjárás kiegészült a labiális *ö* fonémával, és illabiális *ë*-zés már csak nyomokban bukkan fel. A köznyelvi *e* helyén jelentkező zárt *ë*-zés azonban továbbra is markáns jelenség. Az *ë*-zés gyakoriságának változásait a labiális-illabiális, ill. zárt-nyílt tendencia kapcsán részletezem.

A köznyelvi *a*, *á* fonémák a többi palóc nyelvjáráshoz hasonlóan Nagyhinden is illabiális ^m és labiális *ā* fonémavariánsokban realizálódnak, melyek szintén markáns jelenségei a nyelvjárásnak. Apróbb változásairól a fonémarealizációk tárgyalása kapcsán tesztek említést.

A köznyelvi magánhangó-fonémákhoz képest a nagyhindi nyelvjárásban többletként használatos az alsó nyelvállású, palatális, illabiális <*e*> is, de nem önálló, jelentésmegkülönböztető fonémaként, hanem polifonémikus hangként.

1.2. A magánhangzók gyakorisága

A magánhangzók gyakoriságában mutatkozó eltérések a nyelvjárások közötti különbségek egyik fontos, szembetűnő tényezője. A hangok gyakoriságát a nyelvjárásban működő tendenciák segítségével írhatjuk le. A tendenciák vizsgálata alapján kaphatunk képet egy nyelvjárás hangtani jellemzőinek fejlődéséről, változásáról (Fodor 2001: 332). Munkámban a magánhangzók tekintetében három főbb tendenciát vizsgálok részletesebben: a labiális és illabiális tendenciát, a zárt és nyílt tendenciát, valamint a rövid- és hosszúmagánhangzós tendenciát. Az ismertetést a legtöbb változást mutató labiális és illabiális tendenciával kezdem.

1.2.1. A labiális és illabiális tendencia

Az illabiális tendencia a nagyhindi nyelvjárás sajátos ismertetőjegye a dialektológiai szakirodalomban. E tendencia tehát bővebb ismertetést igényel. Először áttekintem az illabialitás történeti nyelvi adatait, majd azok diakrón változását. Az alfejezet végén a tendencia ma is élő példáinak nyelvhasználati megoszlását vizsgálom.

Először Atovich Ferenc gyűjtéséből vett nagyhindi adatok változásait boncolgatom. Adatait, a diakrón változást jobban szemléltetve, későbbi gyűjtésekkel hasonlítom össze. Az eredményeket táblázatokba foglalom. A táblázatok első oszlopában Atovich Ferencnek az 1904-es gyűjtéséből származó példáit találjuk.

Néhány példa változását nyomon követhetjük *A magyar nyelvjárások atlaszának* nagyhindi adatai között is. Ezeket a második oszlopban tüntetem fel. A táblázatok harmadik oszlopában a mai adatokat találjuk, majd az utolsó oszlopban a köznyelvi változatokat. Atovich nem jelölte a palóc ^m, ^a realizációkat, sem a zárt *ë*-t, így azokkal én sem egészítem ki példáit. Az adatok közül félkövér betűtípussal emelem ki azokat a szavakat, melyekben realizálódik az illabiális tendencia. A diakrón változásvizsgálattal kapcsolatban azt feltételeztem, hogy a régebbi adatok erősebb (vagy kizárólagos) illabialitást mutatnak majd, mint a nyelv atlasz adatai és a mai adatok.

A nagyhindi illabialitás Atovich által közölt legrégebbi példáit a következő táblázat tartalmazza:

Atovich (1904)	MNyA. (1952-1962)	(2004-2007)	köznyelvi változat
<i>bív termís</i>	<i>bő</i> (724.)	<i>bő termís</i>	bő termés
<i>kezdтік iket pucónyi</i>	-	<i>kesztík ikét vernyi,</i> <i>kesztík ököt verni</i>	kezdtek őket verni
<i>esszikeverkegyik</i>	<i>össze, (ëssze)</i> (767.)	<i>ësszikeverkégyik</i> <i>összekeverkégyik,</i> <i>összekeverëgyik</i>	összekeveredik
<i>essziraknyi</i>	<i>össze, (ëssze)</i> (767.)	<i>ësszir^mknyi,</i> <i>összer^mknyi</i>	összerakni
<i>velek</i>	-	<i>velék, velük</i>	velük
<i>eleibek</i>	-	<i>elejbük</i>	eljük

14. táblázat: A nagyhindi illabialitás diakrón változásai I. (1904-2007)

Az első négy példában hangsúlyos helyzetben jelentkezik az illabiális tendencia. A *bív* 'bö' példában erőteljes illabialitás figyelhető meg, amit az illabiális fonéma zártabbá válása eredményez. E változatot Nagyhinden kívül csupán Alsócsitárból és Bábindalról adatolták (ÚMTSz. 1: 576). Az említett lexémát a nyelv atlasz nagyhindi adatai között már labiális változatként találjuk, és jelenleg is a labiális alakváltozat használatos Nagyhinden.

Az *iket* 'öket' szintén az említett erőteljes illabiális hanghelyettesítés, és zártabbá válás példája. A nyelv atlaszban e lexéma nem található, jelenleg pedig a labiális változat mellett még használatos.

Az *összi* 'össze' diakrón változása a vizsgálat hipotézise szerint ment végbe. Az 1904-es gyűjtésben kizárólag illabiális alakban fordult elő, a nyelvatlaszban megjelent a labiális változat, jelenleg pedig az illabiális alakváltozat a ritkább.

A *velék* 'velük' példában hansúlytalan helyzetben, toldalékban jelentkezik az illabialitás. A diakrón változáshoz a nyelvatlaszban nem találtam példát, jelenleg Nagyhinden még él az illabiális változat, bár mellette megjelenik a labiális *ü* hangot tartalmazó lexéma is. Az *eleibék* változatot már nem hallottam az újabb gyűjtések alkalmával.

Atovich fent közölt adatain kívül több szóban nem találunk illabiális hanghelyettesítést. Legtöbb példája a későbbi illabiális adatokkal ellentétben labiálisan realizálódik. A következő adatok ezt szemléltetik:

Atovich (1904)	MNyA. (1952-1962)	(2004-2007)	köznyelvi változat
<i>zenebona üdő</i>	<i>idő, idé</i> (944.)	<i>változó idő</i>	változó idő
<i>üszöké vál</i>	<i>üszök, (iszék)</i> (13.)	<i>üszökké válik</i>	üszökké válik
<i>gyűjjön má!</i>	<i>gyün, (gyin), (gyün)</i> (782.)	<i>gyűjjön mā</i>	jöjjön már
<i>fölsősiek</i>	<i>főső, (fésé), [felső]</i> (701.)	<i>főső, fölső vidékiek</i>	felső vidékiek
<i>nyől</i>	<i>megnyő, (megnyé)</i> (871.)	<i>nyől, nő</i>	nő
<i>erdőnö</i>	<i>erdő, (erdé)</i> (990.)	<i>erdőné</i>	erdőnél
<i>vetyés üdő</i>	<i>idő, idé</i> (944.)	<i>vetési idő</i>	vetés ideje
<i>nem fizetyi ki a munkát</i>	-	<i>nem fizetédik ki,</i> <i>nem fizetődik ki TM</i> <i>munk TM</i>	nem fizetődik ki a munka

15. táblázat: A nagyhindi illabialitás diakrón változásai II. (1904-2007)

Az 1904-es példák között az illabiális tendenciával ellentétes labializáció figyelhető meg az *üdő* 'idő' példában. A nyelvatlasz egyenrangú változatként tünteti fel a labiális és illabiális alakot. A vizsgálat hipotézisének ellentmond ez az eredmény, miszerint a korábbi adatokban gyengébb az illabialitás.

A további példák ugyanígy ellentmondanak a hipotézisnek. Mindegyikben megtalálhatók az illabiális változatok, bár archaizmusként szerepelnek. A példák közül az újabb gyűjtések során csupán a *nem fizetédik ki* 'nem fizetődik ki a munka' illabiális hanghelyettesítést tartalmazó szókapcsolattal talákoztam.

Atovich példái a labiális fonémák használatának gyakoriságáról tanúskodnak. Ezt szemlélteti még az alábbi táblázat is:

Atovich (1904)	MNyA.	(2004-2007)	köznyelvi változat
<i>bel' üllök</i>	-	<i>belé üllök</i>	beleülök
<i>szíp szemő</i>	-	<i>szíp szēmő</i>	szép szemű
<i>mutt esztendőn</i>	-	<i>mút esztendőben, tTM_vTM_j</i>	tavaly
<i>főveny</i>	-	<i>homok</i>	homok
<i>nem kötelessigemből áll</i>	-	<i>nem áll kötelessígembő</i>	nem kötelességem
<i>bucsunyi kő az adóró</i>	-	<i>gundnak kő lēnnyiTM TM_dórTM</i>	gondoskodni kell az adóról
<i>körőbelő</i>	-	<i>körőbelő</i>	körülbelül
<i>ruhára szakad belőle</i>	-	<i>ruhārTM TM_k TM_d belőle</i>	akad belőle ruhára
<i>valamikor idejübe</i>	-	<i>rígi korbTM</i>	régen
<i>be nem vigzük</i>	-	<i>be nem vígezzük</i>	el nem végezzük
<i>oskoláskert</i>	-	<i>fTMiskolTM</i>	faiskola

16. táblázat: A labiális fonémák gyakorisága 1904-2007

Az 1904-es adatokban és jelenleg sem találunk illabiális hanghelyettesítést a fenti lexémákban Nagyhinden. A nyelvatlasz nem vizsgálta a fenti szavakat, ill. szókapcsolatokat. Az utolsó példában a köznyelvi változattal szembeni labializáció is megfigyelhető (*oskoláskert* 'iskoláskert, faiskola'). A labiális változat ma nem használatos.

Atovich adatainak diakrón változását áttekintve megállapíthatjuk, hogy az illabialitás a példák alapján száz évvel korábban sem volt kizárólagos Nagyhinden. Későbbi gyűjtésekkel összehasonlítva pedig megállapítható, hogy az illabialitás a mai adatokban a leggyengébb, de az 1904-es adatokban sem erősebb, mint az MNyA.-ban.

Az illabiális tendencia árnyaltabb bemutatására és diakrón változásvizsgálatára a MNyA. adatai adnak lehetőséget. A továbbiakban a nyelvatlasz nagyhindi példáiban vizsgálom az illabiális tendenciát, melyet a mai adatokkal hasonlítok össze. A nyelvjárási adatokat oszlopokba rendezem. Az első oszlopban a vizsgált címszó MNyA.-beli térképlapjának számát találjuk. Második oszlopban a nyelvatlasz Nagyhindre (Cssz 5.) vonatkozó adatait tüntetem fel, az ott használt sajátos

minősítésekkel – régies (), újabb [], ritka < > – együtt. A harmadik oszlopban a 2004–2007 között végzett gyűjtéseim adatai szerepelnek, a negyedik oszlopban pedig a köznyelvi megfelelők. A nagyhindi illabialitás változásainak bemutatásához eddigi munkáim (Presinszky: 2004, 2006b) eredményeit is felhasználtam.

1.2.1.1. Illabiális ě-zés

A) Illabiális ě-zés (az ő helyén) hangsúlyos helyzetben

406.	<i>dĕdĕlle</i>	<i>dĕdĕlle</i>	derelye
223.	<i>dĕrĕngĕl, dhrhngé</i>	<i>dĕrĕngöl, dĕrĕngő, māngó</i>	mángorol
767.	<i>össze, (ĕssze)</i>	<i>ĕsszi, ĕssze, össze</i>	össze
251.	<i>gĕbre, göbre, bādok, [bögre]</i>	<i>gĕbre, gĕbrike, göbre, bādok</i>	bögre
619.	<i>gĕrĭny</i>	<i>gĕrĭny, gĕrĭny, gĕrĭn</i>	görény
22.	<i>kĕless, (kĕless)</i>	<i>keles, köles</i>	köles
557.	<i>kĕhĕg, köhög</i>	<i>köhög</i>	köhög
112.	<i>kĕkĭny, (kĕkĭny)</i>	<i>kökiny</i>	kökény
687.	<i>kĕnnyeBB, (kĕnnyebb)</i>	<i>kĕnnyebb</i>	kĕnnyebb
686.	<i>kĕnnyĭ, (kĕnnyĭ)</i>	<i>kĕnnyĭ</i>	kĕnnyĭ
873.	<i>kĕnyĕrĕg, (kĕnyĕrĕg)</i>	<i>kĕnyĕrĕg, kereddzik</i>	kĕnyĕrĕg
398.	<i>kĕpĕ</i>	<i>kĕpĕ</i>	kĕpül
91.	<i>kĕrtĭ, kĕrtĭ</i>	<i>kĕrte, kĕrtĭ</i>	kĕrte
93.	<i>kĕrtĭk, (kĕrtĭk)</i>	<i>kĕrtĭk</i>	kĕrtĕk
92.	<i>kĕrtĭt, (kĕrtĭt)</i>	<i>kĕrtĭt</i>	kĕrtĕt
868.	<i>kĕszĕnĕm, (kĕszĕnĕm)</i>	<i>kĕszĕnĕm</i>	kĕszĕnĕm
444.	<i>kĕtĭny, (kĕtĭny)</i>	<i>kĕtĭny</i>	kĕtĕny
865.	<i>kĕtnĭ, (kĕtnĭ)</i>	<i>kĕtnĭ</i>	kĕtnĕ
866.	<i>kĕtnĭnk, (kĕtnĭnk)</i>	<i>kĕtnĭnk</i>	kĕtnĕnk
914.	<i>kĕtnyi, (kĕtnyi)</i>	<i>kĕtnyi, kĕtni</i>	kĕtni
181.	<i>kĕtĕfTM, khtgfTM, kĕtĕfTM</i>	<i>kĕtĕfTM</i>	kĕvekĕtĕfa
923.	<i>kĕtvĕ, (kĕtvĕ)</i>	<i>kĕtve</i>	kĕtve
969.	<i>kĕvek, (kĕvek)</i>	<i>kĕvek</i>	kĕvek
971.	<i>kĕveŸ, (kĕves)</i>	<i>kĕves</i>	kĕves
816.	<i>lĕvĕk, (lĕvĕk)</i>	<i>lĕvĕk</i>	lĕvĕk
765.	<i>mĕgĕ</i>	<i>mĕgĕ</i>	mĕgĕ
212.	<i>ĕblĕgeti, (ĕblĕgetyi)</i>	<i>ĕblĕgeti</i>	ĕblĕgeti
1153.	<i>ĕccsĭjĕ, (ĕccsĭjĕ)</i>	<i>ĕccsĭjĕ</i>	ĕccsĕjĕ
573.	<i>ĕcset, hcset, ĕcset</i>	<i>ĕcset</i>	gereben
998.	<i>ĕkĕr, (ĕkĕr)</i>	<i>ĕkĕr</i>	ĕkĕr
1002.	<i>ĕkrejĭnk, (ĕkrejĭnk)</i>	<i>ĕkrejĭnk</i>	ĕkreĭnk
1003.	<i>ĕkrejĭtĕk, (ĕkrejĭtĕk)</i>	<i>ĕkrejĭtĕk</i>	ĕkreĭtĕk
999.	<i>ĕkrĕt, (ĕkrĕt)</i>	<i>ĕkrĕt</i>	ĕkrĕt
1001.	<i>ĕkrĕtĕk, (ĕkrĕtĕk)</i>	<i>ĕkrĕtĕk</i>	ĕkrĕtĕk
1000.	<i>ĕkrĭnk, ĕkrĭnk</i>	<i>ĕkrĭnk</i>	ĕkrĭnk
260.	<i>ĕntĕzĕkTMnnTM</i>	<i>ĕntĕzĕkTMnnTM, vizeskTMnnTM</i>	kanna
935.	<i>ĕrdĕg, (ĕrdĕg)</i>	<i>ĕrdĕg</i>	ĕrdĕg

461.	<i>ëreg^{TMpTM}</i>	<i>öreg^{TMpTM}</i> , <i>n^{TMgy^{TMpTM}}</i>	nagyapa
132.	<i>ösztoke, (ësztüke)</i>	<i>ösztoke</i>	ösztoke
669.	<i>öt, (ët)</i>	<i>öt</i>	öt
670.	<i>öccör, (ëccër)</i>	<i>öccör</i>	öször
483.	<i>ëzvegy</i>	<i>özvegy</i>	özvegy
400.	<i>pörkött, pörköt, përköt, (p^{hrkgt}), <p^{rik?s}></i>	<i>pörkött</i>	pörkölt
438.	<i>përzsé, pörzsé</i>	<i>pörzsöl, pörzső</i>	pörzsöl
522.	<i>p^{TMtt^{TMnäs}}</i> , < <i>përsényis</i> >, < <i>pukk^{ntyú}</i> >	<i>p^{TMtt^{TMnäs}}</i>	pattanás
244.	<i>sëpre, (sëpré), söprő</i>	<i>söprő, söprü</i>	söprü
432.	<i>tëpérté, th^{phrtyà}, tëpërtyű</i>	<i>töpörtő, töpörte, töpörtyű</i>	töpörtyű
47.	<i>tör, (tër)</i>	<i>tör</i>	tör (kukoricát)
191.	<i>törek, (tërek)</i>	<i>törek</i>	törek
907.	<i>törje, (tërje)</i>	<i>törje</i>	törje
850.	<i>[kenëm], törölöm, (tërelëm)</i>	<i>törölöm</i>	kenem
851.	<i>[kensz], törősz, (tërész)</i>	<i>törősz</i>	kensz
1133.	<i>tövestő, (tëvesté)</i>	<i>tövestő</i>	tövestül
531.	<i>uzsëräk, <uzsoräk>, uzsorTM, fösüviny, <fësvüny>, <zsugori></i>	<i>uzsori, zsugori</i>	fösvény
1005.	<i>vëdër, <vh^{drht}>, vödör</i>	<i>vödör, vëdër, k^{TMnnTM}</i>	vödör
1006.	<i>vëdrët, <vh^{drht}>, vödrot</i>	<i>vödrot, vëdrët</i>	vödrot
714.	<i>vöröss, <vëress></i>	<i>vöröss, vörös</i>	vörös
648.	<i>vërzszbugār</i>	<i>vörözszbugār</i>	bodobács
608.	<i>zërög, zörög</i>	<i>zörög</i>	mennydörög

A hangsúlyos illabiális *ë*-zés fenti 59 példájából a MNyA.-ban az illabiális alak kizárólagos változatként 10 esetben jelentkezett. A többi példában a labiális alakváltozat mellett szerepelt: 8 alkalommal a labiális alakkal egyenrangú változatként, 36 esetben archaizmusként, 5 példában pedig ritkán használtként.

Néhány példában nem a köznyelvi változat, hanem a nyelvjárás sajátos tájszavainak hangúlyos *ö* fonémája helyén jelentkezett az illabiális tendencia. Például a következő címszavakban: bodobács (*vörözszbugār*), derelye (*dödölle*), kanna (*öntözök^{TMnnTM}*), kenem (*törölöm*), kensz (*törölsz*), mángorol (*döröngöl*), mennydörög (*zörög*), nagyapa (*öreg^{TMpTM}*), pattanás (*pörsenés*).

A MNyA. fent vizsgált 58 címszavából a mai adatokban 7 adatban jelentkezett a hangsúlyos illabiális *ë*-zés. Ebből 6 esetben a labiális alakváltozatok mellett, és csupán egy alkalommal egyedüli változatként (*dëdëlle* 'derelye, dödölle'). Három esetben illabiális alakváltozatokat is találunk *ësszi~ëssze* 'össze', *gëbre~gëbrike* 'bögre', *gërin~gërin* 'görény'. A *keles* 'köles' példában pedig az illabiális tendencia mellett nyíltabbá válást is megfigyelhetünk.

B) Illabiális ě-zés (az ö helyén) hangsúlytalan helyzetben

a) Szó belsejében

763.	<i>belölle, (belëlle)</i>	<i>belölle</i>	belőle
713.	<i>büdöss, (bidëss)</i>	<i>büdöss, büdös</i>	büdös
656.	<i>csütörtök, (csitërtëk)</i>	<i>csütörtök</i>	csütörtök
406.	dëdëlle	dëdëlle	derelye
223.	dëréngël, dhrhngé	<i>döröngöl, döröngó, māngó</i>	mángorol
847.	firiszti, firëszti	<i>fürösztí</i>	fürösztí
845.	<i>fürdöttem, (firdëttem), (fürdëttem)</i>	<i>fürdöttem</i>	fürödtem
693.	hívës	<i>húvöss, húvös</i>	húvös
743.	<i>kőccsön, (kéccsën), [kölcsön], [kölcsön]</i>	<i>kőccsön</i>	kölcsön
873.	<i>könyörög, (kënyërëg)</i>	<i>könyörög, kereddzik</i>	könyörög
868.	<i>köszönöm, (këszënëm)</i>	<i>köszönöm</i>	köszönöm
203.	<i>küszöb, (kiszëb)</i>	<i>küszöb</i>	küszöb
212.	<i>öblögeti, (ëblëgetyi)</i>	<i>öblögeti</i>	öblögeti
998.	<i>ökör, (ëkër)</i>	<i>ökör</i>	ökör
260.	ëntëzék^{TMnn}	<i>öntözők^{TMnn}, vizesk^{TMnn}</i>	kanna
935.	<i>ördög, (ërdëg)</i>	<i>ördög</i>	ördög
841.	<i>őröszték, (ërësztek)</i>	<i>őröszték</i>	őriztek
842.	<i>őrösztík, (ërësztík)</i>	<i>őrösztík</i>	őrizték
840.	<i>őrösztíték, (ërësztíték)</i>	<i>őrösztíték</i>	őriztették
132.	<i>ösztoke, (ësztëke)</i>	<i>ösztoke</i>	ösztoke
1107.	<i>pünkösör, (pinkëskör)</i>	<i>pünkösör</i>	pünkösör
1108.	<i>pünközsdí, (pinkëzsdí)</i>	<i>pünközsgyi, pünközsdí</i>	pünkösdi
932.	<i>püspök, (pispëk)</i>	<i>püspök</i>	püspök
490.	<i>szëmëldëk, szëmildík</i>	<i>szëmöldök</i>	szemöldök
644.	<i>szit^{TMkötë}, szit^{TMkötë}</i>	<i>szit^{TMkötë}</i>	szitakötő
432.	tëpërtë, thphrtÿä, tëpërtÿü	<i>töpörtő, töpörte, töpörtyü</i>	töpörtyü
850.	<i>[kenëm], törölöm, (tërelëm)</i>	<i>törölöm</i>	kenem
1009.	ticsík, tücsök, (ticsëk), (tëcsëk)	<i>tücsök</i>	tücsök
224.	<i>tyükör, (tyikër), <tyikhr></i>	<i>tyükör, tükör</i>	tükör
64.	<i>úritök, (úritëk)</i>	<i>úritök</i>	sütötök
13.	<i>üszök, (iszëk)</i>	<i>üszök</i>	üszök (a gabonán)
1005.	<i>vëdër, vödör, <vhdhr></i>	<i>vödör, vëdër, k^{TMnn}</i>	vödör
714.	<i>vöröss, <vërëss></i>	<i>vöröss, vörös</i>	vörös
648.	vërëzsbugār	<i>vörözsbugār</i>	bodobács

Hangsúlytalan illabiális ě-zés a szavak belsejében 34 példában jelentkezett a nyelvátlasz nagyhindi adatai között. Az illabiális alak egyedüli változatként 9 esetben fordult elő. Ebből egy példában az ě helyett illabiális *i*-t tartalmazó változat is szerepelt

firiszti~firészti 'füröszti'. A többi példa a labiális alakváltozat mellett jelentkezett: 1 alkalommal a labiális alakkal egyenrangú változatként, 22 esetben archaizmusként, 2 példában pedig ritkán használtként.

A vizsgált 33 példából a mai adatokban csupán 2 esetben jelentkezett a szóbelseji hangsúlytalan illabiális *ë*-zés. A két példát a hangsúlyos *ë*-zésnél is már említettük: *dëdëlle* 'derelye, dödölle', *vëdër* 'vödör'.

b) Képzők előtt

692.	<i>bünöss, (bínëss)</i>	<i>bünöss, bünös</i>	bünös
223.	<i>dhrhngé, dërëngël</i>	<i>döröngöl, döröngő, māngó</i>	mángorol
557.	<i>këhëg, köhög</i>	<i>köhög</i>	köhög
873.	<i>könyörög, (kënyërëg)</i>	<i>könyörög, kereddzik</i>	könyörög
552.	<i>tüsszëg</i>	<i>tüsszög</i>	tüsszög
608.	<i>zërëg, zörög</i>	<i>zörög</i>	mennydörög

A fenti hat szó belsejében *-s* névszóképző, valamint *-l*, *-g* igeképzők előtt figyelhetjük meg az illabiális *ë*-zést. Ebből egy esetben kizárólagos változatként, egy esetben pedig a szótagzáró *l* kiesése következtében megnyúlt illabiális *é*-t tartalmazó alakváltozat mellett. Két példában a labiális alak mellett egyenrangú, szintén két esetben pedig archaikus változatként szerepelt a jelenség.

A mai példákban nem jelentkezett illabialitás ebben az esetben.

c) Jelek és ragok előtt

780.	<i>gyüjök, (gyijëk), <gyijök>, gyüvök</i>	<i>gyüjök, gyüvök</i>	jövök
868.	<i>köszönöm, (këszënëm)</i>	<i>köszönöm</i>	köszönöm
816.	<i>lövök, (lëvëk)</i>	<i>lövök</i>	lövök
999.	<i>ökröt, (ëkrët)</i>	<i>ökröt</i>	ökröt
1001.	<i>ökrötök, (ëkrëtëk)</i>	<i>ökrötök</i>	ökrötök
850.	<i>törölöm, (tërëlëm), [kenëm]</i>	<i>törölöm</i>	kenem
1010.	<i>tücskik, tücskök, (tücskëk)</i>	<i>tücskök</i>	tücskök
1006.	<i>vëdrët, vödröt, <vhdrht></i>	<i>vödröt, vëdrët</i>	vödröt

Igei személyragok, a tárgy ragja, valamint a többes szám jele előtt jelentkezett illabiális hangsúlytalan *ë*-zés Nagyhinden a nyelvatlasz fenti nyolc példájában. Az adatok többsége (7) archaikus változatként szerepelt a labiális alak mellett. Két példában fonémavariánsok is jelentkeztek.

Az újabb vizsgálat során egy példában bukkant föl toldalékban az illabiális hangsúlytalan *ë*-zés (*vëdrët* 'vödröt'), ami az illabiális szótó asszociatív hatásának köszönhető.

d) Toldalékokban

1001.	<i>ökrötök, (ëkrëtëk)</i>	<i>ökrötök</i>	ökrötök
670.	<i>öccör, (ëccër)</i>	<i>öccör</i>	ötször
1050.	<i>™ tyúzhö, (™ tyízhë)</i>	<i>™ tyúzhö, ™ túzhö</i>	a tűzhöz

Többes szám második személyű birtokos személyjelben, valamint határozóragokban jelentkezett az illabialitás. A *tyízhë* 'tűzhöz' alakban a szótagzáró *z* kiesése következtében szóvégi helyzetben is felbukkant az illabiális *ë*-zés. Mindhárom feltüntetett példa archaikus változatként szerepelt a nyelvatlaszban a labiális megfelelők mellett. Jelenleg mindhárom esetben a labiális változatok élnek.

C) Az illabiális *ë*-zés hangszín-realizációi

a) A labiális *h*

315.	<i>csgdhr, csödör</i>	<i>csödör</i>	csödör
223.	<i>dhrhngé, dërëngël</i>	<i>döröngöl, döröngó, māngó</i>	mángorol
152.	<i>fhrgetyí</i>	<i>fërgettyú</i>	fergettyú
614.	<i>ghnchlszek?r, göncölszekér</i>	<i>göncölszekér</i>	Göncölszekér
181.	<i>kétéf™, khtgf™, kötéf™</i>	<i>kötőf™</i>	kévekötfő
573.	<i>öcset, hcset, ëcset</i>	<i>öcset</i>	gereben
574.	<i>icsë, hcell, <fësül></i>	<i>öcsetöl</i>	gerebenez
688.	<i>öregebb, iregebb, (hregebb)</i>	<i>öregebb</i>	öregebb
400.	<i>pörkótt, pörkót, përkót, (p hrkgt), <p`prik?s></i>	<i>pörkótt</i>	pörkölt
609.	<i>szëmërkā, szëmërkāl, szëmërég, (khd hull)</i>	<i>szitākogyik, szëmërég, szëmërkāl</i>	szital (az eső)
432.	<i>tëpërté, thphrtyà, tëpërtyú</i>	<i>töpörtő, töpörte, töpörtyú</i>	töpörtyú
224.	<i>tyúkör, (tyikër), <tyíkhr></i>	<i>tyúkör, túkör</i>	tükör
1005.	<i>vëdër, vödör, <vhdhr></i>	<i>vödör, vëdër, k™nn™</i>	vödör
1006.	<i>vëdrët, vödröt, <vhdrht></i>	<i>vödröt, vëdrët</i>	vödröt

b) Az illabiális *í*

904.	<i>bepörütük vón™, (bëpërétik)</i>	<i>bëpëörtük vón™</i>	bepereltük volna
------	------------------------------------	-----------------------	------------------

	<i>vónTM</i> , < <i>bepírçtük vónTM</i> >		
445.	<i>egíszkötíny, kítíny,</i> < <i>melleskötíny</i> >	<i>egíszkötíny</i>	melles kötény
909.	<i>lígðös, lögdös</i>	<i>lögdös</i>	lökdös
574.	<i>icsē, hcsell,</i> < <i>fésül</i> >	<i>öcsetöl</i>	gerebenez
688.	<i>öregebb, iregebb,</i> (<i>hregebb</i>)	<i>öregebb</i>	öregebb
490.	<i>szēmēldēk, szēmildik</i>	<i>szēmöldök</i>	szemöldök
1010.	<i>ticskik, tücsök,</i> (<i>ticskēk</i>)	<i>tücsök</i>	tücsök
1009.	<i>ticsik, tücsök,</i> (<i>ticsēk</i>), (<i>tBcsēk</i>)	<i>tücsök</i>	tücsök

Az illabiális *ē*-zés erős gyakorisága a fonémavariánsok használatában is megmutatkozik. A nyelvatlaszban gyakoribb volt a labiális *h*, mint az illabiális *í*. A legtöbb esetben az illabiális és labiális alakváltozatok között egyenrangú változatként jelentek meg, bizonyítván az illabiális *ē*-zés változását.

Az újabb vizsgálatok során nem találkoztam használatukkal Nagyhinden.

D) Illabiális *ē*-zés az *o* helyén

226.	<i>bērētvTM, borotvTM</i>	<i>bērētvTM, borotvTM</i>	borotva
190.	<i>pēlyvTM, [pēlvTM], [pējvTM]</i>	<i>pējvTM</i>	polyva
503.	<i>pupēk</i>	<i>pupok, pupēk, kōdök</i>	köldök

Az *o* fonéma helyén realizálódó illabiális *ē*-zés példái ma is jelentkeznek. A nagyatlással megegyező adatokat figyeltem meg az újabb gyűjtések során is, csupán a *ly* változott az egyik példában. A *köldök* szó szlovák eredetű tájszava a *pupēk* (szlov. *pupok*), melyet a nyelvatlaszban még kizárólagos változatként találunk, ma pedig a szlovák megfelelő, ill. a magyar labiális alakváltozat mellett.

E) Illabiális *ē*-zés az *ü* helyén

1136.	<i>öveg, (ēveg)</i>	<i>üveg</i>	üveg
1137.	<i>övegje, (ēvegje)</i>	<i>üvegje</i>	üvegje
1114.	<i>kertyēk</i>	<i>kertyēk, kertyük</i>	kertjük
1139.	<i>szívēk</i>	<i>szívēk, szívük</i>	szívük

A köznyelvi *ü* helyén jelentkező illabiális *ē*-zés példáiban már jelentkezik a diakrón változás. Az atlaszban archaikusnak minősített változatok kihaltak, a

kizárólagos változatok pedig jelenleg a labiális változatok mellett használatosak Nagyhinden.

1.2.1.2. Illabiális é-zés

A) Illabiális é-zés (az ő helyén) hangsúlyos helyzetben

262.	<i>bőcső, (bécse), (bécsé), <bgcsɡ></i>	<i>bőcső</i>	bölcső
345.	<i>bég</i>	<i>bög</i>	béget
1149.	<i>bőre, (bére)</i>	<i>böre</i>	böre
949.	<i>csllsz, csősz, (csész)</i>	<i>csősz</i>	csősz
728.	<i>őkét, (ikét), (ékét)</i>	<i>ikét, ököt</i>	öket
743.	<i>kőccsön, (kéccsën), [kölcsön], [kölcsön]</i>	<i>kőccsön</i>	kölcsön
929.	<i>kémívess</i>	<i>kőmíves, murār</i>	kőműves
970.	<i>kővel, (kével)</i>	<i>kővel</i>	kővel
818.	<i>lő, (lé)</i>	<i>lő</i>	lő
820.	<i>lőnni, (lénni)</i>	<i>lőnni</i>	lőnél
817.	<i>lősz, (lész)</i>	<i>lősz</i>	lősz
819.	<i>lőttem, (léttem), (lgttem)</i>	<i>lőttem</i>	lőttem
349.	<i>bég, bög, mekög</i>	<i>mékög</i>	mekeg
747.	<i>mére</i>	<i>möre, mére</i>	merre
753.	<i>méte</i>	<i>mijótTM, mőte</i>	mióta
839.	<i>őröszte, (érészte)</i>	<i>őriszte</i>	őrizte
841.	<i>őröszték, (érészték)</i>	<i>őriszték</i>	őriztek
842.	<i>őrösztík, (érésztík)</i>	<i>őrisztík</i>	őrizték
840.	<i>őrösztíték, (érésztíték)</i>	<i>őrisztíték</i>	őrizték
838.	<i>örzi, (érzi)</i>	<i>örzi</i>	örzi
96.	<i>őszib^{TMr}TMszk, (észib^{TMr}TMszk)</i>	<i>őszib^{TMr}TMck, őszib^{TMr}TMszk</i>	őszibarack
583.	<i>szé, szg</i>	<i>sző</i>	sző
102.	<i>szöllő, <széllé>, <szllll></i>	<i>szöllő, szöllő</i>	szőlő
627.	<i>szérisz^{TMrk}TM</i>	<i>szőrisz^{TMrk}TM</i>	tövisszúró gébics
959.	<i>tő, (té)</i>	<i>tő</i>	tű
272.	<i>ték 9, téke, tőke</i>	<i>tőke</i>	favágó tuskó
761.	<i>tőle, (téle)</i>	<i>tőle</i>	tőle
762.	<i>tőleték, (téleték)</i>	<i>tőleték</i>	tőletek
402.	<i>tétöt kāpusztTM, tétöt kāposztTM, tőtöt kāpusztTM, tőtöt kāposztTM</i>	<i>tőtötkāposztTM</i>	töltött káposzta
960.	<i>vőfíny, vőfAny</i>	<i>vőfíny, dorozsbTM</i>	vőfély
947.	<i>vőgy, (végy)</i>	<i>vőgy</i>	völgy
470.	<i>vélegíny, vélegGny, <véllegíny></i>	<i>vőlegíny</i>	vőlegény
715.	<i>zód, (zéd)</i>	<i>ződ</i>	zöld

A hangsúlyos illabiális é-zés fenti 33 példájából a MNyA.-ban az illabiális alak kizárólagos változatként 7 esetben jelentkezett. A többi példában a labiális alakváltozat mellett szerepelt: 3 alkalommal a labiális alakkal egyenrangú változatként, 21 esetben archaizmusként, 2 példában pedig ritkán használtként.

A hangsúlyos illabiális ě-zéssel összehasonlítva a hangsúlyos é-zés ritkább jelenség volt a nyelvjárásban. A nyelvatlaszban felbukkanó példák kétharmada archaizmus. A fenti példákból jelenleg egy sem él Nagyhinden. Egy esetben figyelhetjük meg az illabiális tendenciát, az *ikēt* 'őket' példában, ám itt rövid, zárt, illabiális *i* fonéma szerepel a köznyelvi *é* helyett.

B) Illabiális é-zés (az ő helyén) hangsúlytalan helyzetben

a) Szó belsejében

404.	<i>befétt</i>	<i>befött</i>	befött
186.	<i>csíplggép, csíplégép, csíplggép, (mTMsinTM)</i>	<i>csíplőgép, mTMsinTM</i>	cséplőgép
913.	<i>csípőnyi, (csípényi)</i>	<i>csípőnyi</i>	csépelni
991.	<i>erdllje, (erdėje)</i>	<i>erdője</i>	erdeje
87.	<i>gyümölcs, (gyimécs)</i>	<i>gyümölcs</i>	gyümölcs
1135.	<i>gyűrője, (gyíréje)</i>	<i>gyűrője, gyűrűje</i>	gyűrűje
717.	<i>ismerős, (ismerés)</i>	<i>ismerőss, ismerős</i>	ismerős
335.	<i>kérőddzik, (kírėddzik)</i>	<i>kírőddzik</i>	kérőddzik
165.	<i>szekérkenyécs, szekérkenyecs, kengcs, <szekérkenyé>, kocsikenllcs, (kTMllmász), (kolomász)</i>	<i>kolomász</i>	kocsikenőcs
181.	<i>kétėfTM, khtgfTM, kötėfTM</i>	<i>kötőfTM</i>	kévekötőfa
511.	<i>közėpslluj, közėpsėuj, <közėpúj></i>	<i>közėpsőuj</i>	közėpsőujj
260.	<i>ėntėzėkTMnnTM</i>	<i>őntözőkTMnnTM, vizeskTMnnTM</i>	kanna
523.	<i>tyúkseg', tyúksegg</i>	<i>szēmėcs, szēmőcs, tyúksegg</i>	szemőcs
851.	<i>[kensz], törősz, (tėrész)</i>	<i>törősz</i>	kensz
484.	<i>vTMstTMg, viselės, visellős, māsėllTMpotos, əllTMpotos</i>	<i>visellős, terhėss, terhės</i>	állapotos

A illabiális é-zés szóbeljei realizációjához 15 példát vizsgálhatunk. Ebből két esetben toldalék előtt jelentkezett az illabialitás (*gyíréje* 'gyűrűje', *erdėje* 'erdeje'). Ezekben az esetekben az illabialitás nem a köznyelvi, hanem a nyelvjárás labiális alakjaihoz viszonyítva következett be (*gyűrője, erdője*), hasonlóan a *csípőnyi* 'csépelni' példához. A vizsgált 14 példából a nyelvatlaszban 5 kizárólagos illabiális változatot

találunk. 7 esetben archaizmusként, 2 példában pedig egyenrangú változatként jelentkezett a labiális alakok mellett.

Jelenleg egy esetben jelentkezett a szóbelseji illabiális é-zés, a *szēmécs* 'szēmölcs' szóban. A kapott adat a nyelvatlaszban sem szerepelt, helyette valódi tájszót *tyúkseg'*, *tyúksegg* 'szemölcs' találunk.

b) Abszolút szóvégen (a szótagzáró / kiesésének következtében)

879.	<i>ínekő, (íneké)</i>	<i>ínekő, inekő</i>	énekel
1109.	<i>kerbő, (kerbé)</i>	<i>kerbő</i>	kertből
732.	<i>kitő, (kité)</i>	<i>kitő</i>	kitől
871.	<i>mėgnyő, (mėgnyé)</i>	<i>mėgnyő, mėgnyől, mėgnő</i>	megnő
436.	<i>őlızsbé, disznóőlızsbé, őlızsbő,</i>	<i>kóstoló</i>	kóstoló
438.	<i>pėrsé, pėrsé</i>	<i>pėrsöl, pėrső</i>	pėrsöl
843.	<i>sőprő, (sėpré), sėpėrsz, sėpėrsz</i>	<i>sėpėrsz</i>	sepersz
1081.	<i>tėjbő, (tėjbé)</i>	<i>tėjbő</i>	tejből
156.	<i>tėngő, (tėngé)</i>	<i>tėngő</i>	tengely
810.	<i>viszé</i>	<i>visző</i>	viszel

A szótagzáró / kiesésének következtében 10 esetben szóvégen is jelentkezett az illabiális é-zés a nyelvatlasz nagyhindi adatai között. Ebből négy esetben az illabialitás nem a köznyelvi, hanem a nyelvjárás sajátos labiális alakjaihoz viszonyítva következett be (*ínekő* > *íneké* 'énekel', *visző* > *viszé* 'viszel', <*sőpröl*> *sőprő* > *sėpré* 'sėpėrsz', <*tėngöl*> *tėngő* > *tėngé* 'tengely'). Egy példában a nyelvjárás sajátos tájszava (*őlızsbő* 'kóstoló, disznóőlızsből') illabializálódott. Az illabiális alakok közül kettő kizárólagos, hét archaizmus, egy pedig egyenrangú változat volt a labiális alakok mellett. A vizsgált példák közül jelenleg egyik sem él Nagyhindén.

c) Abszolút szóvégen

160.	<i>killé, killő</i>	<i>küllő</i>	küllő
200.	<i>tető, (teté)</i>	<i>tető</i>	tető
218.	<i>lepedő, (lepedé)</i>	<i>lepedő</i>	lepedő
595.	<i>jeddzé</i>	<i>jeddző</i>	jegyző
644.	<i>szitTMkété, szitTMkötő</i>	<i>szitTMkötő</i>	szitakötő
665.	<i>kettő, (ketté)</i>	<i>kettő</i>	kettő
944.	<i>idő, (idé)</i>	<i>idő</i>	idő
958.	<i>fíkető, (fíketé)</i>	<i>fíkető, fejkötő</i>	főkötő

968.	<i>kő, (ké)</i>	<i>kő</i>	kő
990.	<i>erdő, (erdé)</i>	<i>erdő, erdé</i>	erdő
102.	<i>szöllő, <szöll>, <széllé></i> ,	<i>szöllő, szöllő</i>	szőlő
606.	<i>fölyhő, (főjhé)</i>	<i>fölyhő, főjhő</i>	felhő
702.	<i>kíső, kűső, (kísé)</i>	<i>kíső, kilső, külső</i>	külső
701.	<i>főső, (fésé), [fəlső]</i>	<i>főső, fəlső</i>	felső
262.	<i>bőcső, (bécse), (bécse),</i> <i><bgcs></i>	<i>bőcső</i>	bölcső
447.	<i>keszkenyé, kiszkenyő,</i> <i>[kendő]</i>	<i>keszkenő, kiszkenyő</i>	fejkendő
263.	<i>teknyő, (teknye), (teknyé)</i>	<i>teknyő</i>	teknő
165.	<i>szekérkenyécs, szekérkengcs,</i> <i>kengcs, <szekérkenyé>,</i> <i>kocsikenlcs, (kTMlTMmász),</i> <i>(kolomász)</i>	<i>kolomász</i>	kocsikenőcs
238.	<i>tívé, tívő</i>	<i>tívő</i>	tévő
268.	<i>vísé, víső</i>	<i>víső</i>	véső
204.	<i>TMjtóveré, TMjtóverő</i>	<i>TMjtóverő</i>	ajtófélfa
243.	<i>pemecs, pemecselé, pemetelő</i>	---	pemet
703.	<i>bēső, (bēsé), (belsé)</i>	<i>bēső, belső</i>	belső
704.	<i>középső, (közepsé), (középsé)</i>	<i>középső</i>	középső
172.	<i>gyhplg, gyéplé</i>	<i>gyöplő, gyéplő</i>	gyeplő
582.	<i>vetillé, <vetöllő></i>	<i>vetillő</i>	vetelő
736.	<i>miné nTMgy</i>	<i>minő nTMgy, miné nTMgy</i>	mekkora
653.	<i>(hetfé), hetfő</i>	<i>hetfő</i>	hétfő
953.	<i>velő, (velé)</i>	<i>velő</i>	velő

A illabiális é-zés szóvégi realizációjához 29 példát vizsgálhatunk. Ebből 4 esetben az illabialitás nem a köznyelvi, hanem a nyelvjárás sajátos labiális alakjaihoz viszonyítva következett be (*ajtóverő* > *TMjtóveré* 'ajtófélfa', *pemetelő* > *pemecselé* 'pemet', *minő nagy* > *miné nTMgy* 'mekkora', <*szekérkenő*> *szekérkenyé* 'kocsikenőcs'). A vizsgált 29 példából a nyelvátlaszban 3 kizárólagos illabiális változatot találunk. A jelenség 16 esetben archaizmusként, 2 alkalommal ritkán használtként, 8 példában pedig egyenrangú változatként jelentkezett a labiális alakok mellett.

A szóvégi illabiális é-zésre két adat az újabb gyűjtések során is felbukkant (*erdé*, *miné nTMgy*).

C) Az illabiális é-zés hangszín-realizációi

a) Labiális g

262.	<i>bőcső, (bécse), (bécsé), <bgcsg></i>	<i>bőcső</i>	bölcső
315.	<i>csgdhr, csődör</i>	<i>csődör</i>	csődör
583.	<i>szé, szg</i>	<i>sző</i>	sző
819.	<i>lőttem, (léttem), (lgttem)</i>	<i>lőttem</i>	lőttem
376.	<i>nygstínkutyTM, nyöstínkutyTM</i>	<i>nyöstínkutyTM</i>	szuka
635.	<i>bgrmTMdār</i>	<i>bőrmTMdār</i>	denevér
181.	<i>kétéfTM, khtgfTM, kötéfTM</i>	<i>kötőfTM</i>	kévekötfő
186.	<i>csíplggíp, csíplégép, csíplggép, (mTMsinTM)</i>	<i>csíplőgíp, mTMsinTM</i>	cséplőgép
400.	<i>pörkőtt, pörköt, përköt, (phrkgt), <p`prik?s></i>	<i>pörkőtt</i>	pörkölt
262.	<i>bőcső, (bécse), (bécsé), <bgcsg></i>	<i>bőcső</i>	bölcső
329.	<i>iszll, üszg, üszll, üsző</i>	<i>üsző</i>	üsző
340.	<i>meddg, meddő</i>	<i>meddő</i>	meddő
165.	<i>szekérkenyécs, szekérgengcs, kengcs, <szekérkenyé>, kocsikenllcs, (kTMlTMmāsz), (kolomāsz)</i>	<i>kolomāsz</i>	kocsikenőcs
425.	<i>hlg, ölö, <hëntes></i>	<i>hëntes</i>	böllér
334.	<i>lepedg, lepedő</i>	<i>lepedő</i>	lebernyeg
172.	<i>gyhplg, gyéplé</i>	<i>gyöplő, gyéplő</i>	gyeplő
179.	<i>mTMrokszëdg, mTMrokszëdő</i>	<i>mTMrokszëdő</i>	marokszedő
418.	<i>illesztg, illesztő</i>	<i>illesztő</i>	élesztő

b) Illabiális ll

102.	<i>szöllő, <széllé>, <szllll></i>	<i>szöllő, szöllő</i>	szőlő
498.	<i>gége, <gőge>, <gllge></i>	<i>gőge</i>	gége
949.	<i>csllsz, csősz, (csész)</i>	<i>csősz</i>	csősz
511.	<i>középsllúj, középséúj, <középlúj></i>	<i>középsőúj</i>	középsőujj
991.	<i>erdllje, (erdéje)</i>	<i>erdője</i>	erdeje
102.	<i>szöllő, <széllé>, <szllll></i>	<i>szöllő, szöllő</i>	szőlő
306.	<i>szçrll, szűrő, (szíré)</i>	<i>szűrő</i>	szérű
329.	<i>iszll, üszg, üszll, üsző</i>	<i>üsző</i>	üsző
165.	<i>szekérkenyécs, szekérgengcs, kengcs, <szekérkenyé>, kocsikenllcs, (kTMlTMmāsz), (kolomāsz)</i>	<i>kolomāsz</i>	kocsikenőcs
420.	<i>mëgőrolí, mHgllr^öli, mëgőrolí</i>	<i>mëgőrolí, mëgőrolí</i>	mëgőrlí

Az illabiális *ë*-zéses hasonlóan az *é*-zés erős gyakorisága is megmutatkozik a fonémavariánsok használatában. A nyelvtaszban gyakoribb volt a labiális *g* (főként szóvégen) mint az illabiális *ll*. A legtöbb esetben az illabiális és labiális alakváltozatok

között egyenrangú változatként jelentek meg, bizonyítván az illabiális é-zés zajló változását. A labiális /l/ is leginkább szóvégen jelentkezett, példái közül néhányat ritkán használnak minősítettek.

Az újabb gyűjtések alkalmával a vizsgált variánsok nem fordultak elő Nagyhinden.

C) Illabiális é-zés az ü, ű helyén

398.	<i>képé</i>	<i>köpő</i>	köpül
1133.	<i>tövestő, (tövesté)</i>	<i>tövestő</i>	tövestül
877.	<i>repç, repű, (repé)</i>	<i>repő</i>	repül
696.	<i>keserő, (keseré)</i>	<i>keserő</i>	keserű
428.	<i>keseré, keserg, [keserű], [epe]</i>	<i>keserő, epe</i>	epe
738.	<i>kívé</i>	<i>kívű, kívő</i>	kívül
432.	<i>töpérté, thphrtyà, töpertyű</i>	<i>töpörtő, töpörte, töpörtyű</i>	töpörtyű
225.	<i>fise, fiső, (fisé)</i>	<i>fiső, füső</i>	fésű
244.	<i>sëpre, söprő, (sëpré)</i>	<i>söprő, söprü</i>	söprü
691.	<i>sűrő, (síré)</i>	<i>sűrő</i>	sűrű
978.	<i>tető, (teté)</i>	<i>tető</i>	tetű
924.	<i>gyűsző, (gyíszé), <gyçszll></i>	<i>gyűsző</i>	gyűszű
1134.	<i>gyűrű, (gyíré), <gyçrll></i>	<i>gyűrő, gyűrű</i>	gyűrű
766.	<i>níkű, (niké)</i>	<i>nikő</i>	nélkül
979.	<i>tetők, (teték)</i>	<i>tetők</i>	tetük
725.	<i>színé</i>	<i>szinő, színű, színyő</i>	színű

A vizsgált lexémákban az illabialitást először nyíltabbá válás előzi meg. A feltüntetett 16 példán jól megfigyelhetők a nagyhindi nyelvjárás egyes jelenségeinek diakrón változásai közti különbségek. A nyílt tendencia erősen tartja magát, az illabiális tendencia pedig a mai adatokban nem jelentkezik. Az illabiális lexémák döntő része már archaizmus volt a nyelvatlasz gyűjtésének idején is, csupán 3 esetben jelentkeztek kizárólagos változatként. A nyelvatlasz adatai között megfigyelhető az illabiális é-zés helyén jelentkező illabiális e-zés a *fise* 'fésű', *sëpre* 'söprü' lexémákban. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a mai adatok között a *töpörte* 'töpörtyű' szóban.

1.2.1.3. Illabiális i-zés

A) Illabiális i-zés (az ü helyén) hangsúlyos helyzetben

713.	<i>büdöss, (bidöss)</i>	<i>büdöss, büdös</i>	büdös
656.	<i>csütörtök, (csitérték)</i>	<i>csütörtök</i>	csütörtök
1148.	file, fble	<i>füle</i>	füle
846.	<i>fürdeni, (firdeni)</i>	<i>fürdeni</i>	fürödnél
915.	<i>fürdeni, (firdenyi), (fBrdenyi)</i>	<i>fürönnyi, fürönni</i>	fürödni
845.	<i>fürdöttem, (firdöttem), (firdöttem)</i>	<i>fürdöttem</i>	fürödtem
847.	firiszti, firészti	<i>fürösztü</i>	fürösztü
104.	<i>fej, szöllőfej, szőlőfej, firt, fürt</i>	<i>fürt</i>	fürt (a szőlőé; teljes)
554.	<i>sihít, sípó, sípol, <fityül>, <fityő></i>	<i>sípó, fityül, fityű</i>	fityül
87.	<i>gyümölcs, (gyimécs)</i>	<i>gyümölcs</i>	gyümölcs
509.	<i>pTMlécúj, hivelykúj, hivelkúj</i>	<i>hövekúj, pTMlécúj</i>	hüvelykújj
247.	filkTMs	filkTMs, fülkTMs	kétfülű kosár
203.	<i>küszöb, (kiszéb)</i>	<i>küszöb</i>	küszöb
1108.	<i>pünkösdi, (pinkézsdi)</i>	<i>pünköszyi, pünkösdi</i>	pünkösdi
1107.	<i>pünköske, (pinkéskor)</i>	<i>pünköske</i>	pünköske
932.	<i>püspök, (pispék)</i>	<i>püspök</i>	püspök
389.	<i>fërestékem, fërestékem, fristik, reggeli</i>	<i>früstök, reggeli</i>	reggeli
712.	<i>rihëss, birgëss</i>	<i>birgëss</i>	rühes
721.	<i>siket, <sikHt></i>	<i>süket, siket</i>	süket
622.	<i>szindisznó, sindisznó</i>	<i>sündisznó, sindisznó</i>	sündisznó
625.	<i>szürkevTMrnyú, (szirkevTMrnyú)</i>	---	szürkevarjú
38.	<i>gyük, (gyik), [tuskó]</i>	<i>gyük</i>	tuskó (a kukoricáé)
1010.	<i>ticskik, tücsök, (ticskék)</i>	<i>tücsök</i>	tücsök
1009.	<i>ticsik, tücsök, (ticsék), (tBcsék)</i>	<i>tücsök</i>	tücsök
552.	tüsszög	<i>tüsszög</i>	tüsszög
1049.	<i>tyüzet, (tyizet)</i>	<i>tyüzet, tüzet</i>	tüzet
596.	<i>üdvigy, (idvigy), igyvíd, ügyvíd, (igyvíg)</i>	<i>ügyvíg</i>	ügyvéd
456.	ülep	<i>ülep</i>	ülep
329.	<i>üszl, üszg, üszl, üsző</i>	<i>üsző</i>	üsző
13.	<i>üszök, (iszék)</i>	<i>üszök</i>	üszök (a gabonán)
872.	üzen	<i>üzen, üzen</i>	üzen

A hangsúlyos illabiális *i*-zést a nyelvatlasz nagyhindi adatai között 31 példában figyelhetjük meg, ebből 3 esetben nem a köznyelvi *ü* helyén, hanem a nyelvjárás sajátos tájszavainak hangsúlyos *ü* fonémája helyén (*früstök* > *fristik* 'reggeli', *gyük* > *gyik* 'tuskó', <*fülkTMs*> *filkTMs* 'kétfülű kosár').

A hangsúlyos illabiális *i*-zés fenti 31 példájából a MNyA.-ban az illabiális alak kizárólagos változatként 9 esetben jelentkezett. A többi példában a labiális alakváltozat

mellett szerepelt: 4 alkalommal a labiális alakkal egyenrangú változatként, 17 esetben archaizmusként, 1 példában pedig ritkán használtként.

Újabb gyűjtések során 5 szóban figyeltem meg a hangsúlyos illabiális *i*-zést (*fityül* 'fütyül', *filk*TMs 'kétfülü kosár', *siket* 'süket', *izen* 'üzen', *sindisznó* 'sündisznó'), melyek közül a *fityül* alak a nyelvatlaszban nem jelentkezett.

B) Illabiális *i*-zés (az *ü* helyén) hangsúlytalan helyzetben

a) Szó belsejében

389.	<i>fēlestékēm, fērēstékēm, fristük, rēggeli</i>	<i>früstök, rēggeli</i>	reggeli
------	---	-------------------------	---------

b) Toldalékokban

904.	<i>bepörűtük vón</i> TM , (<i>bēpērétik</i> <i>vón</i> TM), < <i>bepirçtük vón</i> TM >	<i>bēpērőtük vón</i> TM	bepereztük volna
863.	<i>mēgnyízzük, (mēgnyízzik)</i>	<i>mēgnyízzük, mēgnízzük</i>	megnézzük
772.	<i>mēgyünk, (mēgyink)</i>	<i>mēgyünk</i>	megyünk
1000.	<i>ēkrink, ökrink</i>	<i>ökrünk</i>	ökrünk
1112.	<i>kertink</i>	<i>kertünk</i>	kertünk
610.	<i>kideril</i> , <i>kiderül</i>	<i>kiderő, kideröl</i>	kiderül

A fentebb már említett német eredetű *früstük* tájszónak a nagyhindi nyelvjárásban a nagyatlasz adatai szerint létezett *fristik* változata is. A szóbelseji illabiális *ü*-zésre viszont más példa nem jelentkezett.

Ettől gyakrabban fordult elő a tárgyalt tendencia igei személyragokban, valamint birtokos személyjelekben és egy képzőben. A példák fele archaizmus volt az atlaszban, jelenleg pedig már egyik illabiális változat sem fordul elő.

C) Az Illabiális *i*-zés hangszín-realizációi

Labiális *β*

1148.	<i>file, fble</i>	<i>füle</i>	füle
915.	<i>fürdeni, (firdenyi), (fBrdenyi)</i>	<i>fürönnyi, fürönni</i>	fürödni
1009.	<i>ticsik, tücsök, (ticsök), (tBcsök)</i>	<i>tücsök</i>	tücsök

894. *mëgeskínnek, mëgeskβnnék* *megeskünnek* megeskűsznek

A nyelvatlaszban 4 példában fordult elő a labiális β, ebből két esetben a kizárólagos illabiális alak variánsaként, kétszer pedig a labiális és illabiális változatok mellett. Az illabiális β nem jelentkezett a példák között.

Az újabb gyűjtések során egyik fonémavariáns sem bukkant föl.

D) Illabiális *i*-zés *ö, ő* helyén

847.	<i>fírísztí, fírészti</i>	<i>fürösztí</i>	fürösztí
37.	<i>gyúke, (gyike)</i>	<i>gyúke</i>	gyökere (a kukoricáé)
782.	<i>gyün, (gyin), (gyün)</i>	<i>gyün</i>	jön
783.	<i>gyünnék, (gyinnek)</i>	<i>gyünnék</i>	jönnek
784.	<i>gyüttek, (gyíttek)</i>	<i>gyüttek</i>	jöttek
785.	<i>gyünne, (gyinne)</i>	<i>gyünne</i>	jönne
728.	<i>őkét, (ikét), (ékét)</i>	<i>ikét, ököt</i>	öket

A köznyelvi *ö, ő* helyén a nyelvjárás labiális példáiban *ü, ű* szerepel. Ezek a zártabb labiális változatok ma is élnek. A nyelvatlaszban jelentkező illabiális alakok közül a legtöbbet archaizmusnak minősítettek. Mára ezek kihaltak.

A köznyelvi *ő* helyén jelentkező illabiális *ikét* 'öket' változat nemcsak Nagyhinden, hanem a környékbeli nyelvjárásokban (vö. Sándor 2004: 139) ma is használatos. (A labiális *üköt* változat nem jelentkezett az újabb gyűjtések során.)

E) Illabiális *i*-zés *o* és *a* helyén

942.	<i>^mbrincs, ^mbrons</i>	<i>^mbrons</i>	abroncs
870.	<i>szārid, szār^md</i>	<i>szār^md</i>	szárad

Mindkét példában hangsúlytalan helyzetben jelentkezett az illabiális *i*-zés a köznyelvi *o* és *a* helyén. Ma Nagyhinden egyik illabiális példa sem használatos.

1.2.1.4. Illabiális *i*-zés

A) Illabiális *i*-zés (az *ü* helyén) hangsúlyos helyzetben

692.	<i>bűnöss, (bínëss)</i>	<i>bűnöss, bűnös</i>	bűnös
323.	<i>csíg, csülök</i>	<i>csülök</i>	csúd
271.	<i>fírész, fűrész</i>	<i>fűrész, fírész</i>	fűrész
117.	<i>físzfTM</i>	<i>fűszfa, físzfTM</i>	fűzfa
82.	<i>fíhet</i>	<i>fűhet, fűvet</i>	fűvet
1134.	<i>gyűrű, (gyíré), <gyçrll></i>	<i>gyűrő, gyűrű</i>	gyűrű
1135.	<i>gyűrője, (gyíréje)</i>	<i>gyűrője, gyűrűje</i>	gyűrűje
512.	<i>gyírísúj, gyàràsúj</i>	<i>gyűrősúj, gyűrűsúj</i>	gyűrűsujj
781.	<i>gyűsz, (gyísz)</i>	<i>gyűsz</i>	jössz
924.	<i>gyűsző, (gyíszé), <gyçszll></i>	<i>gyűsző</i>	gyűszű
693.	<i>hívës</i>	<i>hűvöss, hűvös</i>	hűvös
702.	<i>kíső, kűső, (kísé)</i>	<i>kíső, kilső, külső</i>	külső
160.	<i>killé, killő</i>	<i>küllő</i>	küllő
931.	<i>míhely, [míhel], <méhel>, [mühel]</i>	<i>műhej</i>	műhely
652.	<i>nyív</i>	<i>nyív</i>	kukac
691.	<i>sűrő, (síré)</i>	<i>sűrő</i>	sűrű
306.	<i>szçrll, szűrő, (szíré)</i>	<i>szűrő</i>	szérű
224.	<i>tyűkör, (tyíkër), <tyikhr></i>	<i>tyűkör, tűkör</i>	tűkör
1048.	<i>tyűz, (tyíz), (tíz)</i>	<i>tyűz, tűz</i>	tűz

A hangsúlyos illabiális *i*-zést a nyelvatlasz nagyhindi adatai között 19 példában figyelhetjük meg, ebből 3 esetben nem a köznyelvi *ű* helyén, hanem a nyelvjárás sajátos tájszavainak hangsúlyos *ű* fonémája helyén (<nyűv> *nyív* 'nyű', aminek nyelvjárasi jelentése 'kukac', *szűrő* > *szíré* 'szérű', *gyűsz* > *gyísz* 'jössz'), három esetben pedig a köznyelvi rövid *ü* helyén (*killé, killő* 'küllő', *kíső, kísé* 'külső', *fíhet* 'fűvet').

A hangsúlyos illabiális *i*-zés fenti 18 példájából a MNyA.-ban az illabiális alak kizárólagos változatként 4 esetben jelentkezett. A többi példában a labiális alakváltozat mellett szerepelt: 4 alkalommal a labiális alakkal egyenrangú változatként, 9 esetben archaizmusként, 1 példában pedig ritkán használtként.

Újabb gyűjtések során 4 példában jelentkezett a hangsúlyos illabiális *i*-zés (*fírész* 'fűrész', *físzfTM* 'fűzfa', *kíső, kilső* 'külső', *nyív* 'kukac'), melyek közül a *kilső* adatot a nyelvatlasz tartalmazza.

B) Illabiális *i*-zés (az *ű* helyén) hangsúlytalan helyzetben

a) Szó belsejében

512.	<i>gyírísúj, gyàràsúj</i>	<i>gyűrősúj, gyűrűsúj</i>	gyűrűsujj
929.	<i>kémívess</i>	<i>kőműves, murār</i>	kőműves
554.	<i>sihít, sípó, sípol, <fityíl>, <fütyő></i>	<i>sípó, fityül, fütyű</i>	fütyül

894. *mëgeskínnnek, mëgeskßnnnek* *megekünnnek* megeküsznek

A nagyhindi példákban jelentkező hangsúlytalan illabiális *i*-zés a nyelvatlasz gyűjtése idején stabil jelenség volt. Három példában kizárólagos az illabiális alak használata, egy esetben ritka. Labiális változata csak egy példának jelentkezett, az is nyíltabb realizációval (*fityíl~fütyő* 'fütyül') Az egyik példában a köznyelvi *ü* helyén jelentkezett a szóbelseji *i*-zés, az illabiális *i* nyúlásával.

A mai példák között egy esetben maradt fenn e jelenség, a *kőmíves* szóban.

b) Abszolút szóvégen

448.	<i>kesztyí, kesztyű</i>	<i>kesztyű</i>	kesztyű
686.	<i>könnyí, (kënnnyí)</i>	<i>könnyű</i>	könnyű
152.	<i>fhrgetyí</i>	<i>fërgettyű</i>	fergettyű

Az abszolút szóvégen jelentkező *i*-zés is stabil jelenségnek számított a nyelvatlasz gyűjtésének idején. Csupán az egyik példában bukkant fel a labiális alak. Jelenleg a vizsgált példákban nem él a tárgyalt jelenség.

C) Illabiális *i*-zés hangszín-realizációi

a) Labiális *à*

512.	<i>gyírísúj, gyàràsúj</i>	<i>gyűrősúj, gyűrűsúj</i>	gyűrűsujj
432.	<i>tépérté, thphrtyà, tépërtyű</i>	<i>töpörtő, töpörte, töpörtyű</i>	töpörtyű

b) Illabiális *ç*

306.	<i>szűrő, (szíré), szçrll</i>	<i>szűrő</i>	szérű
924.	<i>gyűsző, (gyíszé), <gyçszll></i>	<i>gyűsző</i>	gyűszű
1134.	<i>gyűrű, (gyíré), <gyçrll></i>	<i>gyűrő, gyűrű</i>	gyűrű

Az illabiális tendencia fonémavariánsai ritkán jelentkeztek a nyelvatlasz adatai között. A fenti adatok többségében a labiális és illabiális alakok közötti átmenetként szerepeltek, egy kivétellel, amikor az illabiális alak változataként bukkant fel egy példa.

Az újabb gyűjtések alkalmával a labiális *à* és az illabiális *ç* nem volt hallható az adatközlők megnyilvánulásaiban.

D) Illabiális *i*-zés az *ő* helyén

958.	<i>fíkető, (fíketé)</i>	<i>fíkető, fejkötő</i>	főkötő
235.	<i>csív, <csűv>, [cső]</i>	<i>cső</i>	kályhacső
1063.	<i>estétő reggelig, (estéti reggelig)</i>	<i>estétő reggelig</i>	estétől reggelig

A köznyelvi labiális *ő* fonéma helyett illabiális zárt *i*-t találunk a nyelvatlasz fenti három példájában, melyek közül egy esetben az *i*-zés kizárólagos, míg a többi példában a labiális alakok is megjelennek. A *fíkető* 'főkötő' alakváltozatot még ma is hallani Nagyhinden.

1.2.1.5. A labiális fonémák használata

724.	<i>bő</i>	<i>bő</i>	bő
20.	<i>polovnyík, lénnek</i>	<i>bükköny, polovnyík, lénnek</i>	bükköny
525.	<i>bütyök</i>	<i>bütyök</i>	bütyök
110.	<i>csomócTM, <szédërinókTM>, <főgyiszëdër></i>	<i>csomócTM</i>	szeder
248.	<i>lätkTM, dëbönyy</i>	<i>dëböny, lätkTM</i>	zsírosbödön
948.	<i>gödör</i>	<i>gödör</i>	gödör
137.	<i>hTMnt, <görönd>, <göröngy></i>	<i>hTMnt</i>	göröngy
492.	<i>könny</i>	<i>könny</i>	könny
505.	<i>könyök</i>	<i>könyök</i>	könyök
534.	<i>bucmTMj, pöffett, puffTMtt, <kövír></i>	<i>kövír</i>	pufók
529.	<i>lúdböröŸ, lúdbörös, <lúdhúsos></i>	<i>lúdbörös</i>	libabörös
353.	<i>nyöstín, nyöstàn, nyöstíny</i>	<i>nyöstíny, nöstíny</i>	emse
507.	<i>ököl</i>	<i>ököl</i>	ököl
465.	<i>öcs?m, öcsém, <testvírëm></i>	<i>testvírëm</i>	öcsém
899.	<i>ütötte</i>	<i>ütötte</i>	ütötte
645.	<i>vTMdló, zódló</i>	<i>vTMdló</i>	szöcske

Az eddig tárgyalt példákon keresztül is megfigyelhettük, hogy az illabiális alakváltozatok kizárólagos használata nem volt túl gyakori a nagyatlasz nagyhindi adataiban. A példák döntő többségében a labiális alakváltozatok mellett jelentkeztek. Az itt feltüntetett labiális fonémákat tartalmazó 16 példában nem jelentkezett az illabiális tendencia sem a nagyatlaszban, sem az újabb gyűjtések során. Néhány sajátos tájszó alakja is (*dëböny, főgyiszëdër, nyöstíny, pöffett, zódló*) a labiális hangok

túlsúlyáról tanúskodik. A feltüntetett példák diakrón változásai a labiális és illabiális tendenciát nem érintik.

1.2.1.6. Labiális *ö*-zés (az *e*, *ë* helyén)

A) Labiális *ö*-zés hangsúlyos helyzetben

874.	<i>csëpëg</i>	<i>csöpög</i> , <i>csëpëg</i>	csepeg
880.	<i>emël</i> , <i>emel</i> , < <i>emē</i> >	<i>emē</i> , <i>ömē</i>	emel
606.	<i>fölyhő</i> , (<i>fëjhé</i>)	<i>fölhő</i> , <i>föjhő</i>	felhő
144.	<i>fëlsqdorong</i>	<i>fölsődorong</i>	az oldal felső fája
900.	<i>fëlvette</i> , (<i>fövette</i>), (<i>fëvette</i>)	<i>fölvette</i>	felvette
903.	<i>fölvënnik</i> , <i>fëlvënnik</i> , (<i>fëvënnik</i>)	<i>fövënnik</i>	felvënnék
124.	<i>gërendé</i>	<i>göröndő</i>	ekegerendely
172.	<i>gyhplg</i> , <i>gyëplé</i>	<i>gyöplő</i> , <i>gyëplő</i>	gyeplő
215.	<i>fölsődunn</i> TM , <i>dunn</i> ^{TMh} ^{TMj} , <i>fölsőhuz</i> ^{TMt} , < <i>huz</i> ^{TMt} >	<i>huz</i> ^{TMt}	dunyhahuzat
368.	<i>pöhe</i> , <i>pëhe</i> , < <i>pehe</i> >, < <i>pëlhe</i> >, < <i>pëhëly</i> >, < <i>pehëly</i> >	<i>pëhe</i> , <i>pehej</i>	pehely
79.	<i>pörnye</i> , <i>përnye</i> ,	<i>pörnye</i>	perje
843.	<i>söprő</i> , (<i>sëpré</i>), <i>söpörsz</i> , <i>sëpërsz</i>	<i>söpörsz</i>	sepersz
844.	<i>sëpërtem</i> , [<i>söpörtem</i>]	<i>söpörtem</i>	sepertem

A fenti adatok szerint a nagyatlaszban feltárt erős gyakoriságú nagyhindi illabialitással ellentétben a labiális tendencia is megfigyelhető a község nyelvjárásában. Hangsúlyos helyzetben 13 példában figyelhetjük meg a jelenséget. A diakrón változás az eddigi adatokkal összehasonlítva ellentétes irányú. Az újabb gyűjtés adataiban a labialitást többször figyelhetjük meg, mint a nagyatlaszban. A vizsgált 13 címszó hangsúlyos labiális *ö*-ző alakja kilenc esetben jelentkezett a nagyatlaszban, tizenegyszer pedig a mai adatok között. Az atlaszban ezek az alakok még nem voltak kizárólagos változatok, csupán az illabiális változatok mellett léteztek. A mai példákban csupán egy esetben nem jelentkezett a labialitás, és két példában él az illabiális alak az *ö*-ző változat mellett. A többi *ö*-ző lexéma kizárólagos változat Nagyhind mai magyar nyelvjárásában.

B) Labiális *ö*-zés hangsúlytalan helyzetben

874.	<i>csöpög</i>	<i>csöpög</i> , <i>csöpög</i>	csepeg
379.	<i>fij^mddzik</i> , < <i>kölközik</i> >	<i>fij^mddzik</i>	kölykezik
124.	<i>gërëndé</i>	<i>göröndő</i>	ekegerendely
728.	<i>őkét</i> , (<i>ikét</i>), (<i>ékét</i>)	<i>ikét</i> , <i>őköt</i>	őket
178.	<i>járomszög</i>	<i>járomszög</i>	járomszeg
888.	<i>mëkkërsztëli</i>	<i>mëkkërsztöli</i> , <i>mëkkërsztëli</i>	megkereszteli
177.	<i>rútszëG</i> , <i>rútszëg</i>	<i>rútszög</i>	rúdszeg
844.	<i>sëpërtem</i> , [<i>söpörtem</i>]	<i>söpörtem</i>	sepertem

Szóbelsejében, ill. toldalékok előtt figyelhető meg a fenti példákban a hangsúlytalan labiális *ö*-zés. A diakrón változás itt is szemmel látható és az illabiális tendencia történeti változásaival ellentétes. A nyelvatlaszban csupán két esetben fordult elő a szóbelseji *ö*-zés, ezzel szemben a mai adatok mindegyikében jelentkezett, (a *kölykezik* kivételével, mert ahelyett a *fijaddzik* lexémát használták adatközlőim) és mindössze két esetben bukkant föl az illabiális fonémát tartalmazó változat mellett. A többi példában kizárólagos változat az *ö*-zű alak.

1.2.1.7. Labiális *ö*-zés (az *e*, *é* helyén)

A) Labiális *ö*-zés hangsúlyos helyzetben

747.	<i>mére</i>	<i>möre</i> , <i>mére</i>	merre
498.	<i>gége</i> , < <i>gőge</i> >, < <i>gllge</i> >	<i>gőge</i>	gége
701.	<i>főső</i> , (<i>fésé</i>), [<i>fëlső</i>]	<i>főső</i> , <i>fölső</i>	felső

Három példában figyelhető meg a hangsúlyos labiális *ö*-zés. A nyelvatlaszbeli adatok között mindegyik esetben jelentkezett az illabiális alak is, egy esetben kizárólagos változatként. Az újabb gyűjtés mindegyik szóban kimutatta a labialitást, egy esetben egyenrangú, két példában kizárólagos változatként.

B) Labiális *ö*-zés hangsúlytalan helyzetben, szóvégen

555.	<i>inekő</i> , <i>inek?</i> , <i>inekël</i>	<i>d^mlol</i> , <i>ineköl</i> , <i>inekő</i>	dalol
202.	<i>sindő</i> , (<i>sindé</i>)	<i>zsindëj</i>	zsindely

Mindkét esetben a szótagzáró *l* (*ly*) kiesése következtében jelentkezik a hosszú magánhangzó, mely labializálódik. A mai adatok között megfigyelhetünk olyan

változatot is, melyben nem esik ki az *l*. A *zszindely* szóban az újabb vizsgálat során nem jött létre labializáció.

1.2.1.8. Labiális *ü*-zés és labiális *ű*-zés (az *i*, *í* helyén)

895.	<i>kifizetyik</i> , [<i>kifüzetik</i>]	<i>kifizetyik</i> , <i>kifüzetyik</i> , <i>kifüzetik</i>	kifizetik
225.	<i>fise</i> , <i>fiső</i> , (<i>fisé</i>)	<i>fiső</i> , <i>fűső</i>	fésű

Az első példában mindkét gyűjtés során megfigyelhetjük a labiális *ü*-zést. A diakrón változás csupán mássalhangzós-jelenséget érinti. A nyelvatlaszban csak zárt *i*-ző alakban előforduló *fésű* szó újabb adatai között megfigyelhető diakrón nyelvi változás a labializációs folyamat. Jelenleg a *fiső* és a *fűső* változat is használatos Nagyhindén.

1.2.1.9. Labiális és illabiális tendencia a mai nyelvhasználatban

Az újabb gyűjtések során az illabialitás a következő szavakban bukkant fel kizárólagos változatként: *dödülle* 'derelye, dödölle', *pějvTM* 'polyva', *nyív* 'nyű, kukac'. Illabiális *ě*-zés jelentkezett a legtöbbször, de mindig a labiális változatok mellett. A következő példáknál mindegyik adatközlői csoportban az illabiális változatot választották gyakrabban: *ěssze* 'össze', *gěriny* 'görény' *pupěk* 'köldök, szlov. pupok'. A többi illabiális változatot (*keles* 'köles', *věděr* 'vödör', *běrětvTM* 'borotvTM', *kertyěk* 'kertjük', *szívěk* 'szívük', *gěbre*, *gěbrike* 'bögre') az idősebb adatközlők használják leginkább. Az illabiális *é*-zés példái közül a *szēměcs* 'szemölcs' és *töpörte* 'töpörtyű' szavak gyakoribbak, a többi illabiális alakváltozatot *erdé* 'erdő', *miné nTMgy* 'milyen nagy' nem a kérdőíves gyűjtéskor, hanem csupán a szövegfelvételek során, egy-egy idős adatközlőtől hallottam, a többi generáció nyelvhasználatából kiveszett.

Az illabiális *i*-ző változatok közül mindegyik csoportban gyakori volt az *ikět* 'őket' használata. A többi illabiális változat *fityül* 'fütyül', *filkTMs* 'kétfülű kosár', *siket* 'süket', *sindisznó* 'sündisznó', *izen* 'üzen' az idős adatközlők körében jelentkezett gyakrabban. Az illabiális *í*-zés példái közül a *fírisz* 'fűrész' jelentkezett leggyakrabban minden adatközlői csoportban. A többi illabiális alakváltozat *fiszfTM* 'fűzfa', *kiső*, *kilső*, 'külső', *kőmíves* 'kőműves', *fikető* 'főkötő' szintén archaizmusnak mondható.

A köznyelvi *e*, *é* helyén jelentkező labiális *ö*, *ő*-zés példái között több kizárólagos változat jelentkezett, pl. a *fölhő*, *fölsődorong*, *fölvette*, *fövënnik*, *göröndő* 'ekegerendely', *pörnye* 'perje', *söpörsz*, *söpörtem*, *járomszög*, *rútszög* 'rúdszeg', *gőge*, *ineköl*, *inekő*, *föső*, *fölső* szavakban. A labiális változatok használata mindegyik adatközlői csoportban erős gyakoriságot mutatott.

1.2.1.10. A labiális és illabiális tendencia változásainak összefoglalása

A dialektológiai szakirodalomban az illabiális tendencia kapcsán gyakran emlegetett nagyhindi nyelvjárás legkorábbi nyelvi adataiban is megfigyelhetjük e hangtani jelenséget. Fontos azonban, hogy a labiális fonémák hiánya és az illabiális párjaik kizárólagos használata Nagyhinden az 1904-es szógyűjtemény adatai alapján sem bizonyítható. A vizsgált korai példákban a labiális fonémák több esetben a köznyelv szerint realizálódnak. Továbbra is kérdés marad, hogy a nyelvjárásban jelentkezett-e valamikor az ún. tiszta illabialitás.

A nyelvatlasz nagyhindi adatainak részletes áttekintése, az illabiális tendencia több fonetikai helyzetre lebontott vizsgálata árnyaltabbá tette az eddigi megállapításokat. Az illabiális fonémák legtöbbször hangsúlyos helyzetben jelentkeztek a labiális fonémák helyett. A legtöbb példát az illabiális *ë*-zésre találhattuk. Gyakoriság tekintetében ezután következett az *é*-zés, *i*-zés, majd *í*-zés. Több esetben más labiális fonéma helyett is jelentkeztek az említett illabiálisok. E tekintetben legtöbb adatot a köznyelvi *ü*, *ű* helyén megjelenő *é*-zésnél találhattunk. Az illabiális alakok többsége nem kizárólagos változatként élt, hanem a labiális változatok mellett, leggyakrabban archaizmusként, ritkábban pedig egyenrangú változatként. A fonémavariánsokat tartalmazó átmeneti változatok legtöbbször az illabiális és labiális alakváltozatok között ritkán használt változatokként jelentek meg.

Az illabiális tendencia nagymértékű változása figyelhető meg a nyelvatlasz gyűjtése óta. Nyelvjárásgyűjtő munkám során az atlaszadatokhoz viszonyítva csak elvétve találkoztam az illabiális tendenciával. Legtöbb adatot a hangsúlyos illabiális *ë*-zés példáiban találtam. Fonémavariánsokat tartalmazó átmeneti változatok nem bukkantak föl.

A labiális fonémák használata több esetben a köznyelv szerint történt, és a köznyelvi illabiális fonémákkal szembeni labiális tendencia is jellemző volt a MNyA.

nagyhindi adataiban. A labialitás az újabb gyűjtések alkalmával erőteljesebben jelentkezett. (A vizsgált példákban leginkább a hangsúlyos labiális *ö*, *ő*-zés). A nagyhindi illabialitás helyett újabban a nagyhindi labialitás gyakoriságáról beszélhetünk.

1.2.2. A zárt és nyílt tendencia

A magánhangzó-tendenciák közül Nagyhind nyelvjárásában jelenleg a zárt *ë*-zés és a zárt *í*-zés a legmegterheltebbek. Ez a két tendencia érinti a legtöbb lexéma alakját is. A zárt tendencia egyes tagjainak jellemzését az *ë*-zéssel kezdem, majd az *í*-zés jellemzése után ismertetem a zárt és nyílt tendencia többi tagját is.

1.2.2.1. A zárt *ë*-zés

A nagyhindi nyelvjárásban a köznyelvi *e* helyén jelentkező zárt *ë*-zés erősen tartja magát. A jelenség diakrón és szinkrón változásai az illabiális tendencia változásaihoz mérten csekélyek, de mégis észlelhető valamiféle változás. Az *ë*-zés példáulit a fonémagyakoriság vizsgálatánál alkalmazott módszereket figyelembe véve rendszerezem. Vizsgálom hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben, szavak belsejében, toldalékok előtt, toldalékokban és szóvégen. A rendszerezés során először mindig azokat a példákat közlöm, melyekben nincs változás. A példák után a címszavak MNyA.-beli számát találjuk.

a) Zárt *ë*-zés hangsúlyos helyzetben

A MNyA. adatait újabb gyűjtéseimmel összehasonlítva nincs változás a hangsúlyos *ë*-zés következő példáiban: *bëjjëbb* (740.), *lënnenk* (20.), *cëllër* (66.), *csëngër* (588.), *csërësnye* (95.), *kërëszt* (182.), *dërëkmTMd* (1047.), *dërík* (722.), *dërík* (1046.), *dëszkärTM* (1060.), *dëszkTM* (1059.), *ëccër* (663.), *ëgyé* (808.), *ënne* (807.), *ënník* (805.), *ënním* (806.), *rëggelig* (1063.), *ësző* (801.), *ëtté* (803.), *ëttem* (802.), *ëvëtt* (804.), *fëcske* (633.), *Fëriné* (1126.), *gyërtyTM* (227.), *hërnyó* (650.), *këso* (321.), *szëd* (312.), *lëgTMlabb* (745.), *lëkvär* (405.), *lëncse* (53.), *lësszëk*, *lëszëk* (788.), *mëgy* (771.), *mëgyëk* (769.), *mëkszoptTMtyTM* (486.), *mënnenk* (774.), *mëntenk* (775.), *mëntëk* (773.), *mënyëtke* (620.),

möny^msszony (471.), *në* (768.), *pëliszëny* (1093.), *pëlisznyës* (1094.), *pëndëly*, *pëndël* (443.), *pëtrolëny*, *pëtrolïny* (229.), *prëzburst* (434.), *rëggë*, *rëggel* (1064.), *sëcsk^m* (952.), *sëhun* (749.), *slëpt^m* (539.), *spënót* (72.), *szëbb* (683.), *szëdërf^m* (113.), *szëgïny* (718.), *szëm* (8.), *szëmöldök* (490.), *szërd^m* (655.), *szëmërëg*, *szëmërkäl* (609.), *tëgyé* (815.), *tëngö* (156.), *tëpsi* (253.), *tësz* (814.).

Szintén nincs változás a következő szavak hangsúlyos *ë*-t tartalmazó igekötőiben: *bë v^mm fogv^m* (922.), *bëf^mgy* (600.), *bëhúnnya* (1159.), *bëviszëm* (809.), *lëmëntem* (776.), *lë^mp^md* (563.), *mëgdohosogyik* (421.), *mëghalt* (897.), *mëghï* (822.), *mëgjelöli* (890.), *mëgj^mvót* (898.), *mëgnyö* (871.), *mëgöröli* (420.), *mëk fogom vernyi* (837.), *mëkfokt^m* (901.), *mëkf^mk^md* (565.), *mëkkërësztöli*, *mëkkërësztëli* (888.), *mëkpëlisznyëgyik* (1095.).

A hangsúlyos zárt *ë*-zés változásait szemléltető példákat az előbbi fejezethez hasonlóan, a könnyebb áttekintés céljából oszlopokba rendezve tárgyalom:

140.	<i>hëngër</i>	<i>hengër, hëngër</i>	henger
425.	<i>hlg, ölö, <hëntës></i>	<i>hentës, hëntës</i>	böllër
684.	<i>lëkszëbb</i>	<i>lekszëbb, lëkszëbb</i>	legszebb
349.	<i>bëg, bög, mekëg</i>	<i>mekëg, mëkëg</i>	mekeg
368.	<i>pöhe, pëhe, <pehe>, <pëlhe>, <pëhëly>, <pehëly></i>	<i>pëhe, pehej</i>	pehely
57.	<i>petrëzslïny</i>	<i>petrëzslény, pëtrëzslïny</i>	petrezselyem
568.	<i>rëcëpt, recept</i>	<i>recept, rëcëpt</i>	recept
835.	<i>mëgver, mHgver, <mëgvër></i>	<i>megver, mëgver</i>	megver
836.	<i>mëgverte</i>	<i>megverte, mëgverte</i>	megverte
422.	<i>mëkkell, mëkkel</i>	<i>mëkkë, mëkkel</i>	megkel
420.	<i>mëgöröli, mHgör^oli, mëgör^oli</i>	<i>megöröli, mëgöröli</i>	megörli

A hangsúlyos zárt *ë* és nyílt *e* használata a fenti példák mai adataiban változó. A nyelvatlaszban még stabilabb volt a zárt *ë*, a nyílt *e* pedig ritkábban jelentkezett. A feltüntetett példák közül a *meg* igekötő mai használatában tapasztalható következetesség. A nyelvatlasz példáiban az igekötő kizárólag *mëg* alakban realizálódott. Az újabb kérdőíves gyűjtés során 26 adatközlőből 19-en a *megver* változatot használták, 17-en a *mëkkët* változatot. A *mëgver*, *mëkkel* változatokat leginkább idős női adatközlőim használták. A szövegfelvételek elemzésekor további példákra bukkantam, melyekben az igekötő köznyelvi változata használatos, pl.

megünnepőttük, megvan, nem nősűt neg, meg is mutatom, meglisztésztük, megésszük. A nyelvjárásban terjed a zárt *ĕ* fonéma jelentésmegkülönböztető szerepe az említett példában, ugyanis a *mĕg* (ksz.) minden esetben zárt *ĕ*-ző változatban fordult elő.

b) Zárt *ĕ*-zés hangsúlytalan helyzetben, szó belsejében

A zárt *ĕ* használata hangsúlytalan helyzetben, szavak belsejében szintén gyakori. A diakrón változás e jelenséget kevésbé érinti, csupán egy-két példában. Az alábbi szavakban nincs változás a nyelvatlasz nagyhindi adatai és az újabb gyűjtések között: *msódészkm* (176.), *b^mr^mzd^mbillĕgető* (630.), *cĕllĕr* (66.), *csĕngĕr* (588.), *dĕrĕk^md* (1047.), *elmĕnt* (777.), *ĕtĕszĕm* (813.), *fĕlvĕtte* (900.), *hengĕr* (140.), *hentĕs* (425.), *h^mz^mmĕnnĭnk* (778.), *kĕndĕrm^mgos* (365.), *kĕrĕszt* (182.), *kiskĕcske* (348.), *kiszĕggyĕk* (311.), *kórmĕndészkm* (128.), *koszorúgĕrĕnd^m*, *sĕrgĕrĕnd^m* (197.), *lekszĕbb* (684.), *lĭlĕk* (1020.), *mĕk^ppĕlĭsznyĕgyĭk* (1095.), *mĕntĕk* (773.), *petrĕzslĕny*, *pĕtrĕzslĭny* (57.), *pulóvĕr* (459.), *retĕk* (61.), *selĕm* (1007.), *sĭrkĕrĕszt* (591.), *sporhĕlt* (234.), *szĕl^mkĕndĕr* (575.), *szĕdĕrf^m* (113.), *szĕkĕcske* (210.), *szĭgyĕlli* (887.), *szĭlĕsk^mrik^m* (163.), *szĭtĕkogyĭk*, *szĕmĕrĕg*, *szĕmĕrkĕl* (609.), *szĭtszĕdi* (220.), *szó^fĭrĕg* (974.), *tehĕr* (1018.), *tĭktĕkĕt* (727.), *tyúkszĕm* (524.).

A változás a következő példákat érinti:

228.	<i>cilinder</i>	<i>cilindĕr</i>	lámpaüveg
177.	<i>rútszĕG, rútszĕg</i>	<i>rútszĕg</i>	rútszeg
178.	<i>jāromszĕg</i>	<i>jāromszĕg</i>	járomszeg
888.	<i>mĕkkĕrsztĕli</i>	<i>mĕkkĕrĕsztĕli, mĕkkerĕsztĕli</i>	megkereszteli

A *cilinder* az újabb gyűjtések során zárt *ĕ*-t tartalmazó alakban fordult elő. A jelenség nem számottevő, a példa pedig ritkán használt. A többi címszó változása pedig inkább a labiális és illabiális tendenciát érinti, csupán azért tartottam fontosnak megemlíteni, mert a nyelvatlaszban még mindegyik példában jelentkezett a zárt *ĕ* fonéma. A mai adatok között csak a *mĕkkerĕsztĕli* szóban.

c) Zárt *ĕ*-zés toldalékok előtt, toldalékokban és abszolút szóvégen

Az *ĕ*-zés e három fonetikai helyzetét azért tárgyalom együtt, mivel a legtöbb ide tartozó adatban nincs változás: *ĕccĕr* (663.), *ĕctĕss*, *ĕctĕs* (697.), *ĕgĭssĭgĕs* (711.),

Erzsiékhē (1125.), *ētészēm* (813.), *évēt* (804.), *Fērihē* (1127.), *heri*, *herikēgyik*, *herill* (364.), *hētēnn* (1024.), *kertētēk* (1113.), *kertētēk* (1113.), *kikisírēm* (867.), *lécēt* (1078.), *lelkēm* (1021.), *mēgyēk* (769.), *mēkēg* (349.), *minkēt* (726.), *nyergēs* (331.), *ökrejítēk* (1003.), *pēlésznyēs* (1094.), *segítēk* (848.), *segítētēk* (849.), *selmēt* (1008.), *székēnn* (1103.), *szekērēnn* (1042.), *székhē* (1104.), *szēmērēg*, *szēmērēkāl* (609.), *szófürgēs* (975.), *terhēt* (1019.), *testvírēm* (464.).

A változás csupán a *csepeg* címszót érinti, melynek atlaszbeli zárt *ē*-t tartalmazó kizalógaos *csēpēg* változata az újabb példákban a labiális *csöpög* változat mellett szerepel.

Zárt *é*-zés is jelentkezett még a nyelvatlaszban a *tēj*, *té* 'tej' (1079.) címszóban, ám ez a változat a mai nyelvhasználatból kiveszett.

d) A zárt *ē*-zés hangszín-realizációi

A zárt *ē*-zés hangszín-realizációinak változásait a zártabb *9* és a nyíltabb *H* használata alapján vizsgálhatjuk. A variánsok történeti változásai jól szemléltetik a nyílt *e* fentebb vázolt mai gyakoriságát a meg igekötőben.

835.	<i>mēgver</i> , <i>mHgver</i> , < <i>mēgvér</i> >	<i>megver</i> , <i>mēgver</i>	megver
420.	<i>mēgōrōli</i> , <i>mHgllr^ōli</i> , <i>mēgōr^ōli</i>	<i>megōrōli</i> , <i>mēgōrōli</i>	megōrli

Az atlaszadatok között a nyíltabb ejtés még csupán fonémavariáns formájában jelent meg. A mai adatok között pedig a nyílt *e*-s változat a gyakoribb. A következő példákban pedig az atlaszbeli variánsok helyett ma a nyílt *e* kizárólagos használata jellemző Nagyhinden.

721.	<i>siket</i> , < <i>sikHt</i> >	<i>süket</i> , <i>siket</i>	süket
585.	<i>bigH</i> , <i>bige</i> , (<i>bóh^m</i>)	<i>bige</i>	bige
272.	<i>ték9</i> , <i>téke</i> , <i>tōke</i>	<i>tōke</i>	favágó tuskó
541.	<i>r9k9tt</i> , <i>r9kett</i> , <i>rekett</i>	<i>rekett</i>	rekedt
676.	<i>kil9nc</i> , <i>kilenc</i>	<i>kilenc</i>	kilenc
646.	<i>cs9h9bugār</i> , <i>csehebugār</i> <i>csehebogār</i> , <i>cserebugār</i>	<i>cserebugār</i> , <i>csehebugār</i> , <i>csehe</i>	cserebogár
28.	<i>mākh^{mj}</i> , <i>mākf9j</i>	<i>mākfej</i>	mákfej (üres)
27.	<i>mākf9j</i> , <i>m8kf9j</i>	<i>mākfej</i>	mákfej (tele)

1.2.2.2. A zárt *i*-zés

A dialektológiai szakirodalomban több helyen találunk utalást arra, hogy a zárt *i*-zés kiugróan magas a Nyitra-vidéki nyelvjárásokban (Imre: 1971: 353, Fodor 2001: 333, Sándor 2004: 37). A nagyhindi nyelvjárás történeti emlékeiben is számos példát találunk az *i*-zés gyakoriságára. Atovich 1904-es nagyhindi példái, melyekben a köznyelvi *é* helyén *í* (*i*) szerepel, ma is élnek. A történeti példák közül először lássuk az ő adatait: *díbe* 'délben', *íjjeli vadán* 'éjjel', *inyi* 'élni', *kezdтік* 'kezdték', *níp* 'nép', *piz* 'péNZ', *szíp* 'szép', *vigibe van* 'vége van'. Az adatok közül a *péNZ* címszó fejlődését tudjuk követni későbbi forrásokban. A nyelvatlaszban szintén *i*-ző alakban fordul elő *pízé* 'péNZért' (1129.). E néhány példa alapján előjáróban annyit állapíthatunk meg, hogy a *i*-zés Nagyhinden dokumentált legkorábbi adatai ma is élnek, a jelenség stabil, és változás a feltüntetett példák alapján nem észlelhető.

A továbbiakban a zárt *i*-zés nyelvatlaszbeli példáinak mai használatát vizsgálom, méghozzá a zárt *é*-zés tárgyalásakor is alkalmazott rendszerezés alapján.

a) Zárt *i*-zés hangsúlyos helyzetben

A MNyA. adatait újabb gyűjtéseimmel összehasonlítva nincs változás a hangsúlyos *i*-zés következő példáiban: *bíkTMnyāl* (640.), *csíp* (288.), *csíplógíp* (186.), *csípőnyi* (913.), *ineköl* (555.), *fiső* (225.), *idëss*, *idës* (694.), *inekő*, *inëkö* (879.), *ípít* (193.), *kírőddzik* (335.), *kíssz* (719.), *lílék* (1020.), *mígy*, *mísz* (770.), *mih* (384.), *míheji* (1116.), *míhek* (1115.), *míz* (1098.), *nígy* (668.), *nikő* (766.), *níszté*, *nyíszté* (864.), *pízé* (1129.), *szājTM szille*, *szājTM szile* (497.), *szílëskTMrikTM* (163.), *színTM* (84.), *szíp* (682.), *szípen* (685.), *tíglTM* (195.), *tívő* (238.), *tízslTM* (135.), *vír* (954.), *víső* (268.)

Változást a *lép* (a kasban) (387.) és az *éjféلكor* (1132.) címszavakban figyelhetünk meg. A nyelvatlaszban megtalálható mindkét címszó zárt *i*-ző változata: *líp*, *ifébe*. Újabb gyűjtések során ezek a változatok nem jelentkeztek. További változás, hogy a *méhkas* (385.) címszó nyelvatlaszbeli adata Nagyhinden a *dúb* tájszó, mely ma is használatos, de mellette megjelent a köznyelvi lexéma *i*-ző változata is.

b) Zárt *i*-zés hangsúlytalan helyzetben, szó belsejében

A zárt *i*-zés szóbelseji használatában nincs változás a következő példákban: *beszísZ* (857.), *beszítem* (858.), *cúkorripTM*, *cukorripTM* (60.), *csíplógíp* (186.), *dërik*

(722.), *ebid* (390.), *ebidő* (391.), *egítségös* (711.), *egízkötény* (445.), *feleségem* (478.), *fűrész*, *fírész* (271.), *göríny*, *géríny*, *gérín* (619.), *gyerek* (467.), *h^mlántik* (488.), *husvít* (1090.), *husvítkor* (1092.), *husvitr^m* (1091.), *kiherilik* (339.), *kikisírém* (867.), *kökíny* (112.), *k^msz^mik* (280.), *kukurikó*, *kukorikol* (362.), *legíny* (468.), *lepíny* (414.), *mégnyízzük*, *mégnízzük* (863.), *m^mrh^mríp^m* (59.), *nyőstíny*, *nőstíny* (353.), *sārg^mríp^m* (58.), *szégíny* (718.), *tányír* (250.), *tehíny* (1038.), *testvirém* (465.), (464.), *testvirít* (1154.), *verejtík* (526.), *vetillő* (582.), *vőfíny* (960.), *v^mr^mnygyozsbík^m* (636.).

A változás a következő négy címszó példában tapasztalható:

1040.	<i>szekér</i> , < <i>szekír</i> >	<i>szekér</i>	szekér
1043.	<i>szekérre</i> , < <i>szekírre</i> >	<i>szekérre</i>	szekérre
1029.	<i>kinyér</i>	<i>kinyér</i> , <i>kényír</i> , <i>kényér</i>	kenyér
403.	<i>pirított kényír</i>	<i>pirítotkényér</i> , <i>pirítotkényír</i>	pirított kenyér

Látható, hogy a *szekér* lexéma zárt *i*-ző és köznyelvi változata egyaránt előfordult a nyelvatlaszban. Jelenleg csak a köznyelvi változatot hallottam. Többféle adat is felbukkant a *kenyér* címszó (és összetételei) vizsgálata kapcsán. A köznyelvi alakhoz leginkább közel álló *kényér* változat csak a mai adatokban fordul elő. A *kinyér* archaikus változatnak számít, csupán idősebb adatközlőim használják. A mai nyelvhasználatban általános a *kényír*, ritkább a *kényér*.

További apróbb észrevétel, hogy a nyelvatlaszban adatolt *fēr^híc* 'felhérc' (151.), *v^mk^mrík* 'vakarcs' (415.) *i*-ző példái helyett ma a *fēr^héc*, *vakarcs* változatok jelentkeztek.

c) Zárt *i*-zés hangsúlytalan helyzetben, toldalékokban és abszolút szóvégen

A zárt *i*-zés előfordulása képzőkben, jelekben, ragokban, toldalékok előtt, és abszolút szóvégen minimális változást mutat. A következő példák a nyelvatlaszbeli és mai előfordulása között nincs különbség: *ātmēnnínek* (779.), *ēggyenkínt* (662.), *ēnník* (805.), *ēnním* (806.), *festík* (941.), *fürdení* (846.), *hetenkínt* (1025.), *inník* (798.), *körtík* (93.), *körtít* (92.), *kötíny* (444.), *kötní* (865.), *kötnínek* (866.), *lőnní* (820.), *vinnínek* (812.).

Az *iszik* ige jelen idejű feltételes mód alanyi ragozásának egyes szám első személyű alakjában nemcsak újabban használatos a mély hangrendű módjel (*innāk*, 798.), ugyanis e változat már a nyelvatlaszban is szerepelt az említett címszó alatt. Annyi változás tapasztalható, hogy újabban az *innāk* változat gyakrabban fordul elő.

További változás, hogy az *eljegyzés* (469.), *deszkakerítés* (297.), *mellény* (457.) *i*-ző változatai csak az újabb gyűjtések során bukkantak föl. Helyettük a nyelvatlaszban a *készfogó*, *pTMlāng*, *lTMǰbi* tájszavak szerepeltek.

d) A zárt *i*-zés hangszín-realizációi

A zárt *i*-zés hangszín-realizációit a zártabb ? és a nyíltabb *Ā* használata alapján vizsgálhatjuk. A fonémavariánsok változásait a következő példák szemléltetik:

1132.	<i>éfébe</i> , <i>ʔʔbe</i> , < <i>ifébe</i> >, < <i>őfőbe</i> >	<i>éfékor</i>	éjfékor
614.	<i>ghnc̣hszekʔr</i> , <i>göncölszekér</i>	<i>göncölszekér</i>	Göncölszekér
362.	<i>kikirikő</i> , <i>kukorʔkó</i> , <i>kukorikó</i> , <i>kukorékó</i>	<i>kukurikó</i> , <i>kukorikol</i>	kukorékol
280.	<i>kTMSzTMIk</i> , <i>kTMSzTMĀk</i>	<i>kTMSzTMIk</i>	kaszaék
464.	<i>testvírēm</i> , <i>testvĀrēm</i>	<i>testvírēm</i>	néném
195.	<i>tíglTM</i> , <i>tĀglTM</i>	<i>tíglTM</i>	tégla
135.	<i>tízlTM</i> , <i>tĀzlTM</i>	<i>tízlTM</i>	tézsla
960.	<i>vǰfīny</i> , <i>vǰfĀny</i>	<i>vǰfīny</i> , <i>dorozsbTM</i>	vǰfély

Az ? fonémavariáns a nyelvatlaszban köztes változatként szerepelt a *éjfékor* címszóban, az *é*-ző alak változataként pedig a *Göncölszekér* példában. A két címszó sem *i*-ző, sem köztes változata jelenleg nem fordult elő. A *kukorékol* esetében pedig ma nem jelentkezik átmeneti változat, csak az *i*-ző alak használatos.

Az *Ā* fonémavariáns nem jelentkezett a zárt és nyílt változatok között, csupán a zárt *i*-ző alakok realizációjaként. Jelenleg mindegyik feltüntetett címszó *i*-ző alakban fordul elő.

A fonémavariánsok használatát az újabb gyűjtésekkor olyan szövegekben fedeztem fel, melyeket első látogatásaim során rögzítettem. Középkorú adatközlőim igyekeztek kerülni az *i*-ző alakokat, és néhány esetben a zártabb ? és a nyíltabb *Ā* variánsokat használták például az *értékes*, *nézni*, *kérték*, *százaléka*, *érettségi*, stb. szavakban. (Magyarul beszélő) idegenek előtt tehát igyekeznek kerülni e kirívó nyelvjárási sajátosságot.

Az ?, *Ā* fonémavariánsok használatát a szövegfelvételek alapján lehet adatszerűen szemléltetni, méghozzá az *és* kötőszó előfordulásával. Az összes előfordulás 68,84%-a köznyelvi változatú, 23,28%-a *i*-ző, és 8,21%-a átmeneti. A

fonémavariánsok leggyakrabban a középkorú adatközlők nyelvhasználatában fordultak elő.

1.2.2.3. A zárt *i*-zés

A zárt *i*-zés gyakorisága mellett a zárt *i*-ző alakok elenyészőek. A köznyelvi *e*, *é* helyén csupán néhány lexémában jelentkeznek. A következő példákban hangsúlyos helyzetben ma is jelentkezik az *i*-zés: *igényēs* 'egyenes' (708.), *illesztő* 'élesztő' (418.), *szivTMnó* 'szénvonó' (242.). Változás figyelhető meg a *pintēk*, *kinyér* szavakban, melyeket a nyelvatlaszban még kizárólagos változatként, újabban pedig a nyíltabb alakok mellett használnak.

Az *i*-zés szóbeljei és toldalék előtti előfordulása is változatlan a következő címszavakban: *kezibe* 'kezébe' (1045.), *fazikTMss* 'fazekas' (584.), *ingit* 'ingét' (1083.), *öccsijé* 'öccsée' (1153.), *testvirit* 'testvérét' (1154.). A *lúdtalpú* (543.) címszó nyelvatlaszbeli adata nyílt *e*-ző (*teletTMlpú*), újabban pedig zárt *i*-ző alakban fordul elő (*telitTMlpú*).

1.2.2.4. A zárt *o*-zás és zárt *ó*-zás

Atovich a zárt *o*-zást a következő példákban szemléltette: *oszteng*, *osztēn* 'azután', *gyolló* 'gyarló', *cigarokot* 'szivarokat'. A köznyelvi *a* helyén jelentkező zárt *o*-zás korai példái közül a *gyolló* már nem él, az *osztēn*, *szivTMrokot* pedig változatként használatos.

A köznyelvi *a* hang helyén jelentkező zárt *o*-zás következő példáiban nincs változás: *kocs* 'nagykacs' (283.), *potkāny* 'patkány' (618.), *hovTMss* 'havas' (973.) *zúzmorTM* 'zúzmara' (604.). Változás jelentkezik a toldalék előtti *lābTMdot*, *lābTMdTMt* 'lábadat' (1119.), ill. a szótagzáró *l* kiesésének asszociatív hatásaként keletkezett *ómTM*, *TMlmTM* 'alma' (88.), *ómābTM*, *TMlmābTM* 'almába' (89.), *szómTM*, *szTMlmTM* 'szalma' (188.) zárt alakváltozatokban. Ez utóbbi címszavak mindegyikében újabban a zárt és nyílt alakváltozatok váltakoznak, míg a nyelvatlaszban csupán az *alma* címszó esetében adatoltak két változatot. Az újabb gyűjtések alkalmával néhány adatközlő úgy vélte, hogy az *óma* és *szóma* változatoknak „nyelvjárás-azonosító” szerepe van, és többen stigmatizálták az említett változatokat. A nyelvjárás változásait is többen e két példa

alapján szemléletették, mondván, hogy az idősebb emberek mindig így használták. A két lexéma közül ma az *óma* az archaikusabb.

A köznyelvi a hanggal szembeni zárt ö-zés egyetlen példájában (*kövecs*, *kTMvics* 'kavics' 603.) nincs változás. A korábbi gyűjtésekkor is változatként bukkant föl.

1.2.2.5. A zárt *u*-zás és zárt *ú*-zás

Az *o* helyén realizálódó zárt *u*-zás alábbi példáiban nincs változás: *bugār* (1035.), *bug^{TMr}TMk* (1037.), *bug^{TMr}TMt* (1036.), *csudTM* (936.), *ekevānkus* (134.), *gundókozik* (885.), *hugy^{TMn}* (754.), *kukuricTM* (31.), *tejeskukuricTM* (46.), *ustor* (289.), *ustor* (300.).

A következő példákban váltakozó a zárt és nyílt fonémák használata mind az atlaszban, mind az újabb gyűjtések során: *bukor*, *bokor* (945.), *csipkebukor*, *csipkebokor* (123.), *kēlkāpusztTM*, *kēlkāposztTM* (70.), *sunkTM*, *sonkTM* (433.), *tőtőkāpusztTM*, *tőtőkāpusztTM* (402.), *vānkus*, *vānkos* (216.). Az atlaszban csupán zárt *u*-zó változatban fordult elő a *kāposzta* címszó, jelenleg mindkét változata használatos (*kāpusztTM*, *kāposztTM* 69.). A MNyA.-ban kétváltózatú a *bogár* lexéma, újabban pedig csupán a zárt változatát használják Nagyhinden: *cserebugār*, *csehebugār*, *csehe* (646.), *istembug^{TMr}kājTM*, *istenke bug^{TMr}TM* 'katicabogár' (649.).

A zárt *ú*-zás 4 címszóban jelentkezett, melyekből a *gyún* 'gyónik' (594.) esetében nincs változás. A *tānyírrúzsTM* 'napraforgó' (26.) tájszót nem használták adatközlőim. A nyelvatlaszban csak zárt alakban előforduló *rúzsTM* 'rózsa' (122.), *tollús* 'tollas' (1097) mai példáiban pedig a zárt és nyílt változatok variálódnak.

1.2.2.6. A nyílt *o*-zás és nyílt *ó*-zás

A nyílt tendencia, bár erősségi foka a zárt tendenciáknál jóval alacsonyabb, a szótagzáró *l* asszociatív hatásaként a legkorábbi ismert nagyhindi szójegyzékben is megtalálható. Az Atovich-féle gyűjtés *árónak* 'árulnak' példája ma is gyakori.

Nyílt *o*, *ó*-zás a nyelvatlasz nagyhindi adataiban jelentkező hangsúlyos szótagban, a köznyelvi *u*, *ú* helyén (*nyojtó* 'nyújtó' 154., *onokājok* 'unokájuk' 1155., *kócsot* 'kulcsot' 1128.), hangsúlytalan szótagban, szó belsejében a köznyelvi *u* helyén (*kódós* 'koldus' 925.), az *-uk*, *-juk* toldalékokban (*disznójok* 'disznójuk' 988., *fājok* 'fájuk' 1058., *rólok* 'róluk' 760.), valamint abszolút szóvégen főnevekben (*vājjó* 'vályú'

951., *ocsó* 'ocsú' 192.), melléknevekben (*sTMvTMnyó* 'savanyú' 695., *szomoró* 'szomorú' 689., *tompTMor<* 'pisze' 538.).

A szótagzáró *l* asszociatív hatásaként *-ul* képzőben a nyelvatlasz nagyhindi példájában nem jelentkezett (*mëg'gyógyul* 'meggyógyul' 570.). Manapság azonban változatként a *mëggyógyó* is használatos. A többi nyílt *o*, *ó*-zó példa a mai nyelvhasználatban szintén változat, kivéve a hangsúlyos szótagban megjelenő *nyojtó*, *onokājok*, amely az újabb gyűjtésekkor nem bukkant föl. A nyílt *ó*-zás leginkább a szóvégeken változik, és helyette az átmeneti < variáns vagy a köznyelvi *ú* használata terjed.

1.2.2.7. A nyílt *ö*-zés és nyílt *ő*-zés

A nyílt *o*-zás és *ó*-záshoz hasonlóan a nyílt *ö*-zés és *ő*-zés is leginkább a szóvégen változik, Atovich *köröbelő* 'körülbelül' példája azonban ma is gyakori. A nyelvatlaszban a következő példákban jelenkezett e tendencia: hangsúlyos helyzetben az *öveg* 'üveg' (1136.), *övegje* 'üvegje' (1136.) példában, mely ma már nem használatos; szó belsejében toldalékok előtt és toldalékokban a *tetők* 'tetük' (979.), *gyűrője* 'gyűrűje' (1135.), *tövestő* 'tövestül' (1133.) példákban, melyek ma is gyakoriak; valamint abszolót szóvégen főnevekben *söprő* 'söprű' (244.), *tő* 'tű' (959.), *tető* 'tetű' (978.), *gyűszű* 'gyűszű' (924.) *gyűrű* (1134.) és melléknevekben *sűrő* 'sűrű' (691.), *keserő* 'keserű' (696.), melyekben terjed az ' fonémavariáns és a köznyelvi *ű* használata.

Az újabb gyűjtések során a nyílt *ö*, *ő*-zés felbukkant olyan címszavakban is, melyekben a nyelvatlasz gyűjtése idején még nem jelentkezett e tendencia. Ilyenek a *hüvekűj* 'hüvelykujj' (509.), *gyűrűsűj* 'gyűrűsujj' (512.) és *kiderő* 'kiderül' (610.) példák, melyek használata a fentebb említett változási tendenciák mellett gyakori.

1.2.2.8. A nyílt *a*-zás

A köznyelvi *o*, *ö* helyén jelentkező nyílt *a*-zás kevés példában nyilvánul meg, ám ezek használata ma is gyakori, pl. *bTMronTM* 'fogasborona' (139.), *töviskészTMronTM* ma *mTMktTMkTMró* *bTMronTM* 'tüskeborona' (38.), *sTMrTMmpó* 'léckerítés' (296.), *sTMrTMglyTMtTMrtó* ma *sTMrTMgjTMtTMrtó* 'saroglyatartó' (147.), *bTMgó*, *bTMgoly* ma *bTMgólég*, *bTMgó* 'bögöly' (642.). Egyetlen címszót érint változás, mely egyben tótani jelenség is.

A *gyisznTMjitok*, *disznTMjitok* 'disznóitok' (989.) példában található nyílt *a*-zás ma már nem él, helyette a köznyelvi változat használatos.

1.2.2.9. A nyílt *ë*-zés

A köznyelvi *i* helyén jelentkező nyílt *ë*-zés jelenségére Atovich is közöl két példát (bár ő nem jelölte az *ë*-t): *me nálunk* 'minálunk', *velágság* 'világosság'. Ezek közül változatként ma is él a *mënálunk* névmás.

A nyelvatlaszban három példában találjuk e jelenséget: *mëjeink* 'mieink' (729.), *vërTMsztó* 'virrasztó' (1158.), *késvëllTM* ~ *vëllTM* 'villa' (256.). Ezek közül csupán a *vërTMsztó* nem él, a többi, változatként az újabb gyűjtések során is jelentkezett.

1.2.3. A rövid- és hosszúmagánhangzós tendencia

A magánhangzók időtartamának megváltozása eredményezi e két tendenciát, melyek közül a hosszúmagánhangzós tendencia a megterheltebb, mégpedig a szótagzáró *l* gyakori kiesésének asszociatív következményeként jelentkező időtartamnyúlás miatt. Az *l* változása eredményezi, hogy a hosszúmagánhangzós tendencia a változékonyabb. A nyelvatlasz nagyhindi példáinak mai előfordulását előbb a rövidmagánhangzós tendenciák kapcsán részletezem.

1.2.3.1. A rövidmagánhangzós tendencia

Rövid *u*-zás jelentkezett hangsúlyos helyzetben a következő nyelvatlaszbeli példákban: *zsupp* 'zsúp' (189.), *gunTMrTMszkogyik* 'gúnárzik' (371.), *gunār* 'gúnár' (366.), *husvít* 'húsvét' (1090.), *husvitrTM* 'húsvétra' (1091.), *husvítkor* 'húsvétkor' (1092.). Ezekben a példákban nincs változás, ma is érvényesül a rövid *u*-zás. További, a nyelvatlaszban még kizárólagos (vagy változatként jelentkező) hosszúmagánhangzós példák ma rövid alakban realizálódnak, pl. *buzTM* (2.), *buzTMvirág* (14.), *huszTMs* (680.). Hasonlóan a *súlTMncTM* 'krumplinúdli' (412.) szlovák eredetű tájszó mai egyik realizációja a rövid *sullTMncTM* alak.

Rövid *o*-zást figyelhetünk meg a *Sāndoréktol* 'Sándoréktól' (1123.) példában, mely újabban hosszú alakban realizálódik, hasonlóan a *nyojtó* 'nyújtó' (154.) is.

Rövid ö-zést is csupán egy példában találunk. A *belölle* 'belőle' (763.) rövid alakváltozat a nyelvatlaszban is és ma is kizárólagos.

Rövid i-zés jelentkezik változatlanul kizárólagosan a *-t* tárgyrag előtt az *ingit* 'ingét' (1083.) címszóban, és alakváltozatként a *kigyó* 'kígyó' (639.) példában. A többi címszó változott a nyúlás (*szíve* 1138., *hetenkint* 1025.) vagy a rövidülés (*vetillő* 'vetélő' 582., *kikisírem* 'kikisérem' 867.) irányába.

Rövid e-zés három példában jelentkezett, melyek mindegyike változott a nyelvatlasz óta: a nyúlás irányába a *hetfő* (653.) és a *közepső* (704.), és valószínűleg szlovák hatás miatt a rövidülés irányába a *kācsér* > *kācsēr* 'gácsér' (373.) példában. E jelenség Atovich 1904-es szógyűjteményében szereplő példája (*keves* 'kevés') alakváltozatként még ma is gyakori.

Rövid a-zás változatlanul jelentkezik az *^mrp^m* 'árpa' (1.), *b^mr^mzd^m* 'barázda' (25.), *b^mr^mzd^mbillégető* 'barázdabillegető' (630.), *cs^mmcsog* 'csámcsog' (556.), *s^mmli* 'zsámoly' (209.) címszavakban. A nyúlás irányába változott a *K^mrol* 'Károly' (926.), *gun^mr^mszkogyik* 'gúnárzik' (371.) címszavakban, bár az utóbbi címszó rövid alakváltozata is gyakori.

1.2.3.2. A hosszúmagánhangzós tendencia

Hosszú ú-zás jelentkezik hangsúlyos szótagban: *cúkor* (1014.), *cúkrot* (1015.), *cúkorrip^m* (60.), *súgār*, *sugʔr* 'sudár' (291.), melyek mai adatai a rövid és hosszú alakváltozatok variálódásáról tanúskodnak. A köznyelvi és nyelvjárási változat a középkorú és fiatal adatközlők nyelvhasználatában váltakozik. A többi példában nincs változás: *^mlkúgyik*, *^mlkúdik* (597.), *húny*, *béhúnnya* (1159.), *középsőúj*, *középúj* (511.), *kisúj* (513.), *tollús* (1097.).

Hosszú ű-zés figyelhető meg a *fűhet* 'füvet' (82.) példában, mely a nyelvatlaszban még illabiális *fihet* alakban realizálódott. Ma gyakoribb a köznyelvi ejtésű változat.

Hosszú í-zés változatlanul jelen van a következő példákban: *csíp^m* (491.), *irtās* (308.), *pípāz*, *pípāzik* (886.), *pipiske* 'búbos pacsirta' (632.), *p^mcsirt^m* 'mezei pacsirta' (631.) *sím^m* (352.), *szíszog*, *szíszég* (370.), *tíktékēt* 'titeket' (727.), *tilló* 'tiloló' (572.). Az újabb gyűjtés során a *b^mromfiJ*, *b^mromfi* 'baromfi' (357.), *körtí*, *kértí* 'körte' (91.) címszavak köznyelvi változatai jelentkeztek gyakrabban.

Hosszú ó-zás jelentkezett három példában, melyek mindegyike a rövidülés irányába változott a nyelvatlaszgyűjtés óta: *motóllTM* > *motollTM* 'áspa' (579.), *szvTMtkó* > *szvTMtyo* 'apatárs' (476.), *szvTMtkóné* > *szvTMtyoné* 'anyatárs' (477.).

Hosszú é-zést figyelhettünk meg a nyelvatlasz 4 címszavában, melyekben az újabb adatok szerint manapság Nagyhinden már nem jelentkezik e tendencia: *nyérit* 'nyerít' (324.), *té, téj* 'tej' (1079.), *mëgvér* 'megver' (835.).

Hosszú á-zás változatlanul jelentkezik továbbra is a *kācsTM* (372.), *ād* (830.), *běvTMm fogvā* (922.) címszavakban, ám a gyűjtés során középkorú és fiatal adatközlőim válaszaiban felbukkantak a rövid alakváltozatok is.

1.3. A magánhangzók realizációi

Az egyes magánhangzó-tendenciák tárgyalásakor fentebb már említettük a jelentkező fonémavariánsok változását és használatát. Jelen rövid fejezetben a nyelvjárás két markáns fonémájának, az illabiális TM és a labiális \bar{a} hangszín-realizációit tekintjük át.

1.3.1. Az illabiális TM és a labiális \bar{a} változásai

A palóc nyelvjárások két jellegzetes megkülönböztető jegye az illabiális TM és a labiális \bar{a} . E két fonémarealizáció Nyitra-vidéki használatáról és változásairól Sándor Anna nyújtott átfogó bemutatást (Sándor 2000: 76–77, 2004: 50–52). Kutatásai megerősítik azt a szakirodalomból ismert megállapítást, hogy a két fonémavariáns változásai eltérőek: az illabiális TM jobban ellenáll a változásnak, míg a labiális \bar{a} ejtése gyorsabban változik a köznyelvi ejtés irányába (G.Varga 1988: 78, Fodor 2001: 326). Sándor Anna kutatásaiból pontos képet kapunk arról is, hogy az \bar{a} változását miképpen befolyásolja a nyelvjárási beszélő életkora, iskolázottsága és neme, valamint a beszédhelyzet.

A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza nagyhindi adataiban az illabiális TM és a labiális \bar{a} használata a köznyelvi *a, á* helyén általános, egyéb realizációik nem jelentek (Sándor 2004: 51). A MNyA. nagyhindi adataiban egyéb fonémarealizációk is megjelentek. A hangszínárnyalatokat tartalmazó példák azonban sosem kizárólagos változatként, hanem az illabiális TM és a labiális \bar{a} -t tartalmazó címszavak további alakváltozataként jelentek meg. Az illabiális TM mellett zártabb illabiális \bar{a}

fonémavariáns jelentkezett 17 címszóban: *ˈngín* (217.), *bˈltyik* (266.), *bˈpk* (284.), *bërcef* (150.), *birsóm* (90.), *fˈrkːs* (950.), *gˈtyːpɛrec* (455.), *horokf* (196.), *kˈvics* (603.), *løgˈlābb* (745.), *mondˈnːk* (854.), *nyõstínkuty* (376.), *pˈprikʔs* (400.), *pukkˈntyú* (522.), *slēpt* (539.), *szˈggˈtty* (571.), *v@ll* (256.).

A labiális *ā*-nak ezzel szemben több változata is felbukkant. 17 példában jelentkezett nyíltabb labiális *ʔ* variáns: *ʔgːmːs* (298.), *búbosmːdʔr* (628.), *ēpːmːzʔrol* (859.), *ēpːmːzʔrót* (860.), *fʔnkːm* (409.), *gubʔs* (536.), *hʔromszor* (667.), *hʔmː gëricse* (520.), *kiʔsuk* (311.), *lʔbːmːdot* (1119.), *pʔnt* (198.), *pˈprikʔs* (400.), *pípʔzik*, *pipʔzik* (886.), *rːmːkjʔ* (905.), *sugʔr* (291.), *szivʔrvʔny* (611.), *villʔmlik* (607.).

18 példában pedig zártabb *ʂ* jelentkezett: *ʂthozzːm* (891.), *mːpjʂt* (1140.), *ʂtmënninek* (779.), *búzːmːvirʂg* (14.), *hʂzb<* (1102.), *hʂzbːm* (1101.), *hʂzbːm* (1100.), *hozzʂm* (755.), *hozzʂnk* (756.), *hːmːjnʂbːm* (1131.), *kizsbʂrʂny* (343.), *kːmːlʂsz* (7.), *lːmːpʂt* (245.), *mʂkfej* (27.), *rːmːgyːs* (535.), *szʂllːm* (575.), *szʂr* (10.), *szʂr* (33.)

Nagyhindi nyelvjárásgyűjtéseim alkalmával megfigyeltem, hogy adatközlőim az illabiális *m*-t kizárólagosan használják a köznyelvi *a* fonéma helyett. Labiális(abb) fonémavariáns a spontán beszédben nem fordult elő, csupán abban az esetben, ha olyan egyént akartak idézni, aki nem palóc nyelvjárásról van.

A nyelvjárási szövegek elemzésekor még fültechnikával is megállapítható, hogy az *á*-nak több variánsa is él ma Nagyhinden. Ezek közül legarchaikusabbnak számít a nyílt *C*, mely csak az idősebb (70 év feletti) nők beszédében fordult elő. A rögzített szövegekből a következő példákat lehet említeni e jelenségre: *Cllːmːndóːmːn*, *nːmːgymːmːCm*, *szobCrːm*, *múvC* (*múvā*) 'múlva'.

A nyelvjárási norma fő változta a labiális *ā*, mely azonban egyik adatközlői csoportban sem kizárólagos. A köznyelvi *á*-hoz közelebb álló zártabb *ʂ* mindegyik csoportban felbukkant, leginkább a középkorúak és az idősebb férfiak megnyilvánulásaiban. A rögzített szövegekből többek között a következő példákat lehet említeni: *mːlm<t*, *mːszt<nn*, *bedːmːgːmːsztott<k*, *cig<ny*, *csin<jːm*, *dunn<k*, *h<romsz<sz*, *h<t*, *hëkt<ronn*, *j<rtuŋk*, *kij<rtːm*, *kil<t<som*, *középiskol<bːm*, *m<s*, *m<*, *mëg<llítottːmːm*, *mëkcsin<tːmːk*, *minygy<*, *Nyitr<bó*, *r<vót*, *szíthúsz<k*, *szóv<*, *tëmplomn<*, *tësz<t*, *tiszt<n*, *vil<ghāború*.

A köznyelvi *á* is jelentkezik, és használata főként a középkorú és fiatal nők csoportjában gyakori, akik közül sokan vegyes házasságban élnek. A kontaktushatás és nyelvcserehelyzet Nagyhinden is erősíti az *á* terjedését.

1.4. Összefoglaló megjegyzések a magánhangzó-jelenségek változásairól

A nagyhindi nyelvjárás magánhangzó-jelenségei közül az illabiális tendencia változása a legnagyobb mértékű. Az atlaszadatokhoz viszonyítva ma csak elvétve találkozhatunk e jelenség példáival. Legtöbb adat ma a hangsúlyos illabiális *ĕ*-zés példáiban bukkan fel, melyek többsége használatos a környékbeli nyelvjárásokban is. A szórványos példákat az adatközlők többsége használja. A szakirodalomban említett erős illabialitás a nagyhindi nyelvjárásra már nem jellemző. A labiális fonémák használata a legtöbb esetben a köznyelv szerint történik, és a köznyelvi illabiális fonémákkal szembeni labiális tendencia az újabb gyűjtések alkalmával erőteljesebben jelentkezik.

A nagyhindi nyelvjárás magánhangzóinak gyakoriságát leginkább a zárt tendencia határozza meg, ezen belül is a zárt *ĕ*-zés és a zárt *í*-zés. A két tendencia közül a zárt *í*-zés a változékonyabb, ugyanis a középkorúak igyekeznek kerülni idegenek előtt az *í*-ző alakokat, és néhány esetben a zártabb *?* és a nyíltabb *Ā* variánsokat használják.

A magánhangzók időtartamát érintő jelenségek közül a hosszúmagánhangzós tendencia több példát érint a szótagzáró *l* gyakori kiesésének asszociatív következményeként jelentkező időtartamnyúlás miatt. Az *l* változó viselkedése eredményezi, hogy a hosszúmagánhangzós tendencia a változékonyabb.

A nyelvjárás magánhangzóinak variánsai közül az illabiális *™* erősen tartja magát, használata kizárólagos. A köznyelvi *á*-nak több variánsa is él ma Nagyhinden, melyek közül a nyelvjárasi norma fő változata a labiális *ā*. Archaikusabbnak számít a nyílt *C*, felbukkan továbbá a zártabb *Œ* és a köznyelvi *á* is jelentkezik, melynek terjedését a a kontaktushatás és nyelvcserhelyzet erősíti.

2. Mássalhangzó-jelenségek

A mássalhangzó-jelenségeket a magánhangzó-jelenségekhez hasonlóan tárgyalom. Először ismertetem a nagyhindi nyelvjárás mássalhangzóinak rendszerét, majd gyakoriságát, végül pedig a mássalhangzó-fonémák hangszín-realizációit. Az előző fejezethez hasonlóan az egyes jelenségeket diakrón és szinkrón változásaikon keresztül szemléltem.

2.1. A mássalhangzók rendszere

A mássalhangzók rendszerét tekintve a legtöbb nyelvjárási típus azonos a köznyelvvél (Fodor 2001: 330). A magyar nyelvjárások többségében, így a nagyhindiben is a mássalhangzók száma megegyezik a köznyelvével. A többletként megjelenő *ly* fonéma használata Nagyhindben teljesen visszaszorult. A többi palóc nyelvjárásban is megfigyelhető az *ly* erős visszaszorulása és a köznyelvi *j* gyakori használata (Fodor 2001: 342). Atovich 1904-es példái között csupán egy esetben találunk az *ly* használatára példát, mégpedig az *lj* hangkapcsolat összeolvadásaként jelentkező hosszú *lly*-t a *hTMllyTM* szóban. A nyelvatlaszban mindkét változat szerepelt (*hTMllyTM*, *hTMjjTM* 908.), ma pedig csupán a *jj*-s változat él.

A MNyA. nagyhindi adataiban az *ly* használata meglehetősen gyakori. Az *ly* lehetséges előfordulásának 40 példájából a következőkben kizárólagos volt az *ly* használata: *bTMgoly* (642.), *bTMglyot* (1012.), *csoroszlyTM* (125.), *sTMrTMglyTMtTMrtó* (147.), a következőkben pedig a *j*-s vagy *l*-es változattal egyenrangú: *fölyhő*, *fějhé* (606.), *míhely*, *míhel* (931.), *konkoly*, *konkol* (15.), *kályhTM*, *kājTM* (236.), *gereblye*, *gereble* (276.), *folyTMt*, *folTMt* (337.), *pulykTM*, *pujkTM* (375.), *mosolyog*, *mosofog* (550.), *pocsolyTM*, *pocsolTM* (599.), *gólyTM*, *gójTM* (623.), *ilyen*, *ijen* (734.), *ollyTMn*, *ojTMn* (735.), *hTMllyTM*, *hTMjjTM* (908.), *király*, *kirāl*, *kirāj* (933.), *lyuk*, *juk* (939.), *folyó*, *fojó* (946.), *Mihály*, *Mihāl*, *Mihāj* (1087.), *pělyvTM*, *pělvTM*, *pějvTM* (190.), *folyik*, *fojik* (884.), *bělyěbb*, *bějjebb* (740.), *hivelykúj*, *hivelkúj* (509.), *zsgolykTM*, *zsgojkTM*, *zsgolkTM* (44.), *boglyos*, *bTMgjTMs* (536.).

A feltüntetett példákban ma Nagyhindben nem használatos az *ly*. Csupán egy adatközlőmtől egyetlen példában (*zsgolkTM* 'csutka, a kukoricacsőé') hallottam az átmeneti *l'* fonémavariánst, de az *ly* fonémát egyik példában sem.

A többi példában a köznyelvhez hasonlóan az *ly* helyett a *j* használata a kizárólagos. Kivétel a *fölyhő*, *gereblye*, melyeknek *l*-es változata a gyakoribb,

hasonlóan a *ilyen, olly^mn* mutató névmások hosszú *ll*-es változata az idősebbek nyelvében.

A MNyA. alábbi nagyhindi adataiban a *ly* helyett az *l* használata figyelhető meg: *biv^ml* (333.), *selēm* (1007.), *selmēt* (1008.), *n^mgygereble* (277.), *gombolító* (580.), *Mihāltó* (1088.), *Mihālē* (1089.), *K^mrol* (926.), *pēndēl* (443.). a következőben pedig a *j* jelenik meg: *vājjó* 'vályú' (951.). Jelenleg az *l*-es változatok a gyakoribbak, kivéve a *Mihály, Károly* példákat, melyekben a *j*-s változatok az elterjedtebbek Nagyhinden.

A következő nyelvatlasz-példák helyett pedig újabban más tájszavak, ill. köznyelvi változatok bukkantak föl Nagyhinden: *b^mgoly* 'bögöly' (642.) ma *b^mgólégly*, *b^mgó*; *vālyog* (1156.) ma *sārtígl^m*, *boglyos*, *b^mgj^ms* 'kócos' (536.) ma *kócos*.

Összefoglalásként megállapítható, hogy az *ly* fonéma használata a nyelvatlasz gyűjtésének idején Nagyhinden még gyakori volt, mára azonban teljesen kihalt.

2.2. A mássalhangzók gyakorisága

A mássalhangzók közül leginkább szótagzáró *l* gyakorisága tér el a köznyelvtől. Az alábbiakban tehát először a legtöbb példát nyújtó szótagzáró *l* változásaival foglalkozom. A továbbiakban pedig a palatalizációs jelenségeket, az időtartam-megfeleléseket, a hasonlulásos jelenségeket tekintem át, valamint röviden említem a hangátvetés és hangkivetés, a mássalhangzó-torlódás feloldásának, illetőleg a hiátus megszüntetésének jelenségét.

2.2.1. A szótagzáró *l* változásai a nagyhindi nyelvjárásban

A szótagzáró *l* sokrétű és bonyolult összefüggéseivel számos nyelvtudományi munka foglalkozik. A jelenség nyelvtörténeti vonatkozásait összefoglaló tanulmányon kívül (Deme 1956) elméleti és részletes változásvizsgálati feldolgozásairól is (Balogh 1968, Kiss 1990) olvashatunk. A szótagzáró *l* a különböző nyelvjárástípusokban más-más módon realizálódik, és a nyelvi rendszer több pontját érinti. Kiesése az *l* gyakoriságát csökkenti, magánhangzókat nyújt (*tēngō*), nyíltabbá (*kócsot*) vagy zártabbá (*szóm^m*) tesz, labializál (*tēngō*) vagy illabializál (*gyimécs*). Igék (*repű*), névszók (*konkó*) töveit határozza meg, képzők (*ebídő*), igeragok (*észő*), névszóragok (*fāró*) sokszínű realizációit adja. Atovich szógyűjteményében is bőven találunk példát e jelenségre. A szótagzáró *l* kiesik a következő példáiban: *köröbelő, díbe, szivát, árónak,*

kezdtek iket pucónyi, bucsunyi kő az adóró, erdőnö; a következőkben pedig megmarad: fölsősiek, üszöké vál, nyöl, metél, nem kötelessigemből áll, hordozkodtunk a borval.

Dialektológiai kutatások kimutatták, hogy még az azonos nyelvjárástípusba tartozó nyelvjárások között is lényeges eltérések lehetnek e jelenség terén (vö. Balogh 1968, Kiss 1990). Monográfiájában (Sándor 2000) és A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlaszában (Sándor 2004) Sándor Anna a tágabb Zoboralján mutat rá a szótagzáró *l* variabilitására. Megállapítja, hogy a szótagzáró *l* kiesése vagy megmaradása alapján két tömbbe lehet sorolni a Nyitra-vidéki nyelvjárásokat. Nagyhind a déli tömbbe tartozik, ahol az *l* kiesik. Az asszociatív hatást vizsgálva pedig négy egység rajzolódik ki a Nyitra-vidéken. Nagyhind az *ül* hangkapcsolat realizációja alapján abba a csoportba tartozik, melyben az *ő* izoglosszája húzódik és kezdődik az *ű* előfordulásának határa (vö. Sándor 2004: 55–61).

A továbbiakban a szótagzáró *l* viselkedését és változásait mutatom be, az egyes fonetikai helyzetekre lebontva.

2.2.1.1. A szótagzáró *l* a szó belsejében

A) Rövid magánhangzó a szótagzáró *l* előtt:

a) *al* hangkapcsolatban:

- az *l* kiesik: *szóm*TM (188.)
- az *l* nem esik ki: *jTMlsTM* (=égerfa) (120.), *eketTMlp* (127.), *TMlsódorong* (145.), *tTMlp* (159.), *TMlsódészTMk* (176.), *mTMltTM* (=malter) (194.), *bTMltyikTM ~ bTMltTM* (266.), *teletTMlpú* (543.), *TMlkúgyik ~ TMlkúdik* (597.), *TMlsó* (700.)
- mindkét változat jelentkezik: *ómTM ~ TMlmTM* (88.), *ómābTM ~ TMlmābTM* (89.), *birsómTM ~ birsTMlmTM* (90.)

A nyelvatlasz adatai közt Nagyhinden négy esetben találjuk a szótagzáró *l* kiesését, és pedig szó belsejében a rövid *a* magánhangzó után. Ez a jelenség mára visszaszorult archaizmussá vált. A kérdőíves vizsgálatok során direkt válaszként nem bukkantak fel az említett szavak. Idősebb adatközlőimmal folytatott irányított beszélgetésekben még előfordultak, a legtöbb esetben azzal a kommentárral, hogy az említett szavakat csak az ő szüleik, nagyszüleik használták. Több adatközlő stigmatizált archaizmusnak érzi az *ómTM*, *szómTM* alakváltozatokat (l. V. rész 2.2. fejezet). Azokban a

szavakban, melyekben a szótagzáró *l* nem esett ki, nem történt lényeges változás, csupán az TMlsó melléknévnek az TMásó alakváltozata bukkant fel két esetben.

b) *el* hangkapcsolatban:

- az *l* kiesik: *ēsōhāz* (206.)
- az *l* nem esik ki: *pēlvTM* ~ <*pēlvTM*> (45.) ~ *pēlyvTM* ~ [*pējvTM*] (190.), *fēlsedorong* (=a szekéroldal felső fája) (144.), *telhetetlen* (540.), *fōlyhō* ~ (*fējhē*) (606.)
- mindkét változat jelentkezik: *fōsō* ~ (*fésé*) ~ [*fēlsō*] (701.), *bēsō* ~ (*bēsé* ~ (*belsé*) (703.)

Az *ēsōhāz* szó egyedüli változatként szerepel a nyelvatlaszban. Jelenleg mindkét alakváltozata (*ēsōhāz/ēsōszobTM*, *elsōhāz/elsōszobTM*) használatos. A *fēlsedorong* szó nem bukkant fel a vizsgálat során, helyette az idősebb adatközlők a *fōsōfTM* meghatározást adták. Gyakoribb a *fōlhō* 'felhő' használata, néhányszor a *fōjhō* is felbukkan. Az illabiális *fésé*, *belsé* ~ *bēsé* változatok kihaltak. Középkorú adatközlőim válaszaiban előfordult a *bēsō* melléknévnek *belsō* alakváltozata is.

c) *il* hangkapcsolatban:

- az *l* kiesik: *szívTM* (97.)

A nyelvatlasz egyetlen példája a szótagzáró *il* hangkapcsolatban végbemenő *l* kiesésére máig is élő szó. A válaszokban gyakran előfordult a rövid *szívTM*, ritkábban pedig a *szilvTM* alak is.

d) *ol* hangkapcsolatban:

- az *l* kiesik: *ódTM* (143.), *kóbāsz* (430.), *nyóc* (675.), *kódós* (925.)
- az *l* nem esik ki: *zsgolykTM* ~ [*zsgojkTM* ~ *zsgolkTM*] (=kukorica csutkája) (44.)
- mindkét változat jelentkezik: *óvTMsó* ~ *olvTMsó* (869.)

A szótagzáró *l* kiesésének fenti négy példája az *ol* hangkapcsolatban még egyedüli változatként szerepelt a nyelvatlasz adatai közt. Jelenleg mindegyik szó két változatban él: *ódTM* ~ *oldTM*, *kóbāsz* ~ *kTMlbāsz*, *nyóc* ~ *nyolc*, *kódós* ~ (*kódus*) ~ *koldus*. A további példák változatlanok.

e) *öl* hangkapcsolatban:

- az *l* kiesik: *gyümōcs* ~ (*gyimécs*) (87.), *bōcsō* ~ (*bécse*) ~ (*bécsé*) (262.), *pörkōtt* ~ *pörkōt* ~ (*pērkét*) (400.), *tétōt* ~ *tōtōt* (402.), *zōd* ~ (*zéd*) (715.), *vōgy* ~ (*véggy*) (947.)
- az *l* nem esik ki: <*kōlkōzik*> (379.), *szēmōldök* ~ *szēmēldék* (80.)

- mindkét változat jelentkezik: *kőccsön* ~ (*kéccsën*) ~ <*kölcsön*> ~ [*kölcsön*] (743.)

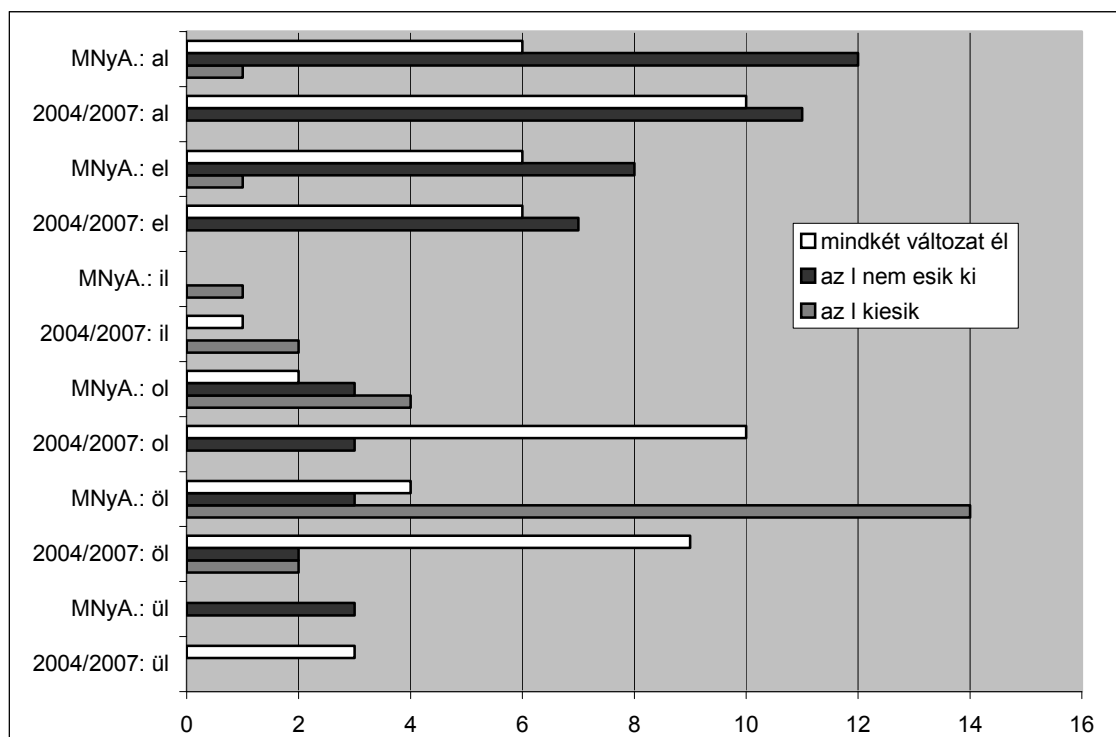
A szótagzáró *l* kiesésének legtöbb példáját az *öl* hangkapcsolatban találjuk. A *bőcső* és *tőtött* szavakban egyedüli változatként továbbra is kiesik az *l*. A többi példában újabban mindkét változat jelentkezik, főként a középkorú adatközlők válaszaiban: *gyümölcs* ~ *gyümölcs*, *pörkött* ~ *pörkölt*, *zöd* ~ *zöld*, *vőgy* ~ *völgy*. Az illabiális *gyimécs*, *bécse* ~ *bécsé*, *përkét*, *tétöt*, *zéd*, *végy*, *kéccsën* változatok már a nyelvatlaszban is archaizmusként szerepeltek, mára pedig teljesen kihaltak. Azokban az esetekben, melyekben az *l* nem esett ki, nem történt változás, csupán az illabiális *szëmëldëk* alak tűnt el.

f) *ül* hangkapcsolatban:

- az *l* kiesik: *kíső* ~ *kűső* ~ (*kisé*) (702.)

A fenti példákból mára az illabiális *kisé* teljesen eltűnt, viszont a válaszokban megjelent az atlaszban még nem szereplő *kűső* alak is.

A rövid magánhangzók és a szótagzáró *l* kapcsolatát a szó belsejében összesítve szemlélteti az alábbi diagram, melyben a nyelvatlasz példái és a kérdőíves vizsgálat adatai állnak egymás mellett.

7. ábra: Rövid magánhangzók a szótagzáró *l* előtt szó belsejében

A 7. ábra jól mutatja, hogy minden esetben csökkent azoknak a kizárólagos alakváltozatoknak a száma, amelyekben kiesett az *l* a nyelvatlasz gyűjtésének idején. Minden esetben nőtt a két alakváltozatú példák aránya. A szótagzáró *l* szinkrón mozgása e példák alapján jól szembetűnik.

B) Hosszú magánhangzó a szótagzáró *l* előtt:

a) *ál* hangkapcsolatban:

- az *l* kiesik: *szākTM* (273.)
- az *l* nem esik ki: *mālnTM* (109.)

b) *úl* hangkapcsolatban:

- az *l* kiesik: *túsó* (705.)

A *szākTM* és a *túsó* szavak egyedüli változatként szerepeltek a nyelvatlaszban, jelenleg az *l*-es (*szālTM*, *tulsó*) alakjuk használatos. A *mālnTM* szóban változatlanul nem esik ki a szótagzáró *l*.

C) Szótagzáró *l* a toldalékok előtt:

- az *l* kiesik: *nyēve* (1147.), *bēpörūtük* ~ *bēpēretik* (904.), *csípőnyi* ~ (*csípényi*) (913.), *gundókozik* (885.), *tónām* (902.), *vónTM* (904.), *locsókogyik* ~ *locsókodik* (485.), *kócsot* (1128.), *beszitem* (858.), *éfébe* ~ <*ifébe*> ~ <*őfőbe*> (1132.)
- az *l* nem esik ki: *mēghTMl* (897.), *tTMlpTMt* (1085.), *tTMlpāt* (1086.), *lelkēm* (1021.)
- mindkét változat jelentkezik: *hTMjnābTM* ~ *hTMjnTMlbTM* (1131.), *TMsztalró* ~ *TMsztāró* (1072.), *TMsztTMlho* ~ *TMsztāho* (1075.)

A szótagzáró *l* kiesése a fent tárgyalt helyzetben gyakori jelenség mind a nyelvatlasz nagyhindi adatai közt, mind manapság. Főként az *l*-re végződő igékhez járuló toldalék előtt jellemző. A *bēpörūtük*, *csípőnyi*, *gundókozik*, *tónām*, *vónTM*, *locsókodik* szavak változatlanul *l* nélkül használatosak. A *nyēve* alak helyett gyakori válaszként *nyelve* szerepelt. A *kócsot* zártabb (*kúcsot*) a *beszitem* pedig zártabb (*beszitem*), ill. nyíltabb, köznyelvi (*beszéltem*) alakban is egyszer előfordult a vizsgálat során. Az illabiális *bēpēretik*, *csípényi* alakok kihaltak. A további példákban, melyekben az *l* nem esett ki, vagy mindkét változat jelentkezett, vagy nem tapasztaltam változást.

D) Szótagzáró *l* az igekötőkben:

- az *l* kiesik: *ēpTMzTMrol* (859.), *ēpTMzTMrót* (860.), *ētészēm* (813.)

- az *l* nem esik ki: *elTMpTMd* (563.), *elzsibbTMd* (564.), *elbolyog* ~ *elbolyong* ~ [*eltéved*] (1162.)
- mindkét változat jelentkezik: *ēmēnt* ~ *elmēnt* (777.), *fēlvette* ~ (*fővette* ~ *févette*) (900.), *fōlvēnnik* ~ *fēlvēnnik* ~ (*févēnnik*) (903.)

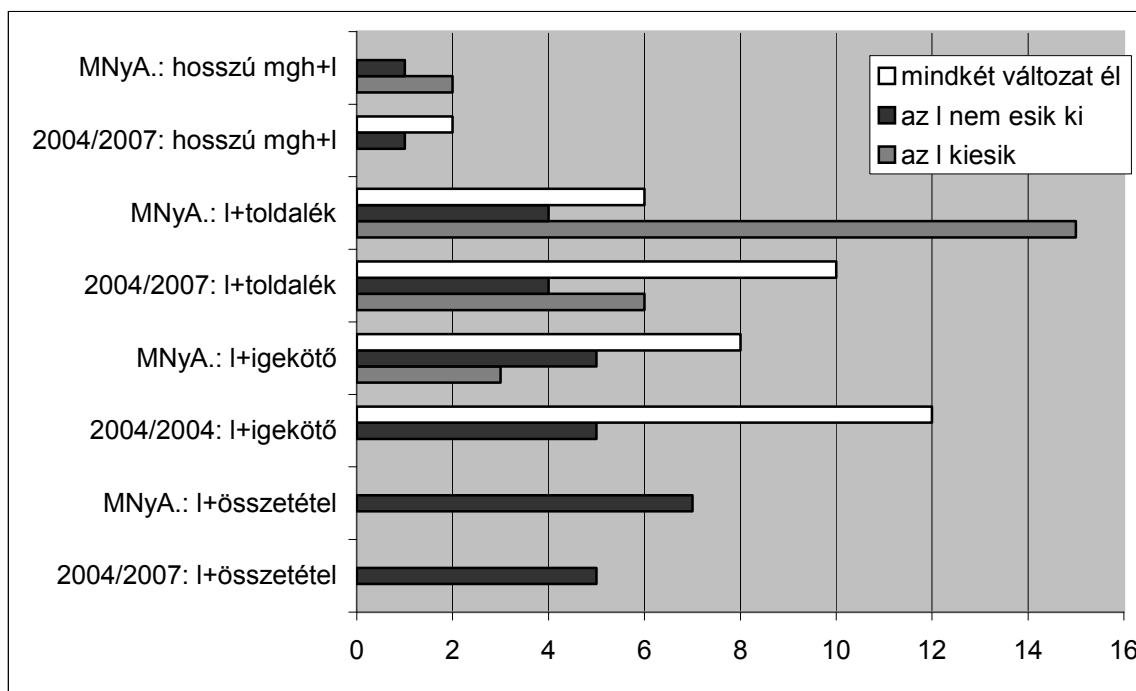
Az *el* igekötő a nyelvatlasz példáiban három esetben csak a szótagzáró *l* kiesésével realizálódott. Jelenleg az említett szavak két alakváltozatban élnek, melyekben pedig nem esett ki a szótagzáró *l*, azok változatlanok. Az illabiális *févette*, *févēnnik* alakok ma már nem használatosak.

E) Szótagzáró *l* az összetett szavakban:

- az *l* nem esik ki: *kēlkāposztTM* ~ *kēlkāpusztTM* (70.), *ódTMlbordTM* ~ *oldTMlbordTM* ~ <*ódTMlcsont*> (501.), *gēncēlszekér* ~ *göncölszekér* (614.)

Adatközlőim válaszaiban a fenti példákban a szótagzáró *l* változatlanul nem esik ki. A *gēncēlszekér* és *ódTMlcsont* szavak nem bukkantak föl.

A fentebb tárgyalt jelenségek változásait a következő ábra szemlélteti:

8. ábra: A szótagzáró *l* hosszú magánhangzók után, toldalékokban, igekötőkben, szóösszetételekben

Az előbbi ábrához hasonlóan itt is jól látható azoknak az alakoknak a csökkenése, melyekben kiesett a szótagzáró *l*. Ott, ahol az *l* nem esik ki, nincs szembetűnő változás. A további típusokban kitűnik a két alakváltozatú példák növekedése.

2.2.1.2. A szótagzáró *l* a szó végén

A) Rövid magánhangzó a szótagzáró *l* előtt igékben:

- az *l* kiesik: *f^mró* (168.), *kikiríkő* ~ *kukorékó* ~ *kukorikó* (362.), *lehē* (380.), *k^{mm}rzsó* (=karmol) (381.), *ebidő* ~ (*ebidé*) (391.), *képé* (=köpül) (398.), *pörzsé* ~ *pörzsé* (438.), *p^mncsó* (485.), *p^{mr}mncsó* (876.), *repű* ~ (*repé*) (877.), *ínekő* ~ (*íneké*) (879.), *mëggyú* (912.), *mëgjavót* (898.)
- az *l* nem esik ki: *kotkodākol* (363.), *mëkkell* ~ *mëkkel* (422.), *mëggyógyul* (570.), *tërbetyül* ~ <*tërdepül*> (593.), *kideril* ~ *kiderül* (610.), *ēp^{mz}rol* (859.)
- mindkét változat jelentkezik: *morzsó* ~ *morzsol* (49.), *dëréngé* ~ *dëréngël* (=mángorol) (223.), *súró* ~ *súrol* (424.), <*fityíl*> ~ <*fütyő*> (554.), *ínekő* ~ *íneké* ~ *ínekël* (555.), *öcsē* ~ *ëcsell* (=gerebenez) (574.) *mesél* ~ <*mesé*> (878.), *emël* ~ *emel* ~ <*emē*> (880.)

Az *l* kiesése rövid magánhangzók után az igék végén gyakori jelensége a nyelvjárásnak. Az előbbi esetekben is megfigyelhettük gyakoriságát a toldalékok előtt. A példák többsége máig is az *l* nélküli változatában él, pl. *f^mró* ~ *ëlf^mró*, *k^{mm}rzsó*, *ebidő*, *pörzső* ~ *mëgpörzső*, *p^mncsó*, *p^{mr}mncsó*, *mëgj^mvó*. Az atlaszadatok közt az *l* nélkül realizálódó igék némelyike kétalakúvá vált, pl. *kukorékó* ~ *kukorékol*, *köpő* ~ *köpöl*, *repű* ~ *repül*, *ínekő* ~ *íneköl/d^{ml}ol*, *mëggyú* ~ *mëggyull^md*. Ezek közül az *l*-es változatok főként a középkorú és fiatal adatközlők válaszaiban jelentkeztek. Az illabiális *pörzsé*, *képé*, *ebidé*, *repé*, *íneké* alakok nem bukkantak föl. Azokban a szavakban, melyekben az *l* nem esik ki, érdekes, hogy a *mëggyógyul* és az *ēp^{mz}rol* igéknek csak ez az egy változatuk van a nyelvatlaszban. Jelenleg az *l* nélküli alakjuk is használatos.

Az atlaszban is két változatú igék további alakokkal bővülnek, pl. *dëréngő* ~ *dëréngöl*, *fütyő* ~ *fütyül*, *d^{ml}ó* ~ *d^{ml}ol*. Az illabiális *fityíl*, *íneké*, *ëcsell* alakváltozatok pedig kihaltak.

B) Rövid magánhangzó a szótagzáró *l* előtt névszókbán:

- az *l* kiesik: *tengő* ~ [*tëngé*] (156.), *sindő* ~ (*sindé*) (=zsindely) (202.), *jāszó* (1016.)
- az *l* nem esik ki: *hívej* ~ *hivej* (=babhüvely) (54.), *ód^{ml}* (143.), *sz^{ml}lm^{mk}mz^{ml}* (187.), *biv^{ml}* (333.), *ököl* (507.), *kuty^{mh}ml* (=békaporonty) (637.), *míhely* ~

[*mihel*] ~ <*méhel*> ~ [*mühel*] (931.), *K^mrol* (926.), *b^mndzs^m* (=kancsal) (537.), *^mbārolt* (431.)

- mindkét változat jelentkezik: *konkoly* ~ [*konkó*]~ [*konkol*] (15.), *k^mrfijó* ~ *k^mrfiol* ~ <*k^mrfijól*> (68.), *pöhe* ~ *pöhe* ~ <*pehe*> ~ <*pélhe*> ~ <*péhely*> ~ <*pehely*> (368.), *pëndé* ~ *pëndél* (443.), *rëggē* ~ *rëggel* (1064.), *^mszt^m* ~ *^msztā* (1071.)

A névszók végén rövid magánhangzó előtt az *l* ritkábban esik ki manapság Nagyhindén, mint az atlasz gyűjtésének idején. A fenti példák mindkét változata él: *tengő* ~ *tengöl*, *zsindő* ~ *zsinděj*, *jászó* ~ *jāszol*. A további szavak változásai: *biv^m* -> *biv^mj*, *K^mrol* -> *Kāroj*, *^mbārolt* -> *^mbārót*, *pëndél* -> *pöndő*. Az illabiális *tëngé*, *sindé*, *hivej*, *mihely* ~ *míhel*, *pëndé* alakok nem élnek. Az *^msztā* változat használata alapalakban visszaszorult, *l* nélkül inkább toldalék előtt él.

C) Hosszú magánhangzó a szótagzáró *l* előtt igékben:

- az *l* kiesik: *beszisz* (857.)
- az *l* nem esik ki: *muzsikāl*, *dudāl* (383.), [*sikāl*] (424.), *t^mlāl* (566.), *k^mpāl* (881.), *gyomlāl* (882.), *csúszkāl* (1157.)
- mindkét változat jelentkezik: *szëmërkā* ~ *szëmërkāl* (609.), *kijānt* ~ *kijāt* (875.)

Ezekben a példákban egységes a változás az *l*-es alakok irányába. Egyedül a *beszisz* az, melynek gyakoribb az *l* nélküli változata. További változások: *szëmërkā* -> *szitāl*, *kijāt* -> *kijānt* ~ *kijālt*.

D) Hosszú magánhangzó a szótagzáró *l* előtt névszókban:

- az *l* nem esik ki: *levél* (36.), *tāl* (249.), *k^mnāl* (255.), *k^msz^mnyél* (281.), *bāl* (590.), *bik^mnyāl* (640.), *fél* (660.), *Mihāly* ~ [*Mihāl*] ~ [*Mihāj*] (1087.)

Ha a névszók végén hosszú magánhangzó után szótagzáró *l* szerepel, akkor az nem esik ki sem a nagyhindi atlaszadatokban, sem azok mai változatában.

E) Szótagzáró *l*-re végződő igeragok:

- az *l* kiesik: *észő* ~ (*észé*) (801.), *ëtté* (803.), *ëgyé* (808.), *viszé* (810.), *tëgyé* (815.), *lőnni* ~ (*lënni*) (820.), *fürdeni* ~ (*firdeni*) (846.), *mondó* (852.), *nyiszté* ~ [*niszté*] (864.) *óv^msó* ~ *olv^msó* (869.)

Az *l*-re végződő igeragokat tartalmazó nyelvatlaszbeli példák közül az *í-ző* *lőnni*, *fürdeni* és az *ol* hangkapcsolatú *mondó*, *olvTMsó* *l* nélküli változata maradt meg manapság is. A további példák két alakban használatosak. Az illabiális *észé*, *viszé*, *lénni*, *fürdeni* alakok kihaltak.

F) Szótagzáró *l*-re végződő névszóragok:

- az *l* kiesik: *kitő* ~ (*kité*) (732.), *fāró* (1056.) *estétő* ~ *estéti* (1063.), *bírónā* (1068.), *TMsztTMlró* ~ *TMsztāró* (1072.), *TMsztTMlnā* ~ *TMsztānā* (1073.), *TMsztTMltó* ~ *TMsztātó* (1074.), *tejbő* ~ *tejbé* (1081.), *Mihāltó* (1088.), *hāzbó* (1102.), *kerbő* ~ (*kerbé*) (1109.), *Sāndoréknā* (1122.), *Feriné* (1126.)
- az *l* nem esik ki: *késvel* (258.), *kővel* ~ (*kével*) (970.), *lābvTM* (1117.)
- mindkét változat jelentkezik: *bírótó* ~ <*bírótól*> (1066.), *Sāndoréktó* ~ <*Sāndoréktól*> (1123.), *hTMmuvTM* ~ <*hTMmuvā*> (130.)

A feltüntetett szavakban levő *l*-re végződő névszóragok *l* nélküli változatai közül ma is gyakoribbak azok, melyekben *ó*, *ő* fonémák találhatók. Ezek közül gyakrabban a *-tól*, *-tő*; *-ról*, *-ről* ragokban esik ki az *l*, a *-ból*, *-ből*, továbbá a *-nál*, *nél* toldalékokban viszont kisebb arányban vannak az *l* nélküli alakok. A *-val*, *-vel* ragokban a kérdőíves vizsgálat során csak ritkán esett ki a szótagzáró *l*, a szövegfelvételek alkalmával már gyakrabban.

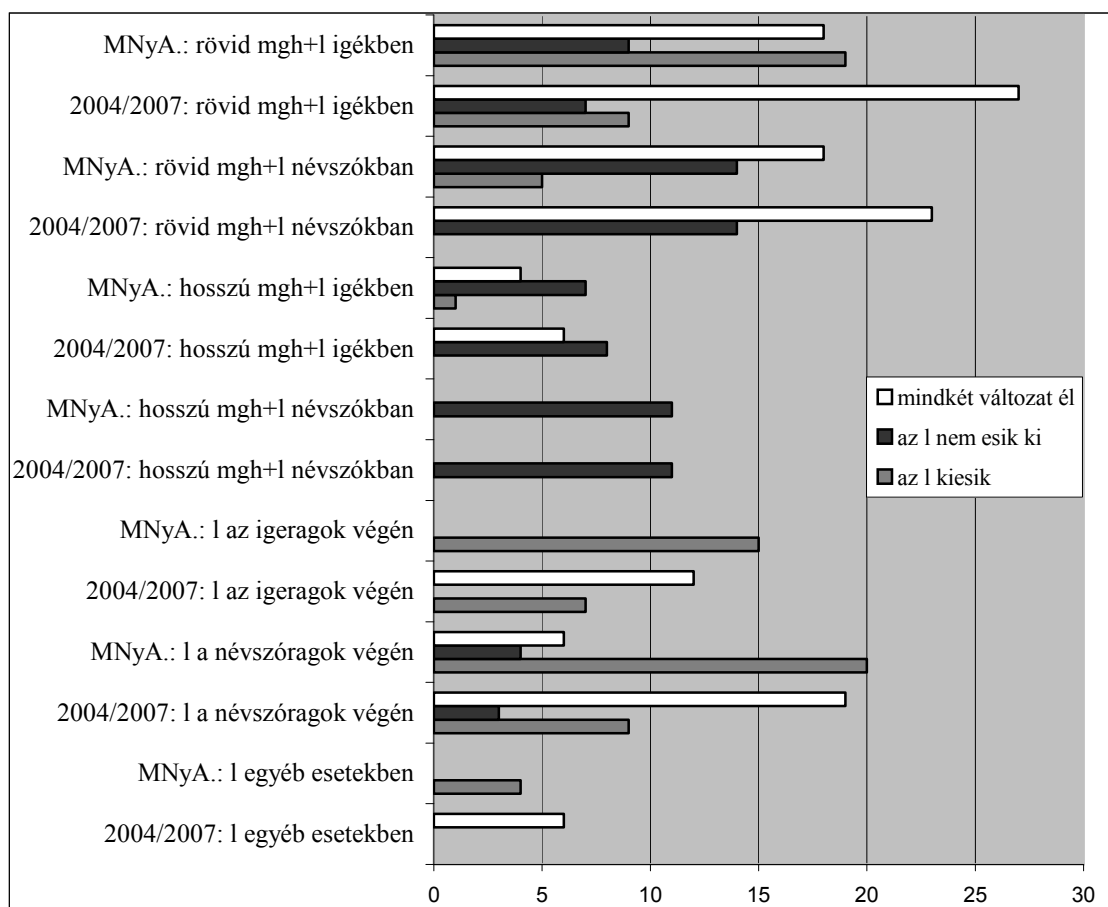
G) A szótagzáró *l* határozószókban, névutókban:

- az *l* kiesik: *kívé* (738.), *belé* (=belül) (739.), *níkű* ~ (*niké*) (766.)

A nyelvatlasz gyűjtésének idején a fenti példák alapján gyakori jelenségnek számított Nagyhinden az illabiális hanghelyettesítés. Ez a jelleg a tárgyalt szavakból is eltűnt, mai változataikban pedig a köznyelvi *kívül*, *belül*, *nélkül* és az *l* nélküli *kívű*, *belű*, *nikű*, ill. *kívő*, *belő*, *nikő*, alakok élnek.

A szótagzáró *l* szóvégi használatának összesített változásait a következő, 9. ábra szemlélteti. Az egyes értékekből jól látszik, hogy a mai adatokban a szótagzáró *l* szó végén főként rövid magánhangzó után igékben, igei toldalékokban, valamint a névszóragok egyes csoportjainak végén esik ki. A változás az eddigi típusokhoz hasonló. A mai adatokban leggyakoribb a kétféle alakváltozat együttes megjelenése,

melyek közül az *l* nélküli változatok használata inkább az idősebb generációhoz köthető.

9. ábra: A szótagzáró *l* a szó végén

2.2.1.3. A szótagzáró *l* kiesésének asszociatív hatásai

A) Magánhangzó-nyúlás

- *al*>*ā*: *hTMjnābTM* (1131.), *TMsztāró* (1072.), *TMsztāho* (1075.); *asztā* (1071.), *hamuvā* (130.)
- *el*>*ē*: *ēsōhāz* (206.), *bēsō* (703.); *nyēve* (1147.); *ētészēm* (813.), *ēmēnt* (773.), *ēp^{TMz}TMrol* (859.), *ēp^{TMz}TMrót* (860.); *lehē* (380.), *öcsē* (574.), *emē* (880.), *rēggē* (1064.)
- *il*>*í*: *szívTM* (97.)
- *ol*>*ó*: *ód^{TMl}* (143.), *kóbász* (430.), *nyóc* (675.), *kódós* (925.), *óvTMsó* (869.); *vónTM* (904.), *tónām* (902.), *gundókozik* (885.), *locsókogyik* (485.); *fTMró* (168.), *kukorékó* (362.), *kamarzsó* (381.), *pTMncsó* (485.), *pTMrTMncsó* (878.), *morzsó* (49.), *súró* (424.), *jászó* (1016.), *konkó* (15.), *kTMrTMfijó* (68.), *óvTMsó* (869.)

- *öl>ő*: *főső* (701.), *gyümölcs* (87.), *bőcső* (262.), *tőtöt* (402.), *zód* (715.), *vőgy* (947.), *kőccsön* (743.), *fővette* (900.)
- *ül>ű*: *kűső* (702.); *repű* (877.); *nikű* (766.)

A fenti példákban a szótagzáró *l* kiesése csak nyúlást idéz elő. Adatközlőim az *al* hangkapcsolatot helyettesítő polifonémikus hosszú <*ā*>-t főként a szótagzáró *l* toldalékok előtti kiesésekor használták. Gyakoribb volt az *el* helyett használt, polifonémikus <*ē*> jelenléte. Az *ol* helyett keletkező hosszú *ó* szintén nagy számban volt jelen, és főként az igékben, igei toldalékokban jelentkezett. Az *il* hangkapcsolatot helyettesíti újabban a rövid *i* is a *sziv^m* példában. Az *öl*, *ül* helyett használt *ő*, *ű* gyakorisága csökkent.

B) Magánhangzók nyíltabbá válása és nyúlása:

- *ul>ó*: *kócsot* (1128.), *měj^mvót* (898.)
- *ül>ő*: *fütyő* (554.)

Az *ul>ó* és *ül>ő* hanghelyettesítés főként az igekepzőkben él. A fenti példák közül gyakrabban használták adatközlőim a *měj^mvót*, *fütyő* szavakat. A *kócsot* helyett gyakoribb volt a *kúcsot* ~ *kulcsot* alakok választása.

C) Magánhangzók zártabbá válása és nyúlása:

- *al>ó*: *szóm^m* (188.)
- *öl>ű*: *böpörűtüik* (904.)

A szótagzáró *l* kiesésével együttjáró zárt tendenciák közül az *al>ó* a feltüntetett példában erősen visszaszorult. Az *öl>ű* hanghelyettesítés inkább *öl>ő* formában realizálódik (*böpörűtüik*>*böpörőtük*).

D) Magánhangzók labializációja és nyúlása:

- *el>ő*: *csípőnyi* (913.), *ebidő* (391.), *inekő* (555.), *tengő* (156.), *sindő* (202.), *észő* (801.)
- *él>ő*: *őfőbe* (1132.)

Az *el>ő* hanghelyettesítés jelenleg is gyakori, főként igékben és igei személyragokban. Az egyetlen, szótagzáró *l* kiesését követő labializációt képviselő *őfőbe* szót nem használták adatközlőim.

E) Magánhangzók illabializációja és nyúlása:

- *öl>é*: *gyimécs* (87.), *bécse* (262.), *tétöt* (402.), *zéd* (715.), *végy* (947.), *kéccsén* (743.)
- *el(öl)>(ő)é*: *fésé* (701.); *bëpërétik* (904.), *csípényi* (913.), *fëvëtte* (900.), *fëvënnik* (903.); *ebidé* (391), *përzsé* (438.), *ineké* (879.), *dërëngé* (223.), *tëngé* (156.), *sindé* (202.), *pëndé* (443.), *viszé* (810.), *kivé* (738.)
- *ül>é*: *këpé* (398.), *repé* (877.), *belé* (739.), *niké* (766.)
- *ül>i*: *kiső* (702.)

A nagyhindi nyelvjárást szigetként elkülönítő illabiális hangmegfelelés teljesen eltűnőben van. A fenti példák közül az *el>é* hanghelyettesítés változásai érdemelnek külön magyarázatot. A tárgyalt szavak köznyelvi változatában *el* hangkapcsolat szerepel. Nagyhinden jelenleg a vizsgált szavakban azonban gyakori az *ő*. Az illabiális *öl>é* hangmegfelelést tartalmazó szavak közül ma már egyik sem él, a csoport többi szavai közül pedig ma a *kisőt* ismerik, mely azonban megvan más nyelvjárásokban is (vö. Sándor 2004: 320).

F) Nincs nyúlás:

- *ely>e*: *pëhe* ~ *<pehe>* (368.)

Ebben az egyetlen szóban jelentkező rövid *el(ely)>e* hanghelyettesítés máig is hasonlóan realizálódik, néhány esetben *pehej* alakban.

2.2.1.4. A szótagzáró *l* változásainak összefoglalása

A vizsgált nagy számú adatból arra lehet következtetni, hogy a szótagzáró *l* markáns jelenség a nagyhindi nyelvjárásban. A kapott eredményeket összesítve, más kutatásokkal egybehangzóan (Kiss 1999, K. Fábíán 1996) mindenekelőtt azt szögezhetjük le, hogy az archaikus nyelvjáráshoz képest csökkent a szótagzáró *l* fonémák kiesésének előfordulási gyakorisága. Pontosabban az olyan szavak száma csökkent szembetűnően, melyeknek csak az *l* nélküli változata volt használatos az atlasz gyűjtésének idején. A nyelvatlasz adatainak 39,5%-a volt ilyen, jelenleg a vizsgált szavak csupán 6,2%-a maradt egyalakú, *l* nélküli változatban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szótagzáró *l* nem esik ki, hanem azt, hogy megjelenik az *l*-es változat is. A nyelvatlaszban 28,5 %-ban jelentkeztek, jelenleg 62,2%-ban jelentkeznek kétalakú

megoldások. A csak *l*-es változatok aránya kevésbé változott. Az *l* főként a szóbelseji *al* hangkapcsolatban, az összetett szavak határán, névszók végén marad meg. A legtöbbször pedig a szóvégen igeképzőként, igei személyragként és a szó belsejében *el*, *ol*, *öl* hangkapcsolatban esik ki.

A tárgyalt példák alapján szembetűnő, hogy az illabiális változatoknak nincs egyik esetben sem *l*-es alakváltozatuk (a *gyimécsnek gyimélcs* változata nem létezik). Valószínűsíthető, hogy ezekben a példákban a szótagzáró *l* kiesése először a labiális fonéma nyúlását idézte elő (mint a környékbeli nyelvjárásokban), erre hatott azután az illabiális tendencia. Az említett alakok azonban mára teljesen eltűntek.

2.2.2. Palatalizációs jelenségek

Nagyhinden a *t*, *d*, *n*, *l* palatalizációja *i* előtt viszonylag gyakori, írja Imre Samu átfogó nyelvjárási rendszerezésében (Imre 1971: 369). A palatalizáció az egész Nyitra-vidék nyelvjárásainak jellemző sajátossága. A legerősebb az északabbra fekvő települések nyelvjárásában, ahonnan déli irányban fokozatosan csökken. A legáltalánosabban elterjedt az *n* palatalizációja (Sándor 2004: 53). Atovich Ferenc 1904-es szógyűjteményében is bőven találunk példákat e jelenségre: *vetyés üdő* 'vetés ideje', *nem fizetyi ki a munkát* 'nem fizetődik ki a munka', *megházasogyik* 'megházasodik', *esszikeverkegyik* 'összekeveredik' *inyi* 'élni', *essziraknyi* 'összerakni', *nyöl* 'nő'. E példák többsége alakváltozatként ma is él Nagyhinden. Kivétel csupán a *vetyés*, melyben újabban már nem figyelhető meg a palatalizáció.

A továbbiakban az egyes mássalhangzó-fonémák palatalizációjának változásait mutatom be.

A) A *t* palatalizációja:

A MNyA. nagyhindi adataiból mára lezajlott változásnak tekinthető az *öblögetyi* 'öblögeti' (212.) alakváltozat kihalása, mely helyett ma a köznyelvi forma használatos.

A nyelvatlaszban is már számos példát találunk e jelenség változó jellegére. A következő példákban jelenleg is változásban van a *t* palatalizációja, és mindkét alakváltozat használatos: *tyűkör*, *tűkör* (224.), *tyűz*, *tűz* (1048.), *tyüzet*, *tüzet* (1049.), TM *tyűzhö*, TM *tűzhö* (1050.), *bTMtyikTM*, *bTMtTM* 'kisfejsze' (266.), *szereyti*, *szereiti* (889.), *kifizetyik*, *kifizetyik*, *kifizetik* (895.). A nyelvjárásban a depalatalizálódott *töppörtő*, *töppörte* 'töppörtyű' (432.) alakváltozatok mellett a köznyelvi változat is használatos.

B) A d palatalizációja:

Az újabb gyűjtések során már nem jelentkezett a nyelvatlaszban még kizárólagosan palatalizált alakváltozatként szereplő *disznó* címszó. Ma már nem palatalizálódnak az említett szó toldalékos alakjai sem: *gyisznó* -> *disznó* (985.), *gyisznónTM* -> *disznónTM* (986.), *gyisznTMjitok* -> *disznTMjitok* (989.), *gyisznTM* -> *disznTM*, *disznójTM* (987.), *gyisznok* -> *disznójok* (988.)

Zajlóban lévő változás tapasztalható a jelenséghez kapcsolódó legtöbb példában. A nyelvatlaszban is és a mai adatokban is mindkét alakváltozat használatos: *pünközsgyi*, *pünközsdi* (1108.), *TMlkúgyik*, *TMlkúdik* (597.), *gyinye*, *dinye* (30.), *gunTMrTMszkogyik*, *gunTMrTMszkodik*, *gunāroszkogyik* (371.), *mosTMkogyik*, *mosTMkodik* (547.), *okāgyik*, *okādik* (562.), *mēgdohosogyik*, *mēgdohosodik* (421.), *mēkpēlésznyēgyik*, *mēkpēlésznyēdik* (1095.), *gyivó*, *dijó* (101.)

A következő példákban nincs változás, ma is kizárólag a palatális ejtésű változataik használatosak: *TMggyig* (748.), *térgy* (518.), *ügyvígy* 'ügyvéd' (596.), *szurgyik* 'sut, szurdok' (239.).

C) Az n palatalizációja:

Lezajlott változásnak tekinthető a palatalizáció a *pērsēnyis* 'pattanás' (522.), címszóban, melyet ma már nem használnak, helyette *pTMttTMnās* él.

A jelenség az előbbiekhöz hasonlóan a legtöbb példában továbbra is változóban van: *nyőstíny*, *nőstíny* (353.), *szén*, *szény* (231.), *szenet*, *szenyet* (232.), *keszkenyő*, *keszkenő* (447.), *színyő*, *színő*, *színű* (725.), *nyiszté*, *niszté* (864.), *mēgnyő*, *mēgnő* (871.), *mēgnyízzük*, *mēgnízzük* (863.), *innyTM*, *innyi*, *inni* (917.), *kötnyi*, *kötni* (914.), *mēk fogom vernyi*, *mēk fogom verni* (837.), *fürönnyi*, *fürönni* (915.)

Nincs változás, továbbra is kizárólagos az *n* palatalizációja a következő példákban: *teknyő* (263.), *rokony* (1069.), *rokonyok* (1070.), *vāszony* (440.), *tehíny* (1038.)

D) Az l palatalizációja:

Az *l* palatalizációja csupán egyetlen példában jelentkezett a nyelvatlaszban *főlyhő*, *fějhé* 'felhő' (606.), mely ma *főlhő*, *főjhő* alakban használatos.

A *t*, *d*, *n* változóban lévő példáinak megoszlását a kérdőíves vizsgálat során az alábbi táblázat szemlélteti:

<i>tyűkör</i>	4/26=15,38%	<i>tűkör</i>	22/26=84,61%
<i>tyűz</i>	3/26=11,53%	<i>tűz</i>	23/26=88,46%
<i>bTMlyikTM</i>	9/26=34,61%	<i>bTMltTM</i>	17/26=65,38%
<i>szeretyi</i>	12/26=46,15%	<i>szereti</i>	14/26=53,84%
<i>kifizetyik</i>	11/26=42,30%	<i>kifizetik</i>	15/26=57,69%
<i>pünköszyi</i>	9/26=34,61%	<i>pünköszi</i>	17/26=65,38%
<i>TMkúgyik</i>	14/26=53,84%	<i>TMküdik</i>	12/26=46,15%
<i>gyinye</i>	8/26=30,76%	<i>dinye</i>	18/26=69,23%
<i>gunTMrTMszkogyik</i>	15/26=57,69%	<i>gunTMrTMszkodik</i>	11/26=42,30%
<i>mosTMkogyik</i>	9/26=34,61%	<i>mosTMkodik</i>	17/26=65,38%
<i>okāgyik</i>	17/26=65,38%	<i>okādik</i>	9/26=34,61%
<i>mēgdohosogyik</i>	11/26=42,30%	<i>mēgdohosodik</i>	15/26=57,69%
<i>mēkpēlisznyēgyik</i>	16/26=61,53%	<i>mēkpēlisznyēdik</i>	10/26=38,46%
<i>gyivó</i>	3/26=11,53%	<i>dijó</i>	23/26=88,46%
<i>nyőstiny</i>	16/26=61,53%	<i>nőstiny</i>	10/26=38,46%
<i>szény</i>	4/26=15,38%	<i>szén</i>	22/26=84,61%
<i>szenyet</i>	2/26=7,69%	<i>szenet</i>	24/26=92,30%
<i>keszkenyő</i>	12/26=46,15%	<i>keszkenő</i>	14/26=53,84%
<i>színyő</i>	5/26=19,23%	<i>színő</i>	21/26=80,76%
<i>nyíszte</i>	11/26=42,30%	<i>níszte</i>	15/26=57,69%
<i>mēgnyő</i>	17/26=65,38%	<i>mēgnő</i>	9/26=34,61%
<i>mēgnyízzük</i>	11/26=42,30%	<i>mēgnízzük</i>	15/26=57,69%
<i>innyi</i>	9/26=34,61%	<i>inni</i>	17/26=65,38%
<i>kőtnyi</i>	15/26=57,69%	<i>kőtni</i>	11/26=42,30%
<i>vernyi</i>	12/26=46,15%	<i>verni</i>	14/26=53,84%
<i>fürönnyi</i>	15/26=57,69%	<i>fürönni</i>	11/26=42,30%

17. táblázat: A palatális változatok megoszlása a kérdőíves vizsgálat során

Az adatok alapján látható, hogy a palatális változatok ma legritkábban a szó elején és végén jelentkeztek (kivételek a *nyőstiny*, mely viszonylag gyakori alakváltozat). A legtöbb palatális változat pedig az *-odik*, *-edik* *-kodik*, *-kedik* és *-ni* képzős példákban bukkant föl.

A palatális változatokat inkább idősebb adatközlőimtől hallottam. A szövegfelvételeken azonban minden csoportban gyakoribb a palatalizációs tendenciát követő alakváltozatok aránya.

2.2.3. Hasonulásos jelenségek

A mássalhangzók hasonulásának köznyelvre jellemző típusai megtalálhatók a nagyhindi nyelvjárásban is, ám emellett még néhány eltérő jelenség is megfigyelhető benne. A különbségek közül elsőként a *h* fonéma viselkedését fontos megemlíteni. A

zöngétlen *h* nem zöngétleníti az előtte álló zöngés mássalhangzót. Különösen gyakori ez a *gh*, *gyh* hangkapcsolatban. Atovich szógyűjteményében két példát találunk erre a jelenségre: *megharmatójja* 'megharmatozza', *megházasogyik* 'megházasodik'. A MNyA. nagyhindi adataiban további három példa található e tendenciára: *g^{ml}mbhāz* 'galambdúc' (305.), *mēghalt* 'meghalt' (897.), *mēghī* 'meghív' (822.). A felsorolt példákban változatlanul ma sem zöngétlenít a *h*. A mellékletben közölt nagyhindi nyelvjárási szövegekben található további példák: *mēgh^{ml}t*, *mēghijāk*, *mēghivókn^{mk}*, *kössíghō*, *vil<ghāború*, *m^{mr}dh^{tn}ātók*, *mondh^{tom}*. A nagyhindiek a szülőfalujuk nevében található *gyh* hangkapcsolat *gy*-jét is (*Nagyhind*) mindig zöngésen ejtik. A szakirodalomban e jelenséget szlovák hatással magyarázzák (vö. Imre 1971: 264, Lanstyák 1994: 105, Sándor 2000: 87).

A köznyelvtől eltérő további hasonulásos jelenségek:

A) Az *r+l* hangkapcsolat *ll* realizációja:

Atovich szógyűjteményében is találunk egy példát erre a hasonulásra: *gyolló* 'gyarló', mely ma *gy^{ml}ló* alakban él. A nyelvatlaszban található további példák ma is változatlanul használatosak Nagyhindben: *t^{ml}ló* 'tarló' (23.), *p^{ml}g* 'parlag' (24.), *s^{ml}ló* 'sarló' (287.), *sāllik* 'sárlik' (325.), *kollāt* 'korlát' (303.). A *p^{ml}lās* 'padlás' (199.) címszóban található *dl* hangkapcsolat, és a *szígyēlli* 'szégyenli' (887.) címszó *nl* hangkapcsolata is változatlanul *ll* alakban realizálódik.

B) A *d+n* hangkapcsolat *nn* (*nny*) realizációja:

Két példában figyelhető meg e jelenség: *fürōnni*, *fürōnni* 'fürödni' (915.), valamint *lēnnēk* 'bükköny, lednek' (20.). Az előbbi két példa a nyelvatlaszban még nem fordult elő. Helyette a *fürdeni*, (*firdenyi*), (*fBrdenyi*) változatokat találjuk. A második példa pedig manapság ritka, ugyanis e takarmánynövényt nem termesztik. Főként az idősek válaszaiban bukkant fel ritkán e alakváltozat, néhány középkorú adatközlő pedig ismerte a *polovnyik*, *bükköny* változatot is.

C) A *-val*, *-vel* rag *v*-jének hasonulása:

A köznyelvtől eltérően nem hasonul a *-val*, *-vel* rag *v*-je a mássalhangzóra végződő névszótövekhez. Atovich gyűjteményében is találunk e jelenségre példát: *hordozkodtunk a borval* 'borral', jelentése 'hordtuk a bort'. A nyelvatlasz három címszava alapján figyelhetjük meg e hasonulási típus változásait. Egy változatban

realizálódott a köznyelvtől eltérő hasonulás a *késvel* 'késsel' (258.) és a *lābvTM* 'lábbal' (1117.) címszavakban, valamint megjelent a szótagzáró *l* kiesését tükröző második alakváltozat a *kézvē, kézvel* 'kézzel' (1044.) címszóban. Jelenleg e példák három változatban realizálódnak. Leggyakrabban, főleg az idősebbeknél a *lābvā, kézvē, késvē* alakváltozatok fordultak elő. Ezt követik azok a változatok, melyekben nem esik ki a szótagzáró *l*: *lābvTM, kézvel, késvel*. A középkorúak és fiatalabbak válaszaiban azonban gyakoriak voltak a köznyelvi *lābbal, kézzel, késsel* változatok. Míg a kérdőíves gyűjtés során a *l*-es alakok voltak a gyakoriak, a szövegfelvételeken 83%-ban kiesett az *l*. További példák e hasonulásos jelenségre a szövegfelvételekből: *embēřkvē, gyerēkvē, kTMnālvā, lányokvā, orvosvā, nyelvekvē, őszvē, termelīsvē, szTMppTMnyvā, zTMsszomvā* 'az asszonnyal'. Egy példában maradt meg az *l*: *MTMrgitvTM*, egy következő szóban pedig a köznyelv szerint hasonult a *v*: *vonTMttTM*. Jelenleg tehát Nagyhinden a legtöbb példában nem a köznyelv szerint hasonul a *-val, -vel* rag *v*-je.

2.2.4. A mássalhangzók eltérései képzésmód, képzéshely és zöngéesség szerint

A) A képzésmód eltérése szerinti változatok

A *j* hang képzésmódja néhány mássalhangzó-kapcsolatban a köznyelvtől eltérő. Az *r+j* hangkapcsolat *rny* ejtése a Dunántúlon és néhány morfémában az Alföldön is elterjedt (Fodor 2001: 339). Nagyhinden e jelenség szórványos, csupán három címszóban figyelhető meg: *sTMrnyú* (85.), *vTMrnyú* (624.), *bornyú* (992.), valamint ez utóbbi lexéma toldalékos alakjaiban: *bornyTMzik* (338.), *bornyTMss* (997.), *bornyújTM* (995., 996). E példák többsége a nyelvatlaszban is már alakváltozatként szerepelt a köznyelvi változat mellett. Jelenleg főként néhány idősebb adatközlő válaszaiban realizálódott a *j* hang efféle képzése. Az adatközlők többsége a köznyelvi változatot használja.

A *j* és *gy* független megfelelése egy példában szerepel *gyüvök* 'jövök' (780.), ám e morfémában ez a hangmegfelelés az adatközlők döntő többségénél felbukkant.

Az affrikáta: spiráns megfelelés szintén szórványos. Az ide tartozó példák a következők: *őszibTMrTMszk* (96.), *cēllēr* (66.), *nyújtóckogyik* (546.), *cubli* 'zabla' (170.). A feltüntetett példák közül a *cubli* ritka, csupán két adatközlőmtől hallottam, a többi morféma változatként gyakran szerepelt.

A likvidák és nazálisok felcserélése tekintetében szintén csupán egy-két példát lehet említeni: *sēhun* 'sehol' (749.), *kijānt* 'kiált' (875.), *vōfīny* 'vőfély' (550.). E morfémaokban szereplő másalhangzó-megfelelések ma is használatosak Nagyhinden.

További, szórványos hangmegfelelések: *lív* 'lék' (602.), *mosofog* 'mosolyog' (550.), melyekkel az újabb gyűjtések során nem találkoztam, ill a *csehebugār* 'cserebogár' (646.), *lúccsāg* 'rútság, genny' (527.), melyek alakváltozatként ma is élnek.

B) A képzéshely eltérése szerinti változatok

A dentális fonémák posztalveoláris képzése jelentkezik a *sēcskTM* 'szecska' (952.), *csērēsnye* 'cseresznye' (95.), *csizsmTM* 'csizma' (449.), *muzikTM* 'muzsika, bál' (590.) *TMgTMcs* 'akác' (116.) címszavakban, melyek mindegyike ma is gyakori, csupán a *muzikTM* ritkán használt, csupán három adatközlőm használta. Atovich e jelenségre közölt példája (*zsecskó* 'zacskó') ma is él.

A bilabiális fonémák veláris ejtése realizálódik a *csíg* 'csüd' (323.), *súgār* 'sudár' (291.), *ropkTM* 'rokka' (577.) morfémaokban. A példák közül csupán a *ropkTM* használatos ma Nagyhinden, a többi kihalt.

Az újabb gyűjtések során nem bukkant föl a független depalatalizáció egyetlen példája *gōrōnd* 'göröngy' (137.). Jelenleg e címszó *hTMnt* alakban fordult elő a leggyakrabban.

A hiátustöltő másalhangzók a köznyelvtől képzéshelyükben különböznek a következő morfémaokban: *fūhet* 'füvet' (82.), *fuhTMr* 'fuvar' (930.), *gyűjök* 'jövök' (780.). E példák közül a *fuhTMr* kihalt, a *fūhet* ritkán használt, a *gyűjök* pedig manapság is gyakori alakváltozat Nagyhinden.

C) A zöngéesség szerinti eltérés:

E tendencia főként a *g*, *k* fonémákat érinti néhány példában. A zöngétlen *k* helyett zöngés *g* hang ejtése figyelhető meg a következő példákban: *TMgTMcs* 'akác' (116.), *bicsTMg* 'fanyelű bicska' (259.), *pTMlāng* 'palánk, deszkakerítés' (297.), *teleg* 'telek, az ostoré' (290.). A zöngés *g* hang zöngétlen *k* fonémában realizálódik az következőkben: *kācsēr* 'gácsér' (373.), *bādok* 'bádóg' (254.).

A zöngéesség eltérő realizációja található még a *sTMmli* 'zsámoly' (209.) címszóban. A zöngéesség szerinti eltérés példái közül ma Nagyhinden csupán a *teleg* nem él, a többi alakváltozat gyakori.

2.2.5. Mássalhangzónyúlás és -rövidülés

A) Intervokális mássalhangzónyúlás

Nincs változás, és továbbra is megnyúlik az *l*, *gy*, *s* mássalhangzó a szó belsejében magánhangzóközi helyzetben az alábbi címszavakban: *üllep* (456.), *lösszék* (788.), *kTMkTMsüllő* (198.), *vetillő* 'vetelő' (582.), *szājTM szille* 'ajak' (497.), *ëggyenkint* (662.), *lTMgzissTMk* 'násznép' (473.). A további címszavak által a jelenség lassú változását követhetjük figyelemmel. A következő példákban is gyakran jelentkezett a fonémák nyúlása, ám mellettük megjelentek a rövid mássalhangzó-fonémát tartalmazó változatok is: *szöllő~szölő* (102.) *lösszék~lösszék* (788.). *ijjen~ijen* (734.), *sullTMncTM~súlTMncTM* 'krumplinúdli' (412.). Az alábbi alakváltozatok pedig kihaltak, nem bukkanak fel az újabb gyűjtések alkalmával: *koccsTM* 'bajusza, a szőlőé' (103.), *szállTM* 'szalakender' (575.), *véllegíny* 'völegény' (470.).

B) Mássalhangzónyúlás a szóvégen:

Nincs változás, ma is megnyúlik a mássalhangzó a következő névszótövek, ill. névszóragok végén: *ëggy* (661.), *hétënn* (1024.), *kíssz* (719.), *székérënn* (1042.), *székënn* (1103.), *tyúksegg* 'szemölcs' (523.), *zidënn* 'idén' (741.). Változás tapasztalható azonban az *ithonn* 'otthon' (737.), *köless* (22.), *zsupp* 'zsúp' (189.) címszavakban, melyek szóvégi mássalhangzóját adatközlőim nem nyújtották.

C) Mássalhangzónyúlás s képzős melléknevekben:

E jelenség külön csoportban való tárgyalását az indokolta, hogy több lexémát érint, és az előbbi két csoporttal ellentétben jobban kirajzolódik benne a változás. A nyelvatlaszban a következő címszavak nagyhindi adataiban kizárólag hosszú *s* található: *igënyëss* (708.), *okoss* (706.), *mTMgoss* (709.), *szomnyTMss* (720.), *tetvess* (980.), *bornyTMss* (997.), *hetyiss* (1023.), *sāross* (1028.), *vizess* (1052.), *fazikTMss* (584.), *hovTMss* (973.), *idëss* (694.), *mízess* (1099.). Félhosszú fonémavariánst tartalmazó alakváltozat is megjelent a következő címszavakban: *rTMposs*, *rTMpo Ÿ* 'himlőhelyes' (532.), *ectëss*, *ectë Ÿ* 'ecetes' (697.), *fihess*, *fije Ÿ* 'füves' (83.). A következőkben pedig nem jelentkezett a tárgyalt tendencia: *hívës* 'hüvös' (693.), *pélisznýës* 'penészes' (1094.), *viselés*, *visellős*, *māsállTMpotos*, *állTMpotos* 'állapotos' (484.). A többféle realizáció és az átmeneti fonémavariánst tartalmazó alakváltozatok megléte is azt bizonyítja, hogy e tendencia

változóban volt már a nyelvatlasz gyűjtésének idején is. Jelenleg is változás tapasztalható, megjelennek a szóvégi rövid *s*-t tartalmazó alakváltozatok. Használatuk azonban továbbra is ritka, főként a kérdőíves gyűjtés során bukkantak föl. A természetes nyelvhasználatban a nagyhindiek nem kerülnek e hosszúmásslhangzós jelenséget.

D) Másslhangzó-rövidülés

Az újabb gyűjtések során is rövidülést tapasztaltam a következő címszavak belsejében: *^mr^m* 'arra' (746.), *gyinye*, *dinye* 'dinnye' (30.), *mőre*, *mére* 'merre' (747.), *vir^msztó* (1158.); az alábbi lexémák végén: *kisúj* (513.), *középsőúj* (511.), *mut^mtóúj* (510.); ill. a következő szóösszetételek határán: *pirítokényér* (403.), *tőtökāposzt^m* (402.). Nem rövidült újabban a hosszú *tt*, *tty* a következő lexémákban: *fērgettyű* (152.) *pörkőtt* (400.).

2.2.6. Egyéb másslhangzós jelenségek

A) A hangátvetés

Továbbra is élő példákat találunk a hangátvetés jelenségére a következő címszavakban: *döböny* 'zsirosbödön' (248.), *göbre*, *gēbre*, *gēbrike* 'bögre' (251.), *k^mm^mrzsó* 'karmol' (381.). Újabb gyűjtések során már nem bukkantak föl a jelenség nyelvatlaszban még élő következő példái: *pēl'he* 'pehely' (368.), *üdvígy*, *idvígy* 'ügyvéd' (596.), *fēr'hic*, *fēr'héc* 'felhérc' (151.).

B) Másslhangzóhiány és másslhangzótöbblet

Az ide tartozó típusok közül (vö: Fodor 2001: 340) a hangkivetés néhány példában a köznyelvben is ismert, amikor többtagú másslhangzó-kapcsolatban a közbülső fonéma kiesik. A nyelvatlaszban található egyetlen példa erre a jelenségre – *pünköskor* (1107.) – ma is él Nagyhinden.

A szókezdő másslhangzó eltűnésére egyetlen példát találunk a mai adatokban: *érce* 'jérce' (361.), mely alakváltozat a nyelvatlaszban nem jelentkezett. A nyelvatlaszban a szó elejéről hiányzó fonéma pedig az újabb gyűjtéskor már megjelent a következő lexémában: *p^mt^m* (*sp^mt^m* 'csimasz' 651.).

Szó belsejében a nyelvatlaszban és ma is a *szivTMnó* 'szénvonó' (242.) lexémában és a *hív* címszó toldalékos alakjaiban jelentkezett a mássalhangzó kivetése: *hínTMk* 'hívnak' (823.), *hísz* 'hívsz' (821.), *hítTMd* 'hívtad' (824.).

Abszolút szóvégen a *té* 'tej' (1079.) címszóban esett ki a *j* fonéma. Az újabb gyűjtésekkor azonban nem talákoztam ezzel az alakváltozattal. A szóvégi hangkivetés leginkább ragmorfémákban jelenkezik. Az *-ért* ragmorféma mássalhangzó-kapcsolata a nyelvatlaszban vizsgált példákban és a mai adatokban is eltűnik: *fājé* 'fáért' (1055.), *pízé* 'pénzért' (1129.); hasonlóan a *-hoz, -hez, -höz* rag *z*-je az alábbi adatokban: *bíróho* (1067.), *Erzsiékhē* (1125.), *Fērihē* (1127.), *székhē* (1104.) ma is kiesik.

Mássalhangzótöbblet jelentkezik ma is a következő morfémákban: *TMrTMsz* 'arasz' (957.), *nyív* 'nyú, kukac' (56.), *gTMjz* 'gaz' (78.), *cvikjTM*, *cviklTM* 'cékla' (56.), *tíktékēt* 'titeket' (727.), *vijTMszk* 'viasz' (388.). Az alábbi címszavak példái e jelenségre pedig ma már nem élnek: *fűj* 'fű' (81.), *csív*, *csűv* 'kályhacsó' (235.).

C) A mássalhangzó-torlódás feloldása

A kérdőíves gyűjtéssel vizsgált jelenségek közül a nyelvatlaszban és manapság is a szlovák eredetű *dorozsbTM* (szlov. *družba*) 'vőfély' (960.) címszóban figyelhető meg a mássalhangzó-torlódás feloldása

D) Vokalizálódás

Magánhangoz használata figyelhető meg mássalhangzó helyett egyetlen címszóban *enye* 'enyv, mézga' (100.). A tárgyalt alakváltozat az újabb gyűjtések során nem jelentkezett, helyette a köznyelvi változatot használták adatközlőim.

E) A hiátus megszüntetése

A magánhangzók torlódását feloldó hiátustöltő *j* a köznyelvhez hasonlóan relizálódott a következő példákban: *TMpjājé* (1141.), *fājé* (1055.), *fājig* (1057.), *fijTMddzik* (379.), *hijābTM* (744.), *kijānt* (875.), *lovTMjim* (964.), *lovTMjink* (965.), *mējēink* (729.), *míheji* (1116.), *mijótTM* (753.), *mTMdTMrTMjim* (1034.), *öccsijé* (1153.), *ökrejik* (1004.), *ökrejink* (1002.), *ökrejiték* (1003.), *pijócTM* (638.), *vijTMszk* (388.). A köznyelvtől eltérően pedig egy példában, főleg idősebb adatközlőim válaszaiban jelentkezett hiátustöltő *v*: *gyivó* 'dijó' (101.).

2.3. A mássalhangzók realizációi

A mássalhangzók időtartamának köznyelvtől eltérő fonémarealizációi jelentkeztek a következő címszavakban: ultrarövid ^{l j h t}: ^{mz} ^{mst} ^mró 'az asztról' (1072.), ^mghí 'meghív' (822.), ^{plé} 'tepsi' (253.) ^{prēzburs} 'disznósajt' (434.), valamint félhosszú *U, [, g, n*: ^{borjú} ^U 'borja' (995.), ^t ^m ^r ^U 'taréja' (1145.), ^{csi} 'metélt tészta' (410.), ^{búg} 'dorombol' (383.) ^{tyúkseg} 'szemölcs' (523.), ^{idén} 'idén' (741.), ^{ithón} 'itthon' (737.), ^{kőccsön} 'kölcsön' (743.), ^{mēkke} 'megkel' (422.); a legtöbb példa pedig a már említett *Ÿ* használatában jelentkezett: ^{ectē} *Ÿ* 'ecetes' (697.), ^{ēgrē} *Ÿ* 'fürt, a szőlőé; éretlen' (106.), ^{hókā} *Ÿ* 'hóka' (320.), ^{ki?} *Ÿ*uk 'kiszedjük' (311.), ^{kōve} *Ÿ* 'köves' (971.), ^{lúdbőrō} *Ÿ* 'libabőrös' (529.), ^{móku} *Ÿ* 'mókus' (621.), ^{nyergē} *Ÿ* 'bal oldali ökör' (331.), ^r ^mgy ^F *Ÿ* 'szeplős' (535.), ^r ^mpo *Ÿ* 'himlőhelyes' (532.), ^{rud} *Ÿ* 'jobb oldali ökör' (332.), ^{szófirgē} *Ÿ* 'szuvas' (975.). A feltüntetett variánsokat tartalmazó példák a kérdőíves gyűjtés során nem jelentkeztek. A mássalhangzók időtartamának egyhébb módosulásait jelölő fonémavariánsok pedig a nyelvjárási szövegekben gyakran felbukkantak.

A mássalhangzók képzésmódjának, képzéshelyének és zöngességének enyhe eltéréseit tükröző variánsok közül pedig a következők jelentkeztek: zöngétlen médiák: ^{kōnnye} *BB* 'könnyebb' (687.), ^g ^m ^l ^m *Phāz* 'galambdúc' (305.), ^b ^m *romfī* 'baromfi' (357.), ^{fīrh} ^m *nG* 'függöny' (212.), ^p ^m *D* 'pad' (211.); valamint a bilabiális zöngés spiráns: ^{hoβ} ^m *ss* 'havas' (973.). A feltüntetett variánsok a kérdőíves gyűjtés során nem jelenkeztek.

A MNyA. nagyhindi adataiban még nem bukkant fel a *ch* (*χ*) fonetikai variáns, melyet azonban adatközlőim az újabb gyűjtések során gyakran használtak. Főként a nyelvjárási szövegekből tüntethetünk föl példákat e fonetkiai variáns használatára: ^{mēχ} ^m *nizátor* 'gépész' ^{zótēχ} *nik* 'zootechnikus' ^{tēχ} ^{nicsk} ^m 'technikus' ^{mēχ} ^m *niz* < *ció*, 'gépészet' ^χ ^{rīpk} ^m 'náthaláz' ^p ^m *roχi* ^m 'parókia'. A *ch* (*χ*) fonetikai variánst a nagyhindiek más szlovákiai (és Nyitra-környéki) magyarokhoz hasonlóan (vö: Lanstyák 1998: 58, Sándor 2000: 89) azokban a szavakban is ejtik, ahol a magyarországi beszélők *h*-t használnak.

2.4. Összefoglaló megjegyzések a mássalhangzó-jelenségek változásairól

A mássalhangzó fonémák közül az *ly* történeti változásai a legnagyobb mértékűek. A nyelvatlaszban még számos példában jelentkező *ly* ma Nagyhinden nem használatos. A legtöbb példában a köznyelvhez hasonlóan *ly* helyett a *j* használata a leggyakoribb, szórványosan *l*-ezés is előfordul.

A nagyhindi nyelvjárás mássalhangzóinak gyakoriságát befolyásolja a szótagzáró *l* kiesése, a palatalizációs és a hasonulásos jelenségek. Az archaikus nyelvjáráshoz képest csökken a szótagzáró *l* fonémák kiesésének előfordulási gyakorisága. Csökkent az olyan lexémák száma, melyeknek csak az *l* nélküli változata volt használatos az atlasz gyűjtésének idején. A nyelvatlasz adatainak 39,5%-a volt ilyen, jelenleg a vizsgált címszavak csupán 6,2%-a maradt egyalakú, *l* nélküli változatban. A szótagzáró *l* továbbra is kiesik, ám gyakrabban jelennek meg az *l*-es változatok is. Az *l* főként a szóbeljei *al* hangkapcsolatban, az összetett szavak határán, névszók végén marad meg. A legtöbbször pedig a szóvégen igeképzőként, igei személyragként és a szó belsejében *el*, *ol*, *öl* hangkapcsolatban esik ki.

A palatalizációs tendencia eredményezi a *gy*, *ty*, *ny* fonémák gyakoriságát. E jelenség ma is meghatározó, ám változásai is tapasztalhatók. Az atlaszadatokhoz képest ma legritkábban a szó elején és végén jelentkezik a palatalizáció. A legtöbb palatális változat az *-odik*, *-edik* *-kodik*, *-kedik* és *-ni* képzős példákban bukkant föl. A palatális változatokat a kérdőíves gyűjtéskor leginkább az idősebb adatközlők használják. A szövegfelvételeken azonban minden csoportban gyakoribb a palatalizációs tendenciát követő alakváltozatok aránya.

A *h* nem zöngétleníti az előtte álló mássalhangzót, ezzel a hasonulásos jelenségek egyik általános érvényű tendenciáját adja. A hasonulásos jelenségek közül a legtöbb példát a *-val*, *-vel* rag *v*-jének köznyelvvél ellentétes hasonulása adja. E jelenség ma is gyakori, emellett a változékonysága is tapasztalható.

A fonémavariánsok közül a χ használata a *ch*-t tartalmazó idegen szavakban általános.

B) A nagyhindi nyelvjárás alaktani jelenségei

A nagyhindi nyelvjárás alaktani jelenségeit a Magyar dialektológiában alkalmazott rendszerező elvek alapján ismertetem (vö. Hegedűs 2001: 351–361). A fejezet célja, hogy a köznyelvtől eltérő nyelvjárási morfémák (szótövek, képzők, jelek, ragok) változásait és használatát bemutassa. A rendszerezés szempontjai a morfémáknak köznyelvvvel szembeni állománybeli, gyakorisági és realizációs különbségeiből adódnak. A fejezetben bővebben ismertetem a nyelvjárási alaktan egyes részterületeinek, beleértve az ige- és névszótövek, az ige- és névszóképzők, valamint az ige- és névszóragozás kérdéseit. Néhány alaktani jelenség nagyhindi realizációjával kapcsolatos észrevételeimet összevetem a Nyitra-vidéken végzett kutatások (Sándor 2000, 2004) idevágó megállapításaival.

1. A szótövek

A szótövek (főként a névszótövek) állománya a köznyelvvvel szemben sajátos többletet mutatott a nagyhindi nyelvjárás erős illabialitásának köszönhetően. Az előző fejezetben ismertetett hangtani változásvizsgálat eredményeit ismerve azonban feltételezhetjük, hogy az illabiális tendencia erős visszaszorulásának következtében a szótövek állománybeli különbségei is megszűntek. A szótövek tárgyalásakor így főként a gyakorisági és realizációs különbségeket van lehetőségünk bővebben részletezni.

1.1. A névszótövek

A) Állománybeli különbségek:

„Az *eke* : *ekét* tőtípus analógiás hatására az illabiális *séprét*, *lepedét* szabályos toldalékos formákból *sépre*, *lepede* típusú formák jöttek létre a nagyhindi nyelvjárásban” – írja nyelvjárási rendszerezésében Imre Samu (1971: 369). A példaként szemléltetett *sépre*, *lepede*, ill. *teknye* típusú tövvariánsok állománya azonban a mai nyelvhasználatból (az erős illabialitással együtt) teljesen kiveszett.

B) Gyakorisági különbségek:

A köznyelvi egyalakú **magánhangzós végű** névszótövek közül a *csípő* és a *disznó* a többalakú, **véghangzóhiányos változatú névszótövek** közé tartozik a

nagyhindi nyelvjárásban. A nyelvatlasz adatai közt szereplő *csíp* 'csípő' (515.), *csípe* 'csípője' (516.), *diszna* 'disznója' (987.), *disznok* 'disznójuk' (988.) példák azonban a mai nyelvhasználatban csak igen ritkán bukkannak föl. A kérdőíves gyűjtés során mindegyik adatközlőm egyalakú igetőként használta az említett címszavakat. A szövegfelvételeken egy-egy idősebb adatközlő még használta a nyelvjárási változatokat. A tárgyalt tőtípus e két példáját tehát a kihalás fenyegeti.

A **mássalhangzós végű többelseji időtartamot váltakoztató névszótövek** közé tartozó *ajak* morféma a nagyhindi nyelvjárásban a köznyelvvvel ellentétben egyalakú tőként viselkedik: ^mj^mk^m 'ajka, toka' (1160.). E tőváltozat használata azonban a nyelvatlaszban is és az újabb gyűjtések során is a köznyelvi tővel együtt váltakozó.

A **hangszínt és időtartamot váltakoztató névszótövek** gyakoriságát is gyarapította a nagyhindi nyelvjárásban a fentebb már említett *disznó* lexéma. A *diszn^mitok* 'disznóitok' (989.) változat azonban a mai nyelvhasználatban már nem jelenkezik. Az *erdő* morféma viszont a nyelvjárásban nem tartozik ebbe a típusba, ugyanis a nyelvatlaszban is és a mai nyelvhasználatban is egyalakú igetőként viselkedik: *erdője* 'erdeje' (991.).

A mássalhangzós végű egyalakú *toll* névszótő a **magánhangzós végű egyalakú névszótöveket** gyarapítja a nagyhindi nyelvjárásban. A *tollú* 'toll' (1096.) az adatközlők többségének nyelvhasználatában magánhangzós végű névszótőként szerepel.

C) Realizációs különbségek:

A **v-s változatú névszótövek** a nyelvjárásokban nagyobb változatosságot mutatnak, mint a köznyelvben (Hegedűs 2001: 353). A nagyhindi nyelvjárásban a v-s változatú névszók közül alapalakban *j*, toldalék előtt pedig *h* végű tőként realizálódik a *fű* címszó: *fűj* 'fű' (81.), *fűhess* 'füves' (83.). E példák közül ma a *j*-s végű tőváltozat nem él.

A szótagzáró *l* kiesése sajátos realizációjú tőváltozatot eredményez az *éfékor* 'éjfélkor' (1132.), *h^mjⁿāb^m* 'hajnalban' (1131.), *k^mr^fijó* 'karfiol' (68.) címszavakban. Atovich 1904-es nagyhindi szógyűjteményében is szerepel egy példa a tárgyalt sajátos realizációjú névszótövekre: *díbe* 'délben'. A feltüntetett példák közül ma csupán a *karfijó* tőváltozat nem él. A további morfémák minden adatközlői csoportban a nyelvhasználat aktív elemei.

1.2. Az igetők

A) Állománybeli különbségek:

A köznyelvi egyalakú igetők közül az *ad*, *ver*, *huny* a nagyhindi nyelvjárásban a többalakú igetőkhez, az ún. **töbelseji időtartamot váltakoztató tőtípushoz** tartozik (vö. Hegedűs 2001: 353). E tőtípus példáinak történeti változásai kapcsán megállapítható, hogy a nyelvatlaszban kizárólagos változatként szereplő *ād* 'ad' (830.) tőváltozat a mai adatokban már a köznyelvi változattal együtt jelentkezett. E példa tehát változóban van. A *mëgvér* 'megver' (835.) a nyelvatlaszban is csupán alakváltozatként jelentkezett, az újabb gyűjtésekkor viszont már nem bukkant föl, a példaként felhozott igető tehát ma már az egyalakú igetőkhez tartozik, esetében lezajlott a történeti változás. A *huny* 'behunyja' (1159.) egyalakú igetőként jelenkezett a nyelvatlaszban, az újabb gyűjtésekkor pedig megjelent a *bëhünny*[™] tőváltozat is. E jelenség azonban csak egyetlen példában jelentkezett, így nem beszélhetünk az egyalakú igetők bizonyos részének többalakúvá válásának valamiféle gyakoriságáról.

B) Gyakorisági különbségek:

A **hangzóhiányos változatú igetők** típusát gyarapítja a köznyelvtől eltérően a *fürdöttem* 'fürödtem' (845.), *fürdeni* 'fürödnél' (846.), *fürdeni* 'fürödni' (915.) morféma. Az újabb gyűjtéskor megjelent a *fürönnyi* tőváltozat is, mely e tőtípus változására hívja föl a figyelmet. A nagyhindi nyelvjárásban valamivel gyakoribb a köznyelvi hangzóhiányos tőváltozatú igetők nem hangzóhiányos használata: *™luszik* 'alszik' (790.), *™luszok* 'alszom' (789.), *mëgőröli* 'megörli' (420.). Az *aluszik* igének már a nyelvatlaszban is megjelent a köznyelvi változata, és a mai adatokban is változó a kétféle tőtípus használata. A nyelvjárásias változatot az idősebb generáció használja gyakrabban. A *mëgőröli* kizárólagos változat a mai adatokban is, e példa esetében nem beszélhetünk a köznyelvi változat terjedéséről.

C) Realizációs különbségek:

A **v-s változatú igetők** a köznyelvben is sokféleképpen realizálódnak. A nagyhindi nyelvjárásban a *jön* és *hív* igék egyes szám harmadik személyben *j* végződéssel bővülnek: *mëghij* 'meghív' (822.), *gyüjök* 'jövök' (780.). Az első példa a nyelvatlasz gyűjtésének idején már változóban volt, ugyanis akkor a *j* ultrarövid ejtésű fonémavariánsát használták. Az újabb gyűjtésekkor kizárólag a *j* és *v* nélküli tőváltozat

(*mēghi*) jelentkezett. Gyakran hasonlóan, *v* nélkül realizálódik a *hív* igető is: *hísz* 'hívsz' (821.), *hín^{mk}* 'hívna' (823.), *hít^{md}* 'hívtad' (824.).

A köznyelvi **csupán *v-s* változatú igetők** közül a *nő* igének a nagyhindi nyelvjárásban van *l*-lel bővült változata is (*nyől*), melyet Atovich is feltüntetett szógyűjteményében. A nyelvatlaszban nem szerepelt az *l*-es változat – *megnyő*, *megnyé* (871.) – jelenleg pedig inkább az idősebb adatközlők használják a köznyelvtől eltérő tővariánst.

Az köznyelvi hét ***sz-es* és *v-s* változatú igető** közül ötnek a létezik *-d-s* töve is a határozói igenév képzője előtt. Három ige köznyelvi és nyelvjárási realizációja váltakozva jelenik meg a nyelvhasználatban: *tédve~tíve*, *védve~víve*, *vidve~víve*. Az *eszik*, *iszik* ige csak *-d-s* változatban: *ədve*, *idvtm*. A befejezett melléknévi igenév képzője nem a köznyelv szerinti *ve-* tőhöz, hanem a sajátos realizációjú *vév-* (*vív-*) tőhöz kapcsolódik a *vesz* ige esetében: *vívett* '(meg)vett, pl. ruha'.

A legtöbb példát érintő realizációs különbség az *l* végű ige sajátos viselkedésével szemléltethető. A köznyelvi *-ol*, *-el*, *-ul*, *-ül* végű ige *l*-je Nagyhindin is – mint a magyar nyelvjárások zömében – eltűnik, megnyújtva (és zártabbá vagy nyíltabbá téve) az előtte álló magánhangzót, pl. *dorombó* 'dorombol' (383.), *emē*, *ömē* 'emel' (880.), *ēp^{tz} rót* 'elpazarolt' (860.), *f^{tró}* 'farol' (168.), *fütüü* 'fütyül' (554.), *köpő* 'köpül' (398.), *k^{mm} rzsó*, *k^{rm} rzsó* 'karmol' (381.), *mēg'gyú* 'meggyullad' (912.), *morzsó* 'morzsol, kukoricát' (49.), *pörzső* 'pörzsöl' (438.), *p^{hcsó}* 'lubickol' (485.), *súró* 'súrol' (424.), *térbetyő* 'térdel' (593.). A jelenségre Atovichnál is találunk példát *árónak* 'árulnak'. Az *l* kiesése az *-él* végű igetők sajátos realizációját is érinti, pl. *beszisz* 'beszél' (857.) *heri* 'cicerél' (364.). E tővariánsok ma a spontán beszédben igen elterjedtek, a kérdőíves gyűjtés során azonban megjelentek az *l*-es változatok is. Az *l* kiesésével ellentétes realizációjú tövek is felbukkannak. Ezekben megnyúlik a tövégi *l*, pl. *herill*, *üll*. Ez utóbbi lexémában a hosszú *ll*-es tőrealizáció használata gyakran jelentkezett. Atovich száz évvel ezelőtti szógyűjteményében is említi ezt a lexémát: *bel' üllök* 'beleülök'.

2. Szóképzési jelenségek

Mind a névszóképzők, mind az igeképzők területén a magyar nyelvjárásokban a köznyelvhez képest különbségek mutatkoznak (Hegedűs 2001: 354). A nagyhindi nyelvjárás képzőinek állománya a szótövekhez hasonlóan kevés különbséget mutat a

köznyelvvvel szemben. A legtöbb képző megegyezik a köznyelvvvel, csupán néhány sajátos többletet fedezhetünk fel. A képzők tárgyalásakor is tehát főként a gyakorisági és realizációs különbségek bemutatására kerül a hangsúly.

2.1. A névszóképzők

A) Állománybeli különbségek:

A denominális nomenképzők köznyelvvvel szembeni többleteként jelentkező sajátos **-tal/-tel fosztóképző** (*sajtal* 'sótalan'), melyet a Nyitra-vidéken több helyről adatolunk, (vö. Sándor 2004: 317) Nagyhinden nem használatos. A jelenség izoglosszája közvetlenül Nagyhind mellett húzódik. A fosztóképző Nagyhinden megegyezik a köznyelvvvel, csupán a tövéghangzó realizációja tér attól el: *sótTMTMh* 'sótlan' (698.), *színetlen* 'színtelen, sápadt' (533.).

A denominális nomenképzők között többletként a nyelvatlaszban felbukkanó **-k melléknévképzőt** lehetne még említeni: *uzsērāk, uzsorāk* 'uzsorás, fősvény' (531.). A szlovák eredetű képző a nagyatlasz nagyhindi adatai között csupán ebben az egy példában fordult elő. A képző nem produktív, és jelenleg az említett példa nem él Nagyhinden, helyette a *zsugori, uzsori* használatos.

A nagyhindi nyelvjárás és a köznyelv deverbális nomenképzői között nincs állománybeli eltérés.

B) Gyakorisági különbségek:

A Magyar dialektológia is megemlíti, hogy a köznyelvben is meglévő **-ka/-ke, -cska/-cske kicsinyítő képzők** a palóc nyelvjárásokban igen kedveltek (Hegedűs 2001: 354). Ezt a megállapítást a nagyhindi adatokkal is alátámaszthatjuk. Az atlaszadatok közt szereplő *mēnyétke* 'menyét' (620.), *székēcske* 'kisszék' (210.) példák ma is gyakoriak. A nyelvjárasi szövegfelvételeken ezek mellett további főnevekben és melléknevekben is megfigyelhetjük a kicsinyítő képzők gyakoribb használatát: *kípecske, pTMdocskTM, urTMcskTM; kicsiņke, nTMgyocskTM, szípecske*, stb.

C) Realizációs különbségek:

A denominális nomenképzők közül az **-ó, -kó kicsinyítőképzők** magánhangzói a köznyelvi változattal szemben megrövidülnek: *Miso* 'Mihály' (1087.), *Gyuro, Matyo*,

ill. *Misko* 'Mihály' (1087.), *Gyurko*, *Matyko*, stb. E jelenség kontaktushatás eredménye, és a mai nyelvhasználatban általános.

Az **-s melléknévképző**nek nyelvjárási *-ss* és köznyelvi *-s* alakja is használatos Nagyhinden: *vizess* 'vizes' (1052.), *pēlīsnyēs* 'penészes' (1094.). Az *-s* melléknévképző változásairól a hangtani részben, a mássalhangzónyúlás és -rövidülés (2.2.5. fejezet), ill. a mássalhangzók realizációi (2.3. fejezet) c. fejezetekben olvashatunk.

Az **-ú, -ű melléknévképző** nyíltabb *-ó, -ő* alakban realizálódik: *tompTMoró* 'pisze' (538.), ill. *jóíző* 'jóízű'. A nyílt *-ó, -ő* használatáról szintén a hangtani részben a zárt és nyílt tendencia fejezetében olvashatunk (1.2.2. fejezet).

Az igenevek képzői közül a **főnévi igenév -ni képzőjének** *-nyi, -nya* alakja is létezik: *hínyTM* 'hívni' (916.), *innyTM, innyi* 'inni' (917.), *rínyTM* 'rini' (918.), *mēk fogom vernyi* 'meg fogom verni' (837.). Interjúhelyzetben és idegenek előtt az adatközlők kerülnek a palatalizált változatok használatát, helyette a főnévi igenév köznyelvi változatát használják.

A **határozói igenév -va,-ve képzője** *l*-lel bővül: *csukvTM* 'csukva' (919.), *zārvTM* 'zárva' (920.), ill. *szōvel* 'szöve'. E jelenség mai változékonysága azonban további alakváltozatokat is eredményez. A spontán nyelvhasználatban (a nyelvjárási szövegfelvételeken) leggyakoribb az a képzőváltozat, melyben kiesik az *l*, és ennek asszociatív hatásaként megnyúlik a magánhangzó fonéma, pl. *elmTMrTMdvā*, *rTMkvā*, *szārTMdvā*; *bēkōtvē*, *letelepēdvē*, *vígezvē*, stb. Ritkábban fordul elő az *l* ultrarövid ejtése (*vTMrTM*), ill. a köznyelv szerinti realizáció *vāgvTM* 'vágva' (921.).

A **deverbális nomenképzők** realizációs különbségeit a zárt *-í-zés* gyakorisága eredményezi. A kétalakú képzők palatális változatai különböznek ezáltal a köznyelvi formától, pl. *-ās, -ís, (kírís)*; *-sāg, -síg, (ijeccsíg)*; *-māny, -míny, (eredmíny)*; *-vāny, -víny, (szōkevíny)*; *-āny, -íny, (kötíny)*; *-ānk, -ínk, (fílínk)*, *-ākony, -ikény (felejtíkény)*, stb. Az *-í-zés* változásairól a hangtani részben a zárt és nyílt tendenciáról szóló fejezetben olvashatunk (1.2.2. fejezet).

2.2. Az igeképzők

A) Állománybeli különbségek:

A deverbális verbunképzők közül az **-ál/-él gyakorító igeképző** köznyelvvvel szembeni többletét a Nyitra-vidéken a dialektológiai szakirodalom több helyen

dokumentálta (Turzó 1899: 494, Sándor 2000: 94). A szakirodalomban feltüntetett példákon kívül nagyhindi nyelvjárási szöveggyűjteményekben a *hállā* 'szokott aludni' példában is felbukkant e képző. E morféma használata stabil.

A nagyhindi nyelvjárásból hiányoznak a köznyelvi *-kod*, *-ked*, *-köd* képzők, melyek helyén a *-dos*, *dēs*, *dōs* képzők állnak, pl. *k^{mm}bdos* 'kapkod' (911.), ill. *ny^{mm}ldos*, *csipdēs*, *rōbdōs*, stb.

B) Gyakorisági különbségek:

A denominális verbumképzők közül a ***-kodik (-kogyik) képző*** a nagyhindi nyelvjárásban a köznyelvhez viszonyítva gyakrabban jelentkezik, mivel hozzákapsolódik a *-z(ik)*, ill. *-l* igeképzőkhöz. Erre a nyelvatlaszban is – *gun^{mmr}szkogyik*, 'gúnárizik' (371.), ill. *herikēgyik* 'cicerél' (364.), *szitākogyik* 'szital' (609.) – és Atovich szöveggyűjteményében is – *hordozkoldtunk* – találunk példát. Nagyhindi nyelvjárási szöveggyűjteményemből pedig egy további morfémaival is szemléltethetjük a tárgyalt képző gyakoriságát: *levegōszkōdōtt* 'levegőzött'. Az említett képzők gyakorisága nem változik a mai nyelvhasználatban sem.

C) Realizációs különbségek:

A nagyhindi nyelvjárás verbumképzőinek realizációját a szótagzáró *l* és a palatalizációs jelenségek határozzák meg. A legtöbb példát a cselekvő igék *l*-re végződő képzőihez találhatunk, melyekben kiesik az *l* és megnyúlik (ill. hangszínben is módosulhat) a magánhangzó fonéma, pl. *csúszkā* 'csúszkál' (1157.), *szēmērkā* 'szital' (609.), *k^{mpā}* 'kapál' (881.), *fütüü* 'fütüül' (554.), *ebidō* 'ebédel' (391.), *kiderō* 'kiderül' (610.), *kukurikō* 'kukorékol' (362.), *heri* 'cicerél' (364.), *mēggyógyó* 'meggyógyul' (570.), stb.

A palatalizáció következtében pedig főként a visszaható, ill. álvisszaható igék realizációjában jelentkeznek különbségek, pl. *mēgdohosogyik* 'megdohosodik' (421.), *mēkpēlīsnyēgyik* 'megpenészedik' (1095.), *mos^{mm}kogyik* 'megmosakodik' (547.), *nyújtóckogyik* 'nyújtózkodik' (546.), stb. Mindkét típus változásairól a hangtani részben, a szótagzáró *l*, ill. a palatalizációs jelenségek kapcsán olvashatunk (2.2.1., ill. 2.2.2. fejezet)

3. Jelezési és ragozási jelenségek

A névszói és igei jelezés, valamint az ige- és névszóragozás nem mutat olyan mennyiségű állománybeli, gyakorisági és realizációs különbséget, hogy célszerű lenne a két morfémaosztályt külön-külön tárgyalni, így a jelek és ragok sajátosságait egy alfejezetben mutatom be. Az ismertetés módszerét az előbbi alfejezetek gyakorlatához hasonlóan követem.

3.1. A névszók jelezése és ragozása

A) Állománybeli különbségek:

Az ún. **családi helyhatározóragok**, a *-ni (nyi)* 'ékhoz', *-nott/-nett/-nött* 'éknál', *-nól/-nöl* 'éktól' sem a nyelvátlasz adatai közt, sem a mai nyelvhasználatban nem találhatóak Nagyhinden. A Nyitra-vidéken több település nyelvjárásában még archaizmusként élnek az említett morfémák. A jelenség izoglosszája a Nagyhind – Kalász vonaltól északra húzódik (vö Sándor 2004: 136–138).

B) Gyakorisági különbségek:

Inessivuszi funkcióban a *-ban/-ben* rag helyett a leggyakrabban ***-ba/-be* rag** jelentkezik a nagyhindi nyelvjárásban. Erről tanúskodnak a történeti adatok is. A nyelvátlasz példái között is találkozhatunk e jelenséggel: *hāzbTM* 'házban' (1100.), *kerbe* 'kertben' (1110.). Az adatközlők döntő többsége ma is az illativuszi ragot használja a *hol?* kérdésre felelő névszók toldalékolásához. Formális beszédhelyzetben, és magyarul beszélő idegenek előtt ritkán előfordul a *-ban/-ben* rag is, főként az iskolázottabb adatközlők körében.

C) Realizációs különbségek:

A **birtokos személyjelezés** realizációs változatossága a nyelvjárásokban jobban megmutatkozik, mint a köznyelvben. A nagyhindi nyelvjárásban tapasztalható realizációs különbségek a következők:

- egyes szám harmadik személy: *TMblTMkjTM* 'ablaka' (1106.), *testvirit* 'testvérét' (1154.);
- többes szám első személy: *kertink* 'kertünk' (1112.), *ėkrink, ökrink* 'ökrünk' (1000.);
- többes szám második személy: *kertětėk* 'kertetek' (1113.);

-többes szám harmadik személy: *kertyék* 'kertjük' (1114.), *szívék* 'szívük' (1139.); *disznójok* 'disznójuk' (988.), *fājok* 'fájuk' (1058.), *unokājok* 'unokájuk' (1155.).

A feltüntetett realizációs különbségek közül ma csupán az illabiális *kertink*, *ëkrink*, *ökrink* változatok nem élnek. Helyettük ma a *kertünk*, *ökrünk* köznyelvi változatok használatosak. Többes szám harmadik személyben még élnek az illabiális változatok, bár mellettük megjelennek a köznyelvi formák is: *kertyék*, *kertyük*, ill. *szívék*, *szívük*. Az illabiális alakváltozatokat az adatközlők többsége használja.

A **-ra/-re határozórag** a nagyhindi nyelvjárásban a köznyelv szerint realizálódik. A történeti források között azonban találunk példát e morféma egyalakúságára. Atovich szójegyzékében *-re* rag szerepel a veláris hangrendű *háláskáre* 'szállásra' tájszóban. A nagyatlasz adataiban már az illeszkedő veláris hangrendű toldalék jelentezik: *dëszkārTM* 'deszkára' (1060.), *husvitrTM* 'húsvétra' (1091.), *TMrrTM*, *TMrTM* 'arra' (746.). Az érintett morféma esetében a változás tehát már régen lezajlott.

Hasonlóképpen lezajlott változásnak tekinthető a **-t helyhatározórag** használata is. Atovichnál még találunk példát e morféma jelenlétére (*Cétent* 'Cétényben'), ám sem a MNyA.-ban, sem az újabb gyűjtésekkor nem fordult elő. Jelenleg e ragmorféma helyett a *-ba/-be* (*-ban/-ben*) használatos.

Az alábbi ragmorfémák realizációjában nincs változás:

Az **-n,-on/-en/-ön határozóragok**ban megnyúlik az *n*, pl. *hétënn* 'héten' (1024.), *székënn* 'széken' (1103.), *szekérënn* 'szekéren' (1042.).

Az **-ért határozórag**ban kiesik a *rt* hangcsoport és a ragmorféma *-é* alakban realizálódik: *pízé* 'pénzért' (1129.), *fājé* 'fáért' (1055.).

A **-hoz/-hez/-höz határozóragok** *-ho/-hë/-hő* alakban használatosak: *TMsztTMlho* 'asztalhoz' (1075.), *bíróho* 'bíróhoz' (1067.), *Sāndorékho* 'Sándorékhoz' (1124.), *Erzsiékhe* 'Erzsiékhez' (1125.), *Fërihë* 'Ferenchez' (1127.), *székhe* 'székhez' (1104.), *TMtyúzhö*, *TMtúzhö* 'a tűzhöz' (1050.).

Az *l*-végű határozóragokban kiesik az *l*. Érvényes ez a **-ból/-böl, -tól/-töl, -ról/-röl, -nál/-nél, -stul/-stül ragok**ra, melyek *-bó/-bö, -tó/-tő, -ró/-rő, -nā/-ní, -stó/-stő* alakban realizálódnak. (Az illabiális realizációjú *-bé, -té, -ré, -sté* morfémavariánsok kihaltak). E típusból a **-val/-vel** ragok használata a leginkább változó. (lásd Hangtani rész, Hasonulások jelenségei, 2.2.3. fejezet). A spontán nyelvhasználatban továbbra is a legtöbb esetben kiesik az *l*, és megnyúlik a magánhangzó.

3.2. Az igék jelezése és ragozása

A) Állománybeli különbségek:

Az **ikes ragozás** sajátos toldalékrendszeréből a nagyhindi nyelvjárásban csupán az egyes szám harmadik személyű *-ik* jelentkezik rendszeresen, pl. *^mluszik*, *^mlszik* 'alszik' (790.), *esik*, *észik*, *iszik*, stb. Az ices ragozás toldalékrendszere az iktelen ragozás morfémaival realizálódik. Ez gyakorisági különbségeket is jelent:

Alanyi ragozásban, kijelentő, feltételes és felszólító mód egyes szám első személyben az *-m* rag helyett *-k* szerepel: *^mluszok*, *^mlszok* 'alszom' (789.), *iszok* 'iszom' (795.), *ënnik* 'enném' (805.), *^mluggy^mk* 'aludjam' (792.). Az újabb gyűjtésekkor az *-m* használatára nem találtam példát.

Egyes szám második személyben az *-l* kiesik, és megnyújtja az előtte álló magánhangzót: *ëszö* 'eszél' (801.), *iszó*, *^mluszó~^mlszó*, stb. A mai nyelvhasználatban ez a jelenség idegenek előtt kerülendőnek számít.

Feltételes és felszólító mód egyes szám harmadik személyben a *-k*, *-ék* rag helyett *-^m*, *-e* használatos: *inn^m* 'innék' (800.), *ënnë* 'ennék' (807.). Ebben az esetben azonban a műveltebb köznyelvi beszélők is az iktelen formát használják (Hegedűs 2001: 359).

B) Gyakorisági különbségek:

Gyakorisági különbséget mutat, az ún. **süksükölés** jelensége, ugyanis a *-t* végű igék felszólító mód többes szám első személyű tárgyas ragozású igealakjának *-suk/ -sük* toldalékát a kijelentő mód többes szám első személyű tárgyas ragozású igealak toldalékaként is használja az igénytelen köznyelv és a nyelvjárási beszélők is. E jelenség példáit a nyugati és a közép-dunántúli nyelvjárási régió kivételével minden más területről adathozhatjuk (Hegedűs 2001: 356). A nyelvátász nagyhindi példájában nem jelentkezik a süksükölés: *^mdh^mtyuk* 'adhatjuk' (834.). A mai nyelvhasználatban néhány morfémaiban már gyakorinak mondható a süksükölés, pl. *lāss^m* 'látja', néhány példában pedig csak szórványosnak, pl. *süssük*, *nyiss^m*, *üssük*, stb.

A koloni nyelvjáráshoz hasonlóan (vö Sándor 2001: 97) a köznyelvhez képest nagyhinden is jóval gyakoribb az *-l* rag, ill. az *e* helyett előforduló *-ó/-ö* használata az *-sz* toldalék helyén, pl. *hívó* 'hívsz' (821.), *mondó* 'mondasz' (852.).

C) Realizációs különbségek:

A feltételes mód egyes szám első személyű alanyi ragozású alakja a köznyelvben *várnék, néznék*. A veláris hangrendű szavak módjele több nyelvjárásban illeszkedik a tőhöz: *várnák*. (Hegedűs 2001: 356). Az ún. **nákozásra** a nyelvátlasz nagyhindi adatai közt az ikes igék standardhoz közelítő ragozásánál találunk példát: *inník, innāk* 'innám' (798.), ma gyakoribb az *innāk*.

Az *-l* rag az előbbieken említett példákban is megfigyelhető módon kiesik, és megnyúlik (ill. hangszínben mósosul) az előtte álló fonéma, pl. *olv^msó* 'olvasol' (869), *viszō* 'viszel' (810.). E jelenség továbbra is a természetes nyelvhasználatban igen gyakori. Az illabiális realizációjú személyragok azonban, pl. *észé* 'eszél' (801.), *viszé* 'viszel' (810.), *sēpré* 'sepersz' (843.) ma már nem élnek.

4. Összefoglaló megjegyzések az alaktani jelenségek változásairól

A névszótövek közül a *sēpre, lepede*, ill. *teknye* típusú tövvariánsok a mai nyelvhasználatból (az erős illabialitással együtt) teljesen kivesztek. A hangszínt és időtartamot váltakoztató névszótövek a mai nyelvhasználatban már nem jelennek meg olyan gyakorisági különbségekkel, mint a nyelvátlaszban. Az *l*-végű névszótövekben alapalakban kevésbé, toldalékok előtt azonban ma is gyakran kiesik az *l*, és sajátos tövváltozatot hoz létre.

Az ige-tövek esetében az ún. többelseji időtartamot váltakoztató tőtípus többletként jelentkező példái visszaszorultak, azokat főként az idősebbek használják. A köznyelvi hét *sz-es* és *v-s* változatú ige-tő közül ötnek a létezik *-d-s* töve is a határozói igenév képzője előtt. A példák a mai nyelvhasználatban is gyakoriak. A realizációs különbségek legtöbb példája a névszótövekhez hasonlóan az *l*-végű ige-tőt érinti.

A névszóképzők típusaiból a *-ka/-ke, -cska/-cske* kicsinyítő képzők kedvelt használata mutat továbbra is gyakorisági különbségeket a köznyelvhez képest. A realizációs különbségek közül az *-s* melléknévképző nyelvjárási *-ss*, az *-ú, -ű* nyíltabb *-ó, -ő* alakú realizációja továbbra is stabil jelenség. A határozói igenév *-va, -ve* képzője *l*-lel bővül, mely a spontán nyelvhasználatban a legtöbbször kiesik, megnyújtva az előtte álló magánhangzót. Emellett terjed az igenévképző köznyelvi realizációja is.

Az ige-tövek közül a köznyelvvvel szembeni többletként jelentkező *-ál/-él* gyakorító igeképző használata Nagyhinden ma is stabil. A nyelvjárásból hiányzó köznyelvi *-kod, -ked, -kōd* képzők helyén változatlanul a *-dos, dēs, dōs* verbumképzők állnak. A denominális verbumképzők közül a *-kodik (-kogyik)* képző a nagyhindi

nyelvjárásban a köznyelvhez viszonyítva továbbra is gyakrabban jelentkeznek. Az igeképzők realizációjának változása szorosan összefügg a több típust (és számos példát) érintő szótagzáró *l* és palatalizációs tendencia változásával.

A névszók jelezése és ragozása esetében a Nyitra-vidéken archaizmusként még létező családi helyhatározóragok a nagyhídi nyelvjárás történeti és jelenlegi adataiban sem jelentkeztek. A gyakorisági különbségek közül a *-ba/-be* rag inessivuszi funkcióban való használata továbbra is ellenáll a változásnak. A birtokos személyjelezés realizációs különbségei közül ma csupán az illabiális *kertink*, *ökrink* változatok nem élnek. Többes szám harmadik személyben még élnek az illabiális változatok, bár mellettük megjelennek a köznyelvi formák is: *kertyék~kertyük*, ill. *szívék~szívük*. Lezajlott történeti változások a következők: a *-ra/-re* határozórag a köznyelv szerint realizálódik és a *-t* helyhatározórag már nem használatos. A névszóragozás realizációs változásait a hangtani tendenciák közül a mássalhangzónyúlás és *-kiesés*, a hasonulásos jelenségek és a szótagzáró *l* változásai határozzák meg.

Az igék jelezése és ragozása kapcsán megállapítható, hogy az ikes ragozás normája továbbra sem terjed a nagyhídi nyelvjárásban. Az ún. nákozás erőteljesebben, az ún. suksükölés pedig gyengébben terjed. A realizációs különbségek változását az *-l* rag kiesése határozza meg. Az illabiális realizációjú igei személyragok nem élnek.

C) A nagyhindi nyelvjárás mondattanának főbb jelenségei

A magyar nyelvjárások mondattani vizsgálata a hangtani és alaktani kutatások mellett szerényebb teret kapott, aminek okát a jelenségek gyűjtésének, rögzítésének és feldolgozásának nehézségében kereshetjük. A hangrögzítő technikák fejlődésével a mondattani és szövegtani kutatások is lendületet kaptak. A nyelvjárások mondattani jellemzőinek bemutatásakor azt szükséges leginkább szem előtt tartani, hogy a nyelvjárás beszélt nyelvi változat, így a nyelvjárásban elhangzó mondatok szövegmondatok. A nyelvjárás mondattanok tehát nem alapulhatnak csupán a beszélt nyelvi jelenségek bemutatásán, hanem a köznyelv és a nyelvjárások e jelenségeinek egyezéseit, illetőleg különbségeit is szükséges tárgyalniuk (Hegedűs 2001: 362–363).

A nagyhindi nyelvjárás mondattani jellemzőinek bemutatásakor a Magyar dialektológia rendszerezését veszem alapul, és ismertetem a nyelvjárás általános mondattani tulajdonságait, továbbá az egyszerű és összetett mondatok sajátosságait. A mondattani jelenségek ismertetése mellett a változások megragadására is törekedtem, ez azonban nehézségekbe ütközött. A történeti változások szemléltetéséhez nem rendelkezünk kellő mennyiségű korábbi adattal. A MNyA. nem tartalmaz mondattani természetű térképlapokat. A mondattani jelenségek történeti változásairól szóló szerény megállapításaim alapját Atovich gyűjteményében előforduló néhány mondat, ill. a Magyar nyelvjárás olvasókönyvben található kb. 5 perces, 1963-ban rögzített nyelvjárás szöveg képezi (Hajdú–Kázmér 1974: 50). E források által azonban csupán egy-két jelenség változását szemléltethetjük. Jelen fejezetben tehát az eddigiekkel ellentétben inkább jelenségleírást végzek a nagyhinden gyűjtött nyelvjárás szövegek alapján. Az egyes jelenségeket szemléltető példákat igyekeztem a mellékletben is megtalálható szövegekből kiválasztani. Az adatközlőkre és a szöveg sorszáma utalnak a példamondatok után zárójelben található kódok¹³.

1. Az aspektualitás

Az aspektualitás egy-egy jellemző szintaktikai szerkezetben megnyilvánuló jelentéstani minőség (Hegedűs 2001: 364). Ezt a jelentéstani minőséget a mondat belső időszerkezete, azaz a mondatban lévő esemény idejének időszerkezete határozza meg (Kugler 2000: 384). A tágabb értelemben vett ismétléses folyamatos aspektus kifejezésére használja a nagyhindi nyelvjárás is a *szokik* igét, amely leggyakrabban

főnévi igenévvel együtt jelentkezik. Az említett aspektus kifejezésére az ige jelen idejű alakja is gyakori: *ˆmit ˆm āgyb ˆm szokuŋk tēnnyi ˆm szt ˆm gumiiüvegēt, melegítőt.* (NAI-10.), *Szokālok bēvēnnyi ˆm r ˆm oj ˆm n t ˆm blētāt.* (FKI-9.)

A leggyakrabban a múlt idejű alak használatos: *Hāt āgy is szokott ot lēnnyi, ot vót ˆm k fölägyozvā ˆm dunn <k.* (NAI-10.), *Mék tudom, ol ˆm n lukat is csināt ˆm k ˆm közepibe, ugyi, ˆm szt is szoktāk csinānyi.* (NAI-8.), *V ˆm l ˆm mikor v ˆm sār n ˆm p jār t ˆm k ˆm dorozsbāk, is szokott lēnnyi szērdānn ˆm l ˆm kod ˆm lom.* (NAI-4.), *M ˆm gos izék, szóv ˆm l, szokott lēnnyi tíz-tizēnēgy vāŋkuss.* (NAI-10.), *ˆ cipőüzletēgbe, ot szoktāk ˆm szt ārónyi.* (NAI-10.).

A tartós befejezett aspektus kifejezésére használatos a határozói igenév + létige kapcsolata, mely szintén utalhat jelen időre: *Füzetyik is itet, ˆm k ˆm l m ˆm z vā v ˆm n nālok.* (FKI-9.), *Ide kevés v ˆm n benősüvē.* (FAI-3.). Az említett aspektus feltételes módban a *volt volna* szerkezettel használatos: *H ˆm ˆm szt ˆm morzs ˆm líkot nem tettík vón ˆm bele ˆm kēny ˆm r be, ˆm kkor ˆm z ojan vót vón ˆm, mind ˆm k ˆm lācs.* (NAI-8.), *ˆ nn ˆm k nem vót vón ˆm mēg ˆm z ˆm kēnyér íze.* (NAI-8.). Leggyakrabban ez a szerkezet is múlt időben használatos: *Én sē vót ˆm m ˆm zér elm ˆm r ˆm dvā, ugyi mind mēntem ˆm vívojj ˆm ’fejlődéssel’.* (FAI-1.), *Mā én úgy lē vót ˆm m fogyv ˆm, hogy mā jén nem bírt ˆm m járnyi sē.* (NAI-2.), *ˆ gyerekknek mēgvót mindēn engedvē, is ēromót ˆm k.* (FAI-5.), *Is oszt ˆm n idē ˆm (ö) fejkötővē vót bēköt vē.* (NAI-6.), különbségként a határozói igenév sajátos realizációját tartalmazó példákat lehet említeni: *Összes funkciójn āt vót ˆm m mēnvē.* (FKI-7.), *Ronygybó vót v ˆm r v ˆm l oj ˆm n t ˆm riszny ˆm.* (NAI-8.), *Ronygyró lē vót vēdvē.* (NAI-8.), *ˆ zok is cs ˆm k othon vót ˆm k szōvel.* (NAI-8.).

A befejezettség néhol a köznyelvtől eltérő igekötővel realizálódik: *ˆ kkor mā osztān mēgidegēs kēttem.* (NAI-2).

Az ismétléses folyamatos aspektus kifejezésére a kontaktushatásból adódó *furt* (szlov. *furt* ’mindig, állandóan, egyfolytában’) szó használata gyakori: *És ő mēg cs ˆm k furt melegítőt, melegítőt, melegítőt ˆm k ˆm rt.* (NAI-10.)

2. A modalitás

A mondat modális alapértékét a mondatfajta hordozza. A köznyelvi mondatfajták mind megtalálhatók a nyelvjárásokban is. A nyelvjárások mondatainak modális különbségét nem is az alapérték különbsége, hanem a modális kiegészítő érték helyi, regionális sajátosságai jelentik. Ide tartoznak az egyes sajátos szerepű igék, pl.

segít, akar, talál, muszáj, kell (Hegedűs 2001: 365). A nagyhindi nyelvjárásban a nem tényközlő mondatok az említett igék segítségével laggyakrabban ún. deontikus modalitást (vö. Kugler 2000: 387) fejeznek ki, pl. *ˆszt mindig még köllött szāritTMni*. (NAI-8.). *Muszaj vót mindig mēnnyi írte*. (NKI), *OszTMn ugyi mTM estefele mā sōttédēt, hTMt mā ē kō mēnnyi hTMzTM*. (FAI-1.).

A köznyelvhez hasonlóan a modális alapérték többször kiegészítő értékkel bővül, melyet a leggyakrabban árnyaló partikulákkal fejezhetünk ki. Ezek legtöbbször a kijelentő mondatfajtaban megerősítést fejezhetnek ki: *ˆsztān rēggē mār bēirtünk HrTMgyēc KrālovébTM*. (FAI-1.), *Mā még vTMn kēvē*. (NAI-8.), *Mā mTMgyTMr iskolābTM mā tōlünk nem mēgy sēnki*. (FAI-3.). Ezen kívül bármilyen mondatfajtaban előfordulhatnak a viszonyítást jelölő partikulák: *MégTM szesztrāknTMk* 'nővéreknek' *is mindig dēzērtēket, 'bonbont' mindēnt hortTMm, csTMk nē monygyāk még nēki*. (NAI-2.)

A felkiáltó mondatfajtabat általában az érzelem kifejezésére szolgáló árnyaló partikulák kísérik, melyek közül Nagyhinden a leggyakoribb a *no!*, pl. *Mindēn tājon māskēb beszēnek, no!* (FAI-3.)

3. A kongruencia – inkongruencia

Az egyeztetési hiányok előforulása a beszélt nyelvben gyakoribb, mint az írott nyelvben. Bizonyos nyelvjárásokban, főként a palócban a beszélt nyelvi jelenségeken túlmenő egyeztetési különbségeket találunk (Hegedűs 2001: 366).

Ezek közül leggyakoribb a számbeli inkongruencia, amely kontaktushatás következménye (vö. Lanstyák 2000: 216, Sándor 2000: 103) és leggyakrabban jelzős szerkezetekben fordul elő: *Vécere sohTM nem mēntem, ém bilibe, mégTMbbTM üvegēgbe, mindigTMbbTM (ö) izétem vizeletēt*. (NAI-2.), *Cérnābó vótTMk rTMkvā ojTMn mindēnfēle mintāk*. (FAI-6.), *Mondom, mit hTMjlTMndó nekēm ezēTM fōdeké fūzetnyi*. (FKI-7.), *Māskülōmben én vótTMm mind CsēmTMdoknTMkTM elnöke hosszú évēn kērēsztō*. (FKI-7.), *ˆ öreg (ö) nyāiñknTMk szoktTMk bbTM lēnnyi ruhāk*. (NAI-10.). A számbeli inkongruencia előfordul predikatív szintagmában is, pl. *It vótTMk két csTMlād, ugynevezēt Hindēk*. (FKI-7.). A standard magyarban a több azonos vagy hasonló darabból álló dolgok egyes számban szerepelnek, szemben a szlovákkal, ahol a többes szám a gyakoribb (Lanstyák: 2000: 213). E kontaktushatás következtében létrejövő számbeli inkongruencia a nagyhindi nyelvjárásban is gyakran megjelenik, pl. *IttTM ódTMim mTMj kiszTMkTMttTMk*. (FKI-9.).

A palóc nyelvjárásokra jellemző az élő és élettelen inkongruenciája (Hegedűs 2001: 366). A nagyhindi nyelvjárás történeti adatai között is találunk e jelenségre példát: *Csikó van, aki n9m hagyta mag<ra ténnyi.* (Hajdú–Kázmér 1974: 50). Az inkongruencia e típusa a nagyhindi nyelvjárásban nemcsak alárendelt összetett mondatokban fordul elő (vö. Sándor 2000: 101), hanem egyszerű mondaton belül is: *BukritāsszoknyTM, TMkibe jārtnk izére is, GyönygyözsbokritābTM.* (NAI-6.), *MëkszārTMt ő [a morzsalék]TM teknyōnn is minygy<* (NAI-8.), *VTMmi odTM lehetett tāmTMsztvā, hogy ő [egér] fő tudott mēnni.* (NAI-10.).

A határozott névelő inkongruenciája magánhangzóval kezdődő szó előtt szintén gyakori jelenség: *ˆ öreg (ö) TMnyāiñknTMk szoktTMk TMbbTM lēnnyi ruhāk.* (NAI-10.), *ˆ mit TM āgybTM szokunTMk tēnnyi TMszTM gumiiüvegēt.* (NAI-10.), *NTMgyon jóbTM vótTMm TMvā TM orvosvā.* (NAI-2.), *ˆ szonygyTM mommēg, kiugrok TM TMblTMkonn.* (NAI-2.), *Este, TMkkor mā TM TMsszonyok hortāk össze TM kTMlācsokot, sütemínyekēt, TM TMjāndikokot.* (NAI-4.). A férfi adatközlőim körében előfordult a kongruenciát tükröző névelőhasználat is: *UtānTM ēggy évre TM zTMsszony is gyütt nyugdíjbTM.* (FKI-7.), *Izé tājān vót TM zegísz októbēr tājān.* (FAI-1.), *ˆ szTMtTM TM zén szomszídTM odTM bészēte.* (FKI-7.).

4. A hiány és redundancia

A palóc, szlavóniai és csallóközi nyelvjárásokban gyakori a határozott névelő hiánya (Hegedűs 2001: 366). Az eddig dokumentált nagyhindi nyelvjárási adatokban is találunk e jelenségre példát: *Nem rosszba hagyta itet apja is.* 'Nem rossz módon hagyta őt az apja sem' (Atovich 1904), *OsztXTMsszonyok még széttik ut<nunk mTMrokrTM.* (Hajdú–Kázmér 1974: 49). A névelőhiányt a mai nyelvhasználatból vett számos példával szemléltethetjük: *Ők is gyütttek, szóvTMl mTMgyTMrok, ēfoglātāk ZsitvTMűjTMlut.* (FAI-1.), *Csehēk TMlā tTMrtozott, de hāt ugvi SzlovākiTM mēkkTMptTM TMntonómiāt.* 'az autonómiáját' (FAI-1.), *No, és TMkkor ott rākot mēkkTMptTM.* (NAI-2.), *ˆ ssē tuggyuk, hogy őnēkije férje szlovāk vót vTMgy micsodTM.* (FAI-3.), *HTMt ő öregTMnnyTM vót itt, KTMcsēnTM, szomszídTMfTMlubó.* (FAI-3.), *Hāt TMz melegítő, TMsz szoktuk āgybTM tēnnyi.* (NAI-10.)

Összetett mondatok határán előfordul a kötőszók hiánya: *ˆkkor osztān elgyütt, TMszonygTM, pTMnyi Z., sTMg mocs mātýē nēgTMtív.* 'Z. néni, de hát a vizelete negatív' (NAI-2.), *Hāt TMkkor mēgāllTMpítottTM, hójTMgomon mind ēgy tízkoronāss, ojjTMn TMlTMgbTM vót mā ott TM tubērTM 'gyulladás' lērTMkódvā.* (NAI-2.). Kontaktushatásból adódik elszórtan az

igekötő hiánya, pl. *ˆszt<n mēntem TM könyvelősigrő, mēχTMnizátort 'gépész' csinátTMm.* (FKI-7.)

A hiány ellentéte, a redundancia, a nyelvjárásokban gyakoribb jelenség, mint a beszélt köznyelvben. A megértés szempontjából felesleges elemek használata függ az adatközlőktől. Tapasztalataim szerint az idősebbek gyakrabban, a fiatalabbak ritkábban használják a redundáns elemeket, melyek közül leggyakoribbak az *ugyi, hāt, szóvTM*. Egy mondaton belül halmozottan is jelentkeznek ezek az elemek, pl. *De hāt TMzér ugyi+*, *hogy TMzér TM szüldőnk+*, *ugyi hTMzóró vót TMzér.* (FAI-1.). A redundancia néhányszor szinonimák ismétlésével, pl. *Ugyi mā minĳ mikor mēntünĳ hTMzTM, ugy estefeĳe, ugyi mā mTMjnem sötít vót.* (FAI-1.), vagy szemantikailag „üres” mondatok ismétlésével realizálódik: *No, TMz ugy vót, h \$gy hTMrmincnyózbTM ugyi én tizēnöt éves fiú vótTMm.* (FAI-1.), *SzóvTM āró TMdógyik TMszó, hogy itten ugyi kijelēntette.* (FAI-5.), *Ēs ebből mēg mēg ēggyet TMszt TMkTMrom mondTMnyi, hogy osztTMn ugyi szóvTMll gyüttek bē TM mTMgyTMrok mēhozzānk.* (FAI-1.).

5. A szórend

Palóc vidékeken, az Alföldön és a Dunántúl egyes részein az állítmány tagadásakor az *-e* kérdőszócska a köznyelvtől eltérően a tagadószóhoz járul (Hegedűs 2001: 367). Nagyhinden ez a jelenség általános. Az *-e* partikula *-i* alakban realizálódik: *Nem-i vót vTMlTMmi hozzā tāTMsztvā.* (FAI-10.), *ĒmFmēg gundótTMm melegitenyi, hTM nem-i ez TM izé szóvTM villTMnymelegitő.* (FAI-10.). Elvértve más mondatrészekhez is járulhat a kérdőszó: *ˆssē tuggyuk, hogy őnēkije férje szlovāk vót vTMgy micsodTM, mēg hogy honnTMn-i szármTMzott.* (FAI-3.)

A legtöbb szórendi inverzió oka a kontaktushatás. Atovich gyűjteményében is van egy ilyen nagyhindi példa: *Fogok lenni dobos.* 'Dobos leszek' (Atovich 1904). Ma is számos példában jelentkezik a szórendi interferencia: *ˆkkor TMz vót ojTMn mā, mind TM kis lTMgzi.* (NAI-4.), *Ezēk TM Kishinygyiek ugyi TMkTMrtTMk szlovāk misét.* (FAI-5.), ill. az állítmány mondat végére kerülése: *Ēn tubērāt 'tuberkulózis' mēkkTMptTMm. No, és TMkkor ott ő rākot mēkkTMptTM.* (NAI-2.).

6. A fatikus elemek

Minden nyelvjárásban, így a nagyhindiben is találkozhatunk olyan tartalmatlan szavakkal, kifejezésekkel, melyek a beszéd vagy beszélgetés kezdetét vagy folytatását segítik. A számos példából szemléltetésül nézzük a következő három mondatot: *No, vārjon! Ide hTMlgTMsson!* No, kettő nTMgy rozmTMringot kiTMrTMnyoztTMm nekik. (NAI-4.), *Is fiTMm, tudod miné nTMgy beteg vótTMm én?* (NAI-2.), *Én vótTMm mind szövetkezet főnök hTMrminckét évig, értTM9d.* (FKI-7.)

7. Az egyszerű mondat

A nagyhindi nyelvjárás mondatrészei közül a következőkben találhatunk különbségeket a köznyelvvél szemben:

-az állítmány: Kontaktushatás következtében gyakran felcserélődik a *szed/vesz, tesz/ad* igei állítmány: *No is, ugyi is hāt CllTMndóTMn vizeletét szēttek tőlem.* (NAI-2.), *BēdTMgTMsztottāk vónTM, sót is TMttTMk vónTM bele.* (NAI-8.), *Mikor rātēttik TMszTMt TMtészt<t,* még tejfőt is TMttTMk rā. (NAI-8.).

-az alany: Az általános alanyként a *nép(ek)* használatos: *MēgmontTM, hogy mit TMkTMr, ém még TM nīpnek tovābb.* (FKI-7.), *Én odTMdom nekēd, és TMkkor TM nīpek TMsz fogjāk mondTMnyi, hogy ĒtusnTMk TM fātyoljTM, koszorójTM.* (NAI-4.), *z ronytyTM el TM nīpekēt.* (FAI-5.), *Foktāk TM hogyishijākot, vTMsvēllākot TM nīpek, és kikergettik.* (FKI-7.)

-a tárgy: A ragtalan tárgy egy történeti példában jelentkezett: *Őszkor mēg leszüretőtünk, bor csinātung belöle.* (Hajdú–Kázmér 1974: 49). Nagyhindi szövegfelvételeimben és megfigyeléseim során sem találkoztam újabban ezzel a jelenséggel. Jellemző azonban a *-t* tárgyrag halmozása a főnévi mutató névmáson: *zTMszTMt TMzén szomszídodom odTM bēszerēte.* (FKI-7.), *Is TMkkor TMszTMt kikTMpTMrtuk.* (NAI-8.)

-a határozó: Leginkább jelentésbeli és gyakorisági eltérések tapasztalhatók. Sajátos jelentésű határozósók és névutók a következők: *Tovābb* 'sokáig' *pūhTM vót TMz TMkēny?r* (NAI-8.), *Izé tājān* 'körül' *vót TM zegisz, októbēr tājān* 'körül'. (FAI-1.), *VótTMk, TMhun rítek vótTMk TM szöllők TMtt.* 'mellett' (FAI-5.). A *-nak, -nek* rag gyakoribb használata: *felé, át, keresztül, irányában* jelentésben: *És TMrTM mēnt ugyi hTMtār Dicskének, PTMnnTMk,* *szóvTMl vót TM mTMgyTMr hTMtār.* (FAI-1.); összetett időhatározóként: *Most, pār éve*

nTMgyobbították kicsit, ojTMn három-négy évnek ezelőtt. (FAI-5.), essivusi állapothatározóként: *DorozsbānTMk* 'vőfélyként' *szerttūnk lēnnyi.* (FAI-4.).

A legtöbb sajátosság e mondatrész esetében is a kontaktushelyzet következménye: a külviszonyragoknak belviszonyragok helyetti használata: *z UjTMluró* 'Zsitvaújfaluból' *vót, ez még Hērestyīnrő* 'Nagyherestyénből' *vót, és tudod ezék á tótTMsszonyok, ezék bēgyüttek.* (FAI-3.), *RosszōTMzokTM zTMsszonyok montāk, TMkik ide gyüttek mTMgyTMr fTMluró.* (FAI-3.); az essivusi állapothatározó eltérő realizációja: *Én vótTMm mind szövetkēzet főnök hTMrminckét évig, ért9d.* (FKI-7.), *Māskülömben én vótTMm mind CsēmTMdoknTMkTM elnöke.* (FKI-7.), vonzatok eltérő realizációja: *ÚgyhogyTM urTMm ot vót sokāig, mégTM lānyom is ot vót epére opērāvā.* (NAI-2.), *Tizēnkét évig csinātTMm zótēxniket* 'dolgoztam zootechnikusként' (FKI-7.).

8. Az összetett mondat

A nyelvjárási összetett mondatok a köznyelvtől legfeltűnőbben a kötőszókban különböznek. Nagyhinden ilyen a *bārhanem* kötőszó, melynek jelentése 'habár, pedig', és leggyakrabban megengedő sajátos jelentéstartalmú mellékmodatot vezet be: *Ídēs vót, bārhanem kēnyīrlisztēt keverték csak bele.* (NAI).

A kötőszók gyakoriságában is mutatkoznak eltérések. Az *és, ha* kötőszók ritkábban az *osztán, meg* gyakrabban jelentkeznek. Erre történeti adatokban is találunk példát: *Elmēt egy jó darabon, osztX lassam má belegyütt, osztX el9ngette ugyē, n9m vezette mindig.* (Hajdú–Kázmér 1974: 49). Ma is gyakoribb a *meg* kötőszó, pl. *Hāt én nem tuttTMm, hogy mi jTM bTMjom, még ōk sē tuttāk, no.* (NAI-2.), valamint az *és osztán* kötőszóhalmaz: *Nyitrán járt két évet, és osztēn dógozottTM dTMnyovínn.* 'adóhivatalban' (FKI-9.), *Kovāszt csinātTMk este, és osztānn még réggē, korānn, TMkkor hozzāTMttTMk mégTM mēnnyitTM TMkTMrtTMk lisztēt.* (NAI-8.). A történeti szövegben megfigyelhető az *s* kötőszó gyakorisága: *Osztā ēmēntemTM vásárTM, s elTMttTMm.* *DógosztTMk ujbul, s mēgin mēntek ujbulTM vásárTM.* (Hajdú–Kázmér 1974: 50). Az újonnan rögzített szövegekben nem figyelhető meg ez a gyakorisági eltérés.

9. Összefoglaló megjegyzések a mondattani jelenségekről

A mondattani sajátosságok ismertetése alapján összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a palóc nyelvjárásokban jelentkező ismert szintaktikai különbségek (vö. Hegedűs 2001: 362–373, Sándor 2000: 100–103) a nagyhindi nyelvjárásban ma is jelentkeznek.

A folyamatos aspektus kifejezésére a nagyhindi nyelvjárás is használja a *szokik* igét, amely leggyakrabban főnévi igenévvel együtt jelen időben is jelentkezik. A befejezett aspektus kifejezésére határozói igenév + létige kapcsolata is megszokott, és ez a szerkezet is utalhat jelen időre. Az ismétléses folyamatos aspektus kifejezésére a kontaktushatásból adódó *furt* (szlov. *furt* 'mindig, állandóan, egyfolytában') szó használata is már elterjedt.

Az egyeztetési sajátosságok közül leggyakoribb a számbeli inkongruencia, melynek példáiban szintén a kontaktushatást figyelhetjük meg. A palóc nyelvjárásokra jellemző élő és élettelen inkongruenciája a nagyhindi nyelvjárás történeti adataiban, valamint még a mai szövegekben is megtalálható. A határozott névelő inkongruenciája magánhangzóval kezdődő szó előtt szintén gyakori jelenség, mai használatában a nemek között fedezhetünk föl különbségeket.

A névelőhiány történeti és mai példáiban is jelentkezett. A megértés szempontjából redundáns elemeket adatközlőim eltérő gyakorisággal használnak, tapasztalataim szerint a fiatalabbak ritkábban, az idősebbek gyakrabban. Nem ritka a redundáns elemek halmozása sem.

Az *-e* partikula *-i* alakban realizálódik, és a köznyelvtől eltérő a mondatbeli helye. A legtöbb szórendi különbség kontaktushatás következménye.

A mondatrészek terén különbségnek tekinthető a *nép(ek)* szó általános alanyként való használata. Ragtalan tárgy egy történeti példában jelentkezett, a mai adatokban nem fordult elő. A határozókat kifejező névutók és határozószók jelentésben és gyakoriságban mutatnak leginkább eltéréseket, melyek oka e mondatrész esetében is a kontaktushelyzet. Gyakori a külviszonyragoknak belviszonyragok helyetti használata.

Az összetett mondat szerkezetében a kötőszók gyakorisága mutat változást. Az *osztán*, *meg* kötőszók továbbra is gyakrabban jelentkeznek, és az *s* kötőszó gyakorisága csökkent.

D) Szókészleti változások Nagyhinden

A nyelvjárási szókészlet a köznyelvvél egyező s attól eltérő szavak együttese, összessége. A nyelvjárási szókészletnek azt a részét, amely csak a nyelvjárásokban van meg, s nincs meg a köznyelvben, táji szókészletnek nevezzük (Hegedűs 2001: 375).

Köztudott, hogy a nyelv részlegei közül a szókincs a legváltozékonyabb. A változás megragadására a nyelvatlasz és minden korábbi szóközlés jó lehetőséget kínál (Kiss 1990: 47). Szókészleti változásvizsgálatokról a magyar dialektológiában több helyen olvashatunk (Bokor 1995, Guttmann 1992, Kiss 1990). Az említett publikációk módszereit fölhasználva, az egyes tájszótípusok szerinti rendszerezés alapján tárgyalom az Atovich-féle szójegyzék és a MNyA. nagyhindi szókészleti adatainak változásait. Vizsgálom, hogy a korábbi gyűjtések óta mely lexémák haltak ki, szorultak vissza, terjedtek, ill. nem változtak.

Az egyes tájszótípusok közül külön-külön tárgyalom a valódi és jelentésbeli tájszavak változásait. Az alaki tájszavakban lezajlott vagy éppen zajló változások fonematikus változások. Egy-egy nyelvjárási hangtani jelenség változását elsősorban az alaki tájszavak vizsgálatával tehetjük meg (Kiss 1990: 24). Az alaki tájszavak vizsgálatára a fentiekből következően jelen fejezetben külön nem térek ki, ugyanis azok változásával a hangtani jelenségek tárgyalásakor már foglalkoztam.

Külön fejezetben foglalkozom a kontaktushelyzetből adódó lexikai egységekkel. Köztudott, hogy a nyelvi kölcsönhatás erősségét alapvetően meghatározzák a területi–földrajzi adottságok. A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások szlovák kölcsönszavainak erős gyakoriságára a korábbi (Turzó 1899, Sima 1940) és újabb (Sándor 2004) gyűjtések egyaránt felhívják a figyelmet. Vizsgálatommal igyekszem kideríteni, hogy a korábbi nagyhindi gyűjtésekben rögzített kontaktusjelenségek miként változtak, és a mai nyelvhasználatban mely kölcsönszavak váltak gyakoribbá.

1. A valódi tájszavak változása

Az újabb gyűjtés során nem jelentkeztek, tehát **kihalt valódi tájszavak**nak tekinthetők Atovich következő példái (névbeli tájszavak): *bucsítani* 'ereszteni', *ispitába* 'kórházba'. A MNyA. alábbi lexémái sem fordulnak elő a mai nyelvhasználatban: fogalmi tájszavak: *ízeliik* 'szár, a kukoricacé, ha a marha lerágtá' (34.); névbeli tájszavak: *burbungyijTM* 'marharépa' (59.), *cigāmfTMsTM* 'kákabuzogány' (86.), *dunnTMhTMj*

'dunyhahuzat' (215.), *lúdhúsos* 'libabőrös' (529.), *puhTMkukuricTM* 'tejes kukorica' (46.), *rTMposs* 'himlőhelyes' (532.), *sāpog* 'hápog' (374.), *sihít* 'fütyül' (554.), *szēderinókTM* 'szeder' (110.), *szopósfog* 'tejfog' (495.), *tānyírrúzsTM* 'napraforgó' (26.), *törögbócfTM* 'orgona' (121.), *zōdló* 'szöcske' (645.). E tájszavak többsége a MNyA.-ban kizárólagos vagy egyenrangú változat volt, ritkán használtak minősítették a *cigāmfTMszTM*, *lúdhúsos*, *szēderinókTM* lexémákat. Az ötven évvel előtti gyűjtéskor a kihalt lexémák közül egyiket sem minősítették archaizmusnak.

A mai nyelvhasználatban az alábbi valódi tájszavak **visszaszorultak**, és gyakoribbá váltak a köznyelvi (vagy attól csupán hangtani tekintetben eltérő) változataik: *döröngöl~döröngő~māngó* 'mángorol' (223.), *dúb~míhkTMs* 'méhkas' (385.), *früstök~reggeli* 'reggeli' (389.), *koccsTM~bajusza* 'bajusza, a szőlőé' (103.), *sārgērēndTM~koszorúgērēndTM* 'koszorúgerenda' (197.), *tyúksegg~szēmőcs* 'szemölcs' (523.). A nyelvatlaszban még javarészt kizárólagos változatként jelentkező fenti tájszavakat jelenleg csupán néhány idősebb adatközlőm ismerte. Hasonlóképpen elavulttá váltak, ugyanis csupán egy-két idősebb férfi adatközlőm ismerte a hagyományos paraszti gazdálkodás alábbi tájszavait: *TMlsódészTM* 'alfa, a járomé' (176.), *TMlsódorong* 'az oldal alsó fája' (145.), *fōlsōdorong* 'az oldal felső fája' (144.), *juhocskTM* 'juha' (153.), *szilēskTMrikTM* 'agykarika, széles' (163.).

A valódi **tájszavak terjedése** ritkábban figyelhető meg. A nyelvatlaszban a valódi tájszó mellett egyenrangú variánsként feltűnt a köznyelvi változat is a következő címszavakban, míg az újabb gyűjtéskor nem. Ma csupán a valódi tájszó bukkant föl az alábbiakban: *csomócTM*, *szēderinókTM*, *fōgyiszēdēr>csomócTM* 'szeder' (110.), *gyük~gyik~tuskó>gyük* 'tuskó, a kukoricáé' (38.).

Nincs változás a következő tájszavak használatában, ugyanis a nyelvatlaszban is és az újabb gyűjtések során is kizárólagos vagy egyenrangú változatokként jelentkeztek: *bicke* 'egres' (107.), *búbosmTMdār* 'búbos banka' (628.), *csēngēr* 'lőre' (588.), *ēsōhāz* 'elsősoba' (206.), *hāccsōhāz* 'hátsósoba' (207.), *horokfTM* 'ollófa' (196.), *kézvonó* 'vonókés' (270.), *kórmāndészTM* 'kormányvas' (128.), *kutyTMhTM* 'ebihal' (637.), *micisipkTM* 'ellenzős sapka' (458.), *pille* 'szege' (416.), *siskó* 'kemence' (237.).

Továbbra is gyakoriak a következő valódi tájszavak, csupán hangtani változások figyelhetők meg bennük: *TMjtóveré>TMjtóverő* 'ajtófelfa' (204.), *bgrmTMdār>bōrmTMdār* 'denevér' (635.), *filkTMs>fülkTMs* 'kétfülű kosár' (247.), *szériszTMrkTM>szōriszTMrkTM* 'tövisszúró gébics' (627.), *vērēzsbugār>vōrōzsbugār* 'bodobács' (648.).

2. A kontaktushelyzetből adódó tájszavak változása

Atovich szógyűjteményében egészen sajátosan hívta föl a figyelmet a szlovák eredetű szókészlet jelenségeire. A *podpichacs* (szlov. *podpichnúť* 'alábök, alászúr'), *igyes ki* (szlov. *ideš* 'mész'=V) példái mellé zárójelben megjegyezte, hogy ezek „tót szavak, tótból vannak véve, csupán az igekötő magyar”. E két példa a mai nyelvhasználatban nem él, mint ahogy a szógyűjteményből származó, két német eredetű lexéma sem: *fesztung* 'vár', *rachétlik* 'rakéták’.

A szlovák nyelvből közvetlen kölcsönzéssel átvett szavakon kívül itt tárgyalok néhány olyan lexémát is, mely más nyelvjárásokban is (esetleg a magyar köznyelvben is) megtalálható, ám hangalakja (vagy jelentése) a nagyhindi nyelvjárásban a szlovák megfelelővel azonos vagy ahhoz közelebb álló.

Az újabb gyűjtés során nem jelentkeztek, tehát **kihalt kölcsönszók**nak tekinthetők a következő lexémák: *kucsërTM* (szlov. *kučeravý* 'göndör') 'mangalica' (351.), *kukucsínTM* (szlov. *kukučina dúšková* 'herefojtó aranka') 'aranka' (18.), *pohTMnkTM* (szlov. *pohanka* 'hajdina, közönséges pohánka') 'hajdina' (21.), *jTMlsTM* (szlov. *jalša* 'éger') 'égerfa' (120.), *siflík* (szlov. *šiflík* 'kockatészta') 'kockatészta' (411.), *kohulTM* (szlov. *kotúlat'* 'csavar, hengerít') 'konty' (489.), *bucmTMj* (szlov. *buclatý* 'gömbölyded, pufók') 'pufók' (534.), *pāpērjTM* (szlov. *páperie* 'pehely') 'levele, a búzáé' (3.), *sztrTMpc* (szlov. *strapec* 'szőlőfürt') 'fürt, a szőlőé, kicsi' (105.). E példák többsége is kizárólagos vagy egyenrangú változatként szerepelt a nyelvatlaszban, csupán a *kohulTM* tájszó volt archaizmus, a *pohTMnkTM*, *pāpērjTM*, *sztrTMpc* pedig ritkán használt.

Az újabb gyűjtések során csupán a következő két címszóban figyeltem meg kontaktushelyzetből adódó valódi tájszó **viasszorulását**. Ez a *csēpāk~kTMncsó* (szlov. *džbán* 'kancsó') 'kancsó' (252.), *pótyík~bTMgoj* (szlov. *pôtik* 'kuvik') 'bagoly' (1011.) példa volt. Mindkét szót csupán egy-két idősebb adatközlő használta.

A kontaktushelyzetből adódó **tájszavak terjedése** is megfigyelhető. A nyelvatlaszban még változatként szereplő kölcsönszó a mai nyelvhasználatban kizárólagossá vált a következő címszóknál: *gTMlyog~gTMgyog~dTMdog~brēbog>brēbog* (szlov. *brblat'* 'motyog, akadozva beszél') 'dadog' (553.), *rTMbTMnyicTM~gereblélík >rTMbTMnyicTM* (szlov. *hrabat'* 'gereblyéz') 'kaporék' (184.), *szurok~hívej>szurok* (szlov. *struk* 'hüvelyes termés') 'hüvely, a babé, borsóé' (54.). A *szurok* szónak a Nyitra-vidéki

nyelvjárásokban ismert a 'kátránytermék' jelentése is, tehát e lexéma itt homonimának tekinthető (vö. Sándor 2004: 65).

A MNyA.-ban vizsgált címszavak közül a következőkben nem bukkantak föl kontaktusjelenségek az atlaszgyűjtés idejében, az újabb kérdőíves vizsgálatok során azonban gyakran: *bórfTM* (szlov. *borovica sosna* 'erdei fenyő') 'fenyő' (114.), *bradovicTM* (szlov. *bradavica* 'szemölcs, bibircsók') 'kelés' (956.), *murār* (szlov. *murár* 'kőműves') 'kőműves' (929.).

A kérdőíves gyűjtés során változatként előforduló kontaktusjelenségek és magyar standard (ill. annak hangtani sajátosságokkal módosult) megfelelőinek gyakoriságát a következő táblázat szemlélteti:

<i>bórfTM</i>	11/26=42,30%	<i>fenyőfTM</i>	15/26=57,69%
<i>bradovicTM</i>	17/26=65,38%	<i>kölís</i>	9/26=34,61%
<i>csēpāk</i>	2/26=7,69%	<i>kTMncsó</i>	24/26=92,30%
<i>lātTM</i>	11/26=42,30%	<i>döböny</i>	15/26=57,69%
<i>murār</i>	22/26=84,61%	<i>kőműves</i>	4/26=15,38%
<i>pótyik</i>	3/26=11,53%	<i>bTMgoj</i>	23/26=88,46%
<i>pTMlēcúj</i>	21/26=80,76%	<i>hövekúj</i>	5/26=19,23%
<i>polovnyik</i>	11/26=42,30%	<i>bükköny, lēnek</i>	15/26=57,69%
<i>pupok, pupēk</i>	17/26=65,38%	<i>kődök</i>	9/26=34,61%
<i>rTMjcsúr</i>	14/26=53,84%	<i>korlāt, kollāt</i>	12/26=46,15%
<i>szvTMtyo</i>	17/26=65,38%	<i>nāsz</i>	9/26=34,61%
<i>szvTMtyoné</i>	16/26=61,53%	<i>nāszné</i>	10/26=38,46%

18. táblázat: A változatként jelentkező kontaktusjelenségek megoszlása

Látható, hogy a már említett *csēpāk* és *pótyik* tájszavakon kívül mindegyik szlovák eredetű tájszó gyakran jelentkezett. A manapság gyakoribb *bTMgoj* a nyelvátlaszban még neologizmusként, a *nāsz*, *nāszné* pedig ritkán használtként szerepelt. A spontán nyelvhasználatban a kontaktusjelenségek gyakorisági aránya megfigyeléseim szerint még jobban növekszik.

Nincs változás a következő címszavakban, ugyanis a nyelvátlaszban és az újabb gyűjtések során is általános a kontaktushelyzetből adódó alábbi tájszavak használata: *cTMp* (szlov. *cap* 'bak, kecskebak') 'bak' (347.), *cviklTM* (szlov. *cvikla* 'cékla') 'cékla' (56.), *dorozsbTM* (szlov. *družba* 'vőfély') 'vőfély' (960.), *hTMluskTM* (szlov. *haluška* 'galuska') 'kockatészta' (411.), *kācsēr* (szlov. *káčer* 'gácsér') 'gácsér' (373.), *mTMltTM* (szlov. *malta* 'habarcs, malter') 'malter' (194.), *pTMincTM* (szlov. *palacinky* 'palacsinta') 'palacsinta' (407.), *polozsnyik* (szlov. *položnik* 'palozsna') 'palozsna'

(586.), *sisk*TM (szlov. *šišky* 'fánk') 'fánk' (408.), *slěpt*TM (szlov. *šliapat'* 'selypít') 'selyp' (539.), *sp*^{TMt} (szlov. *špatný* 'csúf, rút, ronda') 'csimasz' (651.), *súl*^{TMnc} (szlov. *šúľence* 'nudli') 'krumplinúdli' (412.), *súpol*TM (szlov. *šupa* 'héj') 'borítólevél, a kukoricacsőé' (43.), *szātv*TM (szlov. *tkací stav* 'szövőszék') 'szövőszék' (581.), *sztrozsok* (szlov. *stružlíný* 'forgács') 'szalmazsák' (213.), *zsgolk*TM (szlov. *šúľok* 'kukoricacső') 'csutka, a kukoricacsőé' (44.).

A kérdőíves gyűjtésen kívül, a nyelvjárási szövegekben is több olyan sajátos tájszót találunk, melyek szlovák nyelvből való átvételek, pl. *s*^{TMrv}*TMnc* (szlov. *šarvanec*) 'siheder', *v*TM*TMgyink*TM (szlov. *valkat'* 'tésztát nyújt') 'tészta nyújtásakor használt konyharuha', *viliszk*TM (szlov. *vylízat'* 'kinyal, lenyal') 'női frizura', ill. melyek a magyar nyelv szlovákiai változataiban általános használatú kölcsönszók (vö. Lanstyák 1998, 2000): *děžert* (szlov. *dezert*) 'bonbon', *diplom* (szlov. *diplom*) 'oklevél', *pr*^{TMksz} (szlov. *prax*) 'szakmai gyakorlat', *primār* (szlov. *primár*) 'főorvos', *szēsstr*TM (szlov. *sestra*) 'egészségügyi nővér', *tyěplāk* (szlov. *tepláky*) 'melegítő', stb.

A kontaktushatás nemcsak a fent említett valódi tájszavakban figyelhető meg, hanem néhány, korábban már tárgyalt hangtani, alaktani, ill. mondattani jelenség magyarozatául is szolgál. Kontaktushatás erősíti a mássalhangzók képzéshelyének módosulását a *csěrēsnye* (szlov. *čerešňa*) 'cseresznye' (95.), *csizsm*TM (szlov. *čizma*) 'csizma' (449.), *muzik*TM (szlov. *muzika*) 'muzsika, bál' (590.) példákban; a mássalhangzók rövidülését a *gyinye~dinye* (szlov. *dyňa*) 'dinnye' (30.) lexémában; a másalhangzó-torlódás feloldását a *dorozs*TM (szlov. *družba*) 'vőfély' (960.) címszóban. A *h* fonéma a szlovák nyelvben zöngés, ezáltal e kontaktushatás is megerősíti a nyelvjárás azon sajátosságát, hogy a *h* nem zöngétleníti az előtte álló mássalhangzót. Ugyanígy a *χ* fonémavariáns általános használata is kontaktushatásnak köszönhető.

Az alaktani jelenségek közül az *-ó*, *-kó* kicsinyítőképzők magánhangzóinak rövidülése, az általános mondattani jelenségek közül az aspektualitás néhány példája, a szórend és inkongruencia eseteinek többsége, ill. a mondatrészek számos sajátossága is kontaktushatás következménye.

3. A jelentésbeli tájszavak változása

Atovich szójegyzékében is bőven találunk sajátos jelentésű szavakat, szókapcsolatokat. Ezek közül a *ki van savanyítva* 'ki van használva' és a *ki nem megy magáé* 'nem futja' jelentésben ma is él. A többi jelentésbeli tájszó, szókapcsolat a mai

nyelvhasználatban nem él: *zenebona üdő* 'változó idő', *kezdтік iket pucónyi* 'kezdtek őket verni', *ruhára szakad belőle* 'akad belőle ruhára', *azt is szorossan adják* 'azt is nehezen adják'.

A köznyelvtől eltérő jelentéseik **kihaltak** a nyelvatlaszban található alábbi lexémáknak is: *bég, bög* 'megeg' (349.), *búg'*, *dudāl, morog, muzsikāl* 'dorombol' (383.), *el^{TMp}TMd* 'lelohad' (563.), *fésül* 'gerebenez' (574.), *forgójTM* 'címere, a kukoricáé' (35.), *jārom* 'vállfa' (174.), *lehānnyTM, lēvetyi* 'megveti az ágyat' (220.), *szurok, fej* 'cső, a kukoricáé' (40.) *ölő* 'böllér' (425.), *sārgTM, színetlen* 'sápadt' (533.), *v^{TMst}TMg* 'állapotos' (484.). A *fej* és *fésül* lexémákat a nyelvatlasz ritkán használtként minősítette. A többi jelentésbeli tájszó kizárólagos vagy egyenrangú változat volt a MNyA.-ban.

A történeti változás során az alábbi **jelentésbeli tájszavak visszaszorultak**, és gyakoribbá váltak a köznyelvi (vagy attól csupán hangtani tekintetben eltérő) változatok a következő címszavakban: *h^{TMl}TMvāny~sāp^{TMtt}* 'sápadt' (533.), *k^{TMl}āsz~cső* 'cső, a kukoricáé' (40.), *krākog~hāpog* 'hāpog' (374.), *sípó~fityül, fityű* 'fityül' (554.), *visellős~terhēss* 'állapotos' (484.). A következő jelentésbeli tájszavak még élnek, de a velük jelölt fogalommal együtt elavulttá váltak: *csigTM* 'kútgém' (299.), *csomó* 'kereszt' (182.), *kötődő* 'csökönnyös' (327.), *k^{TMrf}TM* 'záp' (146.), *lTMpockTM* 'bélfá' (175.), *nyergēs* 'bal oldali ökör' (331.), *p^{TMp}* 'legfelső kéve' (183.), *rovās* 'kútkáva' (301.), *rudTMs, b^{TMr}TMzdās* 'jobb oldali ökör' (332.), *símTM* 'kese, disznó' (352.)

A jelentésbeli **tájszavak terjedése** is megfigyelhető. A nyelvatlaszban még többváltozatú lexémák közül a következők a nyelvjárásiasság irányába fejlődtek. Ma kizárólag a sajátos jelentésű tájszavaik bukkantak fel a vizsgálat során az alábbi címszavaknak: *el^{TMp}TMd~lē^{TMp}TMd>lē^{TMp}TMd* 'lelohad' (563.), *forgójTM~virāgjTM>virāgjTM* 'címere, a kukoricáé' (35.), *kenēm~törölöm~tērēlēm>törölöm* 'kenem' (850.), *lehānnyTM~lēvetyi~szítszēdi >szítszēdi* 'megveti az ágyat' (220.), *vānkus~jārom>vānkus* 'vállfa' (174.). Ez utóbbi lexémát azonban csak kevesen ismerték.

Nincs változás, ugyanis a nyelvatlaszban is és az újabb gyűjtések során is a leggyakrabban jelentésbeli tájszavakat használtak az adatközlők az alábbi címszavakban: *h^{TMj}TM* 'bajusza, a kukoricáé' (42.), *lepíny* 'lángos' (414.), *p^{TMpucs}* 'tutyi' (451.), *r^{TMgyās}* 'szeplős' (535.). Továbbra is gyakoriak a következő jelentésbeli tájszavak, csupán hangtani változások figyelhetők meg bennük: *enye>enyv* 'mézga' (100.), *in>inTM* 'comb' (517.), *keserű~keserő* 'epe' (428.), *kollāt~kollāt* 'kifutó' (303.), *lepedg>lepedő* 'lebernyeg' (334.), *zērēg>zörög* 'mennydörög' (608.).

4. Összefoglaló megjegyzések a szókészleti jelenségek változásairól

Korábbi gyűjtésekből származó 82 valódi és 41 jelentésbeli tájszó változásait követhettük nyomon e fejezetben. A tájszavak minden vizsgált típusában 35% körül volt azoknak a lexémáknak az aránya, melyek az újabb gyűjtések során nem jelentkeztek. A kihalt lexémák 6,5%-a a nyelvAtlasz gyűjtésének idején ritkán használt tájszó volt Nagyhinden. Az Atovich-féle szójegyzékből bemutatott tájszavak döntő többsége is kihalt. Az 1904-es szógyűjteményből csupán néhány jelentésbeli tájszó használata maradt általános.

A valódi és a jelentésbeli tájszavak típusában egyaránt 24% körül van a visszaszorult lexémák aránya. A nyelvAtlaszban még javarészt kizárólagos változatként jelentkező, a hagyományos paraszti gazdálkodás szókincséhez tartozó lexémák többsége a velük jelölt denotátummal együtt elavulttá vált, azokat ma csupán néhány idősebb adatközlő ismeri, ill. használja. A visszaszorult lexémák aránya a kontaktushelyzetből adódó tájszavak típusában a legkisebb (5,5%).

Mindegyik vizsgált típusban megfigyelhető a tájszavak használatának terjedése is. A valódi tájszavak csoportjában kevésbé (4,3%-ban), a sajátos jelentésű lexémáknál gyakrabban (12%-ban) és a kontaktushelyzetből adódó tájszavak típusában a leginkább (16%-ban) volt jellemző az, hogy a nyelvAtlaszban egyenrangú változatként jelentkező tájszó a mai nyelvhasználatban kizárólagossá (ill. erős gyakoriságúvá) vált. A kérdőíves vizsgálaton felül a nyelvjárási szövegek elemzésével és a passzív megfigyelések adatai által megállapíthatjuk, hogy a kontaktushelyzetből adódó tájszavak csoportja és használata növekszik leginkább a nagyhindi nyelvjárásban.

Mindhárom tájszótípus bemutatott példáinak közel egyharmada nem változott, a mai nyelvhasználatban továbbra is kizárólagos, vagy egyenrangú változatként él.

**V. KISEBBSÉGI ÉS TÖBBSÉGI VÉLEKEDÉSEK
A NYELVHASZNÁLATRÓL ÉS A NYELVCSERÉRŐL NAGYHINDEN**

1. A vizsgálat és az adatközlők
2. Az adatközlők nyelvtudása
3. Nyelvválasztási szokások az egyes adatközlői csoportok szerint
4. Az érintkező nyelvek presztízse
5. Vélekedések az érintkező nyelvek teljesítőképességéről
6. A nyelvmegtartással kapcsolatos vélekedések
7. A kétnyelvűséghez kapcsolódó attitűdök
8. Az adatközlők kapcsolata Magyarországgal
9. Magyar és szlovák nyelvváltozatok megítélése
10. Vélekedések a nyelvváltozatok jövőjéről
11. Nyelvi konfliktusok Nagyhinden
12. Az attitűdvizsgálatokat összegző megjegyzések

V. KISEBBSÉGI ÉS TÖBBSÉGI VÉLEKEDÉSEK A NYELVHASZNÁLATRÓL ÉS A NYELVCSERÉRŐL NAGYHINDEN

A nyelvhasználati szinterek jellemzése során, a disszertáció II. részében rámutattunk a Nagyhinden használatos két nyelv (a magyar és a szlovák) megoszlási arányaira. A népszámlálási adatok alapján megállapítottuk, hogy a lakosság 34,86%-a magyar anyanyelvű, ám a magyar nyelv használata egyik nyelvhasználati színéren sem éri el ezt az arányt. A legtöbb nagyhindi nyelvhasználati szintéren a szlovák nyelv dominál. A nagyhindi magyar beszélőközösség instabil kétnyelvű közösségként saját nyelve használatáról áttér egy másik nyelv használatára (Fishman 1968; Gal 1979: 2), és a nyelvcsere folyamatát éli át.

A kisebbségben élő magyarok kétnyelvű nyelvhasználatáról, nyelvcserejének különböző fokairól számos rész tanulmány és átfogó monografikus feldolgozás is (Csernicskó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000) számot ad. A magyarországi kisebbségek nyelvhasználatában végbemenő folyamatokat összefoglaló feldolgozások (Győri-Nagy–Kelemen szerk. 1991) mellett több szerző (Erb Mária, Manherz Károly, Réger Zita, Wild Katalin) publikációja is bemutatja. Szlovák–magyar viszonylatban a magyarországi szlovákság identitástudatának a nyelvhasználatra gyakorolt hatásával foglalkozik monográfiájában Gyivicsán Anna (Gyivicsán 1993). Pécs környéki és pécsi németek nyelvhasználati szokásait mutatják be belga kutatók (Nelde–Vandermeeren–Wölck 1991).

A nyelvcsere szakirodalmáról, a jelenség elméleti és módszertani megközelítési módjairól rendkívül átfogó képet ad Borbély Anna *Nyelvcsere* című könyve, melynek megállapításai a szerzőnek a magyarországi románok közösségében végzett szociolingvisztikai vizsgálatain alapulnak. Munkájában a nyelvcserét befolyásoló tényezők három fő csoportját különbözteti meg: társadalmi-demográfiai tényezők, attitűdök és kisebbségpolitika. Az említett faktorok együttesen, egymással kölcsönhatva fejtenek ki pozitív vagy negatív hatást a nyelvcsere folyamatára (Borbély 2001: 23–32).

A társadalmi és demográfiai tényezők közül a nyelvcsere folyamának vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy a nagyhindi magyarság őshonos alárendelt közösség, mely típusban a nyelvcsere többnyire végbemegy (vö. Borbély 2001: 25). Az iparosodás következtében létrejövő társadalmi mobilizáció a nagyhindi munkavállalókat is érintette és érinti manapság is. E tényező következtében a csoport elszigeteltségének és zártságának fellazulása szintén a nyelvcserét segíti elő.

A csoport lélekszáma olykor pozitívan, olykor negatívan befolyásolja a nyelvcsereét. Az 1991–2001 közötti időszakban a Nyitra-vidéken tovább csökkent a magyarok száma. A természetes szaporodás helyett a népességfogyás, a születések számának csökkenése vált uralkodóvá. Az alábbi táblázatban A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlaszának kutatópontjain követhetjük nyomon a magyarság arányának fogyását (Sándor 2004: 72):

Település	Magyarok aránya								
	1880	1910	1930	1941	1961	1970	1980	1991	2001
Alsóbodok	83,75	95,45	84,11	68,49	13,3	85,1	78,2	77,65	69,50
Alsócsitár	89,09	96,64	88,09	61,60	72,8	65,2	-	-	-
Alsószőlős	32,12	21,87	-	30,03	-	-	-	4,38	3,62
Bábindal	81,71	87,44	77,71	49,50	46,6	36,2	-	-	30,40
Barslédec	75,22	92,87	83,17	59,82	-	73,8	69,0	57,56	43,67
Béd	88,81	99,72	92,36	58,94	28,4	10,9	9,1	16,19	8,82
Berencs	89,98	94,95	79,28	53,56	-	-	25,5	37,93	30,72
Csiffár	91,01	91,53	75,94	95,97	-	65,5	46,3	53,44	42,98
Felsőháha	83,83	100,00	82,16	97,97	-	-	-	-	-
Gimes	82,58	87,48	64,40	49,41	50,3	52,6	47,1	45,76	36,61
Kalász	67,33	84,26	67,62	86,93	57,1	50,9	47,4	54,67	43,13
Királyi	80,15	86,19	75,31	75,53	-	11,1	9,9	26,23	18,06
Kolon	77,58	78,27	70,21	51,41	65,0	67,5	63,0	63,22	59,49
Menyhe	88,42	94,07	81,68	56,45	28,4	10,9	9,1	16,19	8,82
Nagycétény	86,86	96,62	74,44	99,08	83,4	89,7	84,3	83,87	79,70
Nagyhind	87,40	96,06	85,71	96,06	24,7	49,4	12,8	15,39	24,86
Nagykér	81,48	92,83	85,63	96,57	67,2	70,8	70,0	70,20	64,29
Nemespann	70,67	67,37	42,22	82,93	22,4	18,9	12,3	14,33	8,81
Nyitraacsehi	84,44	92,13	76,89	51,35	50,2	51,8	49,7	59,22	53,71
Nyitraegerszeg	89,61	91,95	80,34	50,45	47,1	16,9	9,7	15,94	10,32
Nyitragerencsér	83,50	88,30	60,45	49,94	60,2	55,2	-	47,38	32,69
Nyitrageszte	93,85	91,79	87,47	53,38	81,5	-	82,5	92,29	82,54
Pográny	82,35	85,24	71,66	54,77	68,6	77,3	63,0	67,88	59,34
Tild	99,07	92,99	44,73	88,45	-	-	-	23,37	19,86
Vicsápapáti	71,53	90,55	61,31	52,40	20,2	7,3	7,7	7,32	6,90
Zsére	93,02	95,73	92,42	65,24	81,5	84,2	78,4	75,30	62,24

19. táblázat: A magyar nemzetiségűek arányának változásai a Nyitra-vidéken

1991–2001 között mindegyik településen (sok helyen több mint 10%-kal) csökkent¹⁴ a magyarság aránya. A csökkenő lélekszámú közösség kevésbé képes saját intézményeket, szervezeteket működtetni, továbbá a kis lélekszám pesszimizmushoz vezethet, mely tényezők szintén pozitív hatással vannak a nyelvcsereére (vö. Borbély 2001: 26). A saját intézmények működésének hiánya (magyar iskola, óvoda, kultúrcsoportok) érezhetően a nyelvcserehez vezető legerőteljesebb faktor a nagyhindi magyarság számára. A társadalmi és demográfiai tényezők közül a vidéki lakosságnak a

lakótelepekre való beköltözése, a magyar iskolák bezárása, a vegyes házasságok növekvő száma gyorsította föl leginkább az egész Nyitra-vidék nyelvi és kulturális beolvadásának folyamatát (vö. Sándor 2004: 73).

Az ország kisebbségpolitikája a nyelvcsere pozitívan hat a Nyitra-vidéken. A járásra vonatkozó (a magyarok számára kedvezőtlen) nemzetiségi arányok miatt a kisebbségi nyelvhasználati törvény nem alkalmazható, a hivatalos ügyintézés csak szlovákul folyik. Magyar és szlovák falvak összevonásával pedig helyi szinten érték el a magyar nyelv visszaszorulását a nyilvános nyelvhasználati színterekről. Menyhe, Béd és Szalakusz, Nyitracsehi és Kiscétény, Vicsápapáti és Lajosfalu községek egyesítéséhez hasonlóan Nagyhind és Kishind közigazgatási összevonása is fölerősítette a nyelvcsere folyamatát. A falvak újbóli különválása a nyelvcserét már nehezen tudja fékezni.

A nyelvcsere befolyásoló harmadik említett faktor a nyelvi attitűd. Köztudott, hogy a nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvi jelenségek és formák választásában, használatában az attitűdnek, tehát a beszélő szubjektív viszonyulásának, vélekedésének, nyelvi beállítottságának fontos szerepe van (Kiss 2001: 218). A beszélő szubjektív viszonyulása magyarázatot adhat a nyelvjárási jelenségek változására, eltűnésére (Posgay 2002: 246). A nyelvcsere folyamatát is befolyásolhatják mind a kisebbségi, mind a többségi közösség attitűdjei. Az attitűdvizsgálatokból általánosságban levonható, hogy a kisebbségi nyelv háttérbe szorulása összefüggésbe hozható a beszélőnek a két nyelvvel kapcsolatos attitűdjével. Ez nem jelenti azt, hogy a nyelvcsere a két nyelvhez fűződő attitűdök hatására alakult ki, hanem inkább azt, hogy a nyelvcsere velejárójának kell tekinteni az attitűdbeli változásokat (Borbély 2001: 177), ill. azt, hogy a két tényező egymást erősítő kölcsönhatása érvényesül. Bartha Csilla szerint a nyelvcsere-nyelvmegtartás különféle folyamatait nem maguk a nyelvek, hanem a beszélők alakítják a társadalmi, gazdasági, politikai, stb. változások hatására alakuló nyelvértékelésükkel, nyelvi magatartásukkal (Bartha 1999: 129–130).

Ami a szlovák többség és a magyar kisebbség egymásról vallott nézeteit illeti, érdemes utalni Lanstyák István alapján egy 1991. évi reprezentatív közvélemény-kutatás¹⁵ eredményére. A megkérdezett magyarok a vizsgálat során pozitívabban viszonyultak a szlovákokhoz, mint fordítva. A szlovák válaszolók egyharmada határozottan negatív véleménnyel volt a magyarokról. A legpozitívabban a magyarlakta régiók szlovákjai értékelték a magyarokat (Lanstyák 2000: 69).

Egy szlovákiai kisebbségi magyar beszélőközösség nyelvjáráshoz kapcsolódó, többségi iskolát látogató adatközlők attitűdjeiről pedig Sándor Anna tesz említést.

Megállapítja, hogy a nem anyanyelvű iskolában és a vegyes házasságokban az adatközlők többségénél megerősödött a magyar nyelvhez való negatív nyelvi attitűd, mely a nyelvváltás és a nyelvcsere rohamos fölgyorsulását idézte elő (Sándor 2001: 40).

Romaine, Hamers és Blanc munkáira hivatkozva Borbély Anna szerint a nyelvcsere előrehaladott állapota figyelhető meg abban a közösségben, ahol a hagyományos nyelvet beszélnek néhány nyelvhasználati szintér esetében, és mindkét nyelvet használják a többi nyelvhasználati szintéren. A nyelvcsere befejezését jelenti, ha a családi nyelvhasználati szintér nyelvvé a többségi nyelv válik (Borbély 2001: 33). A disszertáció II. részében ismertetett szintereket jellemző nyelvhasználati szokások alapján megállapítható a nyelvcsere előrehaladott, befejezéshez közeledő állapota Nagyhinden. Jelen fejezet célja, hogy bemutassa az előrehaladott nyelvcserehelyzetben lévő kisebbségi közösség és a vele együtt élő többség nyelvválasztási szokásait, valamint a nyelvekkel, nyelvváltozatokkal kapcsolatos vélekedését.

1. A vizsgálat és az adatközlők

A nyelvválasztással és nyelvcserevel foglalkozó kutatásaimat 2007 májusában és júniusában végeztem Nagyhinden. Az adatok zömét kérdőíves vizsgálattal, ill. interjúk segítségével, valamint passzív megfigyeléssel nyertem. Az alkalmazott kérdőív (l. 3. sz. melléklet) 63 kérdésből állt. Az első 11 kérdés az adatközlők azonosítására vonatkozott. Az ezt követő két kérdéssel a magyar és szlovák nyelvtudás szubjektív megítélésére kérdeztem rá, majd a nyelvhasználati szinterekhez és beszédhelyzetekhez kötődő nyelvválasztási szokásokat tudakoltam. Az attitűdkérdések első része az érintkező nyelvek presztízsét volt hivatott feltérképezni, majd a nyelvek és nyelvváltozatok szubjektív megítélését érintő kérdések következtek. Három kérdés vonatkozott a magyarországi kapcsolatokra is. Utoljára azt tudakoltam adatközlőimtől, hogy részt vennének-e még egy szóbeli interjún is. A vizsgálat során használt kérdőívet két nyelven (magyarul és szlovákul) készítettem el. Adatközlőim választhattak, hogy melyik változatot szeretnék kitölteni. Az adatlapok kitöltése csupán az idősebb adatközlőknek okozott gondot, így elhangzott válaszaikat magam jegyeztem le. Az adatközlők kiválasztásában és a kérdőívek begyűjtésében segítségemre volt Nagyhind polgármestere, Mikle István, akinek segítőkészségét ezúton is köszönöm.

Adatközlőimet igyekeztem a rétegzett mintavétel szabályai alapján kiválasztani. Főképpen arra törekedtem, hogy a település nemzetiségi arányainak nagyjából

megfeleljen a vizsgált minta. Az elemzés alapját képező 78 kérdőív adatközlőinek (41 nő, 37 férfi) nemzetiségi, anyanyelv szerinti és életkori megoszlását a következő táblázat tartalmazza:

generációk	magy. nemzetiségű magy. anyanyelvű	szlov. nemzetiségű magy. anyanyelvű	szlov. nemzetiségű szlov. anyanyelvű	összesen
fiatal (15–35)	2 (2,56%)	2 (2,56%)	17 (21,79%)	21 (26,92%)
közép (36–55)	8 (10,25%)	4 (5,12%)	17 (21,79%)	29 (37,17%)
idős (55 felett)	16 (20,51%)	4 (5,12%)	8 (10,25%)	28 (35,89%)
összesen	26 (33,33%)	10 (12,82%)	42 (53,84%)	78 (100%)

20. táblázat: A kérdőíves vizsgálat adatközlői nemzetiség, anyanyelv és generációk szerint

Az idősebb adatközlők még Nagyhinden születtek, a középkorúak zöme Verebélyen, a fiatalok Aranyosmaróton, ill. Nyitrán. Az idősebb szlovák anyanyelvű adatközlők közül néhányan Kishinden, Lapásgyarmaton, ill. Zsitvaújfaluban születtek. Egy adatközlő Pozsonyban született.

Az adatközlők 21,79%-a élete folyamán legalább egy évig Nagyhinden kívül is élt. A válaszul adott lakóhelyek többsége a környékbeli városokra vonatkozott (Verebély, Nyitra, Léva: 2-2 adatközlő). Egy adatközlőm a távolabbi *Partizánske* városában élt. Egy-egy adatközlőm a környékbeli falvak (Kalász, Lapásgyarmat, Tild, Kishind) lakosa volt. Egyetlen személy adott meg több lakóhelyet is (Pozsony, Magyarbél, Érsekújvár, Galánta, Malacka, Szenice, Szénavár), hivatásából adódóan. Idősebb férfi adatközlőim közül négyen csehországi munkahelyeken voltak távol több, mint egy évig, egy férfi adatközlőm pedig Líbiában dolgozott.

Az alábbi táblázat az elvégzett iskolák és azok tanítási nyelvét foglalja össze, az egyes típusokhoz tartozó adatközlők számával:

	alapiskola		szakmunkás		szakközép		gimnázium		szakosító		főisk./egy.	
	magy	szlov	magy	szlov	magy	szlov	magy	szlov	magy	szlov	magy	szlov
fiatal	---	21	---	6	---	5	---	3	---	---	---	3
közép	17	12	---	14	---	7	1	3	---	1	---	3
idős	6	22	---	5	---	---	---	1	---	---	---	1

21. táblázat: Az adatközlők elvégzett iskolái és azok tanítási nyelve

A fiatal nemzedék Kishinden, Kalászon, Verebélyen vagy Nyitrán végezte alapiskolai tanulmányait szlovák nyelven. A középkorosztály Nagyhinden és Kalászon tanult magyar alapiskolában, és Nyitrán, ill. Verebélyen szlovákban. Az idősebbek döntő többsége Nagyhinden tanult, ill. a szlovák anyanyelvű idős lakosok Kishinden vagy Zsitvaújfaluban. A szlovák nyelvű szakmunkásképzőt az adatközlők Nyitrán, Verebélyen, Aranyosmaróton, Pozsonyban, Karván, Tolmácson, Partizánsken, ill. Pöstyénben végezték. Szakközépiskolát szintén Nyitrán vagy Léván végeztek, ill. egy adatközlő Rakovicén. Gimnáziumba Nyitrára, szakosító iskolába Aranyosmarótra, főiskolára/egyetemre pedig szintén Nyitrára, illetőleg Pozsonyba jártak adatközlőim. Óvodába idős adatközlőim nem jártak, a középkorúak közül is csupán kilencen (négyen szlovákba, ketten magyarba és hárman vegyes nyelvűbe).

A válaszadók családi hátterét az alábbi táblázat adatai alapján ismerhetjük meg:

a családi háttér	fiatalok	középkorúak	idősek
homogén magyar	4/21=19,04%	15/29=51,72%	20/28=71,42%
vegyes	10/21=47,61%	9/29=31,03%	6/28=21,42%
homogén szlovák	7/21=33,33%	5/29=17,24%	2/28=7,14%

22. táblázat: Az adatközlők családi háttere nyelvi szempontból

Az exogám házasságból való adatközlőim egyik szülője (ha magyar) Bábindalról, Kalászról, Zséréről, Nagycétényből, ill. (ha szlovák) Taszárról, Szénavárról, Kishindről származik.

Az adatközlők házastársára (vagy volt házastársára) vonatkozó nemzetiségi adatokat a következő táblázat foglalja össze:

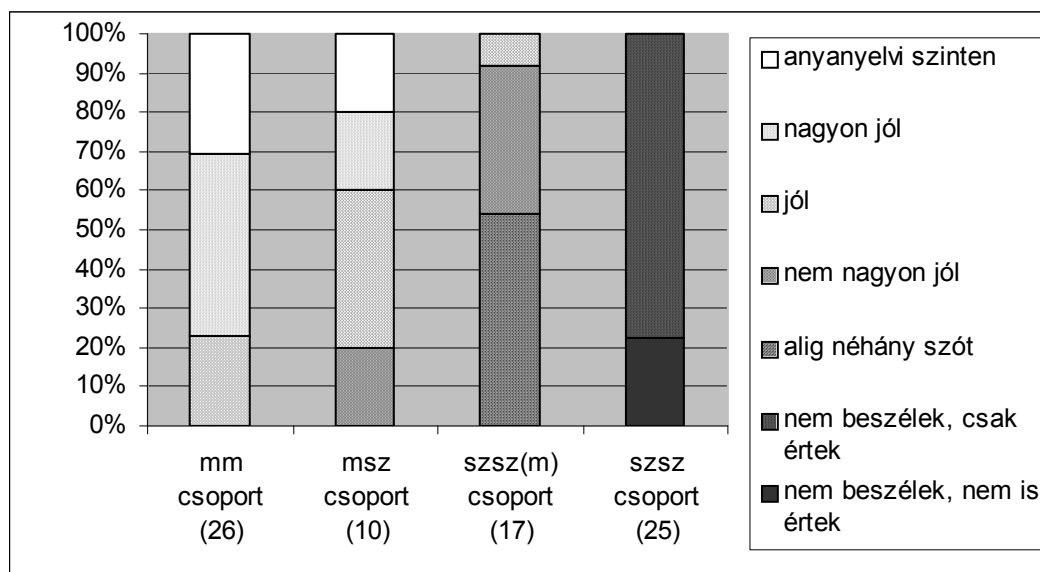
	fiatalok	középkorúak	idősek
magyar	2/21=9,52%	11/29=37,93%	18/28=64,28%
szlovák	6/21=28,57%	15/29=51,72%	8/28=28,57%
nincs házastárs	13/21=61,90%	3/29=10,34%	2/28=7,14%

23. táblázat: Az adatközlők házastársának nemzetisége.

A vizsgálatban résztvevő adatközlők 25,64%-a vegyes házasságban él(t). Mindhárom korcsoport körében megfigyelhető e házassági szokás, ám leginkább a középkorú és a fiatal nemzedékre jellemző.

2. Az adatközlők nyelvtudása

A nyelvtudás felmérése a nyelvhasználati szokások megismerésének egyik feltétele. A beszélők nyelvi jártassága alapján elkülönített csoportok nyelvhasználatának vizsgálata a nyelvcserekutatások gyakori módszere (Bodó 2001: 172). Az adatközlők magyar és szlovák nyelvtudását szubjektív önértékelő kérdésekkel mértem. A válaszadók öt lehetőség közül választhattak. A magyar nyelvtudást tudakoló kérdés válaszainak százalékos megoszlását az alábbi ábra szemlélteti:

10. ábra: Saját bevallása szerint milyen jól beszél Ön magyarul? Karikázza be a megfelelőt! (N=78)

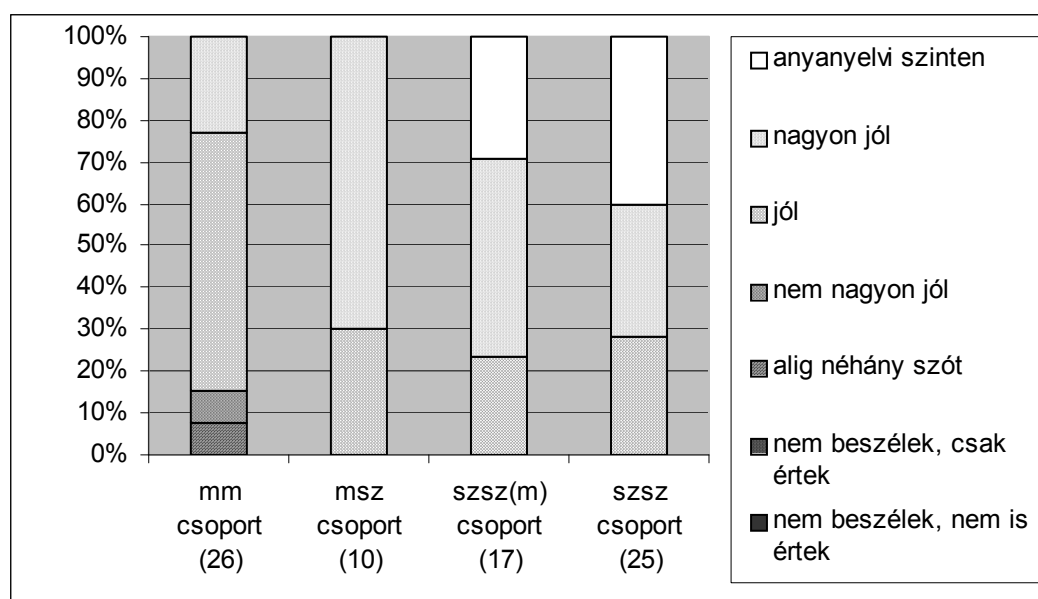
A válaszok alapján négy adatközlői csoport alakítható ki. Az első csoportot a magyar anyanyelvű és nemzetiségű adatközlők alkotják. (Ez az *mm csoport*, melybe 2 fiatal, 8 középkorú és 16 idős, azaz összesen 26 adatközlő tartozik). E csoportból legtöbben (46,15%) *nagyon jó*nak, legkevesebben pedig (23,07%) *jónak* minősítették maganyelv-tudásukat. A magyar anyanyelvű és nemzetiségű csoport 30,76%-a vélekedik úgy, hogy anyanyelvi szinten tudja a magyar nyelvet.

A további csoportok adatközlői szlovák nemzetiségűek. Közülük az első csoportot a tíz magyar anyanyelvű és szlovák nemzetiségű megkérdezett alkotja. (Ez az *msz csoport*, melyet 2 fiatal, 4 középkorú és 4 idős, tehát összesen 10 adatközlő alkot). Ebben a csoportba tartozó 2 fiatal adatközlő saját bevallása szerint nem nagyon jól tud magyarul. A csoport további válaszadói *jónak* (4), *nagyon jó*nak (2), ill. *anyanyelvi szintű*nek vélték maganyelv-tudásukat.

Szlovák anyanyelvű és nemzetiségű adatközlőimet 2 csoportra osztottam. Az elsőbe azt a 17 megkérdezettet soroltam, akik úgy ítélték meg, hogy legalább néhány szót tudnak magyarul. (Ez az *szsz(m)* csoport, 6 fiatal, 7 középkorú és 4 idős adatközlővel.) Az ide tartozó válaszolók többsége (54,16%) úgy gondolja, hogy néhány szót képes magyarul beszélni. Akadt két olyan adatközlő is ebből a csoportból, aki saját bevallása szerint jól tud magyarul.

Végül annak a 25 adatközlőnek a csoportját találjuk, akik saját bevallásuk szerint nem beszélnek, csak értenek (76%), ill. nem is értenek (24%) magyarul. A válaszokból kitűnik, hogy a szlovák anyanyelvű nagyhindi válaszolók többsége ért magyarul, és képes a kisebbség nyelvén legalább egy-két szó erejéig kommunikálni.

A szlovák nyelvtudást vizsgáló kérdés válaszainak százalékos megoszlását az alábbi ábra szemlélteti:

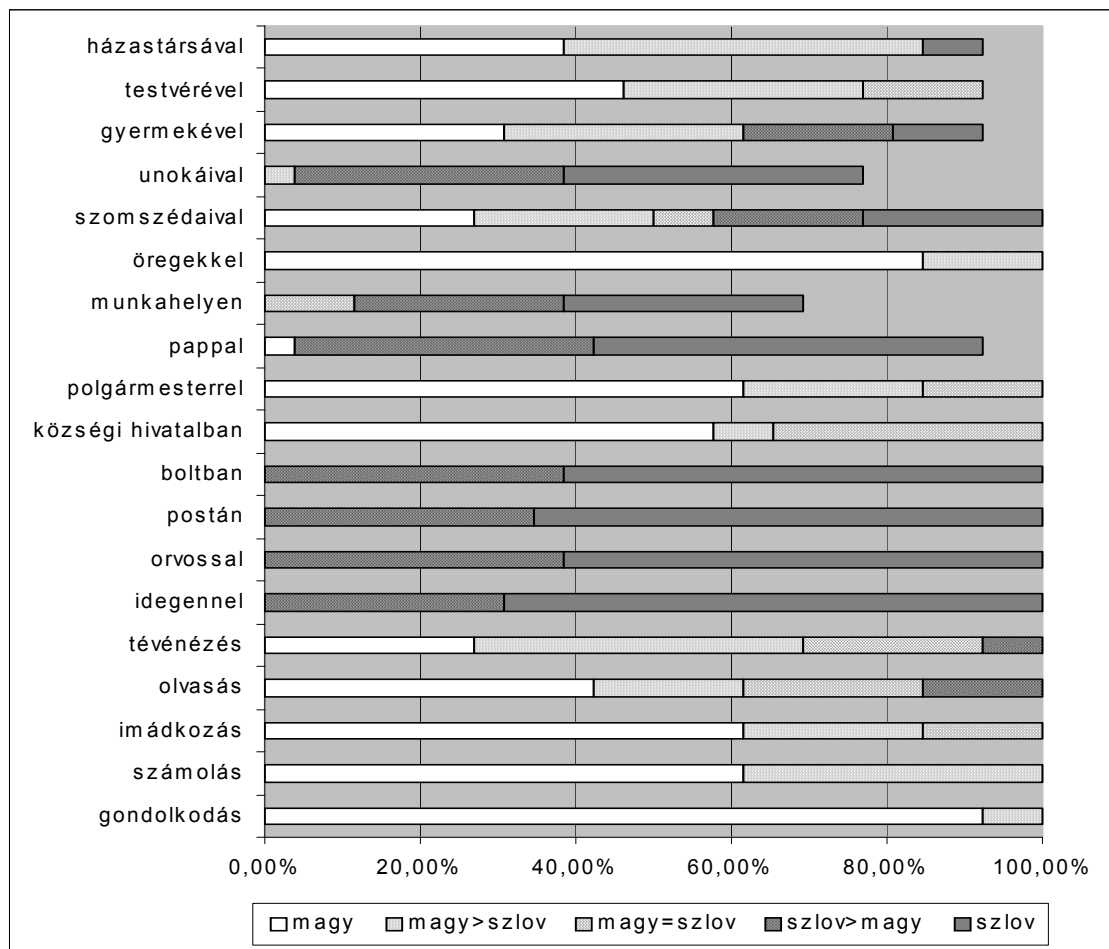
11. ábra: Saját bevallása szerint milyen jól beszél Ön szlovákul? Karikázza be a megfelelőt! (N=78)

Az előbbi ábrával összehasonlítva az eredmények itt szemmel láthatóan egységesebb képet mutatnak mindegyik csoportban. Az első csoport 2-2 idősebb adatközlője vélekedett csak úgy, hogy *nem nagyon jól*, ill. *alig néhány szót* tud szlovákul. Rajtuk kívül mindegyik csoportban a *nagyon jól* és a *jól* válaszok dominálnak. A két, nyelvtudással kapcsolatos kérdés válaszait összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy mind a magyar, mind a szlovák anyanyelvű adatközlők többsége nem értékelte saját anyanyelvének ismeretét anyanyelvi szintűnek. Ennek oka

valószínűleg a válaszlehetőségek megfogalmazásából adódik. (Többen bizonyosan a *nagyon jól* választ könnyebben tudták értelmezni, mint az *anyanyelvi szintű* minősítést.)

3. Nyelvválasztási szokások az egyes adatközlői csoportok szerint

A magyar anyanyelvű és nemzetiségű csoport nyelvválasztási szokásait az egyes nyelvhasználati színtereken és beszédhelyzetekben a kérdőíves vizsgálat tükrében az alábbi ábra¹⁶ szemlélteti:

12. ábra: Nyelvválasztás a magyar anyanyelvű és nemzetiségű csoportban? (N=26)

Az ábra alapján jól látható, hogy a magyar nyelv gyakoribb használata a privát nyelvhasználati színtereken és a gondolati szférában (vö. Cserniczkó 1998: 154) jellemző. A házas társal, testvérral és gyermekkel történő kommunikációban a magyar nyelv használata a gyakoribb. A korösszetétel és a nyelvválasztás összefüggéseit vizsgálva azonban ez a fenti megállapítás (a csoport korösszetételét ismerve) inkább az

idősebb adatközlőkre érvényes. Akadt két adatközlő, aki házastársával, három pedig, aki gyermekével mindig szlovákul beszél. További öt adatközlő beszél gyermekével többnyire szlovákul. Ez nemcsak a vegyes házasságokra, hanem e csoport homogén magyar háztartásainak 19,23%-ra is jellemző.

Az unokákkal e csoport adatközlői többségében csak szlovákul beszélnek: 38,46%-uk kizárólag, 34,61%-uk pedig többnyire szlovákul. A fiatalabb nagyhindi lakosokat tehát már az idősebbek többsége sem tanítja a magyar nyelvre, hanem inkább ők is szlovákul beszélnek unokáikkal. Csupán egy idősebb adatközlőm akadt, aki azt válaszolta, hogy unokáival ritkán beszél szlovákul, inkább kizárólag magyarul, annak ellenére, hogy az unoka hozzá csak szlovákul szól. (Ezáltal az unoka legalább passzív magyar nyelvismeretre tesz szert. Ám, amint említettük, ez a magatartás a ritkább. Megjegyzendő továbbá, hogy az unoka szülei magyar anyanyelvűek és nemzetiségűek, akik gyermekükkel szlovákul beszélnek.)

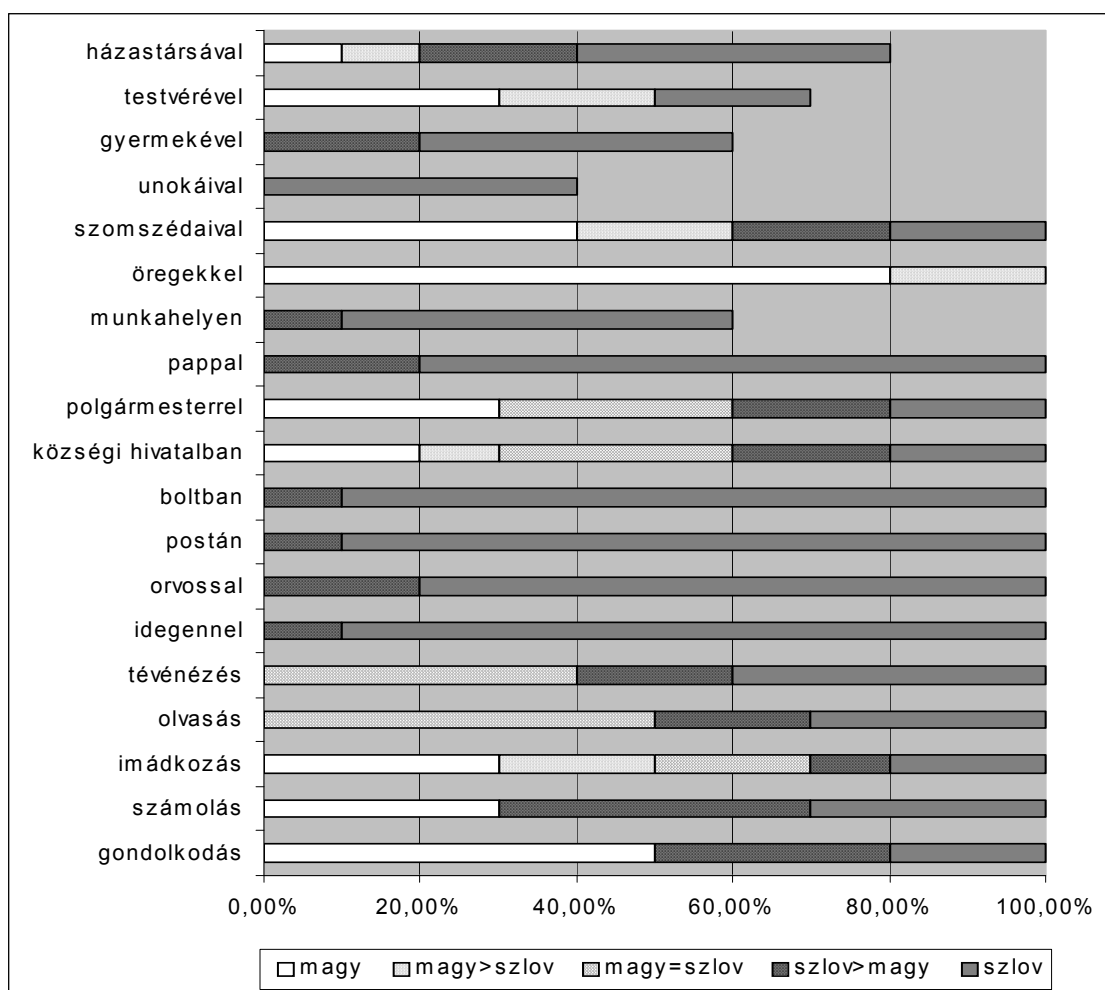
A szomszédokkal való kommunikációban a nyelvek egyenlően oszlanak meg. A privát nyelvhasználati színterek közül leginkább a falubeli idős emberekkel való kommunikációt jellemzi a magyar nyelv erős gyakorisága. Az adatközlők 84,61%-a kizárólag, 15,38%-a pedig többnyire magyarul szól az idősekhez.

A nyilvános nyelvhasználati színterek közül a községi hivatalban és a polgármesterrel beszélnek e csoport adatközlői többnyire magyarul. E két esetben volt a legtöbb azok számaránya (34,61%), akik mindkét nyelvet egyenlő arányban használják. A magyar anyanyelvű lakosok tehát a községi szintű hivatalos ügyintézés során még gyakran használják a magyar nyelvet.

A munkahelyen, boltban, postán, orvossal, pappal, idegennel pedig inkább szlovákul kommunikálnak. Csupán egy idősebb adatközlőm válaszolt úgy, hogy a helyi plébánoshoz csak magyarul szól.

E csoport adatközlői többet néznek magyar tévét, és gyakrabban olvasnak magyarul, mint szlovákul. A gondolati szférákban a számolás és az imádkozás közben a szlovák nyelv is megjelenik, de ezekben a helyzetekben a magyar nyelv használata a gyakoribb. Az imádkozás nyelvére adatközlőim valószínűleg a templomi ima nyelvét is értették, ezért választotta 15,38%-uk a nyelvek egyenlő megoszlását tükröző lehetőséget. A csoport adatközlői az utolsó kérdésre adott válaszok szerint szinte kizárólag magyar nyelven gondolkodnak.

A magyar anyanyelvű szlovák nemzetiségű csoport nyelvválasztási szokásait a következő ábra mutatja be:

13. ábra: Nyelvválasztás a magyar anyanyelvű szlovák nemzetiségű csoportban? (N=10)

E csoport adatközlői az ábra alapján szemmel láthatóan kevesebb szintéren használják a magyar nyelvet. Házas társával két adatközlőm, testvérével öt és szomszédjaival hat adatközlőm beszél gyakrabban magyarul. Legtöbbjük az idősekkel való beszélgetések során használja a magyar nyelvet. Ide tartozó adatközlőim között nem akadt olyan, aki gyermekével, unokájával gyakrabban beszélne magyarul.

A nyilvános nyelvhasználati szinterek közül e csoportban is csupán a községi hivatalban és a polgármesterrel zajló kommunikáció során bukkan fel gyakrabban a magyar nyelv, de itt már inkább a szlovák nyelv használatának irányába billen a mérleg. A munkahelyen, a boltban, a postán, ill. a plébánossal, orvossal, idegenekkel zajló kommunikáció nyelve csaknem kizárólag szlovák.

A válaszadók 50%-a mindkét nyelven gyakran olvas, ill. 40%-a nézi mind a szlovák, mind a magyar nyelvű tévéadást. Az imádkozás vegyes nyelvhasználata az

előbbi csoport eredményei alapján érthető, azonban meglepő, hogy a gondolati szféra további két részlegén mennyire gyakori a szlovák nyelv. A válaszadók 60%-a gyakrabban számol, 50%-a pedig gyakrabban gondolkodik szlovákul, mint magyarul. A nemzetiségváltásnak tehát e csoportban olyan következményei is vannak, hogy a válaszadók többsége már a gondolati szférákban is gyakrabban használja a szlovák nyelvet.

A szlovák anyanyelvű és nemzetiségű adatközlők közül azok a válaszadók, akik az előző kérdésben bizonyos fokú magyar nyelvtudásukról tettek kijelentést, a magyar nyelvet a privát nyelvhasználati szinterek némelyikén használják. E csoport vegyes házasságban élő tagjai közül hárman (17,64%) házastársukhoz néha szólnak magyarul is. Nagyjából ugyanennyien (23,52%) magyar szomszédaikkal, a legtöbben pedig (23,29%) a faluban élő idősebb lakosokkal beszélnek magyarul. A vizsgálat további nyelvhasználati szinterein a többi szlovák anyanyelvű és nemzetiségű adatközlőhöz hasonlóan kizárólag a szlovák nyelvet használják.

4. Az érintkező nyelvek presztízse

A nyelvválasztást nemcsak a beszélő nyelvtudása, hanem az általa ismert nyelvekhez való viszonya is jelentősen befolyásolja. A kisebbségi nyelvek társadalmi presztízsével kapcsolatos ismeretek alapján kézenfekvő az a feltételezés Nagyhinden is, hogy a magyar nyelv tekintélye alacsonyabb a szlováknál, ugyanis az a társadalmi előmenetel szempontjából hasznos nyelv. Azok között azonban, akik a többségi nyelvet tartják többre, a kisebbségi nyelvnek mint a kultúra vagy más értékek hordozójának lehet rejtett presztízse (vö. Lanstyák 2000: 145).

A magyar és a szlovák nyelv presztízsét Nagyhinden először az érzelmek felől, a nyelvek esztétikai jellemzői, majd a társadalmi hasznossága, teljesítőképessége szempontjából vizsgáltam.

A magyar és a szlovák nyelv esztétikai összehasonlítására vonatkozó kérdésre (*Ha összehasonlítjuk a magyar nyelvet a szlovákkal, Ön szerint melyik a szebb nyelv?*) magyar anyanyelvű adatközlőim döntő többsége (30/36=83,33%-a) úgy válaszolt, hogy mindkét nyelvet egyformán szépnek tartja. Saját anyanyelvét csupán hat válaszadó (6/36=16,66%) tartja szebbnek a szlováknál. Indoklásként leggyakrabban az *így tanultam meg*, ill. *mert ez az anyanyelvem* válaszok szerepeltek. A szlovák nyelvet egyik adatközlő sem tartotta szebbnek.

A szlovák anyanyelvű és nemzetiségű adatközlők közül a legtöbben ($34/42=80,95\%$) a szlovák nyelvet tartják szebbnek. A választ közülük csupán néhányan ($9/34=26,47\%$) indokolták, méghozzá többnyire azzal, hogy a szlovák nyelv *hangzatosabb, nem olyan furcsa hangzású, ill. nem olyan kemény, mint a magyar nyelv.* Egy fiatal válaszadó, aki a szlovák nyelvet tartotta szebbnek, indoklásában a magyar nyelv presztízsét is kiemelte, amikor azt válaszolta, hogy *a szlovák jobban hangzik, de a magyaroknak szebb az angol kiejtésük.* További nyolc adatközlőm ($8/42=19,04\%$) mindkét nyelvet egyformán szépnek tartja.

Az érintkező nyelvek presztízséhez kapcsolódó további két kérdéssel azt vizsgáltam, hogy az adatközlők melyik nyelven szeretnek jobban beszélni, ill. melyik nyelven könnyebb nekik kommunikálni. A magyar anyanyelvűek közül ismét a legtöbben ($21/36=58,33\%$) mindkét nyelven egyformán szeretnek beszélni. A magyar nemzetiségű csoportból hat ($8/26=30,76\%$), a szlovák nemzetiségűek közül pedig egy adatközlő ($1/10=10\%$) szeret jobban magyarul beszélni. A leggyakoribb indokok a következők voltak: mert *ez az anyanyelvem, így szoktam meg kiskoromtól, így tanultam meg beszélni.* Magyar anyanyelvű adatközlőim közül hatan ($6/36=16,66\%$) szlovákul szeretnek jobban beszélni. Ezt többnyire a következőképp indokolták: *mert szlovák iskolába jártam, több szót ismerek szlovákul, odahaza csak szlovák nyelven beszélünk.* Az adatok alapján látható, hogy az anyanyelvű iskoláztatás hiánya a anyanyelv presztízsének csökkenését okozza.

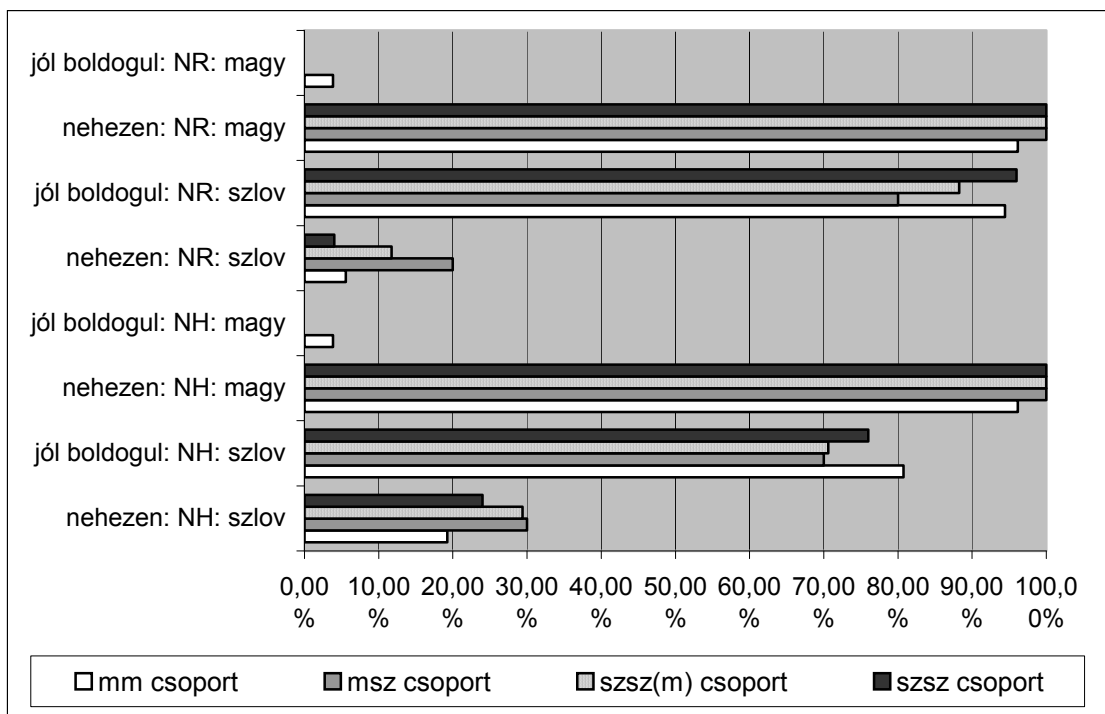
Szlovák anyanyelvű adatközlőim közül mindannyian szlovákul szeretnek jobban beszélni. Indokaik a magyar csoporttal megegyezők voltak.

A szlovák nyelvtudást vizsgáló kérdés eredményei alapján láthattuk, hogy a magyar anyanyelvű nagyhindi lakosok döntő többsége saját bevallása szerint jól, ill. nagyon jól beszél szlovákul. A nyelvek presztízsét vizsgáló következő kérdésekre (*Melyik nyelven könnyebb Önnek beszélnie?*) ismét bebizonyosodott, hogy a többségnek nem okoz gondot a szlovák nyelvű kommunikáció. A magyar anyanyelvűek 75%-ának ($27/36=27\%$) mindkét nyelven egyformán könnyű beszélnie. Öt idősebb adatközlőm ($5/36=13,88\%$) magyarul szeret jobban beszélni, mert így tanult kiskorától fogva; mert ez az anyanyelve, ill. egy adatközlő azt válaszolta, hogy azért, mert csak magyarul tud. Négy magyar anyanyelvű adatközlőm ($4/36=11,11\%$) saját bevallása szerint szlovákul tud jobban. Ezt a következőképp indokolták: *mert szlovák iskolába jártam, az iskola miatt, a környezet hatása miatt, mert több szót ismerek szlovákul.* Szlovák anyanyelvű adatközlőim mindegyike szlovákul szeret jobban beszélni. Indokaik a magyar

csoporthoz hasonlóak voltak, ill. a következő eltérő indokokat adták: azért, mert *ez a biztosabb, magyarul csak keveset tudok, nem tudok más nyelven.*

5. Vélekedések az érintkező nyelvek teljesítőképességéről

A nyelvek teljesítőképessége (funkciópotenciálja), azaz társadalmi dimenziója alatt azt értjük, hogy az adott nyelv egy adott időpontban mennyire, milyen fokon alkalmas társadalmi szerepének betöltésére, ellátására (Kiss 1995: 168). Az előbbi fejezetben leszögeztük, hogy a többségi nyelvet a társadalmi előmenetel szempontjából magasabbra értékeli a nyelvhasználók, mint a kisebbség nyelvét. Kérdőíves vizsgálatommal az adatközlők szűkebb és tágabb környezetére vonatkoztatva négy kérdéssel igyekeztem tesztelni ezt a megállapítást. Az eredmények az alábbi ábra segítségével foglalhatók össze¹⁷:

14. ábra: Jól boldogul-e a Nyitra környékén (NR) / Nagyhinden (NH), aki csak magyarul / szlovákul tud?

A magyar és a szlovák nyelvhez mint a társadalmi előmenetel eszközéhez kapcsolódó attitűdökkel Lanstyák István foglalkozik munkájában (Lanstyák 2000). Adatközlői szerint a szlovákul nem tudó magyaroknak elsősorban a hivatalokban

lehetnek nehézségeik, míg a magyarul nem tudó szlovákoknak főként a privát szférában akadhatnak gondjaik (vö. Lanstyák 2000: 127).

E kérdésekben mindegyik adatközlői csoport véleménye nagyjából ugyanaz. Közel mindnyájan úgy vélik, hogy a Nyitra környéken nehezen boldogul az, aki csak magyarul tud. A leggyakoribb indokok a következők voltak: *mert szükséges a szlovák nyelv, kevés a magyar hivatal, a hivatalokban, üzletekben nem tudnak magyarul, a városokban csak szlovákul beszélnek, szüksége van a törvényes nyelvre, ez egy szlovák járás, kevés a magyar, akkor csak a magyarokkal tudna összebeszélni ('tudná magát megértetni'), a magyarság nagyon lecsökkent, a fiatalok nem értik a magyar nyelvet, jobb, ha tud szlovákul, Szlovákiában élünk.* A válaszok egy része Lanstyák István kutatásait támasztja alá, másrészt pedig arra világít rá, hogy a nagyhindi magyar adatközlők fontosnak tartják a szlovákokkal való kapcsolattartást. Csupán egy adatközlő vélte úgy, hogy a Nyitra környéken jól boldogul az, aki csak magyarul tud. Válaszát ekképp indokolta: *nem az a lényeg, hogy hogyan beszél, hanem hogy milyen ember és mit tesz.*

A következő kérdésnél ismét egybehangzóan a többség úgy véli, hogy a Nyitra környéken jól boldogul az, aki csak szlovákul tud. A magyar és a szlovák adatközlők indoklásai azonban különböznek: a magyarok szerint azért, mert *mindenhol már szlovákul beszélnek, nincsenek magyar hivatalok, mindenki ehhez alkalmazkodik, ez a hivatalos nyelv;* a szlovákok szerint pedig azért, mert *mindenki megérti, más nyelvre nincs szükségünk, az, aki magyarul tud, tud szlovákul is.* Kis számban akadtak azonban olyan adatközlők is, akik szerint a csak szlovákul tudók nehezen boldogulnak a Nyitra környéken, mert *nem tudnak beszélni a magyar anyanyelvű emberekkel, itt elég sok a magyar falu, sok a magyar nemzetiségű lakos.*

A érintkező nyelvek falun belüli teljesítőképességéről szintén hasonlóan vélekednek az egyes vizsgált adatközlői csoportok. Egy kivétellel mindegyik adatközlő úgy vélekedik, hogy a falun belül nehezen boldogul az, aki csak magyarul tud. Az indokok is hasonlóak: *többnyire már szlovákul beszélnek, el van szlovákosulva a falu, sokan nem tudnak magyarul, sok már a szlovák, ill. fiatal adatközlőim közül néhányan úgy gondolják, hogy nem szeretik, ha valaki csak magyarul tud.*

A tágabb környezethez kapcsolódó kérdéshez mérten többen (25,65%) vallják úgy, hogy falun belül lehetnek nehézségei annak, aki csak szlovákul tud. Mindnyájuk indoka a következő volt: *nem mindenki tud beszélni, nem tud szót váltani az öregekkel.* Az adatközlők többsége (74,35%) azonban úgy véli, hogy Nagyhinden jól

boldogul az, aki csak szlovákul tud. Leggyakoribb indokok az alábbiak voltak: mert *annyit itt már mindenki tud szlovákul, hogy összebeszéljenek* ('megértsék egymást'), *ezek mind fiatalok és az idősebbekkel nem igen szórakoznak, nincs problémájuk, ma már nincs akadály, én a magyarokkal is megértetem magam, pedig nem beszélek magyarul.*

Utolsó, ide tartozó kérdésemmel a nyelvek társadalmi dimenziójával kapcsolatos tapasztalatokra kérdeztem rá. (*Volt-e olyan eset, amikor nehézségei voltak, mert nem tudott jól magyarul vagy szlovákul?*) A magyar anyanyelvű adatközlők 67,94%-a tagadó választ adott. Azok, akiknek voltak nehézségeik leggyakrabban a következő esteket említették: *mert nem tudtam jól szlovákul az orvosi rendelőben, fiatal koromban, amikor szlovák iskolába kerültem, amikor beléptem az inasiskolába.* A szlovák anyanyelvűek közül öten (11,90%) emlékeznek kommunikációs nehézségekre, akkor, amikor *idős emberekkel érintkeztek, vagy ha Magyarországra, ill. Budapestre utaztak.*

6. A nyelvmegtartással kapcsolatos vélekedések

A nyelvmegtartás/nyelvmegőrzés mint a nyelvcsere gátló vagy lassító folyamat arra a helyzetre utal, amikor egy közösség tagjai megpróbálják megtartani azt a nyelvet, amelyet eddig használtak (Bartha 1999: 129). A nagyhindi magyar beszélők közösség korábban már ismertetett nyelvválasztási szokásai alapján arra következtethetünk, hogy a beszélők többsége nem törekszik a nyelvcsere lassító nyelvmegőrzésre, ugyanis még a homogén magyar háztartásokban is a fiatalokkal inkább szlovákul beszélnek. A szakirodalomban ennek ellenpéldájával több helyen is találkozhatunk. Felsőőrben például az öregek megkövetelték családon belül a magyar nyelv használatát (Gal 1992: 52). Ez a magatartás nem állította meg a nyelvcsere, de egy szintén mégis biztosította a nyelv megmaradását. Az attitűdvizsgálatok során arra voltam kíváncsi, hogy a nyelvválasztási szokások ellenére miként vélekednek a magyar nyelv jelentőségéről a nagyhindi fiatal generáció számára. Egy további kérdéssel pedig a szlovákiai magyarság nyelvmegtartásához kapcsolódó attitűdöket kutattam.

Nyelvválasztási szokásaik ellenére adatközlőim 94,87%-a úgy vélekedett, hogy *jó, ha a nagyhindi gyerekek megtanulnak magyarul is.* Leggyakoribb indokként a közismert frazémát tüntették fel: *ahány nyelv, annyi ember*, ill. *ahány nyelv, annyiszor ember.* Emellett a hagyományok és idősök tisztelete: *ez mindig magyar falu volt, az idős emberek miatt, az ősök miatt*, valamint a nyelv hasznossága szerepelt gyakori

indokként: *minden nyelv jó, ha tudják, úgy mint bármely más nyelv ez sem lesz kárakra, ez is a javukra lehet, hogy utazhassanak.* Néhányan igyekeztek rámutatni, hogy jó lenne, ha megtanulnának de ennek több akadályja van. Hiányzik a nyelv tekintélye, ill. egy vezető személyiség. Az interjúk során egyik szlovák anyanyelvű és nemzetiségű adatközlő (40 éves, középiskolai végzettségű nő) ezt a következőképp fogalmazta meg:

Kazia to takí, takí blbci pár, že si vypijú pred krčmou, a teda tam začnú vykrikovať a nadávať, že „ja som takí a takí maďar“ a ostatní si ozvú, že „akí si ty maďar, však decko ti nevie ani po maďarsky. Aký si ty maďar? Ja som maďar!“ No a títo, čo si vypijú a potom pletú sprostosti a no... Takíto to kazia. Kebyže tu bol taký, kto by to tu trošku viedol tie deti a dedinu k tej maďarčine, by to bolo ako iné. Ale pokiaľ toto neni, tak radšej sa naučia po anglicky alebo po nemecky.

[Ezt olyanok rontják el, olyan pár bolond, akik italoznak a kocsma előtt és ott elkezdenek kiabálni, hogy én „ilyen meg olyan magyar vagyok“ a többiek meg megszólalnak, hogy „milyen magyar vagy te, hisz még a gyereked sem tud magyarul. Milyen magyar vagy? Én magyar vagyok!“ Na és ezek, akik italoznak és aztán butaságokat beszélnek, és na... Ezek rontják el. Hogyha itt volna olyan, aki egy kicsit vezetné a gyerekeket és a falut a magyarsághoz, akkor teljesen más lenne. De amíg ez nincs, addig inkább angolul vagy németül tanulnak.]

Négy szlovák anyanyelvű és nemzetiségű adatközlő szerint nem jó, ha megtanulnak magyarul, mert *nem mennek vele semmire, már úgyis mindenki szlovák, inkább németül meg angolul tanuljanak.*

Az iskolaválasztással (mint a nyelvmegtartás egyik fontos tényezőjével) kapcsolatos vélekedésekre is kíváncsi voltam következő kérdéssel. (*Gyerekeit / unokáit vagy azok gyerekeit milyen iskolába íratná?*) Csupán a magyar anyanyelvű és nemzetiségű csoportból akadt kilenc adatközlő (9/78=11,53%), aki csak magyar iskolába íratná gyermekét, ha lehetne. A legtöbben (58/78=74%) a reális lehetőségekből kiindulva választották a szlovák tanítási nyelvű iskolát. Mindkét választást leggyakrabban a valós helyzettel indokolták: *nincs más lehetőség, a környéken nincs magyar iskola, a fiatalok már szlovákok, így beszélnek kiskoruktól, szlovákul aztán minden munkahelyen megértik.* Hét adatközlő (7/78=8,97%) szerint nem számít a nyelv, csak az, hogy mit tanulnak, négyen (4/78=5,12%) pedig a vegyes nyelvű iskoláztatást választanák, mert *a szülei is vegyes nyelvűek, a mai világban még két nyelv sem elég, úgy több nyelvet tudnának.*

A szlovákiai magyarság nyelvmegtartásához kapcsolódó attitűdöket a következő kérdéssel vizsgáltam: *Fontos-e Ön szerint, hogy szlovákiai magyarok megtartsák magyar anyanyelvüket?*. Csupán két szlovák nemzetiségű adatközlőm akadt, aki szerint ez nem fontos. Ők válaszukat nem indokolták. Az adatközlők döntő többsége úgy véli, hogy a nyelvmegtartás fontos, ill. nagyon fontos. A kérdőíveken indoklásként leggyakrabban az anyanyelv jelentősége, a hagyományok, a kultúra és a szülők iránti tisztelet, valamint az identitás fontossága jelent meg. A szlovák anyanyelvű és nemzetiségű csoport egyik fiatal tagjának (18 éves, középiskolás lány) indoklása azonban nagyon tanulságos, a nem helytálló történelmi ismeretekre mutat rá:

Aby si zachovali svoj jazyk? Ako proti tomu nič nemám, a keď je to pre nich dôležité, že sú teda z Maďarska (!) tak (.) a určite že aj Slováci, čo odišli do Ameriky si zachovávajú náš slovenský jazyk, takže podľa mňa je to taktiež dôležité.

[Hogy megőrizték a nyelvüket? Hát nincs ez ellen semmi kifogásom, és ha ez nekik fontos, hogy tehát Magyarországról jöttek (!) tehát (.) és biztos, hogy a szlovákok, akik Amerikába mentek, szintén megőrzik a mi szlovák nyelvünket, tehát szerintem ez szintén ugyanolyan fontos.]

7. A kétnyelvűséghez kapcsolódó attitűdök

A kétnyelvű területeken (így Nagyhinden is) együtt élő magyarok és szlovákok kölcsönös nyelvismeretével kapcsolatos véleményeket négy kérdéssel kutattam. Adatközlőim négy fokozattal (nagyon fontos, elég fontos, nem túl fontos, nem fontos) értékelhették, hogy szerintük fontos-e az, hogy minden szlovákiai magyar minél tökéletesebben elsajátítsa a szlovák nyelvet. A válaszadók közül nem akadt olyan, aki szerint ez nem lenne fontos. Egyetlen adatközlőm vélte úgy, hogy ez nem túl fontos, mert *a legtöbben már úgyis tudnak szlovákul*. Mindegyik adatközlői csoportban a nagyon fontos és fontos válaszok domináltak. Az indoklások hasonlósága külön említést érdemel. A magyar anyanyelvű csoport többsége válaszáat a szlovák nyelv társadalmi tekintélyével magyarázta: *szlovákul beszélnek mindenhol, másképp nem tud létezni, enélkül el van veszve, szükség van rá, tudom magamról, mert nem tudok összebeszélni az orvosnál, hivatalokban, igényli a jelenlegi helyzet*. A szlovák anyanyelvűek indokaként is megjelent a társadalmi presztízssre való hivatkozás, ám gyakoribb volt a szlovák nyelvismeret kötelességként való értelmezése: *még szép, hogyha Szlovákiában élnek, kellene nekik tudni, mindenkinek tudnia kellene azt a nyelvet, amelyik országban*

él, Szlovákiában mindenki tudjon szlovákul. Fontos megemlíteni, hogy ezzel az attitűddel a magyar anyanyelvű csoport néhány adatközlője is ($3/36=8,33\%$) azonosult.

A szlovákok magyar nyelvismeretét kevesen tartják fontosnak. Erre vonatkozó kérdésekre (*Fontos-e Ön szerint, hogy a magyarokkal együtt élő szlovákok tudjanak magyarul is?*) csupán a magyar anyanyelvűek közül ketten ($2/36=5,55\%$) válaszoltak pozitívan. Szerintük ez a kommunikáció szempontjából fontos. A tagadó válaszok indokai leggyakrabban a következők voltak: *nem érdeklő őket, nincs rá szükségük, Szlovákiában élünk, nincsenek erre kényszerítve, nem fognak alkalmazkodni, nem ismerik el a magyar nyelvet, aki akar, az megérti a magyarokat is, ma már más nyelvek vannak előnyben.*

A magyar nyelvismeretet vizsgálva megállapítottuk, hogy a szlovák anyanyelvű adatközlők $40,47\%$ -a képes valamilyen szinten magyarul kommunikálni, $45,23\%$ -uk ért és csupán $14,3\%$ -uk nem ért magyarul. A szlovák anyanyelvű nagyhindi lakosok magyar nyelvtudásáról kérdeztem adatközlőim véleményét az attitűdvizsgálat következő kérdésével. (*Mit gondol, a Nagyhinden élő szlovákok tudnak magyarul?*) A magyar anyanyelvű lakosok többsége ($23/36=63,88\%$) szerint a szlovákok közül *a legtöbben csak értenek, de nem beszélnek magyarul.* Kevesebben állították ($10/36=27,77\%$), hogy *csak kevés szlovák lakos tud magyarul* és csupán néhányan ($3/36=8,33\%$) vélekedtek úgy, hogy *a szlovákok többsége tud magyarul Nagyhinden.* A szlovák anyanyelvűek többsége szerint közülük csak kevesen tudnak magyarul ($25/42=59,52\%$). A többi adatközlő ($17/42=40,47\%$) úgy vélekedett, hogy a legtöbb nagyhindi szlovák csak ért, de nem beszél magyarul. A szlovák válaszadók közül senki sem választotta a harmadik lehetőséget.

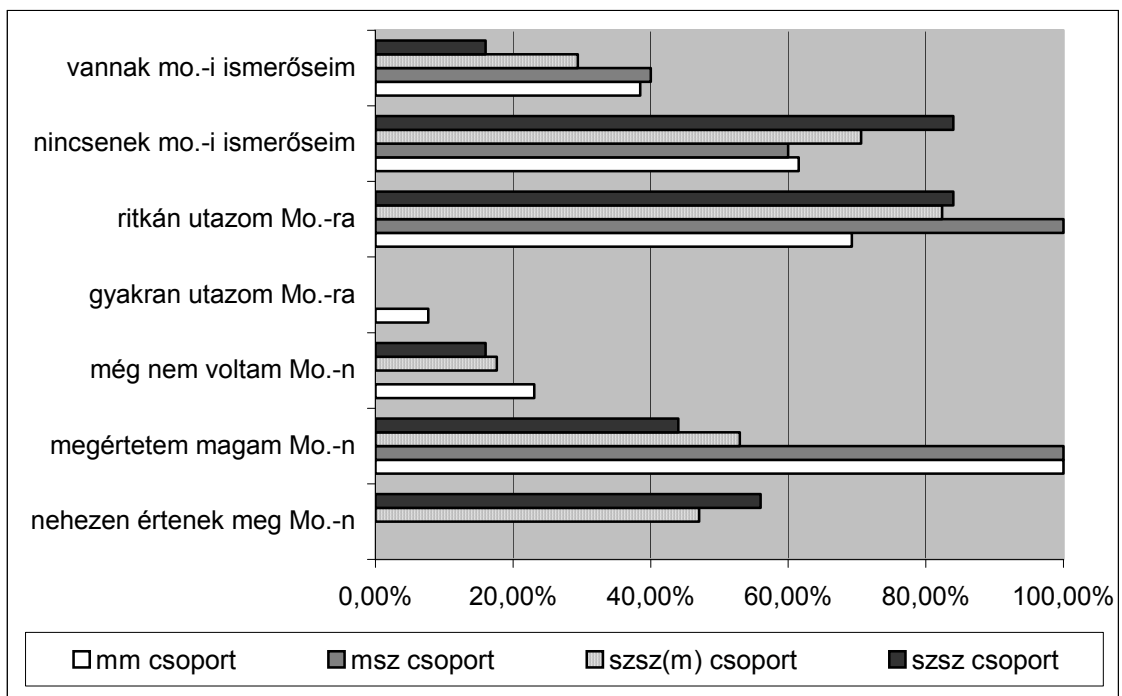
Arra a kérdésekre, hogy *ismernek-e név szerint olyan nagyhindi szlovák lakost, aki jól megtanult magyarul* a fiatal és középkorú adatközlők többsége nemleges választ adott. Az idősebb és középkorú magyar válaszadók két nevet tüntettek föl a leggyakrabban. Mindkét föltüntetett név viselője a legidősebb generációhoz tartozik (Mikla Júlia 1919-ben, Lüley Mária pedig 1928-ban született). Mindketten szlovák faluból származnak, és házasság révén kerültek Nagyhindre. Júlia nénivel, betegsége miatt nem sikerült beszélgetnem, de Mária nénivel néhányszor találkoztam. Megfigyeléseim szerint jól tud magyarul, és a nagyhindi nyelvjárás archaikus változatát beszéli, az illabialitás is erőteljesen jelentkezik nyelvhasználatában. Saját bevallása szerint kötelező volt megtanulnia magyarul, ugyanis a családban mindenki csak magyarul tudott. Elmondása szerint örül, hogy megtanulta a magyar nyelvet, és

gyermekét is tanította magyarul. Jelenleg csupán néha az idős asszonyokkal beszél magyarul.

8. Az adatközlők kapcsolata Magyarországgal

Az őshonos kisebbség nyelvmegtartása szempontjából az anyaország közelsége és az azzal való intenzív kapcsolatok a nyelvcsere negatív hatással lehetnek. Lanstyák István felmérései szerint a szlovákiai magyar kisebbség tagjai intenzíven érintkeznek a magyarországi lakosokkal (Lanstyák 2000: 71). Ezt a kérdéskört vizsgáló három kérdéssel nemcsak a fenti megállapítást igyekeztem tesztelni, hanem a nagyhindi magyar nyelvjárás megítélése előtt fontosnak tartottam felmérni, hogy adatközlőim milyen gyakran kerülnek kapcsolatba a magyar nyelv további változatait beszélőkkel.

A három kérdés összesített eredményeit az alábbi ábra tartalmazza:

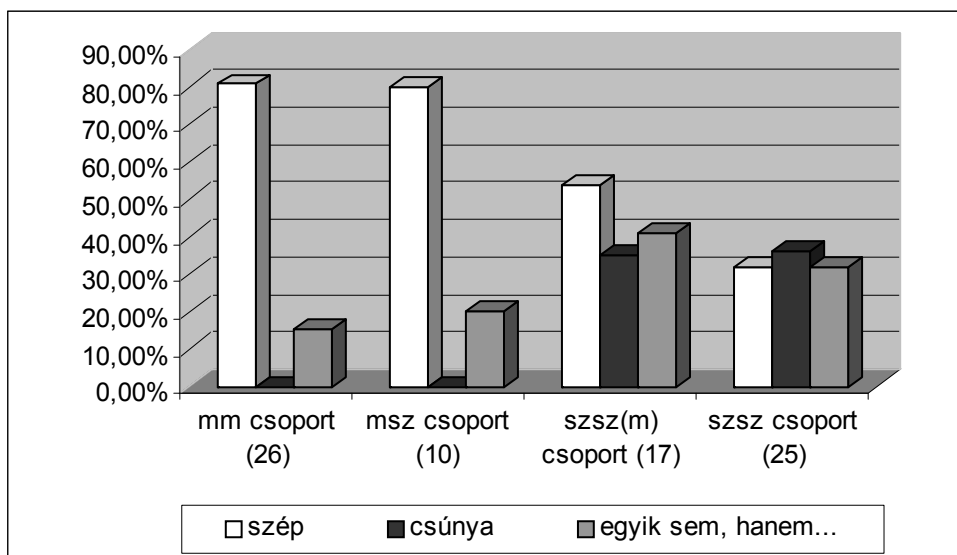

15. ábra: Vannak-e magyarországi ismerősei? Utazik-e Magyarországra? Meg tudja-e magát értetni?

Az ábra jól szemlélteti, hogy a magyar anyanyelvű adatközlők többségének nincsenek ismerősei Magyarországon. A legtöbbjüknek nincsenek intenzív kapcsolatai, volt néhány olyan idős adatközlő is, aki még nem volt Magyarországon. A magyar adatközlők mindegyike, a szlovák adatközlők közel fele pedig úgy gondolja, hogy meg tudja magát értetni Magyarországon.

9. Magyar és szlovák nyelvváltozatok megítélése

A nyelvváltozatokhoz kapcsolódó attitűdök első kérdése a nagyhindi magyar nyelvjárásra vonatkozott. Az adatközlők válaszait az alábbi ábra tartalmazza:

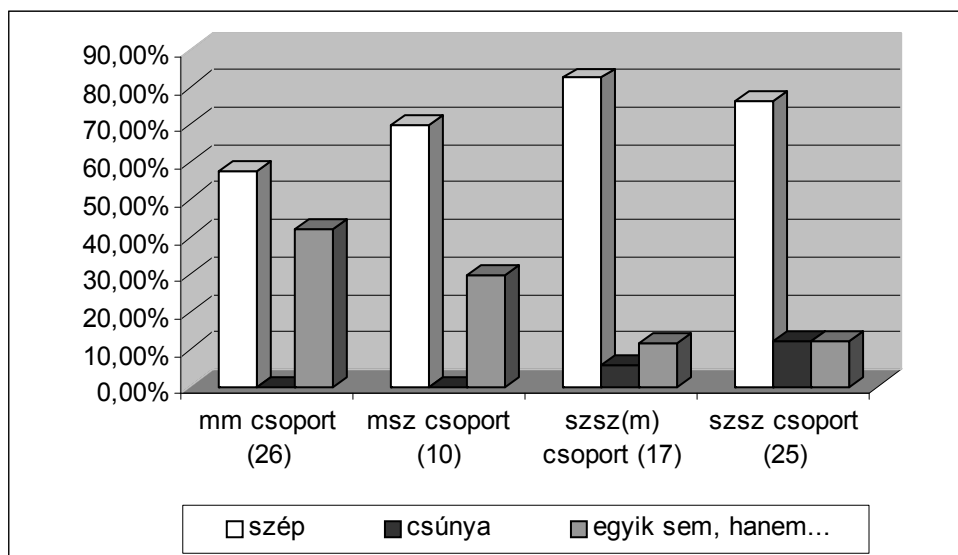

16. ábra: Ön szerint hogyan beszélnek a nagyhindi magyarok? Milyen a nagyhindi magyar nyelvjárás (tájszólás)?

A magyar anyanyelvű adatközlők döntő többsége saját anyanyelvjárásához pozitívan viszonyul. Az első két csoport adatközlőinek közel 80%-a szépnek tartja nyelvjárását. A szlovák anyanyelvű adatközlők két csoportja között különbség mutatkozik a nagyhindi magyar nyelvjárás szubjektív megítélését illetően. Azok többsége, akik valamennyire tudnak magyarul, szépnek, akik pedig csak értenek magyarul, azok enyhe többsége csúnyának ítéli a nagyhindi magyar nyelvjárását. Megjegyzendő, hogy ez utóbbi csoportban nagyjából egyforma a pozitívan, ill. semlegesen viszonyulók aránya.

Azok az adatközlők, akik nem azonosultak a feltüntetett esztétikai alapú minősítésekkel, azok a nagyhindi magyar nyelvjárás egyediségét, sajátos mivoltát emelték ki az első két csoportban. Válaszaik a következők voltak: *megszokott, nagyhindies, sajátos, palóc* (4/26=15,38%), *sajátos, különös* (2/10=20%). A két szlovák anyanyelvű csoport köztes válaszai szintén különbséget mutatnak. A harmadik csoportból néhányan (4/17=23,52%) a kontaktushatást és -jelenségeket érzik a nagyhindi magyar nyelvjárás meghatározó jegyének, miközben a következő válaszokat adták: *össze van keverve a szlovákkal, kevert, vegyes*. A negyedik csoportból pedig

többen (8/25=32,00%) nem tudták a nyelvjárást megítélni és a következő köztes válaszokat adták: *nem tudom megítélni, nem ismerem, nem igazi irodalmi magyar*. A nagyhindi szlovák nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdöket az alábbi ábra segítségével foglalhatjuk össze:

17. ábra: Ön szerint hogyan beszélnek a nagyhindi szlovákok? Milyen a nagyhindi szlovák nyelvjáráás?

Mindegyik adatközlői csoportban meglepően nagy a pozitívan viszonyulók aránya. A nyelvváltozatot csupán az utolsó két csoport két-két fiatal adatközlője tartotta csúnyának. A magyar anyanyelvű válaszadók közül sokan kitérő választ adtak. A köztes válaszok minden egyes csoportban arról tanúskodnak, hogy az adatközlők nem tartják a nagyhindi szlovák nyelvet sajátos nyelvjárásnak. Az egyes adatközlői csoportok köztes válaszai a következők voltak: (mm csoport: 11/26=42,30%): *nagyhindi szlovák nyelvjáráás nincs, nem létezik, vegyes*; (msz csoport: 3/10=30%): *az nem nyelvjáráás, ilyen nincs*; (szszm csoport: 2/17=11,76%): *a környező települések és a betelepültek nyelvének keveréke*; (szsz csoport: 8/25=32,00%): *az irodalmi nyelvhez áll közel, nem sajátos, nem nyelvjáráás*. Ezen indokok magyarázatát abban kereshetjük, hogy a magát szlovák anyanyelvűnek és nemzetiségűnek valló fiatal és középgeneráció tagjai szlováknyelv-használatának alapja a szlovák tanítási nyelvű alapiskolában elsajátított szlovák köznyelv. Az itteni szlovák nyelv magas presztízse ebből adódik. Ezt a következő szövegrészlet adatközlője szlovák nyelvjáráási és köznyelvi példákkal szemléltetve magyarázza. (Az adatközlő magyar anyanyelvű szlovák nemzetiségű, középiskolai végzettségű, 55 éves nő.):

Úgy, mint Kishind és Újfaló, nTMgyo+ nTMty külömpsig vTMn közöttök. It be+ (ö) nem monták, hogy **bol som, bou som, prišou som**¹⁸... [Ühüm] (xx) [Újfaluba már nem? Azt nem úgy mondják?] *Nem, nem, ÚjTMlubTM nem. De it Kishindén nTMgyon.* [És a hin+ nagyhindi szlovákok, azok hogyan beszélnek?] *zok jobb+ (ö) no, hTM mond vTMmit szlovākól, mās+ kíp mongyTM, mindTM kishindi.* [Az megint más?] *Těhát nem szokjuk mondTMni bou som, išou som, prišou som, ale prišiel som. Igēn. IttTMkik mā úgy szlovākok, zok, zok tisztābban beszélnek.* [Igen?] *Tisztābban. Igēn. Mongyuk rā, hogy tipikusTMb ez...*

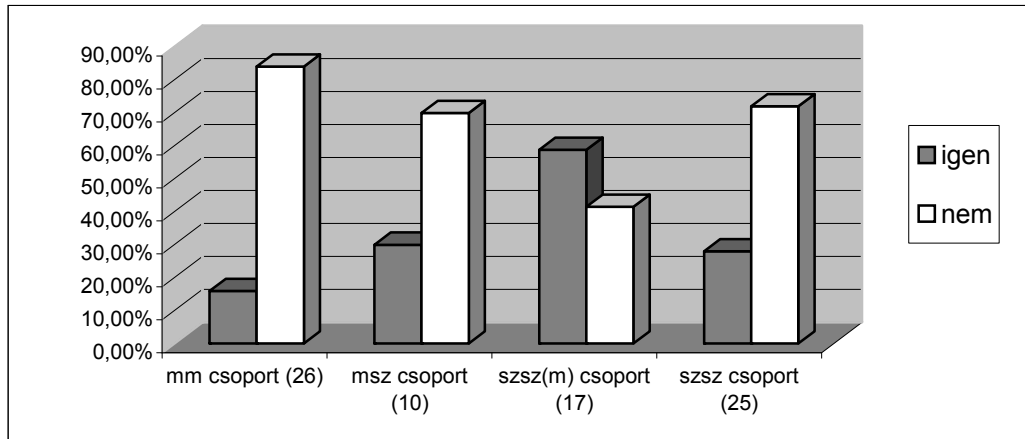
A kérdőív azon kérdéseire, hogy a tágabb, ill. szűkebb környezetben hol beszélnek szebben magyarul, ill. szlovákul, az adatközlők jelentős része (31/78=39,74%) nem tudott válaszolni. Főként a szlovák anyanyelvűek nem tudták megítélni (érthető módon), hogy milyen különbségek vannak a magyar nyelv változatai között.

A magyar nyelvvel kapcsolatban feltüntetett válaszok között a szűkebb környezetből legtöbbször Pográny, Kalász, Nagycétény települések neve szerepelt. A további falvak nevei egy-egy alkalommal fordultak elő: Felsőaha, Bábíndal, Bodok, Gerencsér, Gímes. Indoklásként legtöbbször a kirívó nyelvjárási sajátosságok hiányát említették. Pográny nyelvjárását a Nyitra-vidék többi adatközlőjéhez hasonlóan (vö. Sándor 2004: 51) nagyra értékelték. Egyik adatközlőm szerint Pográny olyan, *mintha Magyarországon lenne.* A tágabb környezetből Dunaszerdahely, Komárom neve szerepelt azzal az indokkal, hogy ott *többet gyakorolják a magyar nyelvet,* ill. ott *igazi magyar nyelvet beszélnek.* Akadt adatközlő, aki Magyarországot tüntette fel. Az anyaországgal való kapcsolatok hiányában a nagyhindiek számára is fontos lenne a nyelvváltozatok közötti különbségek bemutatása és a nyelvjárási nyelvhasználat népszerűsítése a magyarországi médiában (Balázs 2000: 19).

A szűkebb környezetben az adatközlők szerint Verebélyen beszélnek a legszebben szlovákul. A magyar adatközlők közül ezt néhányan azzal indokolták, hogy *ott a lakosság nagyobb része bevándorolt és igyekeznek szépen beszélni,* a szlovákok pedig azzal, hogy *ott irodalmi nyelven beszélnek.* A további válaszokban szerepelt még Nyitra, Besztercebánya neve, ill. a szomszédos Zsitvaújfaló, valamit tágabb régióként Közép-Szlovákia.

A nyelvváltozatokhoz kötődő attitűdöket nemcsak a nyelvváltozatok között érezhető különbségek, hanem az egyén nyelvhasználatát ért sérelmek is befolyásolhatják. Az *Előfordult-e, hogy Önt valamikor kijavították a beszédmódja*

miatt? kérdésre a legtöbb adatközlői csoportban többségében negatív eredményt kaptam. Csupán a harmadik csoport válaszadói között voltak többen, akiket ért ilyen sérelem. A válaszok százalékos megoszlását az alábbi ábra tartalmazza:

18. ábra: Előfordult-e, hogy Önt valamikor kijavították a beszédmódja miatt?

Az első csoport néhány (4/26=16%) adatközlőjének megnyilvánulásait a más magyar nyelvvaltozatot beszélők vagy magyarországiak javították. A következő válaszokat találjuk a kérdőívekben: *ha más magyarokkal beszéltem, ha magyarországiakkal találkoztam, ha munkahelyemen más környékbeliekkel beszéltem.* A többi csoportban, főként a fiatalok a szlovák iskola ilyen jellegű megjegyzéseit sérelmezték a következőképpen: *ha iskolában nem tudtam valamit szlovákul, iskolában a szlovák szakos tanárain, lányom, ha iskolában másképp hallotta.*

A következő szövegrészletben egy szlovák anyanyelvű és nemzetiségű adatközlő magyar nyelvhasználatát ért sérelmeit mondja el. Az adatközlő saját bevallása szerint nem nagyon jól tud magyarul, az interjú is inkább szlovákul folyt. A magyar nyelvet néha a munkahelyén, a szomszédos Kalászon használja. Elmondja, hogy őt nagyapja tanította magyarul, és kollégái megmosolyogják az archaikusnak számító nyelvjárási jelenségeit. Ennek ellenére pozitívan viszonyul a nagyhindi magyar nyelvjáráshoz. (Az adatközlő középiskolai végzettségű, 40 éves nő.)

*Áno. Mňa opravujú v Klasove, keď ja trebárs som a vidíte, jak sme kúsok od seba a ja som pri starom otcovi vyrastala a starý otec si rozprával, že **óm**[™], jablko **óm**[™], **szóm**[™] a ony sa mi smejú, že to jako rozprávam. Čo mi rozprávate? Mňa starý učil... Ja som vyrastala u starého otca. No nehovoril dobre, že **óm**[™]? [De] Starý si na jablko povedal, **hogy óm**[™].¹⁹ [Óma, igen.] És, ha **mëmmondom, hogy szóm**[™],*

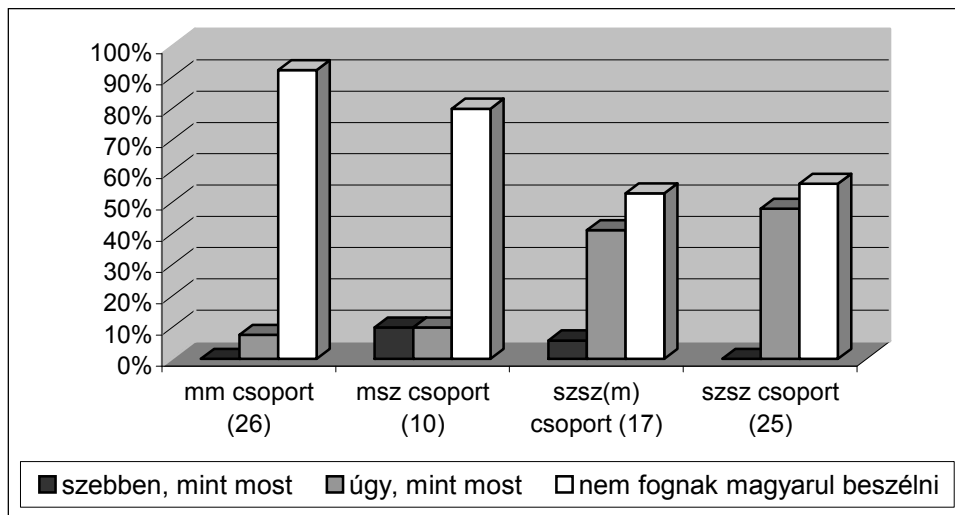
ēkezdenek nevetnyí (...) mondom, mit nevettek, hisz de én még...aj na tú..., hogy cūkork™. [Akkor még kérdezek egy-kettőt, ilyeneket.] Jēzus, Mārij™! Čo len nerobia, rehocú si jak (...) Ste vy normální, však ma starý otec učil po maďarsky a tak..., ale kol'kokrát už si dám pozor, že im to tak nepoviem, aj tak, aj tak mi to tak vyletí²⁰. Cūkork™, és kíssz!

A adatközlők többsége (61/78=78,2%) saját bevallása szerint nem javította mások megnyilvánulásait. A helyesbítő célzatú megjegyzések inkább a szlovák, mint a magyar megnyilvánulásokra vonatkoztak.

10. Vélekedések a nyelvváltozatok jövőjéről

A nagyhindi magyar nyelvjárás a legtöbb beszélője számára egyedüli változata a magyar nyelvnek. A magyar köznyelvvél kevés nyelvhasználati szintéren találkoznak, így a nagyhindi magyar nyelvmegtartás szempontjából nem elhanyagolható kérdés, hogy az adatközlők miként vélekednek a nyelvjárás jövőbeli változásáról.

A magyar anyanyelvű adatközlők pesszimistábban ítélik meg a kérdést, mint a szlovákok. Az adatközlők döntő többsége úgy véli, hogy 50 év múlva nem fognak Nagyhinden magyarul beszélni. A válaszok százalékos megoszlását az ábra szemlélteti:

19. ábra: Ön szerint 50 év múlva itt a faluban hogyan fogják beszélni a magyar nyelvet?

A szlovák nyelvváltozat jövőjére vonatkozó kérdésre sokkal pozitívabb válaszokat kaptam. Az összes adatközlő 65,38%-a úgy gondolja, hogy Nagyhinden szebben fognak szlovákul beszélni, mint most. További 26,13% szerint úgy fognak

beszélni, mint most. Négy adatközlő pedig azt állította, hogy *ezt nem lehet tudni, mert minden a környezet hatásától függ*, továbbá az is lehet, hogy *angolul meg németül fognak beszélni*.

A nyelvváltozatok jövőjét az érzelmek felől közelítette meg a vizsgálat utolsó két kérdése. Az egyik azt vizsgálta, hogy az adatközlők sajnálnák-e, ha kiveszne a nagyhindi magyar nyelvjárás. A válaszok mindegyik csoportban egybehangzóak voltak. Az adatközlők 94,87%-a sajnálná, ha ez megtörténne. A magyar anyanyelvű válaszadók ezt leggyakrabban a magyarság és vele együtt minden kulturális hagyomány kiveszése miatt sajnálnák. A szlovák anyanyelvűek pedig azért, mert már megszokták, hogy a magyar nyelvvel együtt élnek. Ezt az egyik fiatal adatközlő ezt így fogalmazta meg: *Sajnálám, ha kiveszne, mert már nem tudnám elképzelni, és furcsa lenne, ha az idősebbek nem sugdosnának a hátam mögött magyarul*.

A szlovák nyelvváltozattal kapcsolatban említettük, hogy az adatközlők többsége azt nem tartja sajátos nyelvjárásnak. Valószínűleg emiatt a magyar válaszadók többsége (29/36=80,55%) nem sajnálná, ha kiveszne, *mert nem eredeti, nem specifikus, mert ilyen nyelvjárás nincs, mert szlovákul úgyis fognak itt beszélni*. A szlovák anyanyelvűek többsége (64,28%) viszont sajnálná, ha kiveszne a nagyhindi szlovák nyelvjárás.

11. Nyelvi konfliktusok Nagyhinden

A magyarok és szlovákok együttéléséről Nagyhinden ugyanazt tapasztaltam, mint Borbély Anna (2001) a kétegyházi románok és magyarok körében. Nevezetesen, hogy a magyarok és a szlovákok jól élnek együtt. Kiderült, hogy a békés együttélésnek egyik fontos feltétele a szlovák nyelv ismerete. Ez nemcsak a szlovákok, hanem a magyarok számára is fontos. A nyelvi presztízs a nagyhindi szlovák nyelvváltozat köznyelvhez hasonló jellegéből adódik. Az eddigi adatokból az is kiderült, hogy a szlovákok többsége ért magyarul, de beszélni csak kevesebben hajlandók. A magyar nyelvhasználatot a legtöbben az idősekkel való kommunikációval azonosítják, ezt megszokottnak tekintik, nem látnak benne kivetnivalót, és érzelmileg is bizonyos szinten kötődnek hozzá. Ezt az bizonyítja, hogy a szlovákok döntő része is sajnálná, ha kiveszne a magyar nyelvjárás Nagyhinden. Beigazolódott a Gereben Ferenc által említett ún. kontaktushipotézis (Gereben 1999: 21), mely szerint a különböző nemzetiségű csoportok együttélése vagy sűrűbb érintkezése javítja az egymásról

kialakított képet. Ez Nagyhinden a két csoport nyelvváltozatának kölcsönös megítélésére is vonatkozik.

A címben sejtetett konfliktusra éppen a békés együttélés látszata miatt nem kérdeztem rá kérdőívemben. Az interjúk során azonban néhány adatközlőm rávilágított az egyházi élet nyelvhasználatában újabban felbukkanó súrlódásokra. A templomi nyelvhasználat az a nyilvános színtér, ahol közösségi szinten még él a magyar nyelv Nagyhinden. A szlovák nemzetiségű hívek közül néhányan nem akarják a vasárnapi vegyes nyelvű szentmisét, arra hivatkozva, hogy a fiatalok nem akarnak akkor templomba menni, ha ott olyan mise van, melyen magyarul is elhangzik valami. Az idősebb nagyhindí magyar hívek pedig ragaszkodnak ahhoz, hogy néha vasárnap is legyen valami magyarul a szentmisén. A középkorúak közül már kevesebben állnak ki a magyar miséért, ők a szlovák misét is ugyanúgy értik. Egyik magyar anyanyelvű és nemzetiségű adatközlőm (56 éves középiskolai végzettségű férfi) az interjú során ezt az időszerű konfliktust és a hozzá kapcsolódó önfeladónak nevezhető attitűdöt a következőképp tolmácsolta:

MëkszóllítottTM ëggy... ëgy pãrTMnn, ojTMn korosztãjbelijim is, velem ëggyidõssek, vTMgy még lehet, hogy vTMmicskével idõssebbek is, hogy...hogy mé ojTMn nTMgyonTMkaromTM mTMgyTMr misét, hogyTMszTMnTMzTM sok szlovãk, hogyTM sok fïjTM ëggyãltTMãn nem értenek, is osztãn, hogy nemTMrnTMk mënniTM tãmplombTM. Ugyhogy most ë kõ ezën gondókoznï, hogyTMkkor hogy eszt megoldTMni, ... mer, hTM belegondolok, hTM.. lehet, hogy így is vTMn, mer hãt mongyuk rã, hogy hTM ... nyócvTMn szãzTMlïkTM fTMlunTMk szlovãknTMk vTMljTM mTMgãt, ésTMbó lehet, hogy hTMtvTMn vTMgy hetven szãzTMlïk ojTMn, TMki igTMzãn nem tud mTMgyTMrul, isTMkkor, TMkkoTMz igTMz, hogy hogyhTM õ ot vTMn tãmplombTM, õTMból nem ért sëmmit. Ugyhogy lehet, hogy ijen kérdïis is fõnnãll most.

A „kérdés” megoldása elsősorban a helyi plébános feladata. Szerinte azonban nyelvi kérdés miatt a fiatalokat nem lenne szabad elengedni a templomból...

12. Az attitűdvizsgálatokat összegző megjegyzések

E fejezet a nyelvcsere előrehaladott állapotában lévő nagyhindí magyar beszélőközösség és a vele együtt élő többségi szlovákság nyelvválasztási szokásait, a nyelvcserevel, nyelvekkel, nyelvváltozatokkal kapcsolatos kölcsönös attitűdjeit vizsgálta. A rétegzett mintavétel szabályai alapján kiválasztott 78 adatközlő kérdőíves

vizsgálattal nyert véleménye a nemzetiség, anyanyelv és magyarnyelv-tudás szerint kialakított négy csoportban hangzott el. Az elemzés végig e négy adatközlői csoport válaszait hasonlította össze. A megállapításokat interjúrészletek támasztották alá.

A községben a szlovák nyelv használata a gyakoribb. A vizsgálat megállapította, hogy a magyar anyanyelvű adatközlők számára nem okoz gondot a szlovák nyelvű kommunikáció. Szlovák nyelvtudásukat a legtöbben jónak, ill. nagyon jónak minősítették. A privát nyelvhasználati színtereken is gyakoribb a szlovák nyelv használata. A fiatal generációval a magyar anyanyelvűek döntő többsége is szlovákul kommunikál. A középgeneráció az idősebbekkel magyarul, saját korosztályának képviselőivel pedig javarészt vegyesen, ill. szlovákul beszél.

A magyar anyanyelvű szlovák nemzetiségű adatközlők közül néhányan saját anyanyelv-tudásukat nem minősítették nagyon jónak. A szlovák anyanyelvű adatközlők zöme a velük élő magyar kisebbség nyelvét passzívan birtokolja. A csoport fele önbevallás alapján képes egy-két szó erejéig magyarul kommunikálni, ám csak 20%-uk szól néha az idősebbekhez, szomszédokhoz valamit magyarul.

A szlovák nyelv tekintélyét a többségi nyelv nyilvánvaló társadalmi presztízse mellett a helyi szlovák nyelvváltozat köznyelvhez nagyon közeli jellege is erősíti. Az adatközlők többsége nem is tartja ezt a nyelvváltozatot nyelvjárásnak. A környékbeli szlovák nyelvjárásokkal összehasonlítva is nagyra értékelik. A nagyhindi magyar nyelvjárást már sajátos területi változatnak tekinti az adatközlők zöme, és a legtöbben pozitívan viszonyulnak hozzá. A környékbeli magyar nyelvjárásokkal összehasonlítva azonban tekintélye csökken, ugyanis azon közösségek nyelvét értékelték nagyobbra, ahol még több magyar él, és nem olyan erős a szlovák nyelv hatása. A magyar nyelvet a szlovák válaszadók többsége az idősök nyelvének és megszokottnak tekinti, nem lát benne kivetnivalót, és érzelmileg is bizonyos szinten kötődik hozzá. Ezt az bizonyítja, hogy a szlovákok döntő része is sajnálná, ha kiveszne a nagyhindi magyar nyelvjárás.

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom a magyar nyelvjárástani szakirodalomból ismert nagyhindi nyelvjárás mai állapotát vizsgálja és elemzi a dialektológia, valamint a szociolingvisztika módszereivel. A nyelvhasználatot kutató nyelvészeti munkák sorába illeszkedve, az idevágó dialektológiai, szociolingvisztikai, névtani ill. kontaktológiai szakirodalom áttanulmányozása után a községben tapasztalt nyelvi/nyelvhasználati sajátosságokból kiindulva számos, egymáshoz szorosabban/lazábban kapcsolódó témát vettem vizsgálat alá.

Az első részben ismertettem a vizsgálati helyszínt, Nagyhind főbb történeti és demográfiai adatait. A nyelvjárás és nyelvhasználat szempontjából e rész legfontosabb következtetései az alábbiak voltak:

1. Nagyhind községet az etnikai tér változásai többször érzékenyen érintették, ám a falu a 20. század közepéig megtartotta magyar többségét. A községet a nyelvhatár közvetlen közelsége jellemezte és jellemzi ma is. Nagyhind szomszédfalvai szlovákok, csak Kalászon keresztül kapcsolódik a Nyitra környéki magyar nyelvshízigethez.
2. Nagyhind magyar lakossága 1945 után kezdett csökkenni. A rohamos nyelv- és nemzetiségváltás 1976-tól kezdődött, amikor a községet közigazgatásilag összevonták a szomszédos szlovák Kishinddel. Megszűnt a magyar iskola, és a hivatalos ügyintézés nyelve is szlovákká vált. Ezek a kedvezőtlen intézkedések eredményezték a magyar nyelv visszaszorulását és a nyelvcsere felgyorsulását.
3. Nagyhind 350 lakosával a Nyitrai járás kisközségei közé tartozik. A lakosság háromnegyede szlovák nemzetiségű. A magyar anyanyelvűek negyede is szlovák nemzetiségűnek vallja magát. A magyar lakosság közel kétharmada 55 éven felüli, egyharmada középkorú, a fiatalok közül pedig már alig tud valaki magyarul.

Munkám második részében ismertettem a nyelvhasználati szintereket, melyekkel kapcsolatban a következő fontos megállapítások születtek:

1. A legtöbb nyelvhasználati szintéren a szlovák nyelv használata a domináns. Az otthoni nyelvhasználat is zömében szlovák. Nemcsak a homogén szlovák, ill. vegyes háztartásokban, hanem még a magyar háztartásokban is a fiatalokkal inkább szlovákul beszélnek.
2. A nyilvános szinterek közül a községi hivatalban és a templomban használatos még a magyar nyelv, azonban e két szintéren is (főként a templomban) visszaszorulóban van.

A disszertáció harmadik része a nagyhindi magyar nyelvjárás történetét foglalta össze ismert és újonnan feltárt történeti adatok segítségével. A nyelvtörténeti vizsgálódások az alábbi következtetésekkel zárultak:

1. Az 1904-ből előkerült nagyhindi szógyűjteményben az illabialitás kimutatható, de a labiális hangok hiányát (az ún. tiszta illabialitás jelenségét) nem lehetséges a példák segítségével bizonyítani.
2. A nagyhindi illabialitás történeti vizsgálata névtani kutatások segítségével lehetséges, azonban az eredmények azt mutatják, hogy az illabiális tendencia a remélttel ellentétben kevésbé igazolható. Kevés volt az olyan családnév, ragadvány- ill. földrajzi név, amely az illabialitás : labialitás szempontjából releváns lett volna.

Munkám legterjedelmesebb, negyedik része a nagyhindi magyar nyelvjárás jelenségeinek változásaival foglalkozott. A nyelvi szintek szerinti diakrón és szinkrón változások általánosabb tanulságai a következők voltak:

1. A nyelvjárás részlegek közül legnagyobb mértékűek a hangtani változások. Mindegyik tárgyalt tendencia közül leginkább a labialitás/illabialitás változott. A régebbi gyűjtésekhez viszonyítva e jelenség teljesen eltűnt. A labiális fonémák használata a legtöbb esetben a köznyelv szerint történik, és a köznyelvi illabiális fonémákkal szembeni labiális tendencia az újabb gyűjtések alkalmával erőteljesebben jelentkezett.
2. A nyelvjárás további jelenségeinek változásai kisebb mértékűek. Az *ĕ*-zés, *í*-zés, a szótagzáró *l* kiesése és a palatalizáció olyan markáns jelenségei a nyelvjárásnak, melyek széles körben használtak és csupán néhány példában közelednek a köznyelvi megfelelőkhöz.
3. Néhány olyan jelenség is megfigyelhető, melynek változásai társadalmilag kötöttek. A kirívónak számító nyelvjárás jelenségeket főként a középkorú nyelvhasználók kerültek.
4. A nyelvi változásokra a magyar köznyelv és a kontaktushelyzetből adódó szlovák nyelv van hatással. A kontaktushatás leginkább a szókészletbeli változásokban érezhető, de számos hangtani, alaktani és mondattani jelenség kialakulásában is szerepet játszik.
5. A közösség életében a magyar köznyelv használata igen csekély mértékű, ugyanis magyar iskola híján nincs lehetősége azt elsajátítani, csupán közvetve a médián keresztül, ill. elvétve idegenek által találkozik vele, nyilvános színtereken pedig a szlovák nyelv használata az általános.

6. Mai állapota alapján a nagyhindi nyelvjárás nem tekinthető nyelvjárásszigetnek, ugyanis nyelvjárási jelenségei beilleszkednek a Nyitra-környéki magyar nyelvjárások rendszerébe.

A nagyhindi magyar beszélőközösség társadalmi, demográfiai, nyelvválasztási és nyelvhasználati tényezőiből levonható sajnálatos következtetés, hogy a nyelvcsere befejezéshez közeledik Nagyhinden. Dolgozatom utolsó részében a nyelvcserefolyamatok egyik fontos tényezőjével, a nyelvi attitűdökkel foglalkoztam. Vizsgálatom remélhető újszerűségét az adta, hogy a nyelvcsere előrehaladott állapotában lévő magyar beszélőközösség és a vele együtt élő többségi szlovákság nyelvválasztási szokásait, a nyelvcsérével, nyelvekkel, nyelvváltozatokkal kapcsolatos kölcsönös attitűdjeit is vizsgáltam. A felmérés legfontosabb tanulságai a következők:

1. A szlovák anyanyelvű adatközlők zöme a velük élő magyar kisebbség nyelvét passzívan birtokolja. A csoport fele önbevallás alapján képes egy-két szó erejéig magyarul kommunikálni, ám csak 20%-uk szól néha valamit magyarul.
2. A szlovák nyelv tekintélyét a többségi nyelv nyilvánvaló társadalmi presztízse mellett a helyi szlovák nyelvváltozat köznyelvhez nagyon közeli jellege is erősíti.
3. A nagyhindi magyar nyelvjárás sajátos területi változatnak tekinti az adatközlők zöme, és a legtöbben pozitívan viszonyulnak hozzá. A magyar adatközlők főleg olyan közösségek nyelvét értékelték nagyobbra, ahol még több magyar él, és nem olyan erős a szlovák nyelv dominanciája.
4. A magyar nyelvet a szlovák válaszadók többsége az idősek nyelvének tekinti, nem lát benne kivetnivalót, és érzelmileg is bizonyos szinten kötődik hozzá. Ezt az bizonyítja, hogy a szlovákok döntő része is sajnálná, ha kiveszne a nagyhindi magyar nyelvjárás.

A kapott adatok alapján a magyar nyelv megmaradását a közösségben több tényező is nehezíti: a nyelvhasználati színtereken gyakoribb a szlovák nyelv használata, a fiatal korosztályból csak kevesen tudnak magyarul, a többségi nyelvváltozatnak nagy a tekintélye, az anyaországgal gyenge a kapcsolat, nincs a közösségnek önszervező ereje, a nyelv jövőjéről pesszimistán gondolkodnak, és a többség pozitív attitűdje, melyet a vizsgálat során tapasztaltunk, nem nyilvánul meg a felbukkanó nyelvhasználati konfliktusok kedvező megoldásában.

JEGYZETEK

¹ A teljes szógyűjtemény a *Nyitrai Ellenőr* című politikai napilap négy számában jelent meg. A napilapot az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilmtárában őrzik (jelzete: FM3/2357). A szójegyzéket gyűjtötte és publikálta Atovich Ferenc, aki néprajzkutató volt, és számos etnográfiai cikke jelent meg a *Néprajzi Értesítőben* és az *Etnographiában*. A gyűjtést Dr. Szűcs István nyitrai piarista tanárral együtt végezte el. Atovich publikált jegyzéke közel ezer példát tüntet fel a Nyitra környéki falvak nyelvhasználatából. Külön fejezetekbe sorolja Lédec és Ghymes, Beéd és Menyhe, Csitár és Gerencsér, Zsére, Bábindal, Hind, Pográny, Geszthe, Bodok tájszavait. Nagyhindről 92 példát közöl. Gyűjteménye azonban sokkal több jelenség vizsgálatára ad lehetőséget, ugyanis példái között számos szókapcsolat és néhány mondat is található. Mindegyik példáját nagy kezdőbetűvel írja, majd nagykötőjel után a köznyelvi változatot adja meg. A nyelvjárás fonémaváltozatai közül nem jelöli az *™*, *ā* valamint *ē* hangokat. Néhány szó mellé zárójelben megjegyzést is fűz.

² http://geolingua.elte.hu/hkonyv/Hangoskonyv2_index.html

³ Az adatokat a Nagyhindi Községi Hivatal lakossági nyilvántartásából vettem, ugyanis a hivatalos 2001-es népszámlálás statisztikai kimutatásai között az anyanyelv és a életkor kombinációja nincs külön táblázatban feldolgozva.

⁴ királyi szerviens: A sajátos társadalmi réteg megnevezésére használatos kifejezés első kétségtelen hitelű előfordulása 1217-ből ismert. A latin nyelvű *serviens regis/regalis* alak közkeletű, 'királyi szolga' fordítása nem pontos, hívebb jelentést ad a 'királynak szolgáló személy' körülírás. A 13. század közepétől elterjedő nemes királyi szerviens forma a királyi szerviensek és a hagyományos nemesség közötti különbségek elhalványodását jelzi. A királyi szervienseket a nemességgel azonosító 1267. évi törvény után a kifejezés használata megritkul, s bár szórványosan a 14. században is felbukkan, a szókapcsolat kivész a magyarországi latinságból (Kristó főszerk. 1994: 715)

⁵ Csermely (1899-ig *Omasztina*, szlovákul *Omastiná*) község Szlovákiában, a Trencsényi kerületben, a Báni járásban. 2001-ben 50 lakosából 48 szlovák volt.

⁶ Dervence: a Zsitva jobb oldali mellékvíze, egy szakaszán Bars és Nyitra vm. határfolyója'. Névváltozatai: 1113: *Dreuenizza*, 1229: *Deruenche*, rivus, 1234/364: *Terenche* [talán romlott alak], flum., [1272-90]: *Durenche* [? dürence], aqua, 1275: *Druvenche* [? drüvence].
(forrás: nevarchivum.klte.hu/nevarchivum/varmegyek/bars.html)

⁷ Hontpázmány nemzetség: Kézai elbeszélése alapján a nemzetség két német páncélos lovagtól, Hont és Pázmány vitézektől származik. A lovagoknak Géza fejedelem adott földet a Garam környékén, és ők lettek azok, akik lovaggá fogadták Géza fiát, Istvánt. Harcoltak Koppány ellen is. A 13. században II. András főpohárnokai, és további birtokokat kaptak Pozsony és Nyitra megyékben. A 15. századra hatalmas birtokok urai lettek Gömör, Hont, Ugocsa, Nyitra és Pozsony megyékben. A nemzetségből származnak többek között a Forgáchok, a Batthyányak, a Szentgyörgyiek és a Cseklésziak. (forrás: <http://www.varlap.hu/arckep/arckep.php?id=89>)

⁸ Gyöngyösbokrétán azt a színpadi folklór kategóriájába tartozó mozgalmat értjük, amelyet Paulini Béla kezdeményezésére és szervezésében 1931-től 1944-ig, minden év augusztus 20-a táján rendeztek Budapesten. Ezeket 1938 előtt a trianoni Magyarország területéről, majd később a visszacsatolt területekről is néptáncot, népzenei, viseletet és ünnepi szokásokat színpadon bemutató csoportok léptek fel (Liszka 2002: 152).

⁹ Minden családban a következő kérdést tettem fel: Otthon a családtagok egymás között milyen nyelven beszélnek? Válaszlehetőségek: többnyire magyarul, magyarul és szlovákul is, mindig szlovákul. Az első választ adók alkották a magyar háztartást, a másodikokat a szlovák és a harmadik választ adók a vegyes háztartást.

¹⁰ A gyerekek kis mikrobuszal járnak Nagycéténybe. Az iskolabuszt a Rákóczi Szövetség üzemelteti. Jelenleg 8 gyerek jár így a Nagycétényi Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolába.

¹¹ Olyan szóképzési elem vagy szerkezeti jegy, melyre az átvevő nyelv az átadó nyelvvél való érintkezés (=eseti kontaktushatás) vagy kétnyelvűségi helyzet következtében (=helyzeti kontaktushatás) tesz szert (Lanstyák 2002: 80).

¹² GKÚ Bratislava = Geodetický a kartografický ústav Bratislava (Földtani és Térképészeti Intézet, Pozsony). A hivatkozott térképek az Intézet archívumában találhatóak

¹³ A kódok a következőket jelentik: F,N (férfi, nő), A, K, F (alapiskolai, középiskolai, főiskolai végzettségű), I, K, F (idős, középkorú, fiatal), 1–10. (A mellékletben található nyelvjárási szöveg sorszám, amelyből a példát vettem.)

¹⁴ A nagyhindi adatok első ránézésre azért félrevezetőek, mert (amint a II. részben már említettük) az 1981, és 1991-es népszámlálási adatok az összevont Nagyhind és Kishind településekre vonatkoznak.

¹⁵ A kutatás nem a nyelvi attitűdökkel, hanem a kisebbségi és többségi közösséghez kapcsolódó általános attitűdökkel foglalkozott.

¹⁶ Az ábra rövidítései a következőket jelentik: magy (szinte mindig magyarul), magy>szlov (általában magyarul, néha szlovákul), magy=szlov (ugyanolyan gyakran magyarul és szlovákul), szlov>magy (általában szlovákul, néha magyarul), szlov (szinte mindig szlovákul).

¹⁷ Négy kérdést tettem föl e témában: Ön szerint jól boldogul-e a Nyitra környékén az, aki csak magyarul tud?, Ön szerint jól boldogul-e a Nyitra környékén az, aki csak szlovákul tud?, Ön szerint jól boldogul-e Nagyhinden az, aki csak magyarul tud?, Ön szerint jól boldogul-e Nagyhinden az, aki csak szlovákul tud? Nyolcféle válaszlehetőség adódott, melyek rövidítései és magyarázatai a következők: jól boldogul: NR: magy = (Igen, jól boldogul a Nyitra környékén az, aki csak magyarul tud.), nehezen: NR: magy = (Nem, nehezen boldogul a Nyitra környékén az, aki csak magyarul tud.), jól boldogul: NR: szlov = (Igen, jól boldogul a Nyitra környékén az, aki csak szlovákul tud.), nehezen: NR: szlov = (Nem, nehezen boldogul a Nyitra környékén az, aki csak szlovákul tud.), jól boldogul: NH: magy = (Igen, jól boldogul Nagyhinden az, aki csak

magyarul tud.), nehezen: NH: magy = (Nem, nehezen boldogul Nagyhinden az, aki csak magyarul tud.), jól boldogul: NH: szlov = (Igen, jól boldogul Nagyhinden az, aki csak szlovákul tud.), nehezen: NH: szlov = (Nem, nehezen boldogul Nagyhinden az, aki csak szlovákul tud.)

¹⁸ Bol som ~ *bou som*, prišiel som ~ *prišou som* (szlov.) 'voltam, jöttem'. Az adatközlő kirívó nyelvjárási jelenségnek tartja a magyar nyelvjárások szótagzáró *l* fonémájának kiesése okozta nyúláshoz hasonló asszociatív jelenségeket a szomszéd falu szlovák nyelvjárásában.

¹⁹ (szlov.) Igen. Engem kijavítanak Kalászon, ahol én tehát vagyok, és látja, hogy milyen közel vagyunk egymáshoz, és én a nagyapám mellett nőttem fel, és a nagyapa mondta, hogy óma, alma, óma, szóma, és ők nevetnek, hogy hogyan beszélek. Mit beszéltek? Engem az öreg tanított...Én a nagyapám mellett nőttem fel. No, nem mondta jól, hogy óma? Az öreg az almára mondta, hogy óma.

²⁰ (szlov.) Mit nem csinálnak, röhögnek, mint a ... Normálisak vagytok, engem a nagyapám tanított magyarul, és ...de már többször vigyázok, hogy ne mondjam nekik így, akkor is, akkor is kicsúszik a számon.

SZAKIRODALOM

- Acsády Ignác 1896. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21. *Magyar Statisztikai Közlemények XII.* Budapest: Athenaeum Társulat Könyvnyomdája.
- Arany A. László 1944. *Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere.* Pozsony: Concordia.
- Atovich Ferenc 1904. Nyitra környékén élő magyarok nyelvéről. *Nyitramegyei Ellenőr* 3/17: 2-3.
- Balázs Géza 2000. A média nyelvi normája. *Magyar Nyelvőr* 124: 5–24.
- Balogh Lajos 1968. A szótagzáró /l/ kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 64: 355–361.
- Balogh Lajos 1990. A táji nyelvváltozatok kutatása. In Balogh – Kontra szerk. 1990: 84–97.
- Balogh Lajos 2001. A nyelvjárási anyaggyűjtés. In Kiss szerk. 2001: 157–172.
- Balogh Lajos szerk. 1996. *A magyar nyelv táji változatai az 1980-as évek végén.* Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Balogh Lajos – Kontra Miklós szerk. 1990. *Élőnyelvi tanulmányok.* Linguistica, Series A, Studia et Dissertationes, 3. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Bárczi Géza 1952. *Magyar történeti hangtan.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bárczi Géza szerk. 1947. *Mutatvány a magyar nyelv atlasz próbagyűjtéseiből.* Budapest: Magyar Nyelv atlasz Bizottság.
- Bárczi Géza – Benkő Loránd szerk. 1956. *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Nyelvészeti tanulmányok.* Budapest.
- Bártfai Szabó László 1910. *A Hunt Pázmán nemzetségbeli Forgách család története.* Esztergom.
- Bartha Csilla 1993. Nyelvhasználat és generációk összefüggése a detroiti magyarban. *Hungarológia* 3: 40–51.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bauko János 2001. *A marcelházi halászat szakszókincse.* Komárom: KT Kiadó.
- Benkő Loránd 1960. Nyelvjárástörténet a névtudományban. In Pais – Mikesy szerk. 1960: 132–135.

-
- Benkő Loránd 1961. Új módszerbeli lehetőségek a magyar nyelvjárástörténeti vizsgálatokban. *Magyar Nyelv* 57: 401–413.
- Benkő Loránd – Lőrincze Lajos 1951. *Magyar nyelvjárási bibliográfia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BH. 1943. *Bars és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék évkönyve 1943*. Közzéteszi: Dr. Hetényi Rezső, alispán. Budapest: Globius.
- Blaskovics József 1993. *Az újvári ejalet török adóösszeírásai*. Pozsony: Erdem.
- Bodó Csanád 2001. Nyelvi változások a nyelvcsere és nyelvvesztés folyamatában. *Magyar Nyelvőr* 125: 169–179.
- Bokor József 1995. *Regionális lexikológiai vizsgálatok a nyugati magyar nyelvterületen*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 203.
- Borbély Anna 1993. Az életkor, a nem és az iskolázottság hatása a magyarországi románok román és magyar nyelvhasználatában. *Hungarológia* 3: 73–85.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcsere*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya.
- Borovszky Samu – Sziklay János szerk. 1899. *Nyitra vármegye*. Budapest.
- Csáky Károly 1988. *A háziipar szakszókincse az Ipoly mentén*. Budapest: ELTE, Magyar Csoportnyelvi dolgozatok, 42.
- Csapodi Csaba 1942. *Bars vármegye Verebéli járásának nemzetiségi viszonyai az Újkorban*. Budapest: Athenaeum.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Csikosné Eszrényi Éva 2002. Kupuszina és nagyhind nyelvjárási jellegzetességei. *Új Kép* 6/2: 9–10.
- Cs. Nagy Lajos 2003. *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalján*. Komárom – Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Danczi Villebald 1939. *A kürti nyelvjárási hangtana, fonetikai és fonológiai vizsgálata*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 48.
- Dávid Zoltán 1993. *A magyar-szlovák nyelvhatár 1664-ben az érsekújvári ejalet területén*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Történeti Demográfiai Füzetek 12.

-
- Deme László 1956. Az *l* asszociatív hatásai és eredetük. In Bárczi – Benkő szerk. 1956: 89–95.
- Deme László – Imre Samu szerk. 1975. *A magyar nyelvjárások atlaszának emléleti-módszertani kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Domokos István 1905. A nyitravidéki nyelvjárás. *Magyar Nyelvőr* 34: 40–43.
- Ethey Gyula 1936. *A Zoborvidék multjából*. Nyitra: Risnyovszky János Könyvnyomdája.
- Ethey Gyula 1938. Magyar települések a középkori Nyitramegyében. *Történetírás* 2: 162-177.
- Fishman, Joshua A. 1968. Sociolinguistic perspective on the study of bilingualism. *Linguistics* 39: 21–49.
- Fehér Krisztina 2004. Névelméleti alapvetések a magyar ragadványnév-kutatás első korszakában (1872–1957). *Névtani Értesítő* 26: 73–89.
- Fényes Elek 1851. *Magyarország geographiai szótára. I–IV*. Pest: Nyomtatott Kozma Vazulnál.
- Fodor Katalin 2001. A nyelvjárás hangtani jelenségek. In Kiss szerk. 2001: 325–350.
- Frisnyák Sándor szerk. 1998. *A Felvidék történeti földrajza*. Nyíregyháza: BGYTF Földrajzi Tanszék.
- Fügedy Erich 1938. *Nyitra megye betelepülése*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Gal, Susan 1979. *Language Shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. New York: Academic Press.
- Gal, Susan 1992. Mi a nyelvcseré és hogyan történik? In Kontra szerk. 1992: 47–59.
- Gágyor József 2004. *Tallósi tájszótár. I–II*. Pozsony: Madách–Posonium.
- Gereben Ferenc 1998. „Mi” és „ők”. (A közép-európai magyarság képe önmagáról és a környező népekről.) *Új Horizont* 27/3: 14–24.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest – Újvidék: Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Gönyey Sándor 1941. Asszonyok hajviselete Nagyhinden. *Etnographia* 52: 68–69.
- Guttmann Miklós 1992. Összehasonlító szociolingvisztikai vizsgálat a paraszti gazdálkodás szókincsében. In Szabó szerk. 1992: 19–33.
- G. Varga Györgyi 1988. A nyelvjárás fokát Hatvan regionális köznyelvében. In Kiss – Szűts szerk. 1988: 976–981.

-
- Gyivicsán Anna 1993. *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok.* Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Győrffy György 1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. IV.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Györi-Nagy Sándor – Kelemen Janka szerk. 1991. *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében. (I-II.)* Budapest: Pszicholingva Nyelviskola, Széchenyi Társaság.
- Gyurgyík László 1994. *Magyar mérleg.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Gyurgyík László 2006. *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Gyurgyík László – Kocsis Aranka szerk. 2002. *Társadalom – tudomány. Tanulmányok a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport műhelyéből.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Hajdú Mihály 1967. Nyelvjárástörténeti adatok a becézőnevek funkciójának vizsgálatához. *Magyar Nyelv* 63: 238–244.
- Hajdú Mihály 2002. Tulajdonnév és dialektológia. In Szabó – Molnár – Guttmann szerk. 2002: 104–119.
- Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Hajdú Mihály – Kázmér Miklós 1974. *Magyar nyelvjárási olvasókönyv.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hajdú Mihály – Kiss Jenő szerk. 1991. *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* Budapest: ELTE.
- Hegedűs Attila 2001. A nyelvjárási alaktani jelenségek, A nyelvjárási mondattani jelenségek, A nyelvjárási szóképzlet és vizsgálata. In Kiss szerk. 2001: 351–408.
- Hoffmann István – Juhász Dezső szerk. 2007. *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Az VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.)* Debrecen–Budapest: Nemzetközi Magyarástudományi Társaság.
- Imre Samu 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Jankus Gyula 1990. *Kéméendi Tájszavak.* Budapest.
- Jókai Mária–Méry Margit 1998. *Szlovákiai magyar népviseletek.* Pozsony: AB-ART Kiadó.
- Juhász Dezső 1993. Névtan és nyelvföldrajz. *Magyar Nyelv* 89: 72–77.

-
- Juhász Dezső 1997. Tájnevek régi családneveinkben. In Kiss–Zaic szerk. 1997: 176–181.
- Juhász Dezső 2001. Nyelvföldrajz és névkutatás. In Kiss szerk. 2001: 119–126.
- Kálmán Béla 1947. A Nyitra-Zsitva vidéke. In Bárczi szerk. 1947: 1–20.
- Kálmán Béla 1966. *Nyelvjárásaink*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kázmér Miklós 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Kempelen Béla 1913. *Magyar nemesi családok. V.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- Keszler Borbála szerk. 2000. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- K. Fábrián Ilona 1996. A nyelvjárási alapréteg három hangtani jelensége és változásai a Tolna megyei Kiszékelyben. In Balogh szerk. 1996: 43–63.
- Kiss Gábor – Zaicz Gábor szerk. 1997. *Szavak – Nevek – Szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Budapest.
- Kiss Jenő 1990. *A mihályi nyelvjárás változásai 1889 és 1989 között*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 190.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1999. A dialektológia kettős feladata és a nyelvföldrajz. *Magyar Nyelv* 95: 418–425.
- Kiss Jenő 2001. A regionális nyelvhasználat és kutatása. In Kiss szerk. 2001: 175–256.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kiss Jenő – Szűcs László szerk. 1988. *A magyar nyelv rétegződése I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Lajos 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kniezsa István 1941. *Adalékok a magyar-szlovák nyelvhatár történetéhez*. Budapest: Athenaeum.
- Kocsis Károly 1998. Az etnikai térszerkezet változásai a mai Szlovákia területén (1920 előtt) In: Frisnyák szerk. 1998: 115–132.
- Kohútová Maria 1990. *Demografický a sídlíštný obraz západného Slovenska. Historické štúdie*. Bratislava: Veda, SAV Historický ústav.

-
- Kontra Miklós szerk. 1992. *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben.* Linguistica, Series A, Studia et dissertationes, 9. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete
- Kontra Miklós szerk. 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltozáskori Magyarországon.* Budapest: Osiris.
- Kovács Joannes 1743. *Mappa possessionis Nagy-Hind limites cum totius territorii subdivisione geometrica genuine repraesentant.* (OSZK: Önálló kéziratos térképek 828. TK 577)
- Kozma István – Papp Richárd szerk. 2003. *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében. Válogatás a Változások a Kárpát-medence etnikai tér- és identitás szerkezetében című konferencia előadásaiból.* Budapest: Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Kozsík Diána 2006. *A szenci ő-ző nyelvjárás. Egy felvidéki magyar nyelvjárás sziget többszemponú vizsgálata.* Budapest: ELTE BTK, PhD-értekezés.
- Kugler Nóra 2000. A mondattan általános kérdései. In Keszler szerk. 2000: 369–393.
- Labov, William 1972. The Study of Language in its Social Context. In Pride – Holmes 1972: 180–202.
- Lanstyák István 1988. Nyelvjárás, nyelvjárás sziget, nyelv sziget. *Hét* 25/22: 11.
- Lanstyák István 1994. *A szlovákiai magyar nyelv változatok nyelvkörnyezeti és kontaktusnyelvészeti kérdései.* Pozsony: Comenius Egyetem, Kandidátusi értekezés.
- Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai.* Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában.* Budapest – Pozsony: Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2002. A nyelv érintkezés szakszókincséről. Száz fogalom a kontaktológia tárgyköréből. In Gyurgyík – Kocsis szerk. 2002: 73–95.
- Lanstyák István 2003. Végbement vagy elmaradt nyelvcserek nyelvi emlékei a magyar–szlovák nyelvhatáron. In Kozma – Papp szerk. 2003: 132–149.
- Liszka József 2002. *A szlovákiai magyarok néprajza.* Budapest – Dunaszerdahely: Osiris Kiadó – Lilium Aurum Kiadó.
- Manga János A nyári ünnepkör hagyományai a nyitramegyei Menyhén. *Néprajzi Értesítő* 34: 72–73.

-
- Menyhárt József 2006. *Nyékvárkony nyelve*. Budapest: ELTE BTK, PhD-értekezés.
- Markó Imre Lehel 1975. Személynevek mint nyelvjárástörténeti források. (Zala megye nyelvjárási jellege a XIV. században). In Szathmári – Ördög szerk. 1975: 59–67.
- MKL. 2004. *Magyar katolikus lexikon 9*. Budapest: Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.
- Nagy Iván 1859. *Magyarország családai czimerekkel és nemzedéki táblákkal 5*. Pest: Kiadja Ráth Mór.
- N. Császi Ildikó 2002. Nyelvjárási és államnyelvi hatások Zoboralja helyneveiben. In Szabó – Molnár – Guttmann szerk. 2002: 201–206.
- Nelde, P. H. – Vandermeeren, S. – Wölc, W. 1991. *Interkulturelle Mehrsprachigkeit. Eine Kontaktlinguistische Umfrage in Fünfkirchen*. Bonn: Dümmler.
- Némethy Ludovicus 1894. *Series parochiarum et parochorum Archi-Dioecesis Strigoniensis ad antiquissimis temporibus us que annum 1894*. Strigonii (Esztergom).
- Novák, Ludovít szerk. 1940. *Lingustica Slovaca*. Bratislava: Erudita Societas Slovaea – Slovenská učená spoločnosť.
- Ördög Ferenc 1988. A készülő XVIII. századi zalai személynévtár családneveinek nyelvjárástörténeti hasznosításáról. In Kiss – Szűcs szerk. 1988: 729–735.
- Ördög Ferenc 1991. Személyneveink onomatodialektológiai vizsgálatáról. In Hajdú – Kiss szerk. 1991: 488–496.
- Pais Dezső – Mikešy Sándor szerk. 1960. *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi társaság Névtudományi Konferenciája 1958*. Budapest.
- Papp György szerk. 2004. *Mi ilyen nyelvben élünk. Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok*. Szabadka: Magyarorsághoz Tudományos Társaság.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit szerk. 2004. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Posgay Ildikó 2002. A nyelvjárások egyéni megítélése. In Szabó – Molnár – Guttmann szerk. 2002: 246–249.
- Presinszky Károly 2004. A nagyhindí illabialitás változásai. *Magyar Nyelvjárások* 42: 41–50.
- Presinszky Károly 2005. Nyelvjárástörténeti észrevételek Nagyhind és Kupuszina családnevei alapján. In Vörös szerk. 2005: 115–118.

-
- Presinszky Károly 2006a. A nagyhindi családnevek illabialitásáról. In Vörös szerk. 2006: 125–133.
- Presinszky Károly 2006b. Változások a nagyhindi nyelvjárás magánhangzó-rendszerében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8/3: 183–189.
- Pride, J. B. – Holmes, Janet 1972. *Sociolinguistics*. London: Penguin Books.
- Sándor Anna 1993. *A koloni lyukas hímzés szakszókincse*. Budapest: ELTE Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke – MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Sándor Anna 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Sándor Anna 2004. *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Sčítanie obyvateľov 2001. *Národnostné zloženie obyvateľstva*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky. (Népszámlálás 2001. *A lakosság nemzetiségi összetétele*. Pozsony: A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala.)
- Silling István 1982. Tájí ejtés és regionalitás kupuszinai középiskolások nyelvében. *Hungarológiai Közlemények* 14/3: 371–379.
- Silling István 1992. *Kupuszinai tájszótár*. Újvidék: Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság.
- Silling István 2004. A kupuszinai nyelvjárás fonémaállományának állapot-változási jellemzői. In: Papp szerk. 2004: 79–116.
- Silling István 2007. *A kupuszinai nyelvjárás és szótára*. Budapest: Loisir Kiadó.
- Sima Ferenc 1940. Z lexikálnych vplyvov slovenčiny na maďarské nárečia nitrianske. (Szlovák nyelvi szókészlet hatások a Nyitra-vidéki nyelvjárásokban.) In Novák szerk. 1940. 5–18.
- SPS. 1969. *Súpis pamiatok na Slovensku I–III. (Szlovákia műemlékei I–III.)* Bratislava: Veda.
- Szabó Géza 1991. *Magyar nyelvjárások*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szabó Géza szerk. 1992. *Magyar dialektológia. Stilisztika* Szombathely: A BDTF Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai I.
- Szabó Géza – Molnár Zoltán szerk. 1998. *III. dialektológiai szimpozion. Szombathely, 1992. augusztus 27–28.* Szombathely: A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai II.

-
- Szabó Géza – Molnár Zoltán – Guttmann Miklós szerk. 2002. *IV. dialektológiai szimpozion. Szombathely, 2001. augusztus 23–25.* Szombathely: A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai V.
- Szabó József 1986. *A nagykovácsi nyelvjárás.* Szekszárd: Bérei Balog Ádám Megyei Múzeum.
- Szabó József 1990. *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárászigetek. Délalföldi Évszázadok, 3.* Békéscsaba – Kecskemét – Szeged: Csongrád Megyei Levéltár.
- Szabómihály Gizella 1998. A nyelvhasználat törvényi szabályozása és a szlovákiai magyar nyelvváltozatok jellegzetességei (Cseh)Szlovákiában 1918-1998 között. In Tóth szerk. 1998, 132–167.
- Szathmári István – Ördög Ferenc szerk. 1975. *Pais Dezső tudományos emlékülés Zalaegerszegen.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 40.
- Szűcs István 1904. A Nyitra-vidéki palóc nyelvjárás. *Magyar Nyelvőr* 33: 382–395.
- Tátrai Patrik 2003. Etnikai identitás a magyar – szlovák nyelvhatáron. *Kisebbségkutatás* 12: 44–68.
- Tátrai Patrik 2005. A Nyitrai járás etnikai földrajza. *Földrajzi Értesítő.* 54/3: 317–344.
- Telekiné Nagy Ilona 1998. Izoglosszák a Galántai járás földrajzi neveiben. In Szabó – Molnár szerk. 1998: 83–93.
- Tóth Károly – Végh László szerk. 2007. *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Tóth László szerk. 1998. *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998.* Budapest: Ister Kiadó.
- Török Tamás 2002. *Zoboralja földrajzi nevei a történeti térképek tükrében.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Trudgill, Peter 1983. *On Dialect. Social and Geographical Perspectives.* Oxford: Basil Blackwell.
- Trudgill, Peter 1997. [1992.] *Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába.* Ford. Sándor Klára. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Turzó Ferenc 1899. A Nyitravidéki palóc nyelvjárás. *Magyar Nyelvőr* 27: 448–452.
- ÚMTSz. 1–4. 1979–2002. B. Lőrinczy Éva főszerk. *Új magyar tájszótár. 1–4. kötet, A–S.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

-
- Vályi András 1799. *Magyar Országnek leírása 2.* Budán: A' Királyi Universitásnak betűivel.
- Vörös Ferenc 2004. *Családnévkutatások Szlovákiában.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Vörös Ferenc szerk. 2005. *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 224.
- Vörös Ferenc szerk. 2006. *Vallanak a neveink múltjáról és jelenéről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában. Névtani konferencia Nyitrán. 2005. június 2–4.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 225.
- Vörös Ottó 1994. *Vízrajzi közneveink szóföldrajzi és jelentéstani vizsgálata.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 211.
- Vörös Ottó 2004. A nyelvvesztés fokozatai egyének és kisközösségek névhasználatában. In P. Lakatos – T. Károlyi szerk. 2004: 253–258.
- VSOS. 1977–78. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I–III.* (Szlovákia honismereti szótára.) Bratislava: Veda.
- Zelliger Erzsébet 1977. *A kupuszinai nyelvjárás igeragozási rendszere.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 147.
- Zelliger Erzsébet 1988. Településtörténeti kérdések a szóföldrajz tükrében. In Kiss – Szűts szerk. 1998: 1029–1040.
- Zelliger Erzsébet 2007. Nyelvi változások nyelvatlaszok tükrében. In Hoffmann – Juhász szerk. 2007: 219–228.

MELLÉKLET

1. NYELVJÁRÁSI SZÖVEGEK NAGYHINDRÓL (CD-MELLÉKLET)

2. A NYELVJÁRÁSI SZÖVEGEK FONETIKUS ÁTIRATAI

3. A NYELVHASZNÁLAT ÉS A NYELVCSERE KUTATÁSÁHOZ HASZNÁLT KÉRDŐÍV MAGYAR ÉS SZLOVÁK VÁLTOZATA

1. NYELVJÁRÁSI SZÖVEGEK NAGYHINDRÓL (CD-MELLÉKLET)

A közölt hanganyag felvétele 2003 nyarán és 2004 telén történt. 10 szövegrészlet hallható, mindegyik kb. 5 percnyi terjedelmű. A teljes hanganyag hossza 49'31”.

A szövegek rögzítésekor a megszólaló adatközlők mindegyike 65 év feletti, a nyelvjárási alaprétghez tartozó idősebb nagyhindi lakos volt. A szövegek sorrendje is az adatközlők korán alapult. Legidősebb adatközlőm 1923-ban született, a legfiatalabb 1936-ban.

A nyelvjárási szöveggyűjtésben legnagyobb segítségemre Bordás Gyula nagyhindi lakos volt, akivel közösen felkerestük az idősebb nagyhindi adatközlőket. Bordás Gyula bácsi révén közvetlenebb kapcsolatba kerülhettem az adatközlőkkel, és segítségével a beszélgetések elindítása sem okozott gondot. A teljes nagyhindi hangtáram ezáltal kb. 20 órányi fölvételt tartalmaz. A CD-re olyan részleteket igyekeztem kiválasztani, melyek egyrészt a nyelvjárási jelenségeket és a tematikai sokszínűséget jól tükrözik, másrészt pedig műfajilag is változatosak. Olyan szövegrészleteket is fontosank tartottam közölni, melyeken adatközlőim beszélgetnek (esetleg vitatkoznak) egymással, ezáltal én csak passzív megfigyelője voltam a közvetlen társalgásuknak.

A szövegek témái a következők: a határmódosítások és a kitelepítés; a betegségek és a kórházi tapasztalatok; a nagyhindi nyelvjárási; az esküvői előkészületek; a régi és a mai értékrend közötti különbség; a ruházkodás, öltözködés, frizura; a volt munkahely és a munkahelyi tapasztalatok; a kenyérsütés; a nyelvek jelentősége; a lakás, a berendezések és használati cikkek.

2. A NYELVJÁRÁSI SZÖVEGEK FONETIKUS ÁTIRATAI

A CD-n közölt nyelvjárási szövegeket a dialektológiai gyakorlatban és az élőnyelvi szövegek átírataiban elterjedt fonetikus hangjelölés szerint jegyeztem le. A szövegekben megtalálható egyéb jelek alkalmazása a Magyar dialektológia (Kiss szerk. 2001) és a Tanulmányok a kétnyelvűségről III. (Lanstyák – Menyhárt szerk. 2005) alapján történt. A lejegyzés során alkalmazott jelek magyarázata:

<i>dőlt betűk</i>	az adatközlő magyar nyelvű szövege
<i>dőlt félkövér betűk</i>	az adatközlő szlovák nyelvű szövege
álló betűk	a kérdező és a közbeszólás szövege
[mmm]	megjegyzés, magyarázat (pl. nevet, felemeli a hangját, ill. a szlovák nyelvű szövegek magyar fordítása)
	junktúra (valamilyen fonetikai eszközzel kifejeződő határjelölő)
(.)	akusztikai jelkimaradásban megvalósuló rövid szünet
(..)	akusztikai jelkimaradásban megvalósuló közepes(en hosszú) szünet
(...)	akusztikai jelkimaradásban megvalósuló hosszú szünet
(ö)	rövid habozás
(öö)	közepes(en hosszú) habozás
(ööö)	hosszú habozás
+	félbeszakítás vagy közbevágás
(x)	szónál kisebb egységnek tekintett érthetetlen szövegrész
(xx)	szónak tekintett érthetetlen szövegrész
(xxx)	több szóból állónak tekintett érthetetlen szövegrész

1. szöveg

A felvétel Nagyhinden, 2004. január 20-án készült. Gyűjtötte Presinszky Károly. Az adatközlő, Bordás Gyula 1923-ban született Nagyhinden, nyugdíjas, vallása római katolikus. A téma a határmódosítások és a kitelepítés. A további résztvevők: Presinszky Bertalan, Presinszky Károly. Lejegyezte Presinszky Károly.

Magyarok alatt ez hTMt<r | széli kösség vót, ugye?

No, TMz ugy vót, h\$gy | hTMrmincnyódbzTM ugyi én tizénöt éves fiú vótTM. | És mār ugye mār tizénöt éves no hāt ojTMn sTMrvTMnc [siheder] ugyi mā sē legín sē gyerek ugyi nem vót mā | ugyi mā (ö) z+ zék vótunĸ, szlovākok. | B9gyüttekTM mTMgyTMr^{ok}, TMszontāk, hogy (ö) fog gyünnyi Horti Miklós, fehér lovonn, mēg mindēn+[nevetés] Hogy | kivāncsiTMk vótunĸ rājok, | hāt ugyi ot vótunĸ egíssz estéllig. | (ö) Estefeale mā ugyi gyüvünĸ hTMzTM, | gyüttek ugyi rezezsTMndTM izé húszTM, mēg | mindēn. Gyüttek | gyTMlogosok is, mēg lovTMknTMk is emígy. | OsztTMn ugyi mTM estefeale mā sötítēdēt, hTMt mā (ö) ē kő mēnnyi hTMzTM. | Gyü+ (ö) gyüvünĸ hTMzTM, | és ugyi, | éssTMkkor ugyi minĸ nem gyöttünĸ hTMzTM Verebéjnek, hTMnem ere, | szóvTMl ÚjTMlu, ZsitvTMúTMlu felé, | ugyi ōk is gyüttek szóvTMl mmTMgyTMrok, | ēfoglātāk ZsitvTMúTMlut Novā vēsz nTMd ZsitTMvou [Zsitvaújfalú] | szóvTMl TMz vót | vTMgy hāromezēr lTMkós<, | TMsztTM TMtisztTM cín szlovāk vót, | TMszt ēfoglātāk, | és (ö) minĸēt ugyi mTM+ minĸ tisztTM szín mTMgyTMrok vótTMk (ö) | vótunĸ, minĸēt nem. | Ugyi mā minĸ mikor mēntünĸ hTMzTM, | ugy estefeale ugyi mā s+ mā | mTMjnem sötít vót. | Mā it vótTMk TMfinTMncok, | szóvTMl TM+ | hāt TMz úgy vótunĸ. | Hū, fölirtTMk bennünĸöt, hónTMp hoty hónTMp hogy benünĸöt izényi hogy | szóvTMl ugyi hogy mér vótunĸ TMmTMgyTMrok (xxx) nem lēd belölle ssēm̄mi, | is TMkkor | mondom, hogy | TMkkor (ö) izét | Cētēt sē foglātāk ē, | mēk Kālsz^l sē nem foglātāk ē ē it nālunĸ. | És | TMrTM mēnt ugyi hTMtār Dicskének, PTMnnTMk, szóvTMl vót TMmTMgyTMr hTMtār, | éss | osztTMn mā ez vót hTMrmi+ (ö) izébe hTMrmincnyódbzTM ōszvē is hTMrminckilenc | mārcius tizēn-ötödikēn | foglātTMk ē m9 bennünĸöt TMizék mTMgyTMrok. | Mer TMkkor | SzlovākiTM mēkkTMptTM TMntonómiājāt [autonómiáját] | szóTMl TMkkor vót (ö) szlovāk önnálló | szóvTMl mer eddig | csehēk TMlā tTMrtozott ugyi szóvTMl (öö) mēk csehēk de hāt ugyi | SzlovākiTM mēkkTMptTM TMntonómiāt, | **Tiszó** vTMgy ki vót nekik TMi+

Tiszó. Igēn.

No, és ugyi (ö) mā mondom, hogy én ere mā ugyi tizénöt éves suhTMnc hāt ugyi nem mondom, hogy | én sē vótTMm TMzēr | elmTMrTMdvā ugyi mind mēntem TMvívójjTM [fejlődéssel] mindēnfele, TMmit tuttTMm, lātTMm, | és ebből mēg mēg ēggyet TMszt TMkTMrom mondTMnyi hogy osztTMn | ugyi szóvTMl | (ö) gyüttek bē TMmTMgyTMrok mēhozzānĸ, és ÚjTMlubó mēg kihurcókottTMk, | mer ottTMn tisztTM sz+ szín szlovāk vót UjTMlu, ugyi ott ālTMndóTMn | veszekēdísēk mēg verekēdísēk is vótTMk ugyi TM | csōndōrōkōt mēgdobātak kövekkel | ugyi szóvTMl mTMgyTMr csendōrōkōt TMszlovākok is hāt ugyi | TM+ TMsz+nyit montTMk, hogy | nemtom hogy TM(ö) kālTMzi izék | szóvTMl TMbāró hogy eszt elintēszte, hogy | veszekēdis legyen, hTMt tudod hugyTMn vót TMkkor. | Hitlēr mē^kfogtTM TMceruzāt, így így így foglājātok lē is kīsz, hāt ugyi nem tuttTM, hogy mēlik fTMlu hugyTMn | minō szlovāk mēg mindēn mTMgyTMr, | így vót TMz egísz. (..) ŷstān ugyi mār TMesztet ugyi mār nem mTMgyTMrok TMlTMt, hTMnem mā Cseszlovāk | **rēpublik**TM [kōztársaság] TMlTMt, | mikor nēgyvenōdbe bēgyüttek TMz oroszok, | szóvTMl minĸēt mTMgyTMrokot szóvTMl mint mē kössígünĸbō is ugyi | TMsz montāk ugyi vótTMk mTMr (ö) TMkik jelēngettek szlovāgnTMk | m+ csTMk TMzēr érdōgbō [érdekbōl] ugyi hogy hTMsznok lēgyēn mēg emígy. | OsztTMn minĸēt is szóvTMl | ugy vót hogy TMsz monygyāk hogy visznek Cseh+ (ö) vīgy+ OroszorszāgbTM, | hogy TM+ TMmit^c szóvTMl lēbombāszunĸ, | hogy szóvTMl lēpítēnyi TMszt. | SzóvTMl minĸēt

bévittek Verebéjré, | nemtom, hoty tudod-ë ot TM sTMrkon ot vTMn TMz TM nTMgy bTMηk, | ot vótunĳ, pintëkën ëvittek bennünĳöt, | is hoty vigyünĳ kéd nTMprTM élelmet, is | uĳy kéd nTMprTM vittünĳ élelmet is, | is szombTMtonn este | öt órTMkor mondom, hoty izé tājān vót TMzegisz | októbër tājān, mi+ (ö) mindënszëntëk körö. | Ötörāsi vonTMttTM TM bennünĳöt lëvittek UjvārbTM, | (ö) elindót TM vTMgónunĳ, no | uĳy minĳ TMddig fëtünĳ hoty mëgyünĳ OrozbTM [Oroszországba] | TMszonygTM nem, TMszonygya, hoty mëgyünĳ fő Szlovākiā+, | szonygyTM no it vTMn izé | (ö) **BrTMtiszlTMvTM**, [Pozsony] | no sztTMn uĳy kicsikét mëgizëtünĳ hoty+. | Is uĳy vitteg bennünĳöt CsehorszāgbTM, | szövTM, is | uĳy odTM mëgyünĳ. | És osztTMn [köhög] uĳy minĳ este szövTM | h^öt^ö nem is kTMptunĳ ënnyi, csTMk montāk, hoty izé vigyünĳ két nTMprTM élelmet mTMgunĳnTMk. | HotyTMn odTMirtünĳ izébe | (öö) it vTMlTMhovTM nemtom | (ö) mijen sz+ vāros vót **Kúti, Kúti** [Kúty] elöt vTMlTMmi vót, | odTM uĳy TMkkor vTMlTMmmikor [köhög] TMzok elöt uĳy TM | évegbe vótTMk ezëk TMjë+ lāgërok uĳy, | ottTMn szövTM uĳy (ö) kihTMjtottTMk bennünĳöt, is ot fősztek, | kTMptunĳ ety kis levest, | rëggel kilenckor. | OTM estélig sëmmit nem vót, | de hāt ezër uĳy hoty | TMzër TM szülöinĳ uĳy hTMzóró vót TMzër, kinek vót, kinek nem. | Is osztTMn este mëg mëgin m< nígy órTMkor mā sötítëdët, TMko mëg mëgin kihTMjtottTMk bennünĳöt, | mëgin kTMptunĳ ety kis meleg levest. (...) TMsztān rëggë | mār sz+ bëirtünĳ **HrTMgyëc KrālovëbTM**, [Hradec Královë] szövTM uĳy.

2. szöveg

A felvétel Nagyhinden, 2003. július 9-én készült. Gyűjtötte Presinszky Károly. Az adatközlő, Zajac Etel 1924-ben született Nagyhinden, nyugdíjas, vallása római katolikus. A téma a betegségek és a kórházi tapasztalatok. A további résztvevők: Bordás Gyula, Presinszky Károly. Lejegyezte Presinszky Károly.

No, no! De akkor mëg maga jól bírja egëssëgileg is, | mëg mindën.
HállTM Istennek! | HállTM jó, hållTM jó Is+ | Izé, kiszítette mindig, | kiszítette izé+.
Is fiTMm, tudod miné nTMgy beteg vótTMm én? | (..) Én | (ö) **tubërāt** [tüdöbajt] mëkkTMptTMm.
| **Tubërāt**. | (...) És TM **tubërāt** én hovTM kTMptTMm mëg? HójTMgomrTM. | HójTMgomrTM! | Egy hónTMpig ot vótTMm TM kórhāzbTM | MTMrótonn, | TMkkor (ö) nem tuttTM mëgällTMpítTMnyi mindi+, és nTMgyon jóbTM vótTMm TMvā TM orvosvā, mTMr TM férjem is | ot vót+. Férjem ötvenkét éves vót, mikor mëghTMlt. | OjTMn erö+ | Fiaalon! TMny+ (ö), mind ö. | OjjTMn dërik, ojTMn TMrTMnyos embër vót, hoty igTMzān. No, és | TMkkor ott (ö) rākot mëkkTMptTM. | No, | és TMkkor osztān TMz TM orvos, no TMnnTMk TM (ö) **primārTMnTMk** [főorvosnak] vótTMm TM (x), | és mā miko+. Uĳy ismerös vőt, mej mindig vittem mindënt nëki, mer TMszontTM nëkëm Ètus, | hTM ojTMn begeksigëm vTMn, hoty, | (ö) hoty, mëkköl hTMlno+, TMszonygyTM mommëg, kiugrok TM TMblTMkonn. | [Ühüm.] Hāt ettö fitem, | mëg TM **szesztrāknTMk** [nővéreknek] is mindíg **dëzërtëket**, [bonbont] mindënt hortTMm, csTMk në monygyāk mëg! | Meg në monygyāk nëki! Hoty mëg në monygyāk nëki, hoty mijTM bTMjTM. Beteksige. No, | és TMkkor osztān mā, uĳy (ö) mondom, hāt ot vótTMm, | hTMt ety hónTMpig ot vótTMm, | (..) de mā én úgy lë vótTMm fogyvTM, hoty mā jë nem bírtTMm jārnyi së. | Osztā (xxx). TMkkor osztān | (..) hTMt ëgyüttek, uĳy hāt MTMrótrTM tTMrtozunĳ minĳ, de hāt ez ojTMn, (ö) no hāt ojTMn nem ojTMn e (ö) erös kórhāz, hoty minden vTMn, hoty+. | No is, uĳy is hāt CllTMndóTMn vizeletët szëttek tőlem, mer uĳy TM hójTMgomrTM+. | Hāt, (ö) no csTMk vizeletët szëtük, hāt én nem tuttTMm, hoty mi jTM bTMjom, | mëg ök së tuttāk, no. | Ís TMkkor osztān ëgy hétre | (.) ëgy hétyig uĳy állTMndóTMn mindënnTMp, mindënnTMp, és kúgyik osztān PozsonbTM TMszTM, | (ö) hotyTMn mo+, izét kivizsgālāsTM. | Igën. TMkkor osztān elgyütt, |

TMszonygTM, [főlemeli a hangját] **pTMnyi Z^{TMj}TMcovā**, [Zajacné] [leviszi a hangját] **Z^{TMj}TMcovānTMk hínTMk ëngëm**. | No, | TMis TMszonygyTM nēki, **pTMnyi Z^{TMj}TMcovā, sTMg mocs mātÿë nēgTMtív**, [de hát a vizelete negatív] | TMhogy nēgTMtív, TMhogy rëndës, TMhogy TM(ö) vizeletëm. | No jóvTMn, hāt (ö) egy hét múvā mēginn, | TMállTMndóTMn, TMdē mindënnTMp, mindig én vö+ | TMvécére sohTM nem mēntem, ém bilibe, | TMmēg TMbbTM TMüvegēgbe, mindig TMbbTM (ö) izétem vizeletët. | TMkkor mēgin elgyün odTM nekem két hét múvC. | (...) SzonygyTM, **pTMnyi Z^{TMj}TMcovā, | sTMg**, (öö) | TMde gyütt TMszobCrTM utānnTMm, mer mondom hād nTMgyon jó (ö) jóbTM vótunĸ. | TMUgyhogy TMurTMm ot vót sokāig, mēg TMlānyom is ot vót | TMvesé ve+ epére opērāvā. | Osztānn (ö) | TMhTMt mondom, | TMkkor mā osztān mēgidegēsĸettem, | és hāt ugyi sēmmit nem vótTMm jobbTMn, TMállTMndóTMn csTMg mindig futkostTMm TMvécére is vécére pisānyi. | És TMkkor osztān, [öö] TMhugyTMn (xx) odTM gyütt nekem, | TMszonygyTM | [főlemeli a hangját] **pTMnyi Z^{TMj}TMcovā, | sTMg mocs mātÿë nēgTMtív**, | TMkkor é i+ [dobbant egyet] TMdöbbsentettem, | [főlemeli a hangját] **pān doktor, sTMg mnye mocs nyēbolí+** | [Doktor úr, de hát a vizeletem nem fáj!] [nevetés] **Mnye bolí mēxúr**. [A húgyhólyagom fáj] [nevetés]

TMkkor ő is ēnēvette osztān mTMgāt | hāt így ē, [dobbant] | így TMdöbbsentettem ijen nTMgyot nēki. | Mondom, [főlemeli a hangját] **pān doktor, sTMg mnye mocs nyēbolí, mnye bolí mēxúr**. Jó megfelelēt nēki! TMHTMt, | TMkkor, (ö) TMkkor osztān TMz TMorvos+, (ö) | TMde ő is nevetēt. Hāt biztos, hogy! És ide hTMlgTMsson, | TMis tuggyTM, TMhogy TMz vóTM csütörtük, sohTM el nem felejetëm, | csük+ (ö) csütörtöki nTMp vót, | TMkkor māj is | TMtéléfonāt | NyitrārTM, | mer Nyitrān vTMn TMz TMurológ, | mer MTMrótonn TMz nincs. | Nincs. És TMkkor Nyitrāró, TMde mā pintēkēnn | mō+ (ö) nem, | TMmék csütörtökön māj is gyütt TMz is (ö) TMz TMurológró, | és TMkkor énnēkēm TMhójTMgomot kivizsgātTM. | Belevezetēt ojjTMn (ö) zsinórTM, | TMmi (ö) vilāgított, | TM?s vizet. | Ühüm. Egy zsinóron mēgin TM vizet. | És TMkkor énnēkēm így TMhójTMgomot | így ē (ö) vizsgātTM, | és így izéte. | Hāt TMkkor mēgāllTMpítottTM, TMhójTMgomon mind egy tízkoronāss, | ojjTMn TMqTMgbTM vót mā ott TMtubērTM lērTMkódvā. Hm. De mā pinēkēn māj is vittek opērānyi NyitrārTM. | És TMkkor hTM nem TMdöbbsenték [nevet] rāTM | **primārTM**, [főorvosra] TMkkor mā ot lehettem vónTM kituggyTM + | Hāt TMzē mondom, TMhogy, | és | tuggyTM, TMhogy (ö) | TMnígy hónTMpig | Zoborom vótTMm oszānn, | **tubērārTM**, | mer hāt ugyi TMz (ö) | TMtüdömōnn, hāt úgy montāk, TMtüdömōnn vót egy, (x) szTMz lēmēnt TMvesékre, | vesérū mēg TMhójTMgrTM. | No, TMis nígy hónTMpig ot vótTMm én TMkórhāzbTM, +

3. szöveg

A felvétel Nagyhinden, 2004. január 22-én készült. Gyűjtötte Presinszky Károly. Az adatközlő, Laczkovics György 1924-ben született Nagyhinden, nyugdíjas, vallása római katolikus. A téma a nagyhindí nyelvjárás. A további résztvevők: Bordás Gyula, Presinszky Károly.

Lejegyezte Presinszky Károly.

PusztulóbTM vTMn TMmē kösségünĸ, fTMlunĸ. | Mondom, TMhogy+ TMKétszáznyócvTMn lélek vTMn it csTMk. | Is hTMcszāz lé+ lélek vót, | mikor is vót TMsz, szóTMl républikTM [köztársaság] TMlātt, | monygyuk TMz TMizébe TMhTMrmincnyódbzTM, | hTMrminchédbbe vót hTMcszāz | szemēj, | szāz gyerēk, | s mām+ TMz oTMn mint TMhogy tTMlān tizēnöt gyerēk sē jár iskolābTM, | is+

Hunnan van ez, hoty Hindēn ijen érdekēssen beszétek a zembērēk, | azelőtt? Ezelőtt. Mer mosmā manapság nem így beszének, mer én ami | nagyon régi könyvet óvastam, | abba példāul | aszt írták le, TMhogy a | TMigēn régi öregēk példāul Hindēn a | gyūrūre is aszt mondāk, TMhogy gyírē.

Gyíró. [nevet] Emlékszik még maga erre? | Hogy így monták a öregék? Nem is TM zöregék+ (xx) *Mā* TM vTM TM *mikori öregék igén.* Tényleg így monták? Mondom, hoty hiszen hTM TM sz vesszük, | TM sz csTM k miTM k vTM gyuTM k TM zöregék. *HTM t+*. Még ő utānTM m. *JájTM t!* | [sóhajt] De én amikét it hāgatok, maguk közöt, mikor beszélgetnek apszolút ijenékét maguk nem mondanak má. Nem is hTM llottuk! Azér, | azér gondolok ijenekre hogy+ no. Már miTM k sē hTM lluTM k. *VTM tTM mikori öregék (xx) | Ętypār öreg TM sszonkTM vót, no hāt TM zok+* No, no, no, no, no.

Hogy nem emlékeznek esetleg valami ojanra maguk, | öregebbek, hogy | vót-ē valami ojan érdekesség a törénelēmbe itt a | faluba, | hogy a+ hoty kipusztúhatott a falunak egy jó része, is asztān szlovākok jöttek, és ammiat lehetett ez. It nem vót szlovāk+ *Nem.* Nem vót ijen? NāluTM k szlovāk csTM lād nem vót TM mē kösségüTM ngbe. *Ęgy vót,* + Nagyon régēn. *De TM z is csTM k | (ö) front elöt gyütt | vTM gy hugyTM n is.* KTM locsTM iék? *KTM locsTM tTM iék.* Hāt TM sztTM t nem is tuggyuk, hogy hunnét is gyüttek. *Töb nincs.* | *z mind mTM gyTM r vót.* Igen? És (ö) TM ssē tuggyuk, hogy önēkije | férje (ö) szlovāk vót vTM gy (ö) micsodTM. *Még hogy honnTM n-i szármTM zott.* No, no. *z nem tuggyuk.* Igēn. *ĘgyvāltTM lān.* Mer én ne+ (ö) ennek nagyon csodákozok, hoty sēhol+ *Nem, nem, nem.* Itt a környégbe | u+ így nem beszítek vagyis legalāb nincsenek fölírva, + *Nincs.* Amit én olvastam ilyen szavak, | csak itt Hindēn vannak ije+. | Ijeneket írtak, hogy a püspök hejett | Hindēn aszt monták, hogy pispék. *Pispék.* | [nevet] Hāt TM zē vTM lTM mi i+ pispék, pispék | (xx) szoTM l ijesmit lehet mondTM nyi ojjTM t montTM, | mint tēgyük föl | mint TM (ö) én öregTM nyām. No! No! | *z, TM sz szlovāk vót.* Hērestyimbő szármTM zott, | tót vót+ *Is mTM gyTM r fTM lubTM gyütt+*. | *Ezék igén,* | *ezéknek ojTM n kiejtTM sseik vótTM k.* Igēn? No, no. *Mer nem tuttTM rendēssen kimondTM t+*

Ijen mennyi vót példāul a faluba, sok?

HTM t ő öregTM nyTM vót itt, | *KTM csēnTM,* | *szomszíd fTM lubó.* HTM t ugi TM sztTM n TM sz húsz évvē is fijTM tTM bb vót. *z fijTM tTM bb vót, dē hāt+* KTM csēnTM, TM sz szóTM l TM nyāmTM k TM | vTM gyis öregTM nyāmTM k TM lānyTM lehetne. *HTM t TM sz igén, igén.* *z UjtTM luró vót,* | ez még Hērestyínró vót, és tudod TM z+ Já! Ezék á tót TM sszonyok, ezék bēgyüttek, | TM szt nem érdeköte hoty | úgyhogy püspök, pispék, pispék, TM hugyTM n hTM l+ (ö) ki mēnt jobbTM n nēkije, | uty keverte. Akkor lehet, hogy éppen amit én óvastam, azok | ezéket kérdēsztík. *Igēn, hāt TM | u+, izé,* | *KozTM i MTM rTM,* | *z nem így beszít.* No, no, no, no, no, no, no. *z is.* | *Nem tuttTM kimondTM nyi+* Szlovāk vót. *CsTM k furcsānn,* | no. Mondom, | hisz TM szlovāk vót, mer tisztTM szlovākok vótTM k, | és ugi (ö) szóvTM l+ *Ide gyüttek férhez, és hāt ugi | it egisz mā+, hāt nem (xx).* |

Még él ez az asszony, | akit maguk mo+?

Mār nem, | *mā mekhTM tTM k mind.* Má mekhaltak? Mondom, hogy nincsen TM + *Nincs sēTM ki mā it,* | no? Ühüm. Szlovāk TM sszony ki vónTM, ĘtēlTM, | de hāt TM vvā mégin nem lehet izényi TM sz | TM z még+ *z nem tud sēmmít,* TM z. Nem örég, | de+ *No még TM | MTM rTM, it vTM n TM GyulTM ηko MTM rTM.* *ssē (ö) [koppant] De hāt TM z is mā+ (xx)* Nem normālis mā szēgíny, nem normālis TM z. Igēn. Pispék, pispék, ugi TM z uty kigyütt nēki vTM gy, | szóvTM l ugi TM hugyTM n könnyebb vót TM z TM tótnTM k ez+ *Mindēn tājon māsTM kēb beszének, no!* Igēn. No, jóvTM n tāji tTM + vTM gy mi de tājszólās is TM z mās, nālu+ *JārtTM m PozsombTM +* No nem, de+ *Ot vótTM k TM zok TM (xx) mTM gyTM r fTM lukró onnTM n lenr+ | TM sz szērTM hTM, | én sohTM nem hTM llottTM m, szērTM hTM | Mi lehet TM sz? | Is TM sz tet+, hāsztető.* Hāsztető. [nevetés] Mi (ö) mire monták? *SzTM 9rhTM (xx)* Tető. MināluTM k is monygyák úgy. *Igēn?* De má csak a öregebbek, má fijatalok nem monygyák. *HTM t én sosē hTM llottTM m, no+*. Tető. *Hāt nālluTM k TM z nem vót, no.* Nó jóvTM n TM z (ö) mégin esz tājszólās mégimTM fTM mās. Igēn. Esz csTM k | (ö) rosszó TM zok TM zTM sszonyok monták, TM kik ide gyüttek mTM gyTM r fTM luró, ugi TM hugyTM n tuttāk megizényi, de [kopog] | esz tājszólās+ HTM emēntüTM k *hārTM,* ot egisz māsTM k

beszíték mTMgyTMró. *Ott egisz más.* | Ęmĕntűnk KālTMzrTM+ KālTMz, *ott is más,* | *más kiejtĕsĕk.* | De nem ezĕk TM izĕkĕt szóTMl ĕreg szĕrint, | esz tĕjszöllĕs, szóvTMl+ Igĕn, igĕn, igĕn. | Embĕrĕk nem vótak, akik esetleg ĩgy beszĕtek, | fĕrfiTMk, hĕt ugyĭ fĕrfiTMk bó nincs. | *HTMt kevĕs,* | *fĕrfiTM sz csTMk mind hTMzTMi.* | Hazai vót. | *Ide kevĕs vTMn benősűvĕ.* | *Mā mos mā jobbTMn.* | Mos má jobbTMn. | Mā mos keverĕgyik (ĕ) TM jizĕ. | Mondom, hogy minĕlűnk mos kĭbzĕd ĕ ugyĭ | vót tĭz hTMlott+ (..) Mút ĕvbe? | *Mút ĕvbe! Tĭsz hTMlott!* | Is (ĕ) ĕggy eskűvő vót? | Nem? | *Hogy?* | Eskűvő? | Vót eskűvő vagy+? | Eskűvő? | *Eskűvő? Semmi!* | *Kinek?* | Keresztĕlő sĕ vót? | Ęty szűletĕtt. | Ęgy szűletĕtt. | *Keresztĕlő vót hĕt+ ĕkkor most+ | [dobbant] Keresztĕlő vótTM kĕttő,* | *Tĕrĕznĕ.* | *Tĕrĕznĕ.* | *PusztulTM mi fTMlűnk.* | Űhűm. | Mondom, hogy vTMlTMmikor | TMbbTM hTMrminchĕdbe, hTMrmincnyócbTM, | mĕgvót TM | izĕ sz+ hTMcszĕz | [kopog] is mĕmTM (ĕ) csTMk+ mÚtkor ĩppen TM+ *HĕromszĕznyócvTMn.* | Hĕrom+ *KĕcszĕznyócvTMn.* | *KĕcszĕznyócvTMn,* | mĕg fele sĕ+ Mĕg kevesebb. | Hohóó! | *Hĕt mā it ebbő | ugyĭ itTM | fele lĕgTM+ Őregĕk.* | *FĭjTMtsĕg ez mā min szlovĕk.* | *NTM, mint szlovĕk ĩskolĕbTM jĕr.* | Ezĕk TM fĭjTMtTMlok mint szlovĕkok. | *Mā mTMgyTMr ĩskolĕbTM mā tőlűnk nem mĕgy sĕnki.* | *Sĕnki nem mĕgy.* | *Sĕnki, sĕnki.*

4. szĕveg

A felvĕtel Nagyhinden, 2003. jűlius 9-ĕn kĕszűlt. Gyűjtötte Presinszky Kĕroly. Az adatközlő, Zajac Etel 1924-ben szűletĕtt Nagyhinden, nyugdíjas, vallĕsa római katolikus. A tĕma az eskűvői előkĕszűletek. A tovĕbbi rĕsztvevők: Bordĕs Gyula, Presinszky Kĕroly.

Lejegyezte Presinszky Kĕroly.

No! Kĕszfogĕs vót, ugyĭ TMze^{lő}. | *ĕkkor vót kĕszfogĕs,* | *TMkkor vót+.*

Asz hogyan fojt le?

ĕz ĕggy oTMn ũnnepsĕgĕt csinĕtTMk. | (..) *CsinĕtTMk, ĕsTMkkor ugyĭTM gyűrőt odTMttTM TMvőlĕgĭny.* | *HTMt ĕggy oTMn ũnnepsĕgĕs vTMcsorTM vót,* | *de csTMk ũgyTM | csTMlĕdbTM.* | *Ęggyĭk csTMlĕd, mĕsik noTM, ĕggyĭk (ĕĕ), | ĕn csTMlĕdom is mĕgTM vőlĕgĭny csTMlĕggyTM is no.* | Igĕn. | Igĕn, mĕg TM kĕrĕsztTMpĕk is, ugyĭ ot vótTMk. | *No,* | *igĕn, no, ĕsTMkkor ez ez osztĕn ĩgy vót.* | *No isTM lTMkodTMlom,* | *TMz mĕg hĕt osztĕn mā | (..) dĭnom-dĕnom lTMkodTMlom.* | VótTMk, vótTMk TM vőfĕnyĕk, ugyĭ. | *VótTMk (ĕĕ) mĕg mĕg vótTMk dorozsbĕk is,* Gyuli vTMlTMmikor. | *NTM, ĕn is vótTMm, mondom hogy (xx).* | [nevet] *Mĕg (ĕĕ) vőfĭny.* | Aszt akartam. | *No, vĕrjon!* | *Ide hTMgTMsson!* | *No kĕttő | (..) TMkkor (ĕ) nTMgy (ĕ) rozmTMringot kiTMrTMnyoztTMm nĕkĭk.* | *Kĭ vótTMrTMnyozvĕ.* | *ĕrTMnyozvĕTM rozmTMringTM kTMlTMpjokho,* | *ĕs pĕcTM vót nĕlok,* | *ĭsTMkkor mĕntek mindĕn csTMlĕdbTM,TM | rokonsĕgbTM+. MĕkszűlĭtTMnyĭ.* | *Mindĕn csTMlĕdot mĕntek, hogy mĕghĭjĕk +.* Ezĕk a dorozsbĕk. | *ĕ dorozsbĕk.* | (..) *Hĕt ũgy montuk, hogy dorozsbĕk.* | (..) *No,* | *hĕt (ĕĕ) mTMgyTMró (ĕ) nem (ĕ) dorozsbTM, szlovĕkó+*

S a dorozsba mĕg a vőfĕny az ugyanaz? |

Nem, hĕt TMz (xxx). Nem ugyanaz! | Nem, TMz TM menyTMsszonnTMk TM izĕje, vőlĕgĭnyĕ, is TM | ugyĭ+ (xxx) vőfĕny (xx). | *Vőfĕny?* | *ĕz nem dorozsbTM! ĕzTM (ĕĕ) mĕghĭvőkTMk (ĕĕ) TMz ojjTMn kűdĕtt.* | Ja, ja. | Dorozsbĕk. | *Ez dorozsbTM.* | *Ez (ĕ) ez ugy mĕnt (ĕ) minĕn rokonyhó, mĕ+ (ĕ) odTMttuk nĕki jTM (xx) izĕ+ VótTMk izĕk (xx).* | *Fől vótTMk ĭrvĕ (xx).* |

Kiket köllĕt mekhĭvni a lagziba?

Hĕt mindĕnkit, TM rokonyokot! | Rokonyokot, | hĕt ugyĭ TMzokot TM rokonyokot, TMki esetleg nem hTMrTMgudott. | *Testvĕrĕkĕt, unokĕk+, unokTMtestvĕrĕkĕt,* | *kĕrĕsztTMpĕkot, ĕreg (ĕ) szűlők, vTMgy mittudomĕn mindĕn hĕt TMz TM minde+ (xx), | *?s ott mindĕhun kTMptTMk**

písz TM *gyerekék*. | [nevet] *Igën örótek*. | DorozsbānTMk szerettünk lennyi. | Dorozsbānak jó vót akkor. | *Örótek* TM*nn*TMk, *no*. | *H<* TM*zé* mondom, *hogy* TM*úgy* vót *v*TM*l*TM*mikor*. | *Jārt*TMk, mondom *így* *mindēnkihē ēkü*+. *Nēkem tudod ki vót* TM*dorozsbām*, *B*TM*kos* *B*TM*li*. | *Igën?* | *Hāt nēkem nem vót oj*TM*n sēñki*. | *B*TM*kos* *B*TM*lāzs* vót TM+. (xx) *miñk* (xx) *cs*TM*lādró* *jārtunk* *mindēn*felé. | *ñkor* *ugyi* *mindēnkit* *mēghít*TMk, | *o*+ *ők* *elmēntek* (ö) *osztān* *hāt* *ugyi* *megün*nepőtük *othon*, *mā* *mikor* *ők* *mā* *ugyi* | *elgyüttek* TM (ö) *dorozsbāk*. | *ñkor* *osztān* *este* *v*TM*csorāt* *ugyi* *ēttünk*, *megün*nepőtük. | *N*TM *is* *osztān* *mā* TM *l*TM*gzir*TM *mēg*, | *l*TM*gzir*TM *mēg* *ugyi* *mikor* (ö) | *no*, *előtte* *v*TM*l*TM*ó* *n*TM*p*, TM*kkor*+ *V*TM*l*TM*mikor* *v*TM*sār*TM*p* *jārt*TMk TM *dorozsbāk*, | *is* *szokott* *lennyi* *szērdān* TM *l*TM*kod*TM*lom*. | *ñkār*TM*mēllik* *n*TM*p*, *de* *most*+. *Lehetett*, *de*+. *Utós*+ *utójjār*TM *mā* *cs*TM*k* *szomb*TM*tonn*. *Ugyi* *ötven* *évnek* *előtte* *mondom*, *nem* *mām*TM. *Szo*+, | *Szomb*TM*tonn* *cs*TM*k* *mos* *mā* *szomb*TM*tonn*. *Mā* *mos* *cs*TM*k* *szomb*TM*tonn* *v*TM*nn*TM*k*. *Cs*TM*k* *szomb*TM*tonn* (xx). *Most*, *de* *v*TM*l*TM*mikor*+

No *és* TM*kkor* *ugyi*, | *ugyi* *előtte* *v*TM*l*TM*ó* *n*TM*p*, *este* | TM*kkor* *mā* TM *szonyok* *hortāk* *össze* TM *k*TM*lācsokot*, *sütēm*ínyēkēt, TM (ö) *ñjāndikokot*, *mind*. | *ñjāndikokot*. | *ñkor* TM*z* vót *oj*TM*n* *mā*, *mind* TM *kis* *l*TM*gzi*. | *No*. | *ñkor* *o*TM*n* *n*TM*gy* (ö) *n*TM*gy* *ün*nepsigēs *izé* vót TM*z*, *no*. | *No*, *és* TM*kkor* *osztān*, *ugyi* | *hāt* *mā* (ö) *mondom* *hāt* (ö) *tōbnyire* *szomb*TM*ton* vót. | (..) *No*, *hāt* *mā* (ö) TM*kkor* *én* *nēkēm* *sē* vót, *nēkēm* *keddēn* vót. | *Nem* *is* *keddēn*, *szērdān*. *M*TM*tyko* *M*TM*risn*TM*k* vót *keddēn*, | *is* *nēkem* *szērdān*. | *Mēg* TM*szonygy*TM *nēkēm* *Ētus*, | TM*szonygy*TM, | (..) TM*dd* TM (ö) TM*dd*, TM*dd* *nēkem* TM*sz*TM *fātyolt*, TM*szonygy*TM *ōnēki* *nem* vót *fātyolj*TM, *tuggy*TM *hosszú* *fātyol*unk vót. | *Így* *ē*, *osztēn* *fehi*+ (xx). | *De* TM *izés*, *gyōnygyōskoszor*<. | *Oj*TM*n* *ijen* *gōmbōj*' *koszoró*, | *de* TM*z* *o*TM*n* *gyōnygyvirāgogbó*, | *nem* *ijen* *min* *most* *ezék*, *hāt* *no*. | *Ojj*TM*n*, *mēg* *v*TM*l*TM*kiknek* *v*TM*n* *most*. | *És* TM*kkor* TM *fātyol* *egisz* *lē*, | *de* *cs*TM*k* *rendēs* *fātyol*, *lē*. | *Nem* *ijen* *fog*TM*s*, *mind* *mindēn*féle, *mind* *most* *v*TM*nn*TM*k*. | *Igën*, *igën*. | *Nos* *is* TM*kkor* TM*szonygy*TM *nēkēm*, *Ētus*, | TM*szonygy*TM *nēkēm* *nincs* *fātyolom*, *nēkēd* *v*TM*n*, | TM*k* *kōccsōn*. | *Mondom*+. *Minygyā* *front* *utān* vót, *ugyi* (xx). | *Nēgyvenōdbe*. | *Mondom*, *āt*mēnt TM *front*, *és* *utān*TM vót. | *Nēgyvenōdbe*, *front* *utān* *minygyā*, *igën*. | *Minygyā* *pār* *hón*TM*pr*TM *rā*. | *Ur*TM*m* *h*TM*z* *mg*yütt TM *fro*+. *Nēkēd* *is*, | *mēg* *ugyi* *kom*TM*sszo*+, *komāmn*TM*k* *is*, *ém* vótTM*m* TM *l*TM*gzib*TM. *ñkor* *osztān* *mondom* *nēki* *én*, *ideh*TM*lg*TM*ss* *M*TM*risk*TM, | *nē* *h*TM*r*TM*gugy* *mēg*, | *de* *én* *od*TM*dom* *nēkēd* *fātyolom*, *koszor*<*m*, | (..), *és* *én* *māsn*TM*p*, | *mā* *ōnēki* vót *keddēn* TM (ö) (xx) *l*TM*gzij*TM. | *Énnēkēm* *szērdān*. | *Hāt* *mondom* *én* *od*TM*dom* *nēkēd*, *és* TM*kkor* TM *nípek* TM*sz* *fōgjāk* *mond*TM*nyi*, *hogy* *Ētusn*TM*k* TM | *M*TM*risn*TM*k* TM+. *Össze*fō+ *M*TM*risn*TM*k* TM *fātyolj*TM, *koszorój*TM. | *Koszorójāb*TM (xx). *Nem*, | *mondom*, *h*TM *utān*TM *vón* TM *l*TM*gzid*, TM*kkor* *od*TM*dom*+. *Szivessen*. *Od*TM*dom* *szivessen*, | *de* *eszt* *nēm*. | *Hāt* *mondom*, *hāt* TM*sz* *fōgjāk* *mond*TM*nyi*, *hogy* | TM *tē* *koszoródb*TM *én* vótTM*m*, *és* TM*z* *enyim* TM*z*. | *Itt* *értyi*, *hogy* *hugy*TM*n*+. *Értēm*, *értēm*. *No!*

5. szöveg

A felvétel Nagyhinden, 2004. január 22-én készült. Gyűjtötte Presinszky Károly. Az adatközlő, Laczkovics György 1924-ben született Nagyhinden, nyugdíjas, vallása római katolikus. A téma a régi és a mai értékrend közötti különbség. A további résztvevők: Bordás Gyula, Presinszky Károly.

Lejegyezte Presinszky Károly.

*V*TM*l*TM*mikor* *job* vót TM*zé!* | *Nyugocssāg* vót+ *Én* *is* TM*sz* *mondom*, *hogy* *job* vót! | *Mēgértis* vót. | *H*TM*d* *mām*TM, *hāt* *kit*+? | *Nem* *lācc* *sēñkit*, | *sēhol!* | *Mindēn*ki, TM*kinek* *v*TM*n*, | TM*kinek* *v*TM*n* *pénze*, | TM*zon* (ö) *özé*, *hoty* *hugy*TM*n* *tuggy*TM *elkōtenyi*. | *Mēkk*TM*pjāk* TM*sz*TM | *szociālist*+. *Fij*TM*l*TM*ok* *vótunk*, | *v*TM*sār*TM*n*TM*p*, | *hāt*^c *kint* TM *szōllóbe*+ *Elsētātunk*, *mi*(xx)! | *Vót*TM*k*, TM*hun* *rítek* vótTM*k* TM *szōllók* TM*l*TM*tt*, *ott* | *szóv*TM *oj*TM*nn* | *legelők*, *no* *hāt* *od*TM *jārt*TM*k*

| *tehenek vTMTMmikor ki, pásztorok vótTMk itten.* | (xxx) *Disznók jártTMk ki.* | *Ugyi is hāt māmTM, hāt kit lācc szöllőbe? Sēḡkit.* | Nēm, hāt nālTM vTMTMmikor, | vTMTMmikor fődró+ *Tévé csináll mindēt.* | (öö) *z ronytyTM elTM nípekēt, hisz. | z.* | (xxx). | *Ēs még nincsTMzTM szeretet,* | *mā egymás között, no.* | S mondom it mi vTMn nālun^k+ *Uccākon,* | *vótTMk ojTMn pTMdok+* Ott ütünk legínyék lānyokvā. *Ott útek,* | *od beszígettek+*. Ott izétünk (ö). | *Embērek,* | vTMsārnTMp. | VTMsārnTMp. | *MāmTM ssēḡki!* | [koppant] *MāmTM ugyi ottTM tévé,* ottTM rádió, iss | (..) (xxx) *Változik mindēn!* | *Mindēn, no!* | *Változik mindēn!* | *HTMt, micsinājun^k!* | (...) [sóhajt]

NTM is mondom esztetTM izékēt szóvTMl ugyihogy, | mikor ot vót ugyi front utān, ugyi mikor ātmē+ ātmētTM front, | ugyiTMkkor osztān ezēkTM Kishinygyiek ugyi | TMkTMrtTMk szlovāk misēt. Ugyi | TMpTMpuḡkot is szóvTMl izétik is Kis+ Kishindró jártTMk. |

Kishindēn nincsen templom? |

(ö) (x) *KāpolnTM vót.* | *KāpolnTM, kiskāpolnTM.* | *Most, pār éve nTMgyobbítottāk kicsit, ojTMn hārom-négy évnek ezelőtt.* | *Mā tíz éve, tíz éve szóvTMl. Tíz éve megvTMn (xx).* |

De ot sincsen pap akkor álandóra?

Nincsen., (xx). | *Nincs, hTMt nālun^k vTMnTM pTMroxiTM.* | Igēn. | *MēgTM BābindTMl+.* *Öreg,* | *TM* *lęgöregebb pTMroxiTM ittTM környígbe.* | *IttTM környíkēn.* | *Tēmplom is lęgöregebb.* | *z* *hécszāz nemtom,* | *hécszāz+ Hét (ö) hécszāz hūszbTM vót izéve csi+.* | *Ezērkétszāz+ Ezērkétszāz.* | *Hetvembe.* | (..)

UgyiTM+ (ö) szóvTMlTM+ TMszontāk hotyTMdnTMk nekün^k hogy māsik pTMpot. | *zstān* mondom, hāt hugyTMn, | *hTMt* hogy ezTM izé pūspököknekTM (xxx), | *hiszTM sz csTMk* még nem tuggyuk, hogy | hol fogTM (ö) plébānossók, hogy lTMknyi. | *HTMt* mondom idehTMlgTMsson, | hāt még vTMn ittTM környíkēn szēpflēbāniTM, mindTM mijeḡk. | [koppant] *Mondom,* TM *CsonTMk* mikor mēnt el, | *énnēkēmTM szontTM,* hogy idehTMlgTMsson TMszonygyTM, hogy | izé (ö) | kétszāzötvenzēr koronābTM kerót, | *csTMk+.* *zTM jTMvítās.* | *JTMvítā+ jTM mē mun^kāḡkon kívūl,* | szóvTMlTM *kézimun^kān kívū.* | *STM+TMnyyi,* hogy TMzēr úgy tāmogTMttukTM izét értēd szóvTMlTM *zēgyhāzTMt,* *kTMtolikus(xx),* de *māmTM mēk* | *hijābTM* nem tuggy+ tāmogTMtnyi [dobbant] mer nincs mibő, | Gyuri bācsi. |

Hā, ezēkTM pTMpok is csTMk nyūznTMk. HijābTM, no. | *JóvnTM, deTM zé,* de TMzé köllTMzērTMzTM pTMp is hogy+ | *HTMllottTMd,* hogy mit montTMk? *SzóTMl bevētTMikTM izébe,* hogy | kötelező lēszTM hittTMn. | *Mer hātTMzēr mos mā észrevētTMik,* hogy+ | [kopog] (..) mit jellentētTM fTMjTMTMloknTMk ezTM+ *IsTMzTM bTMj,* *nēkūḡk ittTM szāz hold földün^k,* | *utānnTM kTMptTMk bérletēt,* | *most is hetvenzēret vTMgy mennyit?* | *No! No,* | *is* | *még mindígTM dóssāgun^k vTMn.* | *SzitosztyTM pīszt.* | (ö) *NemTM dóssāgun^k vTMn nekūḡk,* szóvTMl. | *SēmTMmi köze nēkūḡkTMhozTM többi kössíghő.* | *Mit fogjTM nēkikTMnyyiTM szomszíd fTM+ ittenyi+* SzóvTMl *ārōTM dōgyikTM szó,* | hogy itten ugyi kijelētētTMe, | hogy szóvTMl izékor Szilvesztērkor fölvTMstTM, | hogy nēkūḡk hogy nem vót 9líg pínzük, is köllöt huszonötezēr koronātTMnyyiTM | *bābindTMli izének,* | kössígnēk, innen. | *Is osztān nālun^k nTMgy izé+ Hāt mē pízün^köt még szitosztottTM.* | *Hāt oszt ēmēntem énTMzē hozzājTM, mā+ EzTM egy nem teccik nāluk no!* [ajtócsikorgás] *Nem isTM szt mondom értēd no māmTM mindēḡki* | szóvTMl *csTMk mTMgāt lāsTM, ésTMzēr csTMk, no.*

Én esz mēgin ere mēgmonthTMtom, nyiltTMnn, | hogyTM jó vilāg vótTM komunizmusTMlTMtt, | TM *gyerēkēk-nek mēgvót mindēn engedvē,* | *is ēromótTMk.* | *HTMt* mér nincs mēnālun^k lTMkodTMlom? | *Nālun^kTMnyyi legíny vTMn,* *hTMrminc,* *hTMrmincöt+.* *HTMt,* *hTMrmincTMn vTMnnTMk.* | *Igēn?* | *Ien kis kössígbe.* | *Sosē vót,* | *sohTM zéledbe.* (...) *It vót öreg* | *zTMntTMl* | *Imre mēgTM ndrās,* *BTMrāt ndrās.* | *zTM két legín vót.* | *zTMbbTM zidőbe.* | *zTMbbTM időbe.* *Sēḡki, mind nōsōt meg.* *JóvnTM, de jóvnTM ez e (xxx)* | *Mos mēg ojTMn sok vTMn?* | *Is māmTM sok vTMn!* | *JóvnTM, de ezTM két embēr* | *tízēvi külömTMpsíg vTMn.*

És hány évessek azok? | Azok, akiknek ni+, | akik csak így legényék.

S aszt mi+, | a főkötvē kötöttik hozzá? | Vaty hugyan? | Nem, hāt TMsz külön+ *Hol*, | *még hātō külön h^{TMj} vót!* | Oj^{TMn} mind TM önēki v^{TMn}, *Még oj^{TMn} něcc+* De TMsz selēmbō vót hātō. | *Montāk oj^{TMn}+*. Minek? | Nēc vót. | *Něcc*. | Köt+, izé kötött (xx) izé félig vót | ugyi selēm, is TM hātōjjTM még o^{TMn} | hēklizētt szōv^{TMl} izé (xxx). Hēklizvē TMszt^{TMt}+? | Nem, | az micsoda? *H^{TMt}, (öö) oj^{TMn} kockārTM*, | *oj^{TMn}+*. Hez+ (ö) cernābō r^{TMkvā} oj^{TMn} mindēnfēle mintāk, | és vót szō^{TMl} (xx). | ^ˆzé csudālom, hogy nincs, | hāt TMzér, izébe még lehetne TM fényképēn lā+ (ö) lātnyi TMzér TMszt^{TMt}. | Hēklizve? | Úgy montāk? | Köt+, kötvel, kötō szép+, | de hāt így p^{TMr}TMsztoss^{TMn} ugyi nālunĳ ugyi montuk, hogy hēklizvē. | Na. Azér, | mer esz még nem hallottam. | Me+ (xx). *Hēkli+* (xx). *No, hāt oj^{TMn}+*, | *jTM is még osztēn bukor vót, (ö) | sz^{TMl} TMgogbō it hātō jē, oj^{TMn}+* Hātō, oj^{TMn} hāron (xx).

Mikor összefogták így TM h^{TMj}uk^{TMt} TMsz hogy monygyāk, hogy mibe v^{TMn} TM h^{TMj}? | Cs^{TMg} māmTM v^{TMnn}^{TMk} ezēk tōbnyire. | Māma vannak? | NTM (ö) v^{TMl}TMmikor jār^{TMk} TM (xx). | Rīgēn rövid h^{TMj}uk vót a asszonyoknak vagy ho+? *Jā, v^{TMl} TMmikor kétfelē vót TM | izé é+*. KonytyTM vót nēkije! | *Kétfelē*, | *it vót ēgy vrēkocs itt*, | *és osztān+* Físótík+. *Csík vót, is | fōtēttik (xx)*. Vrēkocs vót, vrēkocsn^{TMk} hītāk. | *Ēggyik felirō māsik felire fityēgētt+*. *Ēm még nem hort^{TMm}*, | *ēnnēkēm cs^{TMk} (ö) izé*, | *it hātō v^{TMn} két vrēkocs, ?s fōl | mind TM kettō, így fōlcs^{TMv} TMrom ide*. | Úgy, úgy. | *Ēs Róziĳkn^{TMk} még most is ugy v^{TMn}*, | *ezé*, | *itt kettō*, | *és (öö) így, hātō+*. ^ˆkkor konytyTM v^{TMn} neki, | TMsz konytyTM v^{TMn}. *Nem (ö) Róziĳké nem konyty*, | *^{TMnn} ^{TMk} (ö) ity fō v^{TMn} tívē, ide*, | *hugy^{TMn} monygy^{TMm}*, | *ij^{TM+} it v^{TMn} két (ö) két vrēkocs+* No, no, no, no, no. | *Is TMsztān v^{TMl} TMhugy^{TMn} így fōkōti, ēnnēkēm egyālt^{TMlān} úgy nem is vót*. | *Lāĳkoromtō (ö) izé (ö) cs^{TMk} így hort^{TMm} ijen*, | *kerégbe*. | Mer, ugyi felesīgēm, Veronĳkān^{TMk} ^{TMnn}^{TMk} | n^{TMgyon} dūs h^{TMj}TM vót+ *J^{TMj}!* Hosszō h^{TMj}TM vót nēkije. | ^ˆz vrēkocsot hordott. | ^ˆnn^{TMk} köllött izényi ugyi, mikor még lāny is vót, | o^{TMn} egíssz eddig lē, izétek nēki ēggyik felirō, māsik felire (xx). Mā | fīrhē mēnt, ugyi TMkkor ēvāgt^{TMk} TM h^{TMj}ābō+. *Lānyok még vrēkocsot hort^{TMk}*. | No, de mondom (ö) eddig vót nēkik m^{TMjnem} öleig vót nēkik. *Szīp sz^{TMl} TMgok+ Beletētt9k, m^{TMslit} csināt^{TMk} bele*. | Ühü. ^ˆz (ö) v^{TMl}TMmikor cs^{TMk} úgy hortāk bēfonvā. | ^ˆ lānyok. *Hārom izébē+*.

S mikor dōgoszt^{TMk}, | TMkkor nem ijen dīsžēssen vót^{TMk}, TMkkor mit tēttek m^{TMguk} elé, hogy | nē lēgyenek pizskossak? | Hāt ugyi vót^{TMk} iĳgēk, iĳgēgbe jār^{TMk}, ugyi v^{TMl}TMmikor ott^{TMn}+. *J^{TMj}, iĳgēgbe*. | Hisz v^{TMl}TMmikor TMzér mégmondom nēkēd, hogy | nem vót^{TMk} ezēk TM melt^{TMrtók}. *Sē ijen rövidújō blūz*. | No, jóv^{TMn}, de melt^{TMrtók} nem vót^{TMk} TM lānyokn^{TMk}. | Assē! *Hogy TM TMsszonyokn^{TMk} sē*. | [nevetés] ^ˆbbTM TM zidōbe, mikor én gyērēk vót^{TMm}. | Ühü. | ^ˆkkor cs^{TMk} így vót^{TMk} ^{TM+}.

Ēs télēnn? | Akkor mit vēttek TM iĳg fōlē? | *Még bugyit sē hort^{TMk}!* | [nevetés] (xxx) *Mesztelen izé+*, | (.), *hāt hugy^{TMn} tuttāk+*. | *Vótunĳ TM Gyōnygyōsb«kritābTM*, *is | ĒtēlTM ānygyom | (ö) tāncót^{TMk} fōnt TM izēn+*. (xxx). *Ki köllöt ētet+ (ö)*. *Ālīt^{TMny}+* *Kiāllitottāk, mer TMhugy^{TMn} kerēngōt, nem vót bugyijTM*. | Mer lāttāk nēki ^{TM+} [nevetés] *Tē tucc ^{TMrrō}?* HTM, hunnē! | Szígyēn vót! | JTM, szígyēn. | Ugyi fōnt vót^{TMk} TM szimp^{TMdonn}+. *J^{TMj}, TMsz szígyēn!* | Persze, persze. | Lāttāk TM TMlāt nēkije, is+ [nevetés] *Is kiāllitottāk itet onn^{TMn}*. | Hogy nem tāncóh^{TMt}. | Nem tāncóh^{TMt}. | [nevetés] *Persze n^{TMgy} (xxx), mitēntudom+ Pestre ēmēnt, is+ Tāncót^{TMk}, mit+*. Pestre ēmēnt, | is ugyi még bugyit sē vitt. | [nevetés] *H^{TMt} nem vót nēki!* | Nem vót! | *No!*

7. szöveg

A felvétel Nagyhinden, 2004. január 22-én készült. Gyűjtötte Presinszky Károly. Az adatközlő, Belány Pál 1926-ban született Nagyhinden, nyugdíjas, vallása római

katolikus. A téma a volt munkahely és a munkahelyi tapasztalatok. A további résztvevők: Bordás Gyula, Presinszky Károly.
Lejegyezte Presinszky Károly.

Pali bácsi mivē foglākozott azelőtt?

Én? | Igēn. | *Én vót^{™m} mind (ö) szövetkezet főnök | h^{™r}minckét évig, | ért^{9d}. It Hindēn? | No! |*

*ˆ zēső tíglāt, [™]mit ot lācc [™]szt [™]sok budov<t, [épületet] | [™]szt^{™t} (ö) | ém vittem [™] zēső tíglāt ötvēⁿhédbe, | szeptembēr tiszēⁿhetegykén. | Ühüm. | Vót^{™m}, mint kezdő könyvelő, | [™]szt<n+ Ügyes embēr vót, | ig[™]zān! | ^ˆszt<n (ö) mēntem | [™] könyvelősígrő, | **mēx[™]nizátort** [gépész] csinát^{™m}, | oszt [™] **mēkh[™]nizátort** **™gronómot** [agronómust], | öcszāz hēkt<ronn, | éss [™]szt<n | tizēnkét évig | csinát^{™m} **zótēxnikot** [zootechnikust] mēg **védúci f[™]rm[™]**. [a szövetkezet elnöke] | Ugyhogy összes *funkcijót* ^{™z} mind+ Benne vót! | *Āt vót^{™m} mēnvē. | Āt, āt mēnt. | Éss nem rossz eredmínyē. | Nem, nem. | H[™] megmutnām nekēd [™] **diplomokot**, [okleveleket] | jārāsi (xxx). Mēgvó+, | mēgvót^{™k} élīgēdve [™] z[™]sszonyok, szintén! | ^ˆ [™] | Nyitr^{™t} jārāzsb[™] māsik helēn vót^{™m} [™] termelísvē.**

Is mit szóll a mostani mezőgazdasákhosz?

*H^{™t} sēmmít, öcsi, mit month^{™t}ok, nizz ide, | ém mikor | nyócv[™]nnyócb[™] mēntem nyugdíjb[™], m< tizēnötögyik éve | v[™]gyok nyugdíjb[™], | [kopog] jó kopokt^{™ss}^{™m}, éss | utān[™] ēggy évre [™] z[™]sszony is gyütt nyugdíjb[™], | éss | (..) gondót^{™m}, hogy no, | t^{™l}ān v^{™l}^{™k}i eszt fők[™]rój[™], is jobb^{™n} fog mēnni. | V^{™n} két fi^{™m}, ēggyik gépészmérnök, māsik mēg (xx). | ^ˆz velōnk v^{™n} [™] *fij^{™t}^{™l}[™]bik*, [™] zöregebbik, ^{™z} mēg | Verebélyen v^{™n} lételepēdvē. | ^ˆnn^{™k}, [™]kit mondok ^{™nn}^{™k} v^{™n} egy lānkāj[™] mēg egy gyerēke. | Éss (ö) | számót^{™m} [™]vā, hogy | e (ö) jó fog mēnnyi, én eszt [™] gyerēkēkét od[™] bēillesztēm, | bēokt[™]tom, is fogják fojt^{™t}nyi tovább. | De vót^{™k} itt [™] *f[™]lub[™] ojj^{™n} butāk*, | [™]kik [™]sz montāk, hogy | (...) [főlemeli a hangját] *mít* [™]szonygy[™], | P^{™l}i bācs^si, | m^{™j} mēglāss[™] Kutyk[™] ez rendbehozz[™]. | Égy vót, ēggy évēn belő úgy rendbehozt[™], hogy el^{™t}[™] mēg [™] | utósó szór tehenet is, | mindēnt, tōnkrehoszt[™] tisztār[™]. | Rembehoszt[™]. | De én [™]nnyit mēktutt^{™m} csin<nyi, mēg bizonyos embērēkvē, itt [™] Gyul[™] bācsivā is, hogy+ Bisztos, biztos! | *Én mēg<llított^{™m} [™] Kupkāt*, is ^{™sz} mont^{™m} nekī, hogy mit h^{™j}[™]ndó nekēm | *fūzetnyi* [™]f+, mer v^{™n} tizēn+ | (ö) it Hindēn tizēn | (..) kettő is fél, | két is fél hēktār v^{™n} itt [™] t[™]szāri (ö) h^{™t}[™]ārb[™], | m^{™m}[™] utānn, | éss kettő is fél Kāl[™]zonn. | Ugyh+ tizēnhét hēkt<r. | Mondom, | mit h^{™j}[™]ndó nekēm ezé [™] | fődeké fūzetnyi. | Hāt h^{™j}[™], | (..) hogy h<romsz<sz koronāt. [nevetés] Égy hēktārē. | Mondom, tīk [™] zēn főggyejimbe dógoznyi nem foktok. | Értēd. | Mer [™] fődek mā | ki vót^{™k} vígezvē, | écszōvā | p[™]piril^{™g}, | hogy [™]kārmikor | ki lehetēd belőlök, | ē vē+, ēvēhettem én [™]szt [™]fődet. | (xx) Māsikulōmben én vót^{™m} mind | (ö) Csēm[™]dokn^{™k} [™] elnöke, | hosszú évēn kērēsztó, | [™] mēg | māsik vil<ghāború után. | ^ˆszt<nn, | front ^{™l}[™]tt vót^{™m} | mind nímēt tolmācs | itten [™] | iz+ jār^{™m} középiskol<b[™], | érēcsségiztem m[™]gy^{™r} nyelvēnn, éss | [™] nímēt k[™]ton[™] főkeresēt, éss | mikor j<rtuñk ki | [™] dēkongokot āsnyi, | éss | ém vót^{™m} nekī [™] izēje tolmāccs[™]. | Mindēn reggē | mēgjelent, | éss [™] mēg+ mē+ mēgmont[™], hogy mit ^{™k}^{™r}, ém mēg [™] nípnek | tovābbít+. | Itten [™]lig vót tót, | itt [™] *f[™]lub[™] nem vót*. | Écs cs[™]lād vót. | Zsidó+ Égy zsidó, mēg egy tót. | Ebe [™] *f[™]lub[™] nem*. | K[™]locs^{™i} vót szlovāk, | de hāt+. Nem vót zsidó, | nem vót cig<ny, | vócs cig<ny, | de | ott^{™n} [™]hun [™] hētēzsbācsin^{™k} v^{™n} [™] | M[™]tyin^{™k} v^{™n} [™] hāz^{™+} J^{™h}^{™h}[™]! [nevetés] Gödör. Hāt [™]sz cigānyoké vót. | ^ˆsztēn ēccēr ēlopt^{™k} *f[™]lub[™] egy lov^{™t}*. | J[™] [™] izé, ol[™]ccigānyok jār^{™k} od[™] cigānyok. | Vāndorcigānyok. | *Élopt^{™k}, ēlopt^{™k} egy lov^{™t}, | és ātfestētük [™] lov^{™t}*. [[nevetés] Értēd? | Vāndorcigānyok. | *Osztēn nīpek foktāk [™] v^{™s}+ | (xxx) [™]sztān | foktāk [™] hogyishājākot |**

vTMsvällākotTM nípek, és kikergették. | FödöfőtikTM sátorjTMikot, | isTM zótTM it cig<n nincsTM fTMlubTM. | Ühüm. De még^{TM+} | TMTM | (..) (ö) zsidó sē | ssēmmi, értéd? | Ühüm. | S a régi öregék se emlégették hogy azelőt+ Hogy?

Azelőtt nagyon régēn vótak vóna | szlovākok vagy mások is?

Neem! | Itten szlovāk nem vót, | nem vót sēñki+ Nem. | Nem? | Szlovākok. | Ot vTMnTM | [torkát köszörüli] tēplomn< vTMnTM ety sírkő. | Igen. | Értéd? | Templomuk is nagyon régi, asz má tudom, papa ēmeséte. | Hogy? | Hogy a templomuk is mijen régi! | No! | Ot vTMnTM ety sírkő, TMzonnTM sírkövön | ot elejibe, | it vótTMk két csTMlād, | ugynevezett Hindék, | Igēn. | ~bbó keletkezētt osztēn Hind | neve, értéd? | Igēn. S meg+, még van ojan fejfa ott? | Temetőbe? | VTMn. | Tudod hol vTMn, TM tēplombTM vTMn otTM Szűz MāriTM szobor TMTMTM, | TMsztTM TM zén szomszídóm, | egy negyven éve | ^{TM+} (..) pTMpnTMkTM | szTMkācsnéjinek | TM kírísire odTM bēszerēte, | TMz bē vTMn odTM murovāvTM, [falazva] TMszt nem lehet | onnTMn kivēnnyi. | Ühüm. | Értéd, | de lefēñképezni le lehet. | Igen. | Értéd, | TMz nTMgyon írtikēzs dolog. Ugyhogy | TMz nTMgyon+, | kécszāzötven éves. | Értéd? | Igēn. |

8. szöveg

A felvétel Nagyhinden, 2003. július 8-án készült. Gyűjtötte Presinszky Károly. Az adatközlő, Barát Eszter 1936-ban született Nagyhinden, nyugdíjas, vallása római katolikus. A téma a kenyérsütés. A további résztvevők: Bordás Gyula, Presinszky Károly.

Lejegyezte Presinszky Károly.

Kényeret othon sütötték.

Othon.

A kenyérsütés asz hogy mēnt?

HātTM kenyérsütē+ (x), este mēkcsinātākTM kovāszt, ugyi+

Aba mit köllött tēnni?

~ kovāszb^{TM?} | Mindíg, mikor > | (..) kényeret mēksütötték, TMkkor > | (..) teknyők vótTMk. | Nem vótTMk vTMndli^k mēg ijesmi, ugyi TMz mind f^{TM+}(ö) fāból vótTMt, nem vót (ö) ijen TMnnyi ediny, min^d mostTM, fābó+. | A teknyögbe, mikor bedTMgTMsztott<k, | és mikor, | szóvTM, mikor kiszēttékTM | kényeret mā, | körbe, TMmi r<vót szārTMdvā, | TMszt még kTMnāl^{vā} lēkTMpTMrtuk. | Ís TMszTM montāk, hogy morzsTMlík. | ~sz montāk, hogy morzsTMlík, | mej TMnnTMk mā mēgvót TMz TMsTMvTMñkās íze, mind TM kēny?rnek. | Mer TMszt TM morzsTMlíkot nem tētték vónTM bele TM kēny?rbe, | TMkkor TMz ojan vót vónTM, mind TM kTMlācs. | BēdTMgTMsztottāk vónTM, sót is TMttTMk vónTM bele, | dē TMnnTMk+ Nem két vónTM meg. | Nem két vón+, | még TMnnTMk nem vót vónTM mēg TMz TM kēnyér íze. | Ugyhogy TMz TM morTMzslík, TMz fontos vót. |

Aha. (xx)

Manapság most eszt mivē csináják, | hotyha két tészTMtát csinának, aba mit kő tēnni legelőször?

Hāt TMbbTM csTMk illesztőt. | Ílesztőt. | Illesztőt, | hogy TM knédliTM csinTMluñk. (!) | Ja, igēn! | ~z knédli, TMz knédli lētt. | ~ knédlinek még nincs oj+ TMz mēg TMz TM íze, mind TM kēnyérnek. | Kenyérnek. | Mer TM knédlinek még jobbTMn mēgvTMnTM íze, mind TM kTMlācsnTMk, no szóvTM mēksózzuk, | mēgizējük, de TMz nēm TMz. | S TM kēnyérnek nTMgyon fontos vót TMz TM morzsTMlík.

Akko mindíg este keszték?

Igēn, igēn, a es+ | KikTMpTMrtākTM teknot. | Kikaparták. | KikTMpTMrtāk. | ~szt még kölletēt szārítTMni, | is TMrrTM is, érdékēs, nem vótTMk ss%o szsilon zsTMcskók, semmi +, | csTMk mindíg ronygybó vót vTMrvāTM, | ronygybó vót vTMrvTM ojTMn tTMrisznyTM, igy mēgmondóm,

hisz TMszt ^t TMrisznyān TMk hítāk. | Is TMkkor TMszt TMt TM kike+, kik TMp TMrtuk, | és mēkszār TMtt ^ö TM teknyōnn is minygy<, | TMz TM izé, | is mikor kik TMp TMrtuk, TMkkor bele TMbb TM TM t TMrtisznyāb TM. | Is o+ ott vót TMbb TM étēdve, m TMjd levegōszkōdōtt fōl TMk TMsztvā. | S mikor mēnt TM kēnyeret sūtnyi, TMkkor ēsōsorb TM TMszt TMt bēāszttāk, | vízbe, tisztānn, | mikor TMz elāzott, | TMkkor TMvā csināt TMk este, | (...) kv TMszt [kovāsz] no, hugy TMn monygy TMm mē^k, segítsēn! | (ōō) Szōv TMl izét TM, | (ō) kovāsztt. Kovāsztt, no. Mā én is össz (ōō) keverēm szlovā+. | Kovāsztt csināt TMk este, | és osztānn | még | rēggē, | korānn, | TMkkor hozzā TMtt TMk még TMmēnnyit TMk TMrt TMk, TMmēnnyi lisztēt | TMk TMrt TMk+, még TM, még TM ílesztōt. | Még v TM TMki TMdott krumplit is, TMnnyiból, hogy tovābb pūh TM vót TMz TM kēny?r. | Puh TM vót TM kēnyér. | Dē ēz n TMgyon fontos vót bele | ēz TM, ēz TM morzs TMlik. | 's osztān, mikor sūtōttik, | ugyi TMszt (ō) miņk (ō) v TM TMhun monygyāk, hogy kemēncēbe, ming montuk, siskób TM. | Ugyi, ez mā TMzé mondom, ugyi hogy, | siskób TM. | TMkkor oszt mā sūtōttek, | TMmēnnyi belefért. | Mikor mā vót+ | Is elōtte TM TM lāngost, | lepínt csi+ | J TMj! Igēn, m TM TMlig vārtuk, | mikor mā | mē (xx), kiizétik TM kēnyerekēt, | (xx) mondok+ (ō) sz TMk TMjt TMnyi, | ugyi montāk, hogy sz TMk TMjt TMni, | mēgyūņk kisz TMk TMjt TMnyi TM kēnyeret. |

Akko^r má, amikor meg vót kēve. | Akkor kivétik belōlle. |

Igēn. | Vót TMk | ithon csinātt sz TMk TMjtōk, ugyi, | TMzokba csināt TM+ | Igēn, vót TMk sz TMk TMjtōk, | fonott sz TMk TMjtōk, TMz is cs TMk sz TMl+ | Zsubbó vót TMk (xx). | Szómābó vót, no így mēg mondom, TMhugyan m TMg (xx). | Szómābó mēg TM (ōō) | TMszt (ō) uty fontāk. | Körō, | szōv< TMvā TM vesszōvē (xx). | Fontāk körō, | is TMszt TM vesszōt, TMszt fūszf TMvesszōt úgy mēkpucōtāk, | is TMsz t TMrtott, még meg is mut TMtom, nekem v TMn. | Nēkēm is még v TMn. | TMszt montāk sz TMk TMjt TMnyi, | mikor onn TMn szētítik ki TM | (ōō) teknyōbōl+ | Igen, igen. | M TMok kisz TMk TMjt TMnyi a kēnyeret. | Mā mēg v TMn kēvē, | és mā ōk tuttāk, hogy no, m TMnnyi idōre mekkē, mā TMddigr TM osztāⁿ | (...) (ōō), izé mā kiszítēttik TM | siskót is, no. | Is mikor kisz TMk TMjtōttāk, | itt mēgin mēg kollōt nēki szípen kēnyi. | Hāt e+ ezēk TMzok a izék, ēhē. | Esz cs TMk **normālnye** [rendesen] szómābó, is ez v TMn csināv TM, | ez mā ijen vesszō. | Igēn, igēn. | Bele TMtt TMk v TMl TMgyēņkāt, [konyharuhát] | szōval izét+ | Igēn, hoty hozzā nē r TMg TMggyon. | Micsodát? | TMz TM (ō) ronygyot, | miņk TMszt v TMl TMgyiņkān TMk emigy hítāk. | TMszt TM konyh TMronygyot, | no TMmivē törōlūk TMszt TM edínt. |

Hogy monygyák aszt? |

V TMl TMgyiņk TM. [konyharuha] | V TMl TMgyiņk TM. | Nem felejt'i el? | Nem hallottam. | Nem felejtēm ē. | [nevetés] V TMl TMgyiņkāt bele tēttik, | kilisztēsztik, | kilisztēsztik, mer hozzār TMg TMtt vón TM. | Beletēttik, ugyi, hogy TMz ne r TMg TMggyon TM kovāszhó. | Mer ugyi TMszt munķ TM lētt vón TM kik TMp TMnyi belōlle. | Igēn. | TM is osztān szípen TMz a v TMl TMgyiņk TM it vót+ | Még leterítēttik. | Vissza TMz TM+ | Igēn, is TMzon szípen még m TMkkēt, | még osztān itt, | is oszt TMn mēnt TM siskób TM. | Is mikor mēnt TM siskób TM, | TMkkor szípen TM hēgyit mēgvizesztik, TM kēny?rnek, hogy fīnyēs lēgyen TM hēgye. | Ūhū. | Szípen mēgvizesztik, még | (ō) vārjā nem is esztēt, Gyuli sógor, TMmit kifordított TMk. | Kifordított TMk+ Kifordítottak+. | Eszt meglisztēsztik, | nēhogy odaragaggyon. | Igēn, TMz e+ ronygyró. | Ronygyró lē vót vōdvē, (xx) v TMl TMgyiņkākān TMk montāk, | (xx) TMzok is cs TMk othon vót TMk szōvel, | nem vót TMk o TMn vīvēttek, mind most, cs TMk othoⁿ szōtī^z. | Szípen kifordítottāk TM l TMpātr TM, | s mikor úty kifordítottāk, TMkkor TMszt TM fōsō felit ott vót víz nēkik, | (ō) mēgizétik vízzel, hogy fēnyēsēbb lēgyen TMz TM kēnyī^r. | Mēk tudom, ol TMn lukat is csināt TMk TM közepibe, ugyi | **[nevetj]**. TMszt is szōttāk. | No is elōtte, | mielőtt még TMsztat TM | ki (ō) kisz TMk TMjtōttāk TM kēnyeret, | TMkkor TM mindig m TMr TMtt TM, | (ō) t TMbbō TM izēbōl elvēttek, | éss szíthúszt<k, | de n TMgyon fīnom vót TMsz. | Lepín. | Mer TMsz (ōō) siskób TM vót sūtve. | TMsz monygyāk, hogy még TM | kalācs is TM siskóbó job vót. | A lepínt is a siskóba sūtōttik. | H<, pērszēhogy! | Kēnyír elōtt. | Kēnyír elōtt, | kēny?r el+. | TMbbō TM tésztabó, | kēnyír elōtt. | De, mikor ōk TMszt TMt TM | izét elvēttik, TMbbō | tésztabó, mikor sz TMk TMjtōtt TMk ki+ |

Igën! | *Hogy* TM *könyír szíp gömböl' lëgyën, TMkkor előbb elvëttik, | szszíthúszttāk jó, | szít (ö) izétik sodrófävTM, | szít, és ojTMn nTMgyrTM mëkcsin<tTMk, pëldāul mind TMz TMlTMpāt vót, | TMmivë (öö) | Igën! | RTMktāk bë TMkënyeret TM | izébe, siskóbTM. |*

Asz csak úty hífták, hogy lapát?

LTMpāt. | LTMpāt. | NTM, | lTMpāt. | FTMlTMpāt vót, | TMzokat (xx). | Igën. | De, de ojTMn nTMgy vót, | no hogy TMz TMkëny?r férjën rā. | OjTMn lTMposs. | No és TMz, mikor rātëttik, TMsztTM TM | (ö) izét, (ö) hāt mos monygyāk lāngost, de hāt TMz nem TM tésztt<t, | még tejjöt is TMttTMk rā. | Ijen jó finom sūr't. | Óó! | HTMt TMz ojjan vóót! | NTM-nTMgyon finom vót. | ~zé, mTMd TMs z siskóbTM sūt, | ?s tejjö vót rTMtTM. | Hisz most is, hTM vTMlTMmibe tész tejjöt, TMkārmihöz, hogy^h TM | rTMkott krumpli^t csinā, vTMgy TMkārmis is, | TM tejjö ugyi (xx). | De TMz még hTMzTMi tejjö vót, TMz nem vót ojTMn ritkTM, ez oan jó sūrö vót, rātëttik. | No hāt TMznTMk ojjTMn szTMgTM vóót! |

9. szöveg

A felvétel Nagyhinden, 2004. január 22-én készült. Gyűjtötte Presinszky Károly. Az adatközlő, Belány Pál 1926-ban született Nagyhinden, nyugdíjas, vallása római katolikus. A téma a nyelvek jelentősége a mai fiatalok számára. A további résztvevők: Belány Pálné Gyuricza Eszter, Bordás Gyula, Presinszky Károly. Lejegyezte Presinszky Károly.

*Tuod, hogy TM kislāny is TMsz monygyTM, hogy | pTMpTM, | most vëszëm észre, hogy hibāz TM mTMgyTMr nyelv, | mer TM szlovākTM vTMn nëkije, | mos^t csinājTM TM | TMhgolt, frTMnciāt, | nímëdbö is vTMn mā érëccségije, is mos fog, | ezën TM zëvënn lësz nëki kemíny (xx), | fog vígeznyi TM nyelvekvë. | És TMmit emítëtem, hogy minisztériumbTM dógozik, **zsvotni prosztrëgyinn**, [a környezetvédelemnél] TMz még TM unokām. | Ühüm. | ~z | odTM keröt öt évvë ezelött, | is TMttTMk nëki lëhetöségët TMrTM, | hogy (ö) füzetyik is itet, | TMlkTMlmTMzvä vTMn nālok, | és plussz | hetente két nTMpot j<r iskolābTM. | Ugyhogy TMzér vónTM nëki mā utósó évvë, | TMhgol | és frTMnciTM nyelv, | TMz mā nímëdbö vót nëkije. | Merd ő | kij<rtTM TM középiskolāt, | érëccségit, osztën vót ezën TM, | Nyitrán járt két évet | (..) mi ez **ëkonomikTM**, [közgazdasági] ottTMn, TMhogyTMn mëgyüñk ki Nyitr<bó, | és osztën dógozott TM dTMnyovinn. | [adóhivatalban] Igën. | De ëccerüenn | TMnnyit montTMk mikor sok munTMkTM vót, phű, jó vTMgy jāñkām, | mikor még mTMj ëfogyott TM munTMkTM, jTMszonygyāk, Szilvik 9, | nëm mTMrTMdhTMtnātok télën othon. | [nevetés] TTMvTMszkor ëvëszüñk mëgin. | Hogy pTMpTM, **cso szom jTM, nyëjTMkā cigāñkTM**. | [mi vagyok én, valamilyen cigánylány] Hogy mi vTMgyok én, cigāⁿ jāñkTM, hogy | ëngëm fognTMk lë-fö dobCnyi. | ~szán elolvTMstTM vTMlTMhunTM | vëtt újsāgot, | ëss elolvTMstTM, hoggy | lëssz | PozsombTM fölvétel, TMz TM (ö) hügyTMn minTMk mo+ | K<ñkursz. | Hogy? | K<ñkursz. | Konkursz, konkursz. | ~z TM konkurzrTM elmënt, | és ngy nTMp mívTM gyütt pTMpír, **zse sztye prijTMtá**, | **zse vibTMvtye szizdrTMvotnú kTMrtu**, | **poszlëdnë viszvéccsënyijë**, | **zsë cso gyë sztyë xogyili**, **TMku skolu sztyë xogyili** | **TM ottotyciTMl móstye**, | **ot strého jTMnuárTM móstyë nTMsztúpity**. | [hogy föl van véve, intézze az egészségbiztosítási kártyáját, utolsó bizonyítványát, hogy hova járt, miben iskolába járt, és mostantól, január negyedikétől beléphet] S TMzötTM ott is vTMn. | Elösször vót két évig, mint | mind (ö) **szkúsobná dobTM**, [próbaidó] | is osztën mivë bevāt, TMkkor | mā most vTMn ötöd'ik éve ott. | Ühüm. | [sóhajtás]*

Jól fizetik, | hh nem? | [nevetés]

Ugy vTMn, | hogy ő köröbelö+ Biztos. Ezën TMTM | fTMszciklikon [irattartókon] *vësziz föl, | TMggyTM lë TM izékét, jel 9ntisékét, ojTMn vTMlTMmi bëosztāsTM vTMn. | Ühüm. | De most, hTM | eszt TM iskolāt elvígzi, TMkkor lësz, mint szTMmosztTMnā tëxniciskTM. [technikus] Ugyhoty, |*

TMz TM tizennyóc-húszeszër koronTM meglëssz. | Ühüm. | H<t m< vTMTMhogy ki kő birnyTM
TMddig TM | Mík ki nem-i tTMnóll, rendëssen. | Hogy? | Mík ki kő nëki birnyTM ëty kevésig
még. | JTM.

Maguk mind a ketten hindiek? | Hindi születésűek?

Igën. | Mind TMketten.

Szülők is, | örekszülők is hindiek? |

ˆzok is! | Neem. | Ki? | Hāt TMnyām tTMszāri vót. | TTMszāri őnëki, | bTM+ TMz TM GyuricTM,
TMkit emlegettem. | Igen. | TTMszāri vót TM | nTMgymTMmTM. | Is TM | nTMgymTMmCm TMz még
verebéji vót. | Igen? | Verebéji. | ˆ nTMgymTMmājTM, igën. | ˆ mTMmājTM TMz izé vere+ (ö)
mTMró+ TM izé sz+ bābindTMli | TM mTMmājTM Gyuricāék szóvTMl, TMpjok | izé TMpjTM | GyuricTM
izé csTMlād vót. | GyuricTM Istvān vót TMz TMpām.

Én TMszt mondom, hogy hTM | vTMTMki TMkTMr, | hTMt én is kesztem mind | **ëkonóm**, | is
vigeztem mind **vëdúci fTMrmi**. | Ugyhogy hTM+ | Bizony, hTM vTMn lel+ izé+ | ÉnnālTMm nem
lëtözett TMz, | hoggy | vTMTMki férevezessën, | mertt+ | ˆ z TMz fontos. | ˆ z vót TM első. | OjTMn
vót TM hejzet, hogy+ BëcsTMpjon vTMlTMki. | Vót **prehl**+ [áttekint+] vót <tt+ (ö) kil<t<som
vót | (..) **ëkonomik<bó**, [közgazdaságból] **meχTMniz<cióbó**, [gépészetből] mindëmbő,
ugyhogy | mëkszTMgótTMm TMfödét, tuttTMm, hogy mi kő nëki. | Hm. | HTMt hTMrminckét évig?
| HTMt egy mírnöknek tTMnó vTMTMki | (ö) kilenc, tíz évig, no | mā közëpiskolāvā. | Na,
ëggyütt. | De hTM vTMTMki hTMrminckét évig ëggyet dógozik, TMkkor TMnnTMk |
duplTMmírnöknek kő^l lënni.

Hāt a gyakorlat tészti a mestërt, | asz szokták mondani! | No, no, **prTMksz** [gyakorlat]
csin<jTM TMz embert | mestëré. | No, öcsi néz mëk, hTM jārtnük TMfijTMtTMbbik gyerkvë TM
pijTMcrTM, | én ide mindënt jegyeztem. | És osztën évvigin csin<tTMm ëggy jTM+ |
Könyvelést! | **Imventúr**+, **imventúrāt**, [leltárt] hogy | (ö) kerestüink vTMgy vesztëttüink. |
Hāt persze! | Így van! | [nevetés] Jó, hogy hTM TMz embër tuggyTM, hogy | hogy áll. MāmTM
kiszötüink, hogy öcsivë bemegyünk | (..), dee | (..) orvos összeszidott, hogy feküggyek, |
hTM nem TMkTMrom, hogy | **χripkām** [náthalázam] terjeggyën, tudod, osztTMn mëgijetem, és
hTMzTMszTMttTMm. | HTMt TMzër nihTM TMzé TMz TM | më orvosunk is bTM+ TMzër beleszäll TM
lelkiismeret. | GyulTM, még csTMk két tTMblëtāt vëttem bë, | de mā | mā nem hogyishjāk |
nem (ö) hTMjt köhögísre. | Észrevëtte, hogy levegő jobbTMn vTMn. | ˆ z TM köhögís, | itt TM
ódTMTMjim mTMj kiszTMkTMttTMk. | Há, megviseli az embert az ijen. | Māskülömbë én [köhög]
vidőójtāst | (ö) vëttem bë. | Köll is! | Éggy | (ö) gyümöcsöt, TMlm<t mindën este TMvvä TM
edinybe, TMmit ottTMn fön megëszüink ketten TMzTMsszomvā, | ugyhogy+ | Egíssígës öregëk!
| Ugyhogy én nemtom, nó, | de TMzër mëk csTMk piszká, no. | [ajtócsikorgás] Tuod, hogy
én tuttTMm përfëkd olvTMsnyi nímëtő, is | ëfelejtüi TMz embër. | Míg māmTM is TM | (..)
beszídët, | nemtom uty összekötnyi, | TMz TM | (..) hogy mondTMnām, no, grTMmTMtikTM. |
Tudod? | PéldTMl őnëki is mëgmondod, hogy | (ö) férfi+ (xx) | Ühüm, igën, igën. | De TMzé
| jó nímët mëgërti.

10. szöveg

A felvétel Nagyhinden, 2003. július 8-án készült. Gyűjtötte Presinszky Károly. Az
adatközlő, Barát Eszter 1936-ban született Nagyhinden, nyugdíjas, vallása római
katolikus. A téma a lakás, a berendezések és használati cikkek. A további résztvevők:
Bordás Gyula, Presinszky Károly.

Lejegyezte Presinszky Károly.

KTMmurānTMk hitāk. | KTMmrānTMk. | KTMmurTM vót, | pitvTMr is vót, | kTMmurTM is vót+ Igën,
igën. | Ez (xxx) | És mTMgoston vót csināvTM oTMn póc, | bë vótTMk fTMlbā vervë oTMn kTMrók, |

is TMrrTM vót tēdvē úgy dēszkTM, | s ott vótTMk lētTMkTMrvā. | De, (ö), sógor, | *hogyhTM bëkerőt odTM pocik*, | *így mēgmondom, mondják egér, ugyi, no hāt jóvTMn egér no*, | *it nālunĸ úgy monygyāk csTMk pocik*. | *Pocik bëkerőt, vót úgy, hogy még mekkeszteTM kēnyeret is*. | *Tudom, hogy öregTMnyám hosztTM beTM kēnyeret*, | *is odTM [nevetés] luk vót bele csināvā*. | Lehet, hogy nem-i vót vTMITMmi+ *Nem is montāk, hogy luk, juk*. | *Itt nTMgyon csúnyājó beszínek. KomojTMn*. | *Nem-i vót vTMITMmi hozzā tāmTMsztvā*, | *de ugyi (xxx)*. | *Nem tudom, de tudom, hogy emlíkszékTMrTM*. | FTMlonTMzér szóvTMITM egér nem igēn (xxx) főmēnyi. | *VTMITMmi odTM lehetett, hogy ő fő tudott mēnni*, | *föl tudott mēnni*. | *Igēn, igēn, igēn*. | *STMsztān ugyi ott nem mēntek odTM egy-két nTMpig*, TMddig ő ott | (xx) (öö), TM izé, ITMkomāzott. | *NTM, nTM, nTM, így, így, így*.

Akkor montāk, hogy vót kamura, konyha. Még milyen | szobák vótak a házbo? PitvTMr, | szóvTMI+ | Pitvar. | *PitvTMr. ĒsősobTM, hāccsósobTM*, | *ugy montāk*. | *Hāccsóhāz*, | *nem is szobTM*, | *hāccsóhāz. Ēsőhāz, hāccsóhāz*.

Ēsöházba ott mindig mi vót?

ĒsöhāzbTM vótTMkTM kTMsznyik, + | *Bútorok*. | *MēgTM ruhāk*. | *Ēn tiszt<n úgy mos fogom mos mondTMnyi*, *hogy (x) no*. | *ĒsöhāzbTM vótTMkTM ruhāk*, | *mēgTM kTMsznyik*. | *Nem montāk, hogy (ö) bútor, kTMsznyi, kTMsznyi*. | *Igēn, igēn*. | *Ot vótTMkTM kTMsznyik*, | *ot vótTMkTM ruhāk, no*.

Az ojan vót a kasznyi, mind, | mind ez.

Ez ě. | *No, ijen mTMgossTMbb*. | *MTMgossTMbbTMk, ugyi m< ez (xx) mos egisz m<s*. | *Ja, ez más, persze, persze*. | *MTMgoscTMsznyinTMk montāk, vót mTMgoscTMsznyi, TMbbTM vótTMkTM ruhāk*. | *VTMITMmikor vótTMk ezékTM kihúzós kTMsznyik is*, | *fijókossTMk*. | *No, vārjon, TMszt hugyTMn is monygyāk*, | *(.) truhlicTM [komód] szlovākó*. | *Ühü*. | *MTMgyTMró mi is TMsz?* | *Kihúzos szek+ (öö) kTMsznyi*. | *Nem tudom*. | *Kihúzos székrény*. | *Az ojan mind a párnatartó?* | *Mer ěgyTMsszony ugyi, szóvTMI öregēknek vTMITMmikor úgy vót | ugyi szóvTMI+ | MintTM öreg+ (ö) TMnyāiĸnTMk szoktTMkTM TMbbTM lēnni ruhāk+* | *Szoknyāk vótTMk (xx)*. | *MTMj, még mikor örerTMnyāiĸn | lānyok vótTMk, vTMgy mi (xx)*, | *még nem vótTMk ezékTM mTMgoscTMsznyik, TMzok csTMk osztān gyüttek mā, beTM | divTMdbTM*. | *Ühü, ühü*. | *zokot csi+*. | *Ugyhogy csTMk TMzok vótTMk, TMzokTM fijókossTMk*, | *TM ěgyik fijók, māsik, hTMrmTMgyik fijók*. | *Ugy kihúznyi*. | *Hārom fijókos*. | *Ott vótTMk egyigbe vótak nekije példāulTM | selēmszoknyāk, | māsikbTM mi (xx), is így vót*. | *Kendők*, | *külön vót ugyi TMzTM (xxx)*. *Kendők, így+* | *No, vārjunĸ, gundókozzunĸ, még mi vótTM+*

Még a ěsősobābo még mi vót a kasznin kívü? |

Hāt āgy is szokott ot lēnni, | *ot vótTMk fōlāgyozvāTM dunn<k*. | *Ühü*. | *mit mā kīszítettekTM | (ö) fijTMlānyoknTMk*, | *hāt mā, no*. | *LāĸkāknTMk, hogy lēgyen, hTM fīrhó mēnnēk*. | *Mind mostTM vībTMTM*, [kelengye] *no*. | *Igēn, igēn*. | *z mTMgyTMró stTMfērūĸ?* | *Az, az*. | *StTMfērūĸ, ugyē*. | *MTMgos izék, szóvTMI*, | *szokott lēnni tíz-tizēnēgy vāĸkuss (xx)* |

NTMgyon csúnyājó miĸg beszillünĸ. | *Mer | tudom, mikor MTMgyTMrorszāgró | (.) Zoli BTMlkó hāzTMsodott, is ěgyüttTMkkor MTMgyTMrorszāgró Iboj*. | *Is JutkāvTM | (.) vTMgy mān onnTMnem tudom, IrmTM ānygyikāvā, MTMg(xx) TMnyósāvTM*. | *Gyüttek odTM, mikor (xx) este hortuk el, | mā, odTM*. | *Ēs még, hāt nālTMm is vót, és énnēkem, mērTMszonygyTM Iboj, hogy Ēsztike, mond még mijTMz Mirko mTMgyTMró. Milyen névTMz?* | *Hāt mos monygyTM meg nekije!* | *Mirko?* | *Hogy monygyTMm még TMszt mTMgyTMró!* | *Mír (xx) Miro, Mirko, Mirko*. | *HātTM Mirko, mond+* | *De, hogy mTMgyTMró mond még!* | *HTMt mondom, mit mondhTMtom, hTM mondom TMsz szlovāk név!* | *Ēs sokmindēnt kérdēzēt+*. | *VTMgy hāt szígyellēm még m<m< is, mikor elgyüttTM BTMndi | (.) TM MTMrgitvTM, no*. | *z vót nekiTM felesige*. | *nyī idős vót, mind én*. | *Elgyütt, és m< | (.) Ugyi nekünĸ vótTMvtōĸ, Bözsinek nem vót, még még pedig MTMrgitéknTMk sē, no sógoromnTMk*. | *Hāt, hogy NyitrārTM, bevāsārōnyi, mārTMkkor hāt jārtTMk ide mTMgyTMrok, MTMgyTMrorszāgró, | itt*

ócsóbb vót minden. No, jóvTMn. | (..) E+ mā BTMlāzsnTMk mondom, embTMerTMemnek, mondom vigyTMük el, vót oTMn hTMlTMvāTMḡkik **embTMécskTMāTMḡk**, [Škoda MB típusú személygépkocsi] mondom hāt vigyTMük el ikTMet, hTMgy vāsTMārTMójTMnTMk bTMē. | És ő még csTMk furt melegítTMő, melegítTMő, melegítTMő, TMMTMrgit, TMBTMndi felesTMige+ | IgTMen, igTMen. | MelegítTMő. | HTMēn gundótTMm, hogy TMsz **tyTMēplāk**. [melegítTMő] [nevetTMés] | Isten bizony, | h<t én (xx) | jTMārtTMm vele | TMüzletTMekbe, és hāt **tyTMēplākot** kTMirTMūTMḡk, | s hogy mikor bemTMēgyTMēk, TMszonygyTM Ęsztike, n%om, nTMem TMszTMt, hāt melegít+ | NTMem, vTMārjTMā, (ö) viszTMjTMāró itten mondom. | Ęn gundótTMm, hogy melegítTMő, hogy ő gundójTM āTMrTM TM | gu+ (ö) üvegrTMē+ | IgTMen, igTMen. | TMmit TMāgybTM TMszokTMḡk tTMennyi TMszTMt TMgumiüvegTMēt, melegítTMő, melegítTMő. Ęn TMemTMtem vele+. ViszTMjTMāró mondom. | TM (ö) cipTMőüzletTMekbe, | ot szoktTMāk TMszTMt āTMrTMonyi. | Igen. | S mikor osztTMān, | hogy Ęsztike, hāt nTMem eszt, hāt melegítTMő föllTMū+. | Is TMsz **tyTMēplāk**. TMsz mi **tyTMēplākTMn** TMk hTMijuk. | [nevetTMés] Mi nem monygyuk, hogy melegítTMő. | Mikor előszTMör elgyTMūtTMtek ide āTMrTMonyi, CTMētTMēnbTMől is, vTMlTMmTMmijen+ | (xxx). | Ugyi mTMgTM TMsē tuttTM? | Nem tuttTMm, | csTMk mosTMt hTMllom tTMoled (xxx) [nevetTMés] HTM, komojTMn, Gyuli sTMogor, | én elszTMigyTMellTMtem mTMgTM TMm, jTMārtTMm velTMēk, jTMārtTMm+ MonhTMttTM vTMonTM monygyuk TMsz nTMdrTMāgfTMēle, vTMgy meleg+. | ĘmFmTMēg gundótTMm melegitTMenyi, hTM nem-i ez TM izTMé | szTMvTMl villTMnymelegítTMő vTMgy (xxx). | Ęn nem TMzokrTM+

De mTMguknak ez a tejjesen normális. | Há m+ én is úty mondom vTMlTMmikor othon, hoTMgy tyTMēplākTMit vTMszTMēk fő. |

No! | Hā ő még mTMgyTMro(.)ssTMn montTM, hogy melegítTMő. | Ęn még bemTMēgyTMek velTMēk TM cipTMőüzletTMbe, is mā kTMirTMēk | (ö) **gumovTMū flTMsu**. [gumi tömlő] Hāt TMz melegítTMő, TMsz szoktTMuk āgybTM tTMennyi. | Hāt mTMg TMzelTMőtt TMvillTMny+ | mā TMnyirTM nem is vótTMk ezTMēk TM melegítTMők, mej villTMn sTMē vót vTMlTMmikor. | (xxx). | MTMg ide szoktTMuk tTMenni, hTM fTMāj TMfTMüle TM embTMernek vagy ijen. | No, mTMg így is dTMērTMēk TMlTMā. Kinek mi izTMé. | ĘgybTMā, (ö) szTMitmelegTMēnyTMi TMlTMābTM TMlTMā. MelegítTMő. | Hāt én mTMēgyTMek TM (xx) fele, | hogy Ęsztike nem eszt, TMszonygyTM, hāt | nTMdrTMāgot, TMszmonygyTM melegítTMő. JTMézusom! | Ugyi mTMgTM TMse tuttTM? Mem, nem, nem. | Mos hTMllom tTMoled előszTMör (xxx) Mi csTMk **tyTMēplāk, tyTMēplāk**. | Ęn még, hogy melegítTMő. | Hāt mTMḡk ijen mTMgyTMrok vTMgyTMḡk. Ugyhogy nTMgyon csTMúnyTMājó beszTMilTMḡk. [nevetTMés] |

Dehogyis! Ugyan, nekTMem esz teccik. | Ęn azTMé, azTMé^f kérdTMēzgetTMem.